

APPELTJES
VAN HET
Greetjesland

Bandversiering van Luc Verstraete

APPELTJES VAN HET MEETJESLAND

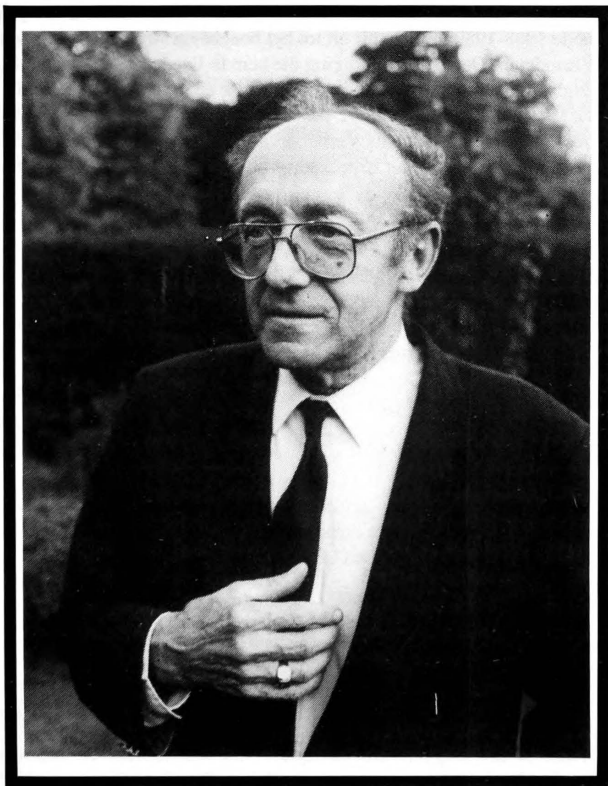
JAARBOEK
van het
HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP
VAN HET MEETJESLAND
Nr. 40 - 1989

MALDEGEM
1989

DIT JAARBOEK
WORDT OPGEDRAGEN AAN
WIJLEN VOORZITTER
ACHIEL DE VOS

IN MEMORIAM ACHIEL DE VOS (1924-1989)

Het nummer 40 van 'Appeltjes' was bestemd om een huldigingsjaarboek voor Achiel De Vos te worden ter gelegenheid van zijn 65ste verjaardag. Jammer genoeg wordt het nu een afscheidnummer want onze voorzitter overleed op 30 oktober 1989 in zijn woning te Evergem. Voor zijn levensschets en zijn uitgebreide bibliografie verwijs ik naar het 'Liber Amicorum Achiel De Vos' dat hem in 1989 werd aangeboden.

Ik wil nog even in herinnering brengen dat Achiël De Vos ruim 41 jaar bij de bestuurswerking van ons Genootschap betrokken was. In september 1948 belastte wijlen dr. Edmond Tieleman, onze eerste voorzitter (1946-1951) hem met het secretariaat, dat hij tot einde 1977 deed. Begin 1968 werd hij bovendien nog verkozen tot derde voorzitter van ons Genootschap in opvolging van dr. Elisabeth Dhanens, de tweede voorzitter (1951-1968), die ontslag had genomen.

Hij vervulde die taak vol toewijding met veel energie, bekwaamheid en volharding. In de periode 1968-1989 groeide hij uit tot het boegbeeld van de lokale geschiedenis in Oost-Vlaanderen. De grootse huldiging die hem te Evergem op 9 september 1989, in aanwezigheid van gouverneur Herman Balthazar en monseigneur Leon De Kesel, te beurt viel was de bekroning van 42 jaar intens vorserswerk. Bovendien verleende op 7 oktober 1989 het Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis hem te Ronse de 'Frans De Potter-Jan Broeckaertprijs' voor zijn gezamenlijk historisch en heemkundig oeuvre.

Het wordt een uiterst moeilijke taak voor degenen die hem in een van zijn drie belangrijke functies zullen moeten opvolgen hetzij als voorzitter van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, hetzij als voorzitter van het Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis hetzij als stadsarchivaris van Eeklo.

ir. Luc Stockman
vierde voorzitter van het Genootschap

HULDIGING ACHIEL DE VOS

Op zaterdag 9 september 1989 werd onze voorzitter Achiel De Vos een warme hulde gebracht in eigen gemeente door zowat iedereen die in het Meetjesland en ver daarbuiten hart en geest verpand heeft aan het lokaal historisch onderzoek. De 65e verjaardag van meester Achiel De Vos was de aanleiding van veel vriendschap en wetenschappelijke erkenning (1).

Vreugde en verdriet staan helaas maar al te dikwijls dicht bij elkaar : nauwelijks twee maanden na deze huldiging overleed onze voorzitter. Opnieuw kwamen velen hem in de Sint-Christoffelkerk een laatste afscheidsgroet brengen. Net als de huldiging van 9 september was ook de uitvaartdienst bijzonder indrukwekkend (2).

Op de huldiging van Achiel De Vos werden verschillende toespraken gehouden waarin telkens een ander aspect van de persoonlijkheid en van het wetenschappelijke werk van Achiel De Vos werden belicht. Niet alleen laten we hier deze toespraken in extenso volgen, ook het dankwoord van Achiel De Vos wordt hier gepubliceerd. Het waren de laatste woorden die hij tot de leden en sympathisanten van 'Appeltjes' richtte. Het is dan ook meer dan passend dat we zijn toespraak in het Jaarboek van 'zijn' heemkundig genootschap laten verschijnen als blijvende herinnering voor het nageslacht.

H.N.

(1) Maandelijks berichtenblad van de Provincie Oost-Vlaanderen, 14 september 1989, nr. 9, p. 87. De huldiging werd verslagen in : De Gentenaar, De Eeklonaar, Het Volk, Vrij Maldegem, De Standaard, Het Laatste Nieuws.

(2) Er verscheen een 'In Memoriam' in : De Eeklonaar, Vrij Maldegem, Het Nieuwsblad, Het Volk, e.a.

1. Toespraak professor W. Prevenier

Een historicus als Achiel De Vos brengt de universitaire vak-historici tot een ernstige identiteitscrisis. Dat is nochtans het laatste wat deze beminnelijke en zachtmoedige man hun zou wensen aan te doen. Maar het is zo. De Vos heeft geen universitaire opleiding gehad, schrijft niettemin een boekenkast vol met tien boeken en 105 artikels of bijdragen in collectieve publicaties. Aanzienlijk meer dan de doorsnee licentiaat geschiedenis, zelfs dan menig doctor en zelfs een enkele hoogleraar. Niet enkel de kwantiteit is derouterend. Verontrustend is vooral dat een "liefhebber" historische produkten aflevert van zulke kwalitatieve hoogwaardigheid en gefatsoeneerd met de diverse, gesofistikeerde vaktechnieken, waarvan de

universiteit denkt dat ze het monopolie bezit, en overtuigd is dat men zonder haar vierjarige hulp ze wel nooit zal beheersen. Helaas, het kan kennelijk.

De Vos is, tot overmaat van ramp, bovendien nog het levend en levendig bewijs dat een "liefhebber" van zijn type in staat is het complete stadsarchief van Eeklo te klasseren en ook twee inventarissen over onderdelen van het Gentse stadsarchief op te stellen, volgens alle regels van deze esoterische kunst, rekening houdend met het "respect van het fonds" en het "herkomstbeginsel" en alle andere heilige huisjes van het vak, zonder ooit de universitaire cursussen hulpwetenschappen te hebben doorlopen, zonder stage te hebben gelopen in Frankrijk of Nederland, laat staan de speciale licentie archivistiek te hebben aangevraagd, zonder dewelke terzake geen heil te verwachten is.

Dit alles zou inderdaad onrustwekkend zijn, ware het niet dat Achiël De Vos een heel uitzonderlijke en unieke man is, slechts met mondjesmaat voor herhaling of nabootsing vatbaar. Ware het niet dat hij een uitmuntend voorbeeld is van het merkwaardig fenomeen dat we in de jongste 50 jaar onder onze ogen zagen voltrekken, nl. de mutatie in het aanvoelen van de hiërarchie der beroepen, die meebracht dat toen in 1943 Achiël De Vos het onderwijzersdiploma behaalde men dat nog zag als een heel honorabel beroep voor iemand met zijn talenten, terwijl men thans (ten onrechte) meent dat mensen met dat IQ beter meteen hoger

Achiël De Vos in zijn "werkkamer", te midden een overvloed aan boeken en nota's.

gewaardeerde beroepen kiezen. Jammer, want wellicht is de kwaliteit van de opleiding van jongeren tussen 6 en 12 nog essentiëler dan wat later komt, omdat de basis van alle vaardigheden en intellectuele attitudes er gelegd wordt en maar moeizaam nadien nog bij te sturen zijn. Wanneer men ziet hoe er, het eerst in de V.S., een regelrechte desertie optreedt, een ware *Trahison des clercs*, van universiteiten die uit het secundair onderwijs weglopen, nu blijktens recente berichten ook in eigen land, zouden we het best niet nalaten ons snel hierover op te winden, als over een levensgrote hypotheek voor de komende generaties, en waaraan slechts te verhelpen is door een forse, en niet enkel pecuniaire, opwaardering van het ambt van onderwijzer en leraar. Achiel De Vos is in elk geval zijn beroep nooit ontrouw geworden en heeft een bijna 40-jaar lange loopbaan bekroond als directeur van de Evergemse Basisschool. - Of hij aan de vooravond van W.O. II toen over zijn toekomstig beroep beslist werd, een andere keuze zou gemaakt hebben indien de mentale, en misschien ook de sociale, context anders ware geweest, weet ik niet. - Wat ik wel weet is dat hij een voldoende rusteloze en weetgierige natuur bezat die hem dwong, om, ondanks de full-time job, voor allerlei centrale examencommissies en via nascholing te bewijzen dat hij drie vreemde talen grondig beheerste, en, om zelfs de Grieks-Latijnse Humaniora op zijn dooie eentje af te ronden. Waarom hij dit alles concreet deed zouden we hem zelf moeten vragen. Het stelde hem ten minste in staat, als een Mr. Jekyll en Hyde, een tweede leven te leiden naast leraar veertig jaar lang ook historicus en archivaris te spelen, op een aanzienlijk intensievere wijze dan de eerste de beste zondagsschilder het penseel hanteert. Hij "schilderde" met woorden en lang niet alleen op zondag.

Het moet een passie geweest zijn al die tijd, die hem nu, gepensioneerd, minder dan ooit los laat, want hij legt, na zijn veel geprezen lokale monografieën over Ertvelde en Evergem, nu de laatste hand aan een lijvige "Geschiedenis van Waarschoot". - Voor althans enkele Oostvlaamse gemeenten - want er lopen her en der nog een paar De Vossen rond - beschikken we nu over een nieuwe De Potter en Broeckaert, maar dan wel bereid in een heel bijzondere "nouvelle cuisine". Met zijn "Geschiedenis van Ertvelde" uit 1971, meer dan 1000 blz. lijvig, creëerde Achiel De Vos inderdaad het prototype van de lokale monografie "nieuwe stijl", d.w.z. boordevol nieuw archiefmateriaal, exhaustief opgespoord in lokale, maar ook (en dat was nieuw toen) in de fondsen van centrale en regionale instellingen die toch ook impact hebben op het lokale leven; d.w.z. met interesse voor de probleemstellingen van de historici met een grote H, zoals de demografische evolutie, de verkeersgeografische aspecten, lokale industrie en handel, de werkloosheid en migratie, de opkomst en ondergang van specifieke teelten in de landbouw (de aardappel, het vlas), en zelfs interesse voor het toen toch nog erg prille domein der mentaliteiten, waarbij veroordelingen voor overspel, verbaal geweld en messteken de klassieke verklikkertjes zijn. Met dit soort informatie charmeert de lokale historicus de universitaire vaklui, want ze kunnen er comparatief echt iets mee doen, technisch solied en documentair stevig onderbouwd als het is. Maar het hoogstaand werk als dit liet Achiel De Vos ook het brede publiek en de bewoners van ter plekke niet los, want hij schreef het, als goed pedagoog die hij is, in een eenvoudige en vlotte taal, en voldoende doorspekt met

anekdotes en fel gekleurde verhaaltjes waaraan uiteraard ook het Ertvelds verleden rijk is, om ook dat minder gesofistikeerde publiek te bekoren. Ik ben er zeker van dat de "Geschiedenis van Waarschoot", ter perse, maar waarvan ik het genoeg had het manuscript te mogen doornemen, een zelfde bijval tegemoet gaat. Ook hier weer treft een goed uitgebalanceerde dosering van politieke en bestuurlijke structuren, kerkelijke evolutie, demografie, ontwikkeling van economie en sociale groepen, en vooral ook socio-kulturele elementen, zoals onderwijs en verenigingsleven. Ook hier werden opnieuw, naast de plaatselijke archivalia, de centrale financiële administratie bewaard in het ARA te Brussel en de ADN te Rijsel, en de centrale rechtspraak van de Raad van Vlaanderen, in het RA te Gent, met resultaat benut, en werden nieuwe verworvenheden van de recente aanpak der geschiedschrijving geïntegreerd.

En opnieuw vernemen we dat de 18de eeuwse Waarschotenaren zoals die van Ertvelde niets menselijks vreemd was, dat het dorp zelfs de reputatie had dat haar *fraije meijskens* bereid waren tot *speelgoet* te dienen van gegoede Gentse burgers, zelfs haar gehuwde dames, mits het presenteren van *aenlocselen* zoals een fles wijn of mooie neusdoeken. Die Gentse burgers - uit het honorabele milieu van juristen en rechters nochtans - schrikten er niet voor terug om in de kerk van Waarschoot, tijdens de mis nog wel, de lokale schoonheid Petronella Schout *door de splete van haeren rock oneerlijck te tasten*. Er waren trouwens nog wel meer vrouwen in het dorp *lopende int wilde* en bereid tot overspel met lokale sukkelaars, die, wanneer het leuke spel uitkwam, prompt op bedevaart naar O.L.V. van Clery gestuurd werden, of met bloot hoofd, blote voeten, heftig blozende kaken, en een enorme kaars in de hand tot een ommegang door de parochie verplicht werden. We vernemen dat in Waarschoot in de 16de eeuw menige herbergeruzie deerlijk uit de hand liep, tot en met fatale doodslag, omdat een ondertoon van katholieke of protestante sympathieën de passies extra opzweepte; dat in de 17de eeuw ziekelijke verbeelding de ene inwoner de andere tot weerwolf en tovenaars liet promoveren; dat in 1711 ene Karel van Waelput, deerlijk uit zijn evenwicht gebracht door te veel en te snelle wisselingen van het politieke regiem, het strafste verbaal geweld bovenhaalt tegen elke gezagsdrager die in zijn buurt durft te komen : "Gij donder, gij pape, gij helle, ik zal u de nekke breken" schreeuwt hij tot de verschrikte zieleherder; en de haljuw wordt zelfs de pruik afgerukt onder de irrespectueuse majesteitschennende uitroep : "Ik schijte op u, haljuw, en op de koning". Denk echter niet, lieve toehoorders dat het Achiël De Vos enkel om de pittoreske anekdotes te doen is, al heeft hij oog voor de functie van dit pedagogisch truukje om de lezer tot spitse aandacht te prikkelen; hij vergeet nooit meteen elk verhaaltje te gebruiken voor een veel fundamentele conclusie over de vele domeinen van het menselijk handelen. Zijn kleurrijke verhalen over de spanningsvelden van toen en over de emotionele reacties hierop van warmbloedige tijdgenoten, verhogen in aanzienlijke mate de herkenbaarheid voor de lezer van vandaag.

De grootste verdienste van Achiël de Vos is ongetwijfeld dat hij met zijn monografieën over Ertvelde (en eerlang) Waarschoot het perfect model van de lokale geschiedenis creëerde; in feite schreef hij nog delen of aanzetten voor analoge

boeken over Lembeke, Sleidinge, Lovendegem, Kaprijke, Eeklo en Evergem. Binnen het hem vertrouwde kader van zijn Meetjesland was geen enkel aspect van het menselijk bedrijf hem vreemd. Hij produceerde kleinere en langere artikels over religie en kerk (devotie, de geuzen, de abdij van Doornzele), over economie (de handweefnijverheid, de landbouw, de windmolens en de scheepvaart), over sociale thema's (de pest, de herberg, sociale stratificatie, vrijbuitelij, demografie), over folklore, over politiek (de 80-jarige oorlog en Napoleons soldaten), over cultuur en onderwijs. Maar hij was ook niet wars of bang van pure eruditie, zoals dat meesterlijk staal van historische kritiek toegepast op de geografie, over de loop van de Durme, of de drie geleerde hoofdstukken over kerkelijke instellingen waarvoor de redactie van het *Monasticon Belge* om zijn medewerking vroeg, zonder er bij stil te staan dat hij geen doctor geschiedenis was, waardoor hij definitief het statuut van "savant" honoris causa verwierf. Ook op het toch wel heel verschillend domein van toponomie werd hij door prof. Taeldeman aangezocht om mede de editie van de Meetjeslandse toponiemen te bezorgen als filoloog "honoris causa" nadat hij al in 1952 aan de Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde (Leuven-Amsterdam) meewerkte. Het illustreert zijn grote veelzijdigheid.

Dat De Vos vele pijlen op zijn bogen heeft kunnen we nog memoreren door vast te stellen dat hij moeiteloos zijn leraarsambt met het zaterdagsambt van stadsarchivaris van Eeklo, vanaf 1960, wist te combineren (en op twee jaar tijd een inventaris van het depot presteerde), dat hij actief was in de lokale Heemkundige Kring van Evergem, als voorzitter van het Oostvlaams Verbond van Kringen voor Geschiedenis, maar vooral vele jaren lang de spil was van de Meetjeslandse Kring en de "Appeltjes van het Meetjesland", het tijdschrift waarvan Nederlandse en nederlandstalige Engelse en Amerikaanse historici vinden dat het de origineelste en leukst bedachte dubbelzinnige titel ter wereld voor een historisch tijdschrift draagt.

Zoveel talent en zoveel werklust konden niet onopgemerkt voorbij gaan. In 1963 verwierf hij de A. De Rees-prijs van het Davidsfonds, in 1969 de prijs Pro Civitate en die voor Heemkunde van de Provincie Oost-Vlaanderen, in 1983 de Reinaertprijs voor Heemkunde, maar vooral in 1979 de prijs van de beste Vlaamse vorser van het Gemeentekrediet van België. In al dit prijzengeweld is deze bescheiden man gewoon zichzelf gebleven, de hulpvaardige en oerdegelijke mentor van zowat alle Meetjeslandse historici.

Ik kan vele redenen bedenken om overtuigend te bewijzen dat ik heel blij was vandaag bij deze hulde betrokken te worden. Er zijn accidentele motieffjes, zoals het gelukkig toeval dat Achiel De Vos werkte over dorpen die palen aan mijn geboorteplaats, en heel wat publiceerde in het in Zelzate (mijn heimat) uitgegeven "Het Vrije Noorden", waarvan de naam alleen reeds mij tot ideologische euforie verleidt, al ben ik er niet gerust in dat de intellectuele connotaties van dat blad perfect met de mijne samenvallen. Het zijn details. Belangrijker is dat ik simpelweg blij ben, ten tweede male, hulde te mogen brengen aan een niet-universitair vorser van het type dat men eufemistisch "liefhebber" noemt, terwijl professionele historici

zo graag met deze titel zouden getooid willen worden. Waarde vriend Achiel De Vos, schrijf nog eens een merkwaardig boek, zodat ik je, als de goden er gunstig over beschikken, misschien ten derde male moge huldigen. Tot dan.

2. Toespraak Hugo Notteboom

Vandaag zijn we hier massaal samengekomen voor een wel aparte viering. Inderdaad, de man om wie het hier deze namiddag allemaal gaat wordt ditmaal niet gehuldigd omwille van de publikatie van een nieuw werk noch voor het in ontvangst nemen van een zoveelste prijs, hij wordt noch vereremerkt, noch geridderd. Niets van dit alles : we zijn hier bij elkaar gekomen om onze voorzitter en vriend Achiel De Vos ter gelegenheid van zijn 65ste verjaardag eens extra in de bloemetjes te zetten.

Die 65ste verjaardag was dé gedroomde aanleiding om aan deze bijeenkomst een plechtig, academisch maar vooral dankbaar karakter te geven. Op initiatief van de heer Luc Stockman, onvermoeibaar waar het huldigen en vieringen van heemkundigen betreft, kwam twee jaar geleden een werkgroep tot stand die na maandenlange voorbereidingen vandaag de vruchten van noeste arbeid kan plukken, namelijk het verschijnen van het "Liber Amicorum" en deze huldiging.

Ik zou U in het mij toegekende tijdsbestek de figuur van Achiel De Vos als boegbeeld van de geschiedenis en de heemkunde in het Meetjesland moeten schetsen. Een quasi onmogelijke opdracht ! Wie echter ingetekend heeft op het volumineuze en prachtig uitgegeven 'Liber Amicorum' - of het zich straks ongetwijfeld zal aanschaffen - zal na lezing van de bijdragen van de gouverneur Balthazar, van Luc Stockman, van burgemeester Van Parys en van Eric De Smet vanzelf overtuigd raken van het werkelijk enorme én prestigieuze werk dat Achiel De Vos geleverd heeft voor de kennis van de geschiedenis van - voornamelijk - het Meetjesland. Wanneer men de som maakt van het historische en het culturele werk - ook in deze sector was Achiel zeer bedrijvig - dan vraagt men zich terecht af waar de man de tijd heeft gehaald om dat allemaal te presteren. Vergeten we daarbij niet dat hij als onderwijzer en later als directeur óók nog wel een en ander te doen had !

Van al die drukke activiteiten zien de meesten onder ons slechts de zeer uitstekende resultaten : pittige bijdragen over het vroegere volksleven, zeer gedegen artikelen in diverse tijdschriften - waarbij 'Appeltjes van het Meetjesland' vanzelfsprekend met het leeuwenaandeel gaat lopen - en het meesterwerk, de 'Geschiedenis van Ertvelde'. Binnenkort wordt een nieuwe parel aan de kroon bevestigd, namelijk de 'Geschiedenis van Waarschoot'. Om Achiel De Vos een beetje beter en misschien iets anders te leren kennen stel ik U voor eens een kijkje te nemen achter de heemkundige schermen om aldus enkele min of meer onbekende aspecten van de persoonlijkheid van voorzitter Achiel De Vos te belichten.

Starten we onze 'tour d'horizon' in de leeszaal van het Gentse Rijksarchief waar Achiël reeds sedert ruim 40 jaar een trouw bezoeker is. Als hij de leeszaal binnentreedt groet hij alle vorsers met een minzame en herkende glimlach, verheugd als hij is zovele bekenden te zien. Achiël kent niet alleen zowat alle bezoekers bij naam, hij is meestal ook nog op de hoogte van het doel van hun opzoeken, hier en daar geeft hij goede raad, verschaft betrouwbare informatie en praktische tips, duidt vlug op de verschillende aspecten van een historisch probleem en gaat dan uiteindelijk zelf aan de slag. Zoveel is duidelijk, geachte Dames en Heren, met Achiël De Vos stapte een autoriteit de leeszaal binnen. Denk nu niet dat dit alleen geldt voor en bij de regelmatige bezoekers.

Een anekdote in dat verband van enkele jaren terug wil ik U niet onthouden. Het speelde zich af op een zomerse septembermiddag. In de leeszaal heerste, na de drukte van het binnenbrengen van de aangevraagde stukken, de gewone, bijna gewijde stilte slechts gestoord door het omslaan van een folio of door het diepe gezocht van een onderzoeker. Met een beetje fantasie kon men zich in het scriptorium van een middeleeuwse abdij wanen waar de copisten onverdroten werkten aan hun nauwgezette taak...

Plots zwaait de deur van de leeszaal open en er verschijnt een kleurrijk geklede dame van onbepaalde leeftijd, een dame van stand zo te zien. Met een ietwat hautaine blik monsterde ze de duidelijk in hun opzoeken gestoorde aanwezigen waarna ze na enige aarzeling de leeszaal binnenschreed en zich vastberaden naast onze voorzitter posteerde die net bezig was met het doornemen van de oorkonden van de Graven van Vlaanderen, kwestie van nog een paar details bij te schaven voor zijn geschiedenis van Waarschoot. Na een poosje eerbiedig het werk van Achiël te hebben gadegeslagen vroeg de dame, in het frans maar met een zwaar Gents accent:

"Qu'est ce que c'est, Monsieur?"

waarop Achiël allercharmanst :

"Ca ? Ah ! Ce sont des chartes, madame !"

Ietwat geschrokken en onbegrijpend, maar met stijgende bewondering, trok de dame zich wat terug.

"Des chartes des Comtes de Flandre", verduidelijkte Achiël nog achteloos.

Dit was blijkbaar teveel voor de kersverse bezoekerster. Haastig vroeg ze nog een inlichting aan de ondertussen binnengekomen archivaris waarna ze, na nog een steelse blik op 'les chartes' te hebben geworpen, de leeszaal verliet - zij het heel wat minder hautain dan daarstraks. Ik meende een ironische glimlach in de ogen van Achiël te zien toen hij monkelde :

"Die zien we hier waarschijnlijk niet terug !"

Groot was dan ook mijn verbazing toen ik enkele weken geleden dezelfde mevrouw kleurrijker en zelfverzekerder dan ooit, op de gang van het archief tegenkwam en haar in onvervalst Gents afscheid hoorde nemen van een bediende van het archief. De dame bleek zich ontpopt te hebben tot een fervente beoefenaarster van de genealogie.

U ziet dat ook volslagen onbekenden moeiteloos de autoriteit en onderlegdheid van Achiel De Vos herkennen !

En dit niet alleen in het Gentse Rijksarchief !

Zo waren we op een vrije dag nauwelijks de leeszaal van het Rijksarchief te Brugge binnen of onze voorzitter was reeds in druk gesprek gewikkeld met archivaris Mertens, wat later bijgestaan door mijnheer Danhieu. In het sfeervolle kathedraalarchief te Doornik werd Achiel minutenlang geïnterpelleerd door een koppig Westvlaming waardoor hij lichtjes geïrriteerd raakte. Laat je in het Kortrijks archief de naam 'Meetjesland' of 'Appeltjes' vallen dan worden deze begrippen onmiddellijk geassocieerd met de naam Achiel De Vos waarover met ontzag wordt gesproken.

Het is niet alleen zijn encyclopedische kennis en eruditie die velen aantrekt, ook zijn omvangrijk oeuvre wordt door velen met vrucht gebruikt en geraadpleegd : van gouverneur Balthazar tot en met de beginnend genealoog in een klein Meetjeslands dorpje : allen deden er hun voordeel mee! Toch was mijn verwondering nog groot toen ik bij het lezen van 'Les structures du quotidien : le possible et l'impossible', eerste deel van de magistrale trilogie 'Civilisation materielle, Economie et Capitalisme, XVe-XVIIIe Siècle' van Fernand Braudel, de demografische studie die onze voorzitter over Eeklo publiceerde vermeld zag staan ! Braudel gebruikte het 'veldwerk' van Achiel De Vos om de bevolkingsevolutie in een Vlaamse stad te illustreren. Braudel, de beroemde Franse historicus die via het al even beroemde tijdschrift 'Annales' de grondlegger wordt genoemd van een hele school knappe Franse historici. In het werk van zo iemand geciteerd te worden is voorbehouden aan diegenen die tot de 'top of the bill' behoren, en daar hoort onze voorzitter blijkbaar bij. Van een Meetjeslands boegbeeld gesproken !

We verlaten Gent voor Eeklo waar Achiel reeds sedert 1960 archivaris is. In het Stadsarchief gaat het er heel gemoedelijk en gezellig aan toe ! Ik zal de zaterdagse gesprekken die ik er de laatste maanden met Achiel voerde niet licht vergeten. Hij verschaftte ons niet alleen inzicht in heel wat historische periodes maar liet ons ook genieten van zijn filosofische overpeinzingen, we staken heel wat op van zijn pedagogische raadgevingen en van zijn methodologische wenken, kortom we genoten van zijn rijke intellectuele geest. We leerden er zijn zeer brede en open visie op het leven waarderen, niet zelden stonden we verbaasd over zijn frisse en originele manier van denken in verband met verschillende problemen die onze moderne maatschappij kenmerken. Achiel De Vos is allerminst een kamergeleerde ! Soms dacht ik bij die gesprekken onwillekeurig aan een Grieks wijsgeer of een Romeins magister die zijn kennis en wijsheid doorgeeft aan zijn leerlingen. Hoeveel amateur-historici zijn en blijven er inderdaad niet schatplichtig aan onze eminente vorser ? Hoeveel ingewikkelde en schijnbaar onoplosbare problemen verhelderde hij niet door ze vanuit een andere hoek of ze met een andere visie te bekijken ? Want, leg je Achiel een probleem voor - de interpretatie van een tekst, de beoordeling van een bron, de precieze formulering van een idee, ik zeg zomaar wat - dan krijg je niet

alleen een heleboel feitenkennis maar daarenboven nog heel wat interessante bedenkingen en terloopse invallen die het probleem soms een totaal andere wending geven. Iedereen zal ook licht begrijpen dat het niet gemakkelijk is om met Achiël een dispuut aan te gaan : zijn enorme kennis van de bronnen en van de bestaande literatuur maken U al bij voorbaat kansloos. Maar nooit laat Achiël voelen dat HIJ de meester is : hij luistert met de meeste aandacht - het hoofd een beetje schuin - naar alle argumenten, corrigeert een en ander, wijst op een foutieve redenering of al te gehaaste interpretatie en laat U tenslotte zelf het besluit trekken. 'Zie je wel', zegt hij dan, 'ik was ook van dat gedacht !'

Het is met vertedering en met een beetje weemoed dat ik aan het Eeklose stadsarchief terugdenk. Dank zij de archivaris heerste steeds er een ontspannen, prettige werksfeer. Niemand voelt er zich een nummer, iedereen wordt er als een vriend of minstens als een goede bekende ontvangen. Later zal men misschien spreken over een heemkundige Meetjeslandse school waarvan de 'leden' werden gevormd door of werkten onder invloed van onze jarige voorzitter.

Tenslotte wil ik het hier eens heel bijzonder hebben over Achiël De Vos als voorzitter van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland waarvan de historiografie in het lang en in het breed in het Liber Amicorum te vinden is. Het is een open deur intrappen hier te verkondigen dat het Heemkundig Genootschap Achiël bijzonder nauw aan het hart ligt. Ik kan hier moeilijk alle facetten van dit voorzitterschap even grondig belichten : terloops wijs ik op de aparte inleidingen die de voorzitter steeds ten beste geeft als er een spreker te gast is. Soms lijkt het er wel even op dat Achiël zelf de voordrachtgever is ! De voorstelling van het jaarboek van het Genootschap, de begeleiding en supervisie van de jaarlijkse heemkundige uitstap in het Meetjesland, de contacten met andere kringen : dit alles wordt door onze voorzitter met verve gedaan. Velen onder ons kunnen bevestigen dat het steeds opnieuw de moeite loont om naar Achiël te luisteren !

Ik wil het toch eens apart hebben over de bestuursvergaderingen van het Genootschap. Deze worden door de voorzitter met tact en de nodige kennis van zaken geleid en zelfs als de dokter hem platte rust voorschrijft, dan nog dirigeert Achiël de vergadering met het nodige gezag !

De hoogste betrachting die de voorzitter van het Heemkundig Genootschap nastreeft is het bevorderen van de samenwerking onder de bestuursleden. Bijzonder nauw aan het hart ligt hem de vriendschap, conflicten doen hem pijn. Dat hij zijn bestuursploeg steeds heelhuids door soms stormachtige discussies heeft weten te leiden is te danken aan zijn diplomatisch talent, aan zijn gave te kunnen relativëren, maar ook en niet in het minst aan zijn gevoel voor humor.

Als de inhoud van 'Appeltjes' wordt besproken ontpopt Achiël zich als een hard maar rechtvaardig criticus. Compilaties vinden zelden genade in zijn ogen, bijdragen gebaseerd op oorspronkelijk bronnenonderzoek maken meestal kans op publikatie. Als er eens een artikel wordt geweigerd dan gebeurt dat op zeer gefundeerde

argumenten. Het morele gezag en de intellectuele integriteit van onze voorzitter staan borg voor de objectiviteit waarmee sommige maatregelen dienen getroffen te worden.

De band tussen voorzitter en bestuursleden is dan ook zeer hecht. Toen Achiël enkele jaren terug plots een operatief ingrijpen diende te ondergaan was de verslagenheid bij alle bestuursleden bijzonder groot, de opluchting naderhand om het spoedig herstel was beslist niet geveinsd en de hele bestuursploeg was werkelijk verheugd te vernemen dat 'Achiël weer aan 't werk was' ! We kunnen onze voorzitter echt niet missen.

Het past hier zeker, Dames en Heren, een woordje te richten tot Mevrouw de Vos. Hoe dikwijls heb ik haar niet zien wachten met de auto aan het archief te Gent of te Eeklo om haar man af te halen, die nota-bene steeds als laatste het archief verlaat ! Hoe vriendelijk en hartelijk worden we niet steeds door haar onthaald ten huize 'Malpertuus' ter gelegenheid van de bestuursvergaderingen ! Het goede glas wijn en de hartige hapjes bevorderen in niet geringe mate de uitstekende geest onder de bestuursleden. Als Achiël De Vos hier vandaag gehuldigd wordt als boegbeeld van de Meetjeslandse heemkunde, dan is dit grotendeels te danken aan zijn lieve echtgenote, de 'stille kracht' achter de schermen. Mevrouw De Vos, ook U verdient onze achting en onze waardering!

Mijn waarde voorzitter,

In het Nederlandse taalgebied bestaat de 'Grote Prijs der Nederlandse Letteren'. De coryfeeën die met deze prijs gelauwerd worden behoren voor de rest van hun leven tot de onsterfeliiken in de Nederlandse Literatuur. Iets vergelijkbaars bestaat er jammer genoeg niet om het volledige oeuvre van amateur-historici te bekronen. Daarbij weet U beter dan wie ook hoe belabberd de 'zachte sector' er financieel steeds voorstaat ! Toch willen wij U vandaag ook een prijs aanbieden, een prijs waarvan we weten dat hij U zeker zal bevallen, namelijk de prijs van onze dankbaarheid.

Dankbaarheid voor Uw vriendschap en Uw trouw aan het gegeven woord.

Dankbaarheid voor Uw vertrouwen en Uw geloof in de goedheid en capaciteiten van elk mens.

Dankbaarheid tenslotte voor Uw levenslange inzet in de culturele en historische sector waarbij niet alleen Uw eigen omgeving maar het hele Vlaamse volk, dat U zo nauw aan het hart ligt, zeer veel baat heeft gehad.

Dames en Heren,

Ik stel dan ook voor dat we de jarige Achiël de Vos, boegbeeld van de geschiedschrijving in het Meetjesland, deze prijs nu onder de vorm van een hartelijk applaus aanbieden.

Ik dank U voor Uw aandacht.

3. Toespraak van Leo Pée

In aansluiting op de felicitaties en de lovende woorden vanwege de vorige sprekers, willen ook wij U, namens het Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis en namens de negen historische genootschappen die er deel van uitmaken, hartelijk geluk en voorspoed wensen bij uw vijfenzestigste verjaardag. Een meervoudige verjaardag mogen wij wel zeggen, want voor de historicus Achiël De Vos is dit jaar 1989 in meerdere opzichten een jubileumjaar.

Het is namelijk ook 45 jaar geleden dat de gevierde zijn eerste definitieve stappen zette in zijn loopbaan als heem- en geschiedkundige, en dit met een voordracht over "Heemkunde en Onderwijs" in april 1944.

Een 40 jaar geleden verscheen zijn eerste historische bijdrage, getiteld "De Christoffeldevotie te Evergem" in het allereerste jaarboek van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, genootschap dat kort tevoren was opgericht.

Ook alweer 40 jaar geleden was het dat, onder het voorzitterschap van professor Jan Dhondt, het Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis werd gesticht met de bedoeling om de lokale geschiedschrijving te bevorderen en de negen aangesloten kringen tot toenadering en samenwerking te bewegen. Achiël De Vos vertegenwoordigde er het Meetjesland en ontpopte zich al vlug tot een van de meest actieve en gewaardeerde bestuursleden.

En kort geleden mocht hij tevens zijn twintigste verjaardag vieren als voorzitter van het reeds genoemde Heemkundig Genootschap van het Meetjesland.

En ten slotte is het ook alweer 10 jaar geleden dat Achiël de Vos tot ondervoorzitter werd benoemd van het Oostvlaams Verbond voor de Kringen van Geschiedenis, functie die hij drie jaar later reeds moest opgeven om het voorzitterschap te aanvaarden.

Redenen genoeg dus om te vieren; redenen genoeg ook om hem onze oprechte dankbaarheid en erkentelijkheid te betuigen voor de mateloze dienstbaarheid en de niet aflatende werkkraft ten aanzien van de plaatselijke geschiedschrijving en - meer bepaald - voor zijn leidinggevende en inspirerende aanwezigheid in het Oostvlaams Verbond, namens hetwelke ik de eer heb hier vandaag de waarderende vertolker te mogen zijn.

Immers, in het Oostvlaams Verbond zijn de verdiensten van Achiël De Vos zeker niet gering. Zo publiceerde hij er in de jaren vijftig en begin zestig een zevental historische bijdragen, die omwille van hun methodologische kwaliteiten nog steeds model kunnen staan voor de recente geschiedschrijving.

Na 1961 kende het Oostvlaams Verbond een eerder kwijnend bestaan door het verdwijnen van zijn bezieler, Prof. Jan Dhondt. Na diens overlijden trachtte Prof. Hans van Werveke de werking van het Verbond nieuw leven in te blazen en zo

kwam er vanaf 1973 opnieuw een gestadige heropbloei; alweer was Achiël De Vos bij deze gunstige ontwikkeling steeds nauw betrokken geweest. Geen wonder dat Prof. De Laet, die de overleden Hans van Werveke als voorzitter was opgevolgd, Achiël De Vos de facto tot ondervoorzitter liet benoemen; dit gebeurde in het jaar 1979.

Intussen was het Verbond, mede onder impuls van Achiël De Vos, gestart met de organisatie van een tweejaarlijks colloquium voor de Kringen van Geschiedenis, waarvan het eerste in 1975 te Zottegem plaatsgreep. Nu, in 1989, zijn wij reeds aan het achtste colloquium toe; het wordt gehouden te Ronse op 7 oktober.

Toen, tijdens de Verbondsvergadering op 11 december 1982, Prof. De Laet ontslag nam, werd Achiël De Vos met algemeenschap van stemmen tot nieuwe voorzitter gekozen. En onmiddellijk kwam hij al aanzetten met een nieuw initiatief, namelijk de stichting van een aanmoedigingsprijs voor het historisch werk van lokale vorsers. Deze prijs, "Frans De Potter-Jan Broeckaertprijs" genaamd, wordt toegekend als bekroning van een verdienstelijk lokaal-historicus voor zijn gezamenlijk geschiedkundig- en heemkundig werk. De eerste laureaat van deze prijs was wijlen pastoor Jozef De Brouwer.

Dank zij onze bezielende voorzitter, Achiël De Vos, waait er sinds verscheidene jaren een nieuwe wind door het Oostvlaams Verbond. De jaarlijkse vergaderingen, vroeger nogal eens geteisterd door een gedeeltelijk, doch hardnekkig absenteïsme, worden de laatste jaren steeds voltallig bijgewoond, wat uiteraard tot een vruchtbare samenwerking ging leiden. Tegelijkertijd kenden de tweejaarlijkse colloquia een steeds groeiende belangstelling.

Sinds kort werd ook de werking van het Verbond beter gestructureerd door het tot stand brengen van nieuwe statuten, die van het Oostvlaams Verbond, vroeger slechts een feitelijke vereniging, nu eindelijk een heuse vereniging zonder winstgevend doel hebben gemaakt. Tevens werd een afzonderlijk reglement voor de toekenning van de "Frans De Potter-Jan Broeckaertprijs" goedgekeurd.

Vermelden wij tenslotte nog dat Achiël De Vos sinds 1972 meermaals zetelde in jury's voor de provinciale prijzen van geschiedenis, heemkunde en volkskunde en sinds 1979 als lid fungeert van de provinciale commissie voor geschiedenis, heemkunde en volkskunde.

Naar aanleiding van zijn vijfenzestigste verjaardag en uit dankbaarheid voor het onnoemelijk rijke werk dat Achiël De Vos op gemeentelijk, gewestelijk en provinciaal vlak tot nog toe heeft gerealiseerd, hebben enkele bestuursleden van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland en van het Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis een werkgroep gevormd ten einde, onder het gedegen voorzitterschap van de heer burgemeester van Evergem, de feestzitting van vandaag op het getouw te zetten. Tevens werden vele vrienden en kennissen van de jubilaris gevraagd en bereid gevonden om hun wetenschappelijke bijdrage te leveren voor de

publicatie van een "Liber Amirocum Achiel De Vos". Wij hebben het grote genoegen U vandaag dit "Liber Amicorum" voor te stellen en het tijdens en na de receptie te kunnen aanbieden.

Vooreerst wil ik namens de samenstellers van dit boek de leden van de werkgroep en de negenendertig betrokken auteurs om hun inzet en bijdragen bedanken; dank zij hun medewerking is dit Liber Amicorum een vriendenboek geworden in de ware betekenis van het woord : gerealiseerd door vrienden voor de gemeenschappelijke vriend die vandaag wordt gevierd. Dank ook aan de vele intekenaars; ook hun interesse is een bewijs van ware vriendschap voor de gevierde Achiel De Vos.

Aanvankelijk lag het in de bedoeling van de uitgevers om in dit Liber Amicorum een reeks bijdragen te bundelen met betrekking toe de geschiedenis van het Evergemse, doch uit vrees voor een zekere beperking die daar onvermijdelijk zou zijn uit voortgevloeid, hebben wij deze enge territoriale begrenzing doorbroken ten einde een thematische veelzijdigheid te bekomen en de historische vorsers uit de hele provincie en zelfs daarbuiten bij het opzet te betrekken.

Veelzijdigheid en wetenschappelijke nauwgezetheid zijn dan ook het meest opvallende kenmerken van dit Liber Amicorum; veelzijdigheid in de gekozen thema's, in de territoriale omschrijvingen en in de behandelde periodes. Op deze wijze beantwoordt het Liber Amicorum dan ook ten volle aan het historisch interesseveld van Achiel De Vos zelve, wiens verzameld werk diezelfde veelzijdige karakteristieken vertoont.

Wat de historische periodes betreft, bevat het Liber Amicorum bijdragen over de Gallo-Romeinse tijd, de Middeleeuwen, de Moderne en Hedendaagse tijden, de 19de en zelfs de 20ste eeuw.

Bovendien vindt men er quasi alle aspecten van de geschiedschrijving vertegenwoordigd, namelijk : politieke en institutionele geschiedenis, de sociaal-economische geschiedenis, het onderwijs, de demografische en agrarische geschiedenis, mentaliteits- en rechtsgeschiedenis, archeologie, genealogie, cultuur- en kunstgeschiedenis, etymologie, dialectologie en cartografie; zelfs kronieken en memorieboeken werden erin bestudeerd.

Territoriaal gezien hebben de bijdragen hoofdzakelijk betrekking tot het graafschap Vlaanderen en Zeeuws-Vlaanderen, uiteraard met de nadruk op het Evergemse en het Meetjesland.

Eenzelfde veelzijdigheid valt ook op te merken in de uitgelezen schare van de auteurs, die aan het Liber Amicorum hun medewerking hebben verleend. Naast actieve leden van bijna alle historische kringen van Oost-Vlaanderen, leverden functionarissen van enkele archieven en provinciale diensten, alsmede verscheidene vertegenwoordigers van de diverse universiteiten in binnen- en buitenland hun gewaardeerde bijdrage; in laatstgenoemd verband moeten worden vernoemd : de Rijksuniversiteit te Gent, de Katholieke Universiteit te Leuven, de UFSIA te

Antwerpen, de Vrije Universiteit te Brussel en de Universiteiten te Leiden en te Nijmegen.

Allen hebben zij ertoe bijgedragen om van dit Liber Amicorum een geschiedkundig monument te maken. En om het zeldzame karakter ervan te garanderen werd de oplage beperkt tot 750 exemplaren, deels uitgevoerd in paperback, deels in gebonden luxe-exemplaar met linnen kaft en stofwikkel.

Speciaal voor U, waarde vriend Achiël, hebben wij als uniek verjaardagsgeschenk een exemplaar van het Liber Amicorum op kunstige wijze in leder laten binden: moge dit voor U een blijvend bewijs van onze dankbaarheid en waardering zijn. En ook U, mevrouw de Vos, willen wij graag in onze dankbetuiging betrekken: zonder uw stille kracht en onbaatzuchtige aanmoediging ware het voor uw echtgenoot volstrekt onmogelijk geweest zijn immens historisch navorsingswerk te volbrengen.

4. Toespraak van burgemeester Van Parys

Nadat kroongetuigen hier vóór mij de figuur en de verdiensten van Achiël De Vos als boegbeeld van de heemkunde en als historicus hebben benaderd valt mij nu de eer te beurt "Achiël De Vos eens van een onbekende kant te laten zien, nl. via zijn werk in de 'zachte sector' van de cultuur" (De Eekloonaar - 7 september 1989).

Voor veel van zijn vrienden uit de kringen voor geschiedenis en heemkunde is de benadering van Achiël De Vos als Evergemnaar inderdaad wellicht zoniet de onbekende, dan toch de minder bekende kant van de gevierde.

Maar hier zijn ook veel vrienden aanwezig voor wie de activiteit van de Heer De Vos als Evergems figuur en cultureel voorman precies de overbekende en minstens even gewaardeerde kant van zijn persoonlijkheid vertegenwoordigt.

Waarmee ik de auteur van de Eekloonaar niet heb willen tegenspreken, maar alleen heb willen zeggen dat wat Achiël de Vos in 45 jaar heeft gepresteerd naast zijn historisch en heemkundig werk evenzeer van grote klasse is, indrukwekkend van omvang én kwaliteit, en dus inderdaad verdiende mede in het Liber Amicorum te worden behandeld.

Ik prijs mij gelukkig over dit onderwerp de pen te hebben mogen hanteren en hier vandaag ook enkele woorden te kunnen zeggen, hoewel ik hier de stadhouder ben, Achiël, maar in de Franse tijd was één van uw voorouders ook alhier burgemeester - naar het schijnt had hij ook af en toe problemen - De keuze van een burgemeester Van Parys om iets over U te schrijven en te vertellen had dus naast amicale ook nog historische gronden...

Een wetenschappelijke benadering van het gegeven "De Evergemnaar Achiël De Vos" behoort wellicht te beginnen met de definitie van een Evergemnaar, om nadien systematisch de persoonlijkheid en het palmares van het personage aan de vooropgestelde karakteristieken te toetsen.

Ik ben nochtans vrij spoedig afgestapt van dat idee een definitie van de Evergemnaar te ontwikkelen, niet alleen omdat dit in mijn positie wel wat delicaat is, ook wel omdat Evergem en "de Evergemnaar" zich eigenlijk niet in het keurslijf van een definitie laat vatten (in geen enkel keurslijf trouwens).

Veeleer leek mij de omgekeerde werkwijze aangewezen - men zou ze de contemplatieve kunnen noemen - : kijk en luister naar grote Evergemse figuren en U zal duidelijk zijn hoe merkwaardig de echte Evergemnaar is.

Welnu, met Achiël De Vos hebben wij precies zo'n figuur van formaat die zijn gemeente alle eer aandoet en de faam van deze heerlijkheid (die Evergem gebleven is) als frisse lavendelgeur over de streek verspreidt.

Nu ik met mijn woordkeuze toch buiten het Meetjesland beland ben wil ik U niet onthouden wat ergens in de Haute Provence sierlijk geschreven staat :

"Aliquid amplius invensies in silvis quam in libris; ligna et lapides docebunt te quod a magistris audire non possis ". Vertaald : in de natuur zult gij méér vinden (iets ruimers, iets breders) dan in de boeken; het hout en de stenen zullen U leren wat gij uit de mond van leraars niet horen kunt.

En in vergelijkbare zin heeft de profeet Jesaja geschreven : "Blijf nu niet staren naar wat vroeger gebeurde, en sta bij het verleden niet stil; Zie, ik ga iets nieuws beginnen; het is al ontloken; bemerk het niet ?".

Dames en Heren,

Hoezeer ook Achiël De Vos vertrouwd was met de geschiedenis, hij stond bij het verleden niet stil, en is inderdaad voortdurend iets nieuws begonnen.

Hoezeer hij ook vertrouwd was met boeken en archieven, hij was ook altijd op zoek naar "aliquid amplius", naar iets méér, en dat meer was in eerste instantie zijn vertrouwde Evergem en de mensen die hier leven.

Hij heeft hen als onderwijzer, als schoolhoofd, als voorzitter van de cultuurraad, als voordrachtgever, als gids, als culturele en historische ombudsman, en niet in het minst als overtuigde Vlaming "aliquid amplius" willen meegeven. Van bij het prille begin van zijn carrière tot op vandaag - en zelfs morgen, want morgen zal hij de vertrouwde begeleider zijn naar 20 Evergemse monumenten - stelt Achiël de Vos zich ter beschikking van Evergem om die gemeenschap "humanior" te maken, hogerop te brengen, te begeleiden op de weg naar verfijning en naar een hoogwaardiger menselijk bestaan, in de zuivere geest van de Prins van Oranje.

Ik heb getracht te beschrijven hoe hij dat, met "pauselijke" onvermoeibaarheid concreet heeft tot stand gebracht.

Misschien zal Achiël zich daarbij de bedenking maken dat veel in de maneschiën van de herinnering schoner is dan in het zonlicht der werkelijkheid, maar velen hier aanwezig weten hoe rijk de werkelijkheid is geweest.

En zoals het meisje van een jaar of negen zei bij het raam : "Toch goed dat elke dag een avond heeft".

Die avond brengt rust en afkoeling. Soms ook wel wat weemoed : "Het idealisme bestaat niet meer", verklaarde Achiël De Vos vorig jaar in een open interview, toen hij afscheid nam als voorzitter van de cultuurraad; "Wij met onze christelijke geestdrift hebben veel gewerkt ten dienste van de gemeenschap en volledig op vrijwillige basis : geen geld, geen macht. Maar ik beklaag mij niets en ik blijf altijd beschikbaar om mee te werken".

De bestanddelen van 45 jaar cultureel veldwerk zijn hiermee eenvoudig aangegeven:

- christelijke geestdrift (en u weet dat geestdrift het mooiste woord ter wereld is)
- vrijwillige basis
- altijd beschikbaar
- en het idealisme dat niet meer bestaat.

Dat zijn de "dingen die niet overgaan" en die de ware verklaring zijn van zoveel werkkraft en zoveel inspanningen.

Dat alles was natuurlijk slechts mogelijk in de vruchtbare voedingsbodem van natuurtalent. Het talent waarmee hij met de grootste onderscheiding in 1943 onderwijzer werd en op eigen krachten Grieks en Latijn studeerde.

Het talent waarmee hij zijn leerlingen in de klas wist te boeien, hen nieuwsgierig maakte en wijsheid en waarden meegaf; het talent waarmee hij als schoolhoofd zijn onderwijzers benaderde en stimuleerde, en waarmee hij hen als geen ander kon typeren.

Het talent waarmee hij op ongeëvenaarde wijze de viering heeft op touw gezet van 1.000 jaar Evergem in 1966, weliswaar niet alleen, maar als initiatiefnemer, geschiedschrijver en regisseur; en van 200 jaar wijding van de Evergemse St.-Christoffelkerk 2 jaar geleden.

Het talent dat zo ver kan leiden wanneer het gepaard gaat met grote menselijke kwaliteiten, met volksverbondenheid en sociale bewogenheid. Het verhaal van wat allemaal door Achiël De Vos in Evergem mogelijk is geworden laat ik U liever lezen in het boek; het gaat over meer dan 40 jaar gemeentelijk onderwijs, over de cultuurbond, over bewondering voor Cyriel Plaetinck, Willem Noë, enz. Voor wie het nog niet wist zal spoedig duidelijk zijn dat door zijn toedoen grote momenten en belangrijke ontwikkelingen zijn tot stand gekomen. Hij heeft geschiedenis gemaakt en geschreven en zal als bekroning, die van Evergem afwerken. Met deze man werd het anders... in de gemeente, in de parochie, in de school, in het verenigingsleven, in het cultuur- en geestesleven.

Als voorzitter van de cultuurraad heb ik U het best gekend, Achiël. Gij hebt de functie bekleed van bij de stichting in Evergem in 1967. Gij hebt ze met brio kleur en inhoud gegeven. De enorme mogelijkheden die ontstaan wanneer een lokaal bestuur in vruchtbare overleg kan treden met een sterke vertegenwoordiging van de cultuurminnende en -beoefenende bevolking hebt gij juist ingeschat.

Soms waart gij de culturele luchtverkeersleider die alle vluchten coördineerde in het Evergem in eindeloze, nooit vervelende verscheidenheid (Patricia Carson), dan weer de luisterende voorzitter van een enthousiaste groep medewerkers en verenigingen. Op de belangrijke momenten hebt gij zelf het woord gevoerd : in het bestuur, in de raad, in mijn kabinet op het gemeentehuis en in bomvolle zalen; in Evergem wordt geluisterd als De Vos de passie preekt : op alle 11-juli-vieringen sinds 1967, in het jaar van het dorp 1978, over de onder Napoleon gestorven soldaten, bij vieringen rond Firmin Van Hecke en Antonius Sanderus, enz.

Vele van Uw woorden en denkbelden hebben ons getroffen en zijn ons bijgebleven. Dat zinnetje bijvoorbeeld in 1986, toen U sprak over 400 jaar Sanderus : "Zijn diep christelijk geloof ging gepaard met de eenvoud van een groot geleerde...".

Dames en Heren,

U kunt zich zeker voorstellen hoezeer ik deze gelegenheid apprecieer om Achiël De Vos namens de gehele Evergemse gemeenschap van vroeger en van nu dank te zeggen en te feliciteren voor de rijke vruchten van zijn buitengewone persoonlijkheid.

Ad multos annos, Achiël !

5. Toespraak van Achiël De Vos

Vanuit een drietal invalshoeken heeft men mijn werk en mijn persoonlijkheid trachten te benaderen.

Ik wil dat hoofdzakelijk projecteren op het symbool waarvoor mijn persoon hier vandaag in de eerste plaats staat : de geschiedvorsing en meer bepaald de lokale geschiedschrijving.

Mijn dankwoord zal dan ook twee aspecten omvatten. Vooreerst een zeer verwijderd aspect : dat van mijn naaste omgeving, die mij nu welhaast 60 jaar geleden de wortels hebben leren ontdekken van een speurtocht die me later steeds meer en meer boeide : de geschiedenis van het eigen milieu.

Vervolgens al de mensen die mij binnengeleid hebben in de wondere en onvermoede wereld van een breder en meer vertakt verleden : met gelijkgerichten op stap gaan is daarenboven één van de puurste ervaringen van het leven.

In april 1944, nu meer dan 45 jaar geleden gaven wij in de toenmalige Heemkundige Kring van Evergem onder de vleugels van VTB onze eerste heemkundige voordracht. Later maakten wij kennis met onze merkwaardige eerste voorzitter van het Heemkundig Genootschap, Dr. Edmond Tieleman en met het toegewijd personeel van de onderscheiden rijks- en stadsarchieven.

Leo Pée overhandigt een fraai gebonden exemplaar van het Liber Amicorum aan de gevierde. We herkennen ook Gouverneur H. Balthazar, Lydie (de vrouw van Achiel) en Mevr. Coppejans-Desmedt.

(Foto W. Notteboom)

Ons dankwoord, hoewel het ver in de tijd terug grijpt, gaat in de eerste plaats naar hen. Zij hebben de basis gelegd voor een standvastigheid, ik zou bijna zeggen een onverzettelijkheid, die tot op heden heeft stand gehouden.

Een tweede aspect betreft de specifieke huldiging van vandaag eigenlijk een bekroning van 40 jaar team-work. Ik kan niet genoeg de nadruk leggen op deze nauwe samenwerking, zonder dewelke mijn werk als voorzitter volkomen nutteloos zou geweest zijn.

De idee tot het uitgeven van het 'Liber Amicorum' is gegroeid in het bestuur van het Genootschap. Met verschalking van de voorzitter kon dat in de clandestiniteit afgehandeld worden. Op provinciaal vlak vond men al even enthousiaste medewerking. Ik dank deze beide besturen voor hun inzet, hun creativiteit en hun uitstraling.

Dank zij hun invloed is het 'Liber Amicorum' uitgegroeid tot een selecte verzameling van hoog niveau, waaraan naast de universiteitsprofessor, de amateurvorser, naast de historicus ook de taalkundige en de kunsthistoricus hun medewerking verleenden, met een gouverneur en een burgemeester als pronkstuk in het rijtje. Deze 39 auteurs wezen verzekerd van onze welgemeende erkentelijkheid.

Bij de inzameling van de teksten en de materiële samenstelling van het boek vervulden Luc Stockman, Peter Vandermeersch, Leo Pée, Hugo Notteboom en Erik De Smet de onmisbare hand- en spandiensten.

Geheel de viering van vandaag zou niet van de grond gekomen zijn zonder de logistieke steun van het Gemeentebestuur, in de eerste plaats van burgemeester Luc Van Parys, die zich op vele terreinen heeft ingespannen om een feestelijke en hoogstaande ontvangst te bezorgen aan zoveel sympathisanten van geschiedenis en heemkunde.

Wij voelen ons zeer vereerd met de aanwezigheid van de heer gouverneur en met de feestrede van Prof. Prevenier en wij verheugen er ons in dat deze twee eminente historici Evergem als trefplaats kozen om een amateurhistoricus te lauweren.

Het is hier tevens de gepaste plaats om de vier sprekers van vandaag mijn welgemeende dank te betuigen om de grondigheid waarmee ze zich over mijn werk gebogen hebben, om de sympathieke en warmhartige manier waarop ze dit alles verwoord hebben in een even snedige als stijlvolle taal.

Zonder in privé-aangelegenheden te vervallen wil ik hier ook even mijn echtgenote en kinderen vermelden zonder wiens steun en materiële begeleiding onze opzoekingen, vorserswerk en publikaties niet mogelijk zouden geweest zijn.

Ik zou evenwel grotelijks aan mijn plicht tekort schieten indien ik hier het overtalrijk publiek in al zijn geledingen, geen aparte groet van erkentelijkheid en dank zou toesturen.

Vooreerst zou ik me willen richten tot mijn geestesgenoten en vrienden van het eerste uur. Ze zijn nog maar met weinigen, maar ze zijn hier toch aanwezig. Helaas velen zijn ons reeds ontvallen. Samen zijn we bijna een halve eeuw op pad geweest in de pionierstijd van het toen nog grotelijks landelijke Evergem, in parochiezaaltjes en vergaderlokalen allerhande, met misschien soms een naïef, maar toch onwankelbaar geloof in de zaak die wij meenden te moeten dienen.

Vervolgens wil ik me dankbaar richten tot de grote groep Evergemnaars, die minder met mijn historisch werk te maken hebben, maar die hier vandaag gekomen zijn uit vriendschap en waardering en uit hoofde van de onderwijs- en opvoedingsfunctie die ik in deze gemeente ambtelijk vervuld heb.

Ook de gestructureerde groep van de Culturele Raad en de erbij aangesloten verenigingen zijn vervat in dit Evergemse publiek.

Zij vormen trouwens de schakel naar de gemeentelijke overheid, die wij 10 jaar in Evergem en nog eens 12 jaar in de fusiegemeente op cultureel vlak geadviseerd hebben. Hun waardering, eveneens vervlochten met persoonlijke belangstelling, laat mij niet ongevoelig.

Niemand kan het me kwalijk nemen indien ik me nu met grote nadruk richt tot de belangrijkste groep Oostvlaamse vorsers, heemkundigen en sympathisanten, die uit alle hoeken van de provincie gekomen zijn om hun onderlinge samenhang te demonstreren. Ik denk hier vanzelfsprekend in de eerste plaats aan de leden van onze eigen regio : het Meetjesland. Ons tijdschrift : "Appeltjes van het Meetjesland" is allicht door zijn originele naam in het hele Vlaamse land bekend.

Verder denk ik hier aan alle kringen van het Oostvlaams Verbond, aan de Provinciale Commissie voor Geschiedenis met aan het hoofd Dr. Paul Huys, Cultureel adviseur van de provincie Oost-Vlaanderen, die instaat voor een vlotte en vitale samenwerking met de provincie. Ik dank eveneens het muzikaal echtpaar, dat op een bijzondere fijnzinnige manier de academische gedeelten opluisterde.

Ik richt me nu tenslotte tot de eenvoudige mens die ten individuen titel hier aanwezig is om zijn verbondenheid met de ons zo dierbare zaak uit te drukken. Ook dit gebaar appreciëren wij.

Men zou bijna een hart van steen moeten hebben om niet getroffen te zijn door deze overweldigende aanwezigheid van zoveel mensen. Allicht kan men die gouden momenten niet opslaan, maar toch blijven ze de zuurstof voor onze nog te plannen en uit te voeren activiteiten.

Tenslotte wil mijn dankwoord ook een boodschap naar de toekomst inhouden.

Moge er een optimale samenwerking blijven bestaan tussen de beroepsmensen en de amateurs, zodat sensibilisering van de geschiedenis in de brede lagen van de bevolking kan doordringen.

In naam van de geschiedenis en de heemkunde, in naam van de grote solidariteit onder de vorsers dank ik U voor de hulde die U in mijn persoon aan zoveel veldwerkers gebracht hebt.

Ik wil mijn levensavond voortzetten met de fijnzinnige en eenvoudige woorden, die Dom Helder Camara formuleerde toen hij geïnterviewd werd door beroemde Italiaanse journaliste Oriana Falacci en die ik met de nodige discretie ook tot de mijne wil maken : "Ik geniet van de geschenken binnen handbereik: de zon, het water, de mensen en het leven".

Voor alles van vandaag, nog eens hartelijk dank.

HET TESTAMENT VAN HEER JACOB, MEDEPASTOOR VAN KAPRIJKE (1297-1298)

INLEIDING

Er zijn weinig documenten uit de 13de eeuw die ons inlichten over het platteland van die periode, laat staan over de kerkelijke structuur ervan. Daarom zijn de twee versies van het testament van Jacob (de Kersmakere), medepastoor te Kaprijke op het einde van de 13de eeuw, bijzonder interessant. De eerste versie werd opgesteld in het scriptorium van de abdij van Oost-Eeklo op 23 januari 1297, die op 27 oktober 1298 gevolgd werd door een tweede en sterk vereenvoudigde versie.

Ter verduidelijking een korte historische schets over Kaprijke en de abdij van Oost-Eeklo. Naast Eeklo verwierf ook Kaprijke in 1240 stadsrechten. Het behoorde tot het appendantse van het Brugse Vrije en ressorteerde kerkelijk onder het bisdom Doornik, aartsdiakonaat Gent en de dekenij Gent. De parochie Kaprijke lag weliswaar in de noordwestelijke uithoek van het bisdom, grenzend aan het bisdom Utrecht. Niet ver daarvan werd op het einde van de 12de eeuw de abdij van Oost-Eeklo gesticht.

In dit noordelijk gedeelte van het Meetjesland waren de laatste grootscheepse ontginningen pas bij het begin van de 13de eeuw goed op gang gekomen en tegen het einde van de 13de eeuw voltooid. Het testament zal ons derhalve voor het eerst globaal inlichten over de structuur van een reeks parochies met Kaprijke als centrum. Laten we daarom de eerste en uitgebreide versie van dit testament bekijken en de schenkingen voor een beter begrip wat groeperen.

1. Het testament van 23 januari 1297

Na eerst gezegd te hebben dat al zijn schulden moeten vereffend worden treft hij enkele voorzieningen voor zijn zielerust.

a. Jaargetijde en zielemissen

Vooreerst stelt hij een jaarlijks bedrag van 20 p. par. ter beschikking voor de monnik die de abdij van Oost-Eeklo bedient, voor het opdragen van een dagelijkse mis voor zijn zielerust. Indien er geen monnik aanwezig is, mag de wereldlijke kapelaan van de abdij van Oost-Eeklo hem vervangen. Die krijgt echter maar jaarlijks 15 p. par. De resterende vijf pond moet aan de poort van de abdij aan de armen worden uitgedeeld. Wanneer beide geestelijken daar niet kunnen voor instaan, zal de prior van het naburige Willemietenklooster daarvoor moeten zorgen.

De Predikbroeders (Dominikanen) te Gent krijgen 30 p. par; voor een begraafplaats in hun kerk en voor het ter beschikking stellen van de benodigde gewaden en kaarsen tijdens zijn uitvaartdienst.

Aan de armendis van Kaprijke schenkt hij een jaarlijkse rente van 11 sch. 4 1/4 d. par. voor zijn jaargetijde. Op de vooravond van zijn jaargetijde moet de koster de klok luiden om de gelovigen uit te nodigen tot het bijwonen van de vigilie die door de twee pastoors, de kapelaan en de koster zal gezongen worden. Diezelfde *equipe* zong dan de volgende dag zijn jaarmis. De pastoors krijgen daarvoor elk 2 sch. en de kapelaan en de koster 1 sch. Wat overblijft van de rente, de kleine helft dus, moet naar de armen gaan.

b. Schenkingen aan de abdij van Oost-Eeklo

Aan de abdis van Oost-Eeklo bezet hij 8 p. par. en aan elke non van de abdij 12 denier. De abdij zelf krijgt 10 p. par. Voor de dag van zijn begrafenis wordt 3 p. par. voorzien voor een "*pitancie*" (een glas wijn) voor de nonnen. Bovendien bezet hij een jaarlijkse rente van 3 p. par., waarvan 1 p. par. moet gebruikt worden voor een jaarmis, gevolgd door een "*pitancie*" voor de nonnen van Oost-Eeklo. De twee overige ponden zijn bestemd voor de Predikbroeders die een jaargetijde moeten doen en nog een tweede requiemmis die zal gevolgd worden door een "*pitancie*" voor de paters.

c. Schenkingen aan de bedelorden, de hospitalen en de begijnhoven

Aan de bedelorden, die in Gent een klooster hebben, bezet hij volgende bedragen : 20 sch. aan de Minderbroeders, 10 sch. aan de Vrouwebroeders (Karmelieten), 10 sch. aan de Augustijnerbroeders en 5 sch. aan de Zakbroeders. Aan elke priester van de Predikbroeders, de Minderbroeders, de Vrouwebroeders, de Augustijnerbroeders en de Zakbroeders, die een requiemmis voor hem zal opdragen, schenkt hij 12 d. par. Ook enkele bij name genoemde broeders van die bedelorden worden door pastoor Jacob met een geldsom bedacht. De Predikbroeders van Brugge zullen 20 sch. ontvangen en de Minderbroeders van Brugge 10 sch.

Daarna volgen een aantal bedragen voor diverse hospitalen in de streek tussen Gent en Brugge : 10 sch. aan het Brugse Sint-Janshospitaal, 5 sch. aan het Egghebrechtshospitaal in Gent, 5 sch. aan het hospitaal van de Gentse Sint-Jacobsparochie, 5 sch. aan het hospitaal van de Sint-Baafsabdij, 5 sch. aan het hospitaal van Nieuwland te Gent, 5 sch. aan het hospitaal van Maldegem, 5 sch. aan het hospitaal van Biervliet, 5 sch. aan het hospitaal van Assenede, 5 sch. aan het hospitaal van Aardenburg, 5 sch. aan het hospitaal van Oudenaarde, 5 sch. aan het hospitaal van Oostburg, 5 sch. aan het hospitaal van Rijsel. De infirmerie van het Bijlokehospitaal krijgt een matras, twee lakens en een sarge, de infirmerie van het Sint-Elisabethbegijnhof 5 sch., de Lazerie in Gent 5 sch., de begijnen van Poortakker 5 sch., de infirmerie van het begijnhof ten Hooie 5 sch., de begijnen van Rozendale in Biervliet 2 sch.

Ook geeft hij nog 10 sch. aan de abdij van Zoetendale en 10 sch. aan het Willemietenklooster. Ook de kluizenaresen staan in de gunst van pastoor Jacob : hij geeft 2 sch. aan die van Boekhoute, van Biervliet, van Peerboom, van Sint-Martens ter Bliden. Zij leefden vaak in een kluis dicht bij de kerk. Naar de leprozen van Gent, Brugge en Biervliet gaan 20 sch. en naar de arme blinden van Gent gaan 10 sch.

d. Schenkingen aan de parochiale instellingen

Vooreerst bedenkt hij elke armendis uit de dekenij Gent met 2 sch. Dit moeten er in 1297 ca. vijftig geweest zijn. Daarnaast komen nog veel andere instellingen of personen aan de beurt in de dekenijen Gent, Aardenburg en de Vier Ambachten.

"Prochiepapen"

dekenij Gent : die van Bassevelde, Lembeke, Oost-Eeklo, Sleidinge, Evergem, Waarschoot, Oostwinkel (heer Hendrik Stijc), Zomergem (meester Hugo);

dekenij Aardenburg : die van West-Eeklo, Hamere, IJzendijke (heer Jan Bake), Sint-Niklaas-in-Vaarne, Watervliet;

dekenij Vier Ambachten : die van Piete, Sint-Laurentius;

Ook de pastoor van Zingem, heer Hendrik van Oostburg, en heer Jan, pastoor van Elsegem, zijn bij de begunstigden.

Kerkfabrieken

dekenij Gent : die van Bassevelde, Lembeke, Oost-Eeklo, Sleidinge, Evergem, O.-L.-Vrouw te Gent, Waarschoot, Oostwinkel;

dekenij Aardenburg : die van West-Eeklo, O.-L.-Vrouw van Aardenburg, IJzendijke, Hamere, Sint-Niklaas-in-Vaarne, Watervliet;

dekenij Vier Ambachten : Biervliet, Piete, Sint-Laurentius, Boekhoute.

Armendis

dekenij Gent : alle parochies;

dekenij Aardenburg : die van Watervliet, Hamere;

dekenij Vier Ambachten : die van Biervliet, Piete, Boekhoute.

Kapelanen

Aan de twee kapelanen van Bassevelde, aan de kapelaan van Piete, aan heer Filips, kapelaan van Oost-Eeklo, aan heer Wouter, kapelaan van de heer van Watervliet.

Kosters

Aan die van Watervliet en Hamere.

e. Schenkingen aan de parochie Kaprijke

Aan zijn medepastoor Willem (Kaprijke had toen twee pastoors), schenkt Jacob 20 sch. en aan heer Hugo, kapelaan te Kaprijke, 10 sch. Een legaat van 10 p. moet dienen voor de aankoop van een O.-L.-Vrouwbeeld (de Moeder Gods is de patrones van de Kaprijkse kerk) dat ter verering in de kerk moet uitgesteld worden. Voor het branden van kaarsen voor het beeld van Sint-Jan-de-Doper geeft hij 12 d. Tenslotte krijgen zowel de kerkfabriek als de armendis van Kaprijke 10 sch.

f. Schenkingen aan diverse personen

Tenslotte volgen nog een hele reeks namen van begunstigden zoals broeder Wouter Dankaert (5 pond), Dirk, bezorger van de abdij van Oost-Eeklo (5 pond). Ook verschillende kloosterzusters en vrouwen staan in zijn testament. Aan zijn erfgenamen laat hij 100 p. par. na.

g. Testamentuitvoerders

Pastoor Jacob stelt de abt van de Duinenabdij, de abdis van de abdij van Oost-Eeklo, frater Wouter Dankaert en Dirk, de bezorger van de abdij van Oost-Eeklo, tot zijn testamentuitvoerders aan. Aan Zoeta, de dochter van Heylen, draagt hij op om met het overschot van zijn geld missen te laten opdragen, gebeden te doen zeggen, verstervingen en pelgrimstochten te laten uitvoeren.

2. Het testament van 27 oktober 1298

Wellicht bezat pastoor Jacob geen voldoende geld om het uitvoerige testament van begin 1297 integraal te laten uitvoeren, want hij stelde een nieuw testament op dat slechts een beperkt aantal bepalingen uit het voorgaande overnam.

De schenkingen aan de kerkfabriek en de armendis van Kaprijke bleven behouden. Ook de schikkingen voor zijn jaargetijde wijzigt hij niet. Het grootste gedeelte van zijn giften aan de kerkfabrieken, armendissen en pastoors uit de dekenij Gent en andere dekenijen blijven onveranderd. Hetzelfde geldt voor zijn schenkingen aan de bedelorden, de hospitalen en kluisenaressen. Het legaat voor zijn erfgenamen wordt

wel erg beperkt : enkel de wettige en de onwettige kinderen van zijn broer Willem blijven in zijn testament.

De testamentuitvoerders worden nu de abt van Ter Duinen, frater Wouter Dankaert en Filips, kapelaan te Oost-Eeklo.

3. Betekenis van beide testamenten

Beide testamenten zijn in velerlei opzichten belangrijk : zij leren ons niet alleen iets over de persoon van pastoor Jacob en zijn opvattingen, maar vooral lichten zij ons grondig in over de toenmalige kerkelijke organisatie en de verspreiding van de kloosters en hospitalen in de streek tussen Gent en Brugge (1).

In de eerste plaats treft pastoor Jacob een aantal maatregelen voor zijn eigen zielezaligheid zoals dat in talloze testamenten en schenkingen bij vele gelovigen tot uiting zal komen in de veertiende en vooral in de vijftiende eeuw. Maar zijn bekommernissen overstijgen toch in grote mate zijn eigen persoon. Het lot van de armen en de zieken laat hem niet onverschillig, want de armendissen en de hospitalen worden mild bedacht in beide testamenten. De meer recente bedelorden zoals de Minderbroeders, de Predikbroeders, de Vrouwebroeders en de eremieten van Sint-Augustinus liggen hem nauwer aan het hart dan de rijke Benedictijnerabdijen en de Cisterciënserabdijen. Alleen het naburige klooster van Oost-Eeklo krijgt een ruim legaat.

Hij vergeet ook zijn confraters van Kaprijke en de pastoors uit de naburige parochies niet. Hij schijnt ook geen grote heiligenvereerder geweest te zijn. Slechts Sint-Lieven bedenkt hij met 5 sch. en voor zijn eigen kerk van Kaprijke reserveert hij 10 pond voor het aankopen van een O.-L.-Vrouwbeeld. Die laatste bepaling komt echter niet meer voor in zijn herziene testament.

Alhoewel hij persoonlijk heel rijk moet geweest zijn, getuigt zijn testament van zijn sympathie voor de eenvoudige levenswijze van de bedelorden en voor het caritatieve werk van de hospitaalbroeders en zusters. Hun sobere levenswandel stond heel wat dichter bij de authentieke beleving van de evangelische armoede dan de levensstijl van de paters van de rijke en oudere abdijen.

Ook voor de kennis van de kerkelijke structuren bevatten zijn testamenten enkele belangrijke gegevens. Vooreerst dat anno 1300 een plattelandsparochie uit volgende elementen bestond : een pastoor met als naaste medewerker een koster, bijgestaan door kerkmeesters voor het onderhoud van het kerkgebouw en door H. Geestmeesters voor de armenzorg. Ook vinden we in sommige kerken al een of meerdere kapelanijschichtingen, waarvan de kapelaan al of niet in de zielzorg was ingeschakeld.

Wel hebben we nog geen spoor gevonden van altaarstichtingen of van kerkelijke gilden in de landelijke parochies. Dit is eigenlijk niet verbazingwekkend omdat de oudste sporen van dergelijke stichtingen slechts tot ca. 1300 teruggaan en dan nog

enkel in stedelijke parochies. Daarentegen zijn de bedelorden op het einde van de 13de eeuw al heel goed ingeplant in de steden Gent en Brugge.

Wij zouden pastoor Jacob een sociaal voelend priester avant la lettre willen noemen, die de stromingen voor een meer authentiek kristendom heel genegen was. In zijn testamenten steken elementen voor het bestuderen van de mentaliteit van de plattelandsclerus van ca. 1300.

Achiel DE VOS (†) en Luc STOCKMAN

(1) Pastoor Jacob was geen alleenstaand geval met een bredere kijk op de noden van zijn tijd. Ook Jan den Oom, pastoor van Sint-Jacobs te Gent en deken van de Kristenheid van Gent, die in 1316 overleed, maakte een testament op met veel schenkingen aan armendissen, hospitalen en bedelorden in Gent. Zie Rijksarchief Gent, Kerkarchief Sint-Michiels Gent, oorkonde van 1316. In het testament van Jan De Bost, pastoor van O.-L.-Vrouw te Gent, opgesteld op 18 oktober 1321, staan ook veel interessante zaken over kerkelijke instellingen. Hij geeft o.m. 30 sch. gr. aan de "ecole de Eerdenborch". Zie RAG, O.-L.-Vrouw Sint-Pieters-Gent, nr. 685.

BIJLAGE I

1297, 23 januari (n.s.)

Testament van Jacob, pastoor van Kaprijke

A. Oorspronkelijk : Rijksarchief Gent, *abdij Oost-Eeklo*, oorkonde nr. 34.

Perkament (42 cm. h. op 37 cm. br.) met oorspronkelijk zeven zegels, waarvan vier volledig verdwenen zijn.

In de oorkonde worden negen zegels aangekondigd nl. die van 1. de abt van ten Duinen ; 2. de abt van Zoetendale ; 3. de abdis van Oost-Eeklo ; 4. frater Walter, dictus Danckart O. Cist. ; 5. Theodricus, familiaris procurator de Eclo ; 6. de deken der Kristenheid van Gent ; 7. meester Willem, pastoor van Kaprijke ; 8. Hugo, kapelaan van Kaprijke ; 9. het eigen zegel van pastoor Jacob.

De nummers 1, 2, 3 en 5 zijn de testamentuitvoerders.

In feite werden er slechts zeven zegels aan deze oorkonde gehecht. Er zijn zeven maal twee dubbele spleten en zevenmaal een enkele spleet in de plica.

De werkelijke volgorde der zegels wijkt af van de volgorde der zegelaankondigingen.

1. Rond (180) bruin waszegel zonder tegenzegel, hangend aan dubbele staart van perkament, voorstellend een vijflobbige bloem (?) met een gepareelde rand omheen het veld.

2. verdwenen ; dubbele staart afgescheurd onder plica.

3. Fragment van een ogivaal bruin waszegel zonder tegenzegel, hangend aan dubbele staart van perkament, voorstellend een staande aanzierende abt met flaporen, in de rechterhand naast rechterschouder een kromstaf, waarvan de krul naar rechts binnen de legende komt, in de linkerhand een boek ter hoogte van middel.

Waarschijnlijk is dit een zegel van een abt van ten Duinen, mogelijks van Jan van Oostburg (+ 25.2.1297).

4. Fragment van een ogivaal bruin waszegel zonder tegenzegel, hangend aan dubbele staart van perkament, voorstellend een aanzierende staande abdis, in de rechterhand een kromstaf, een gedrapeerde wrong van de linkse heup naar het midden en centraal vallend naar de voeten, in het veld links en rechts onderaan een achtpuntige ster *.

Legende : [+ SIGILL ' : A] BBAT ISSE : DE : EC[LO] = + Sigill(um) abbatisse de Eclo.

Mogelijks is dit het zegel van Ida Damman, abdis van Oost-Eeklo.

Vgl. met de zegelafdruk nr. 1462 van de zegelkundige verzameling van het ARA.

5. verdwenen : dubbele staart afgesneden ter hoogte van de plica.

6. verdwenen : dubbele spleten leeg, maar wel ooit gebruikt.

7. verdwenen : dubbele staart gescheurd ter hoogte van de plica.

"In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti Amen. Ego, Jacobus, presbiter curatus de Capric, sane mentis et compos mei pro meorum redemptione peccaminum, condo, facio et ordino testamentum meum vel meam ultimam voluntatem aut quocumque alio nomine conseri debeat in hunc modum.

In primis volo et ordino debita mea persolvi et omnibus de me juste conquerentibus plenam restitutionem de bonis meis fieri qua ad hec volo fere obligata.

Item volo et ordino quod cum denariis de duobus boneriis mori mei jacentis juxta Hasnede provenientibus emanant viginti libre paris. annui redditus et quod cum eisdem procuretur et habeatur monachus Cisterciensis ordinis qui in claustrum de Oesteclo continue resideat et missa pro anima mea cotidie et in perpetuum celebret in eodem nisi rationabiliter fuerit ineditus.

Si vero monachus talis ut dictum est ibidem non habitus fuerit volo quod capellanus secularis ibidem habeatur et missam pro anima mea et non aliam cotidie celebret et dictus capellanus recipiat quindecim libras paris. de viginti libris antedictis. Relique vero quinque libre ibidem pro anima mea pauperibus distribuantur ad portam. Si vero monaci vel capellani predictorum per incuriam vel aliter defectum ibidem contingat fieri, volo et ordino quod secundum exigentiam temporis in quo defectus fuerit, prior et conventus de Wilgeminis juxta Watervliet quindecim librarum

recipiant portionem. Residuum vero ut antidictum est super pauperibus largiatur ad portam.

Omnes vero denarii qui de dicto moro ultra prescripto superesse poterunt, habebit Zoeta filia Heylen ad acquirendas orationes pro anima mea si eo tempore post obitum meum vixerit. Si vero dicta Zoeta tunc mortua fuerit, executores testamenti mei qui subscripti sunt, dictos residuos denarios pauperibus distribuent secundum quod anime mee viderint expedire.

Item volo et ordino quod de denariis provenientius de moro meo de Filinis in quibus michi tenetur Willelmus Wilraven dum tamen conventio inter nos facta processum habeat heredes mei ratione patrimonii centum libras recipiant anni scilicet tercii inter ipsos pro ut de jure contingat quomodolibet dividendas nec ultra heredes mei hereditatem meam adeundi vel alia bona mea ullam habeant potestatem aut immiscendi se eisdem et si conventio prehabita stabilis non remaneat, volo tamen quod heredes mei centum recipiant libras et habeant de eodem moro provenientes ad terminum competentem.

Item do, lego domino abbati de Dunis in paratis denariis centum solidos par.; item domine abbatisse de Oesteclo octo libras; fratri Waltero dicto Dankart ejusdem ordinis centum solidos; item Theodorico familiari procuratori ibidem centum solidos; item ad structuram sive ad claustrum de Eclo decem libras paris.

Item do, lego conventui de Eclo tres libras par. annui redditus quos debet Johannes, filius Tome, super terram suam in Lembeke in hunc modum quod ex illis tribus libris conventus de Eclo retinebit sibi annuatim viginti solidos ad pitantiam anno quolibet et fiat missa de requiem in perpetuum pro anima mea in die anniversarii ibidem. Volo preterea quod cum residuis quadraginta solidis fiant due pitantie fratribus et predicatoribus in Gandavo et quod ibidem fiat bis obitus meus scilicet in die anniversarii mei cum missa de requiem pro anima mea secundo insequenti medietate anni et sic in perpetuum et cum missa de requiem et cum pitantia viginti solidorum.

Item do, lego domine Marie de Gandavo moniali, consaguinee mee quadraginta solidos. Item eidem viginti solidos. Item eidem viginti solidos annuatim quo ad vitam suam quos emi erga Johannem de Pieta et Avesoetam ejus uxorem supra duas mensuras terre cum dimidia jacentis in Capric. Post vitam vero diete Marie conventus de Eclo recipiat dictos viginti solidos in perpetuum et ex illis fiat pitantia conventui ibidem, etiam anno quolibet in sequenti medietate anni post meum anniversarium cum missa de requiem pro mea anima.

Item do, lego Margarete de Bergis moniali sexaginta solidos. Item cuilibet moniali de Eclo duodecim denarios. Item conventui de Eclo in die sepulture mee ad pitantiam in parata pecunia tres libros paris.

Item eligo sepulturam meam apud fratres predicatorum in Gandavo et do eisdem fratribus triginta libras paris. et volo quod propter hoc provideant funeri meo de

vestibus et luminaribus necessariis honeste et competenter quod si ad estimationem executorum meorum decenter et honeste non factum fuerit et in predictis remissi fuerint secundum quod mei viderunt executores viginti quinque libras ex inde obtinebunt.

Item do, lego fratri Sigero tSuul decem solidos; fratri Johanni de Landenghem decem solidos; fratri Johanni Ywain quinque solidos; fratri Egidio de Wlputte quinque solidos.

Item do, lego cuilibet fratri predicatori Gandensi sacerdoti duodecim denarios ut dicat missam de requiem pro anima mea. Item fratribus minoribus in Gandavo viginti solidos ad pitantiam; fratri Christiano ordinis minorum in Gandavo quinque solidos; cuilibet fratri minorum ibidem sacerdoti duodecim denarios et dicat missam de requiem pro anima mea. Item domino decano Gandensi viginti solidos. Item fratribus de monte Carmeli in Gandavo decem solidos; cuilibet fratri ibidem sacerdoti duodecim denarios. Item fratribus ordinis Sancti Augustini Gandavo ad pitantiam decem solidos; cuilibet fratri ibidem sacerdoti duodecim denarios et dicat missam de requiem ut dictum est. Fratribus Saccitis in Gandavo quinque solidos et cuilibet eorum sacerdoti duodecim denarios et dicat missam de requiem pro anima mea. Item fratribus predicatoribus in Brugis viginti solidos. Fratribus minoribus ibidem decem solidos.

Item do, lego hospitali Sancti Johannis in Brugis decem solidos. Hospitali de Biloke ad infirmariam unam culcitram et duo linteamina cum una veste que dicitur sarge. Item in Gandavo hospitali quod dicitur Egghebrechts quinque solidos. Hospitali in parrochia Sancti Jacobi Gandensis quinque solidos. Hospitali Sancti Bavonis juxta Gandavum quinque solidos. Hospitali apud Niwelant ibidem quinque solidos. Hospitali apud Maldegheem quinque solidos. Hospitali de Biervliet quinque solidos. Hospitali de Hasnede quinque solidos. Hospitali de Ardenborch quinque solidos. Hospitali Aldenardensi quinque solidos. Hospitali de Oestborch quinque solidos. Hospitali Insulensi juxta aulam comitis decem solidos.

Item do, lego conventui de Dulci Valle decem solidos ad pitantiam. Item conventui de Wilgemis ad pitantiam decem solidos; procuratori ibidem decem solidos.

Item do, lego incluse de Bouchoute, incluse de Biervliet, incluse de Perbome, incluse Sancti Martini ter Bliden, cuilibet istarum duos solidos. Item infirmarie Sancti Elizabeth in Gandavo ad vinum quinque solidos. Leprosis in Gandavo ad vinum vel ad medonem quinque solidos. Item beghinis in Portackere quinque solidos. Infirmarie supra Oye ad vinum quinque solidos. Beghinis de Rosendale in Biervliet duos solidos et in eodem loco cuidam Margarete Walteri Buezels duos solidos.

Item do, lego ecclesie de Capric decem solidos; mense pauperum ibidem decem solidos in parata pecunia. Item mense pauperum in Capric undecim solidos quattuor denarios et quartam partem denarii annui redditus in hunc modum quod procuratores ejusdem mense solvent in die anniversarii mei presbiteris curatis in Capric quattuor

solidos sub hac conditione quod dicti presbiteri vel alter eorum cantent vel cantet pro anima mea missam de requiem in die anniversarii mei quocumque die evenierit et etiam ministrent dicti curati sex candelas et sex denarios ad offerendum in eadem missa. Si autem in aliquo predictorum per curatos defectus fuerit, dicti curati non recipient nisi tres solidos.

Volo etiam quod presbiteri de Capric vel alter eorum dicant vel dicat in ecclesia cum notulis vigiliis pro anima mea in feria precedenti meum anniversarium quod si non fecerint vel fecerit duos solidos solum de predictis obtinebunt. Item si capellanus de Capric vigiliis et misse predictis cantans et legens interfuerit de eisdem undecim solidis duodecim denarios habebit. Quod si non fecerit nichil non recipiet. Item volo quod custos etiam de eisdem undecim solidis et ceteris habeat duodecim denarios annuatim si campanas ad vigiliis decenter pulsaverit et vigiliis cum presbiteris cantaverit. A quibus si deficiat custos nichil habebit.

Quicquid autem de dictis denariis ut dictum est, residuum fuerit mensa pauperum sibi reservabit. Sunt autem dicti undecim solidi quattuor denarii super terram quam tenet Johannes Ghosin assignati.

Item do, lego cuilibet mense pauperum in decanatu Gandensi duos solidos. Magistro Willelmo curato de Capric viginti solidos. Domino Hugoni capellano ibidem decem solidos. Ecclesie de Bassevelde duos solidos; presbitero ibidem duos solidos; cuilibet capellano ibidem duodecim denarios. Ecclesie de Lembeke duos solidos; presbitero ibidem duos solidos. Ecclesie de Oesteclo duos solidos; presbitero ibidem duos solidos. Ecclesie de Westeclo duos solidos; presbitero ibidem duos solidos. Ecclesie de Sleidinghem duos solidos, presbitero ibidem duodecim denarios. Ecclesie de Everghem duos solidos, presbitero ibidem duos solidos. Ecclesie Beate Marie apud Sanctum Petrum Gandensem quinque solidos. Reliquiis Sancti Livini apud Sanctum Bavonem quinque solidos. Fabrice ecclesie Beate Marie in Ardenborch quinque solidos. Ecclesie Sancti Nicolai de Varne duodecim denarios; presbitero ibidem duodecim denarios. Ecclesie de Watervliet quinque solidos; mense pauperum ibidem quinque solidos; presbitero ibidem duos solidos; custodi ibidem duos solidos. Ecclesie de Hamere quinque solidos; mense pauperum ibidem quinque solidos; presbitero ibidem quinque solidos; custodi nunc ibidem sacerdoti quinque solidos. Ecclesie cuilibet parrochiali in Biervliet duos solidos. Cuilibet mense pauperum ibidem duos solidos. Ecclesie de Pieta duos solidos; mense pauperum ibidem duos solidos; presbitero ibidem duos solidos; capellano ibidem duodecim denarios. Ecclesie Beati Laurentii duos solidos; presbitero ibidem duos solidos. Ecclesie de Ysendike duos solidos; domino Johanni dicto Bake presbitero ibidem quinque solidos. Ecclesie de Bouchoute duos solidos; mense pauperum ibidem duos solidos. Item fratribus minoribus de Middelborch quinque solidos. Ecclesie de Warscoet duos solidos; presbitero ibidem duos solidos. Ecclesie de Woestwincle duodecim denarios; domino Henrico dicto Strije duos solidos. Ecclesie de Zomerghem duodecim denarios; magistro Hugoni presbitero ibidem quinque

solidos. Domino Henrico dicto de Oestborch presbitero de Zingheem quinque solidos. Domino Johanni presbitero de Elsengheem tres solidos.

Item do centum solidos juste conquerentibus de patre meo in parrochia de Lo pro ut quemlibet continget. Si autem non inveniuntur juste conquerentes denarii qui inde remanserint dividuntur pro medietate et mensa pauperum ibidem habebit medietatum et alia medietas ad indulgentias Alti Passus ibidem tribuetur. Domino Philippo capellano de Oesteclo decem solidos.

Item do, lego decem libras ad comparandam ymaginem Beate Marie Virginis et in ecclesia de Capric collocandam quod autem de sumptibus et custibus ejusdem supercreverit, volo quod fit ad meliorationem lampadis ardentis coram eadem.

Item do quolibet die usque ad diem anniversarii mei unum denarium cum candela offerendum predicatoribus in Gandavo.

Item Johanne, filie Colini, quinque libras. Domino Waltero, capellano domini de Watervliet, quinque solidos. Item viginti solidos ad distribuendos leprosis manentibus extra villas Gandensem, Brugensem et de Biervliet. Item decem solidos pauperibus cecis Gandensibus et Brugensibus. Item dicto Inghel duos solidos. Margarete de Troien duodecim denarios. Margarete filie Neten duodecim denarios. Bele duodecim denarios. Margarete ejus filie duodecim denarios. Trise Odenare duodecim denarios. Agathe dicte Hoghen duodecim denarios. Hugoni, filio Agathe et ejus uxori, duodecim denarios. Heilmoede duodecim denarios. Agathe uxori Arnulfi Scoemakers duos solidos. Agathe Vlascopigghe duodecim denarios. Agathe Ghaels duodecim denarios. Agathe Kerchoves duodecim denarios. Agathe Wenemars tres solidos. Gheile de Zande duodecim denarios. Adelise, filie Lamberti Coppins, quinque solidos. Agathe, filie Balduini Coppins, beghine, quinque solidos. Bette Plasch quinque solidos. Griele, filie Zeghers, quinque solidos.

In parrochia de Hamere volo quod Margareta, filia Poppen, habebit quinque solidos. Item do, lego Dyonisio, filio Nicolai, duos solidos. Lamberto de Vliete decem solidos. Balduino, filio Mabe, Petro ejus fratri et ejus sorori quinque solidos. Coppino Danquin in Watervliet quinque solidos. Cuidam presbitero qui celebravit in Biervliet viginti quinque solidos. Item cuidam eunti Aquis peregrinare, in lineis camisiis non induto pro anima mea triginta solidos; ad offerendum ibidem duodecim denarios. Item ecclesie de Dudzele duodecim denarios.

Item do duodecim denarios ad emendas candelas arundas coram imaginem Beati Johannis Baptiste in ecclesia de Capric.

Item do, lego Zoete, filie Heile, quinquaginta libras in puram elemosinam. Item do eidem Zoete at acquirandas orationes, missas et ieunia pro ut anime mee expediat, omnes vestas meas, cufos, libros, lectos, linteamina et omnia domus mee utensilia vel que utensilium nomine possunt contineri.

Item do, lego Mabe, filie Willelmi Coppins, viginti solidos. Item Trise Tierins beghine quinque solidos. Griele beghine consanguinee Margarete Walteri diaboli quinque solidos. Item quinque filiis fratris mei cuilibet viginti solidos. Bele, filie

Petri Viltkins piscatoris, viginti solidos. Si vero aliqui quorum nomina in presenti cedula notata sunt et expressa et quibus legatum est ante mortem meam decesserint volo quod ea que eisdem legata sunt de consilio meorum executorum distribuuntur. Preterea si debitis meis et restitutis legatisque omnibus persolutis, bona mea maiora inveniantur et amplius valeant extendi, do, lego quartam partem eorum ad structuram sive claustrum de Eclo. Do, lego aliam quartam partem ad portam de Eclo pauperibus et monialibus ibidem in infirmaria egrotantibus dum indigeant distribuendam. Item cum aliis duabus partibus volo et ordino quod Zoeta, filia Heylen, si eo tempore vixerit, acquirat anime mee missas, orationes, ieiunia atque peregrinationes. Sed si dicta Zoeta post mortem meam non vixerit, volo et ordino quod executores mei qui tunc vixerint de dictis duabis partibus salutem mee procurent anime sicut eidem viderint salubrius expedire.

Bona autem mea obligo omnia mobilia sive immobilia ad omnes custus sive expensas ratione executionis testamenti mei faciendas ita quod executores mei sive eorum coadjutores indempnes permaneant si eadem ratione testamenti ab aliquibus in posterum contingat quomodolibet molestari. Hujus autem testamenti mei sive mee ultime voluntatis elegi et eligo executores venerabilem virum religiosum abbatem de Dunis, religiosam mulierem abbatissam de Eclo, fratrem Waltherum dictum Dankart ordinis eiusdem et Theodricum familiarem procuratorem de Eclo, ponens preterea et obligans omnia bona mea mobilia et immobilia ubicumque nunc existunt autem in posterum poterunt inveniri in manus predictorum meorum executorum donec omnia et singula que prescripta sunt et eo modo ut prenotata sunt plenarie persoluta fuerint atque sicut superius ordinata sunt modo debito consummata.

Ut autem hec omnia supra scripta rata et firma permaneant, ad mee petitionis instantiam venerabilium virorum et reliquosorum sigilla scilicet domini abbatis de Dulci Valle, domine abbatisse de Eclo, fratris Walteri dicti Dankart, Theodrici familiaris procuratoris de Eclo, domini decani Gandensis Christianitatis, magistri Willelmi prebiteri curati de Capric et domini Hugonis capellani de Capric una cum sigillo mee proprio presentibus litteris huic meo testamento seu mee ultime voluntate sunt appensa.

Actum et datum anno domino M^oCC^o nonagesimo sexto feria quarta ante conversiam beati Pauli apostoli".

BIJLAGE II

1298, 27 oktober

Tweede testament van Jacob, pastoor van Kaprijke

A. Oorspronkelijk : Rijksarchief Gent, *fonds abdij Oost-Eeklo*, oorkonde nr. 37

Perkament (49 cm. h. op 32 cm. br.) met oorspronkelijk zeven zegels, waarvan een volledig verdwenen is.

In de oorkonde worden zeven zegels aangekondigd nl. die van 1. de abt van ten Duinen ; 2. de abt van Zoetendale ; 3. de deken van de Kristenheid van Gent ; 4. meester Willem van Kaprijke ; 5. Filips, kapelaan van Oost-Eeklo ; 6. Hugo, kapelaan van Kaprijke ; 7. het eigen zegel van pastoor Jacob.

De nummers 1 en 5 worden samen met frater Walter dictus Danckart, als testamentuitvoerders vermeld.

Er zijn zeven maal twee dubbele spleten en zeven maal een enkele spleet in de plica.

De werkelijke volgorde der zegels wijkt af van de volgorde der zegelaankondigingen.

1. Fragment van rond bruin waszegel zonder tegenzegel, hangend aan dubbele staart van perkament. Dit zegel met dubbele zegelindruk is onmiskenbaar dat van Jacob, pastoor van Kaprijke.

Vlg. met zegel nr. 1 van de oorkonde nr. 34.

2. verdwenen : spleten in plica opengescheurd; noch zegel noch staarten bewaard.

3. Ogivaal bruin waszegel, hangend aan dubbele staart van perkament, voorstellend een aanziende staande abt, in de rechterhand een kromstaf, in de linkerhand een boek ter hoogte van zijn middel.

Legende : [+ S' AB] BATIS DE DULCIVA[LLE] = + S(igillum) abbatis de Dulci Valle.

Rond (18Ø) tegenzegel, voorstellend een linkerhand met mouw die een centrale kromstaf, krul naar rechts, vasthoudt.

Legende : + 9 TRAS' DE DUL[CIVALL]E = + Contras(igillum) de Dulci Valle.

Mogelijks is dit het zegel van abt Diederik I van Zoetendale. Zie E. VAN MINGROOT, *De abdij van Zoetendale*, Maldegem, 1983, blz. 43.

4. Fragment van een rond (25Ø) bruin waszegel zonder tegenzegel, hangend aan dubbele staart van perkament, voorstellend een linker zij aanzicht van naar rechts stappend Lam Gods vóór centrale banier, naar links gestrekt.

Legende : [+ S'] DECANI X°T [GAND'] = + S(igillum) decani Christianitatis Gand (ensis).

Vgl. met zegelafdruk nr. 18.241 van de zegelkundige verzameling van het ARA. Wellicht betreft het hier een zegel van het ambt en niet van de individuele ambtsdrager.

5. Rond (21Ø) bruin waszegel zonder tegenzegel, hangend aan een boven het zegel bijna afgescheurde dubbele staart van perkament, voorstellend een linker zij aanzicht van een gekoveld mannenhoofd met sterk gesneden neus, wenkbrauwen en kin.

Legende : + S'MWⁱ PBRI DE CAPRIC = + S(igillum) m(agistri) W(illelm)i
p(res)b(ite)ri de Capric.

Meester Willem was medepastoor van Jacob te Kaprijke.

6. Rond (19Ø) zwart waszegel zonder tegenzegel, hangend aan dubbele staart van perkament, voorstellend een plant met rechts en links een vogel in de top (?).

Legende : * S'HUGEDIRA VAN BRUGGHE = * S(igillum) Hüge di Ra(ve?) van Brugghe.

Deze Hugo staat niet aangekondigd als getuige in het testament. Normaal had Filips. kapelaan van Oost-Eeklo, hier moeten zegelen.

7. Fragment van zwaar beschadigde rond (17Ø) waszegel zonder tegenzegel, hangend aan een dubbele staart van perkament, voorstellend een naar rechts stappend en omkijkend Lam Gods vóór een banier, naar links gestrekt.

Legende : + S'[] I DE CAP'C = + S(igillum) Hugonis (?) capellani de Capric.

"In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti Amen. Ego, Jacobus, presbiter curatus de Capric sane mentis et compos mei pro meorum redemptione peccaminum condo, facio et ordino testamentum meum vel meam ultimam voluntatem aut quocumque alio nomine censeri debeat in hunc modum.

In primis volo et ordino debita mea persolvi et omnibus de me juste conquerentibus plenam restitutionem de bonis meis fieri que ad hec volo fore obligata.

Item do, lego ecclesie de Capric decem solidos in parata pecunia, mense pauperum ibidem decem solidos in parata pecunia. Item do, lego mense pauperum in Capric undecim solidos quatuor denarios et quartam partem denarii annui redditus in hunc modum quod procuratores eiusdem mense solvent in die anniversarii presbiteris curatis in Capric quatuor solidos sub hac conditione quod dicti presbiteri vel alter eorum cantent vel cantet pro anima mea missam de requiem in die anniversarii mei quocumque die evenerit et etiam ministrent et deliberent dicti curati sex candelas et sex denarios ad offerendum in eadem missa. Si autem in aliquo per predictos curatos defectus fuerit ut dictum est, dicti curati non recipient nisi tres solidos.

Volo etiam quod predicti curati vel alter eorum dicant vel dicat in ecclesia de Capric cum notulis vigiliis pro anima mea in feria precendenti anniversarii mei diem quod si non fecerint vel fecerit duos solidos de predictis denariis solum obtinebunt. Item si capellanus de Capric misse et vigiliis predictis interfuerit cantans, juvans et legens de dictis undecim solidis habebit duodecim denarios. Quod si non fecerit nichil inde recipiet. Item volo quod custos de Capric de eisdem undecim solidis habeat duodecim denarios annuatim si campanas ad vigiliis decenter pulsaverit et vigiliis cum presbiteris cantaverit. A quibus si deficiat custos nichil inde recipiet. Quicquid autem de antedictis denariis superereverit mensa pauperum ibidem integre sibi reservabit. Sunt autem illi undecim solidi cum quatuor denariis assignati super terram quam tenet Johannes Ghosin.

Item do, lego cuilibet mense pauperum in decanatu Gandensi duos solidos. Magistro Willelmo, curato de Capric, viginti solidos; domino Hugoni, capellano ibidem, decem solidos. Ecclesie de Bassevelde duos solidos; presbitero ibidem duos solidos; capellano ibidem duos solidos. Ecclesie de Lembeke duos solidos; presbitero ibidem duos solidos. Ecclesie de Oesteclo duos solidos; persbitero ibidem duos solidos. Ecclesie de Westeclo duos solidos; presbitero ibidem duos solidos. Ecclesie de Sleidinghem duos solidos; presbitero ibidem duos solidos. Ecclesie de Everghem duos solidos; presbitero ibidem duos solidos. Ecclesie Beate Marie apud Sanctum Petrum Gandensem quinque solidos. Reliquijs Sancti Livini apud Sanctum Bavonem Gandensem quinque solidos. Fabrice ecclesie Beate Marie in Ardenburch quinque solidos. Ecclesie Sancti Nicolai de Varne duodecim denarios; presbitero ibidem duo decim denarios. Ecclesie de Watervliet quinque solidos; presbitero ibidem duos solidos. Ecclesie de Hamere quinque solidos; mense pauperum ibidem quinque solidos; presbitero ibidem duos solidos. Cuilibet ecclesie parochiali in Biervliet duos solidos; cuilibet mense pauperum ibidem duos solidos. Ecclesie de Zomerghem duodecim denarios; presbitero ibidem magistro Hugoni quinque solidos.

Item do, lego fratri Sigeru Tsuul ordinis predicatorum in Gandavo decem solidos; fratri Johanni de Landenghem ibidem decem solidos; fratri Johanni Ywain quinque solidos; fratri Egidio de Wlpitte quinque solidos. Item cuilibet fratri predicatorum in Gandavo sacerdoti, duodecim denarios et rogo ut dicat missam de requiem pro anima mea. Item fratribus minoribus in Gandavo viginti solidos ad pitantiam; fratri Christiano ibidem quinque solidos; cuilibet fratri minorum ibidem sacerdoti duodecim denarios et dicat missam ut rogo pro anima mea. Item domino decano Gandensi viginti solidos. Item fratribus de monte Carmeli in Gandavo decem solidos; cuilibet fratri ibidem sacerdoti duodecim denarios. Item fratribus ordinis Sancti Augustini in Gandavo ad pitantiam decem solidos; cuilibet fratri sacerdoti ibidem duodecim denarios et dicat missam pro anima mea. Fratribus saccorum in Gandavo quinque solidos et cuilibet fratri ibidem sacerdoti duodecim denarios modo predicto. Item fratribus predicatoribus in Brugis viginti solidos. Fratribus minoribus ibidem decem solidos.

Item do hospitali in Brugis Sancti Johannis decem solidos. Hospitali de Biloke ad infirmariam unam culcitram et duo linteamina cum una veste que dicitur sarge. Item hospitali in Gandavo quod dicitur Eghbrechts quinque solidos. Hospitali in parochia Sancti Jacobi Gandensis quinque solidos. Hospitali Sancti Bavonis juxta Gandavum quinque solidos. Hospitali apud Niewelant ibidem quinque solidos. Hospitali apud Maldenghem quinque solidos. Hospitali Insulensi juxta aulam comitis decem solidos.

Item do, lego conventui de Dulci Valle decem solidos ad pitantiam. Item conventui de Wilgeminis ad pitantiam decem solidos; priori ibidem decem solidos. Item incluse de Bouchoute, incluse de Biervliet, incluse de Perbome, incluse Sancti Martini ter Bliden cuilibet istarum duos solidos.

Item do, lego liberis Willelmi fratris mei legitimis cuilibet centum solidos, excepto Jacobo cui do decem libras; alijs illegitimis cuilibet quadraginta solidos.

Preterea si debitis meis et restitutis legatis que omnibus persolutis bona mea maiora inveniantur et amplius valeant do, lego ea omnia et singula et omnia bona mea

mobilia et immobilia ubicumque nunc existunt aut in posterum poterunt inveniri in puram elemosinam monasterio et conventui monialium de Oesteclo libere et in perpetuum possidenda.

Et si predictis legatis et ordinatis aliquid addendum, mutandum, diminuendum et revocandum duxero in aliqua cartula huic testamento infixata et sigillo meo sigillata, volo quod cum predictis legatis ro«bur» habeat firmitatis. Bo«na autem mea omnia mobilia sive immobilia obligo ad omnes custus sive expensas ratione executionis testamenti mei faciendas ita quod executores sive eorum coadjutores indempnes permaneant si ratione testamenti mei ab aliquibus in posterum contingat quomodolibet molestari.

Huius autem testamenti mei sive mee ultime voluntatis elegi et eligo executores venerabilem virum et religiosum dominum abbatem de Dunis, fratrem Walterum Danckart ordinis Cisterciensis et dominum Philippum capellanum de Eclo, ponens et obligans omnia bona mobilia et immobilia ubicumque nunc sunt aut esse poterunt in futurum in manus predictorum meorum executorum donec omnia et singula que prescripta sunt et eo modo ut prescripta sunt et preordinata plenarie persoluta fuerint et mode debito consummata.

Preterea si executores mei omnes simul executioni prefati testamenti mei interesse non poterunt volo quod ille qui interesse poterit seu duo potestatem habeat vel habeant plenarie exequendi.

Ut autem hec omnia superscripta legata et ordinata firma et rata permeneant ad mee petitionis instantiam, venerabilium virorum sigilla silicet domini abbatis de Dunis, domini abbatis de Dulci Valle, domini decani christianitatis Gandensis, magistri Willelmi presbiteri curati de Capric, domini Philippi capellani de Eclo, domini Hugonis capellani de Capric, una cum sigillo meo proprio presentibus litteris, huic testamento seu ultime mee voluntati et ad predictorum testimonium sunt appensa. Datum et actum anno Domini m M^oCC^o octavo in vigilia apostolorum Symonis et Jude.

Approbo superscripta 'interfuerint, denarios'. Datum et actum anno et die predictis".

De tussen « » geplaatste woorden werden bijgevoegd omdat het perkament op die plaatsen beschadigd en/of verdwenen is.

Wij danken de heer Cyriel Vleeschouwers, werkleider bij het Algemeen Rijksarchief, heel hartelijk voor zijn bereidwilligheid om onze transcriptie van beide testamenten na te zien en te verbeteren en om zijn nauwkeurige beschrijving van de zegels. Zonder zijn deskundige hulp zou deze uitgave niet mogelijk zijn geweest. Ook mevr. H. Coppejans- De Smedt, ere-departementshoofd te Gent, verdient onze dank voor haar welwillende medewerking.

SPECIFIEKE

CULTUURHISTORISCHE ASPECTEN

VAN HET KASTEELDOMEIN POEKE*

INLEIDING

De familie de Preudhomme d'Hailly uit Rijsel, die in 1597 de kasteelgoederen te Poeke van de familie Delrye overnam, zou vanaf die datum de heerlijkheid Poeke meer dan twee eeuwen lang besturen en het kasteeldomein uitbouwen tot het middelpunt van hun steeds aanwassende eigendommen. Reeds in 1597 voerde dit adellijke geslacht de titel van Burggraven van Nieuwpoort. Hoewel hun rijkdom aanvankelijk kwijnde onder de 16de en 17de eeuwse oorlogen, leidden opeenvolgende generaties burggraven de *Baronnie van Poucques* tot een kort maar onbetwist hoogtepunt omstreeks 1765. In deze periode (1762-1774) was Karel Florent Idesbald de Preudhomme d'Hailly burggraaf van Nieuwpoort en Oombergen, Baron van Poeke, Heer van Axpoele, Sint-Lievens-Esse, Neuville, Velaines,... én bovendien kamerheer van de Oostenrijkse vorsten ! Dit was ondermeer mogelijk geworden doordat de Nederlanden, toen onder een relatief vredig Oostenrijks bewind, het uitzicht van een starre en hiërarchische maatschappij hadden behouden. *"De adel slaagde er immers in haar voorrechten te handhaven tot aan de Franse Revolutie (1789)"* (1).

Kort na deze omwenteling werd echter een Frans decreet van kracht waarbij komaf werd gemaakt met het feodaal regime, de erfelijke adel en de adellijke titels. Na het ineensinken van het imposante Franse Keizerrijk (1815) werd de situatie voor de adellijke stand opnieuw iets gunstiger. Enkele oude voorrechten werden hersteld en opnieuw kon deze sociale klasse hoge ambtelijke posten bekleden, nu echter binnen het Verenigd Koninkrijk (1815-1830) en daarna binnen de Belgische Staat (vanaf 1830). Zo was Konstantijn Frans de Preudhomme d'Hailly in het begin van de 19de eeuw lid van de Eerste Kamer van de Staten-Generaal en kamerheer van Willem I. *"De geïsoleerde ligging van Poeke, de gestadige afname van haar bevolkingsaantal en haar bestendig landbouwkarakter met voornamelijk pachthoven, waren er de oorzaak van dat het machtsstelsel tot na de Tweede Wereldoorlog in grote lijnen zou blijven functioneren"* (2).

De familie de Preudhomme d'Hailly was echter voorgoed over haar hoogtepunt heen, want financiële moeilijkheden verzwakten haar positie zowel binnen als buiten het dorp, waardoor ondermeer het kasteeldomein te Poeke in 1872 diende prijsgegeven.

Vanaf de 19de eeuw vormde de gehandhaafde adel nu samen met de hoge burgerij de bezittende en regerende klasse. *"De hoge burgerij zag in de adel niet langer een vijand, doch een sociale bondgenoot met dezelfde belangen en dezelfde vijanden"* (3). De familie Pycke de Peteghem - in 1730 tot de adelstand verheven - kocht in 1872 het kasteeldomein van de familie de Preudhomme d'Hailly aan en domineerde van meetaf aan de Oostvlaamse plattelandsgemeente. Hun politieke vertegenwoordiging concentreerde zich specifiek op het burgemeesterschap, een positie die dan ook zelden uit handen werd gegeven. *"Le châtelain gère ses biens, dirige sa commune, accepte souvent un poste de gouverneur de province, parfois même un mandat législatif. Il jouit d'un grand prestige auprès des villageois dont plusieurs sont ses fermiers"* (4). Zo was René Pycke de Peteghem, naast burgemeester van Poeke, ook Officier in de Kroonorde en in de Leopoldsorde.

Het kasteeldomein doorstond goeddeels de beide Wereldoorlogen, maar de adellijke invloed tijdens de 20ste eeuw doofde uit met het overlijden van Inès Pycke de Peteghem, de laatste barones van Poeke (1955). Nadat het kasteel - bij testament van deze barones - door een kinderkolonie in gebruik werd genomen, wijzigde de eigendomsstructuur van het domein. Kort na de samensmelting van Poeke bij de fusiegemeente Aalter in 1977, gebeurde dit nogmaals en werd het kasteeldomein - als gemeentelijk eigendom - een publiek toegankelijke ruimte. Ondertussen echter zijn reeds heel wat specifieke cultuurhistorische aspecten uit de 18de, 19de en zelfs 20ste eeuw in een vergeethoekje geraakt. Dit artikel wil dan ook een bijdrage zijn om deze vervaagde aspecten, via bronnenstudie, opnieuw in het daglicht te stellen...

Sfeerbeeld van de unieke relatie tussen de plattelandsgemeente en het publiek toegankelijke kasteeldomein

Bouwarchitecturale aspecten

Zoals reeds hoger vermeld, is het in de loop van de 18de eeuw duidelijk geworden dat het kasteeldomein van de familie de Preudhomme d'Hailly werd uitgebouwd tot het middelpunt van hun steeds aanwassende eigendommen. Het had er daarbij alle schijn van dat na het huwelijk van de invloedrijke Karel Florent Idesbald de Preudhomme d'Hailly (1741), een brede culturele ontplooiing in relatie stond tot het groeiende familiefortuin. Door het terugvinden van vier didactische fotodocumenten van het kasteel te Poeke uit 1872, verschenen reeds belangrijke bijdragen over de 18de eeuwse bouwarchitecturale aspecten van dit bolwerk (5). Men stelde daarbij vast dat tussen 1742 en 1752 voor in- en uitwendig verbouwingswerk aan het kasteel bijna uitsluitend beroep werd gedaan op vermaarde personages van het Gentse bouwambacht, waarnaast ook enkele exquize kunstenaars. Diezelfde bijdragen gaan bovendien ook gedetailleerd in op de elegante en bekoorlijke bouwstijl waarin het kasteel van Poeke werd aangepast. Het concept was opgevat in een gave Lodewijk XV-stijl, die in uitbouw minder beladen was dan de stilaan vergleden barokstijl van de zonnekoning Lodewijk XIV. *"De Barok verloor zijn ruggegraat en zijn fors karakter toen hij zich liet overwoekeren door grillige en verfijnde versieringselementen; Deze speelse stijl, die nogal graag het onregelmatige schelpmotief (rocaille) gebruikte, omschreef men als Rococo"* (6). Zowel de buiten- als de binneninrichting zullen een niet te miskennen eenheid gevormd hebben met deze zuivere en luxueuse bouwrend. Tussen de meest uitmuntende Gentse ambachtlieden die te Poeke werkzaam zijn geweest en de familiekringen van de Preudhomme d'Hailly zijn meer dan waarschijnlijk nauwe samenwerkingsverbanden ontstaan. In de voortvarende Oostenrijkse perioden schreven de architecten David 't Kindt (1699-1770) en Jan Baptist Simoens (1715-1779) immers heel wat ontwerpen en/of uitvoeringen van belangrijke Gentse bouwwerken op hun naam. Onder deze bouwwerken hoort het vermeldenswaardige *"Hotel van Oombergen"*, dat in 1746 eigendom was van de verwante familie Damman. Op de Gentse Kouter verschenen in diezelfde periode eveneens een hele reeks residentiële herenhuizen voor de meest prominente figuren uit Vlaanderen. Typische voorbeelden hiervan waren *"De Hoofdwacht"* met daarnaast *"Het Kleine en Grote Hotel van Nieuwpoort"* die - zo laat de titel reeds vermoeden - eigendom waren van niemand minder dan Karel Florent Idesbald de Preudhomme d'Hailly. Het hoeft dan ook geen verder betoog dat deze baron zich, als kamerheer van de keizerin, in de hoogste middens van het Oostenrijkse Rijk heeft kunnen waarmaken (1755). In een kerkgebod uit 1770 laat Karel Florent Idesbald zijn autoriteit tegenover zijn dorpelingen gelden : *"Men laet weten ende gebiedt wel stiptelijck van weghens syne Edelheijt den heere Burggrave van Nieuport, Oomberghe, Sinte Lievens Essche, Burggracht etc. Baron van Poucques, Heerere der Heerelijckheden van den Hammes ende Beexschen regieringhe der prochie van Caneghem. Chambellan actueël van Haere Keyserlijcke conninglijcke enda apostolijcke majesteyten, datter niemant sijne passagie en vermagh te nemen ofte langs den nieuwen bascourt op d'ordinaire boete daer op van oudst staende. Elck segge t'voorts"* (7).

Overeenkomstig de Ferrariskaart, opgenomen rond 1770, mag de *bascourt* vereenzelvigd worden met een gekasseide koer waar mogelijks een paardestal in combinatie met een koetshuis voorkwamen. Deze fraaie ruimte vormde, samen met de artistieke voorgevel van het kasteel, voor een keurige toegang tot het domein : *"item (1782) de fassaden met de posturen decksteen en ende muragien aen de straete voor den entrée voorts de brugghen aen den selven entrée van het casteel met de muragie a remise op den cour voor het casteel"* (8).

Nadat de familie de Preudhomme d'Hailly omstreeks 1765 een onbetwist hoogtepunt had bereikt, rezen moeilijkheden op die de culturele hoogconjunctuur binnen het kasteeldomein na verloop van tijd sterk zouden aantasten. *"In het begin van de zeventiger jaren moeten er grote moeilijkheden ontstaan zijn tussen Karel Florent Idesbald en zijn echtgenote Maria-Anna d'Alegambe, zodanig erg dat bij arrest van 26 maart 1774 de baron onder curatele werd opgesteld en het beheer van zijn goederen toevertrouwd werd aan een advocaat. De ruzie tussen beide echtgenoten had vooral betrekking op de financiële zaken. Waarschijnlijk werd de baron beticht van wanbeheer. In 1782 staat Karel Florent Idesbald de Preudhomme d'Hailly al zijn eigendommen af aan zijn kinderen en tenslotte moeten zijn erfgenamen al zijn schulden overnemen !"* (9). Dit heeft echter niet belet dat ook Louis Ernest de Preudhomme d'Hailly, oudste zoon en opvolger van Karel Florent, nog verscheidene bouwinitiatieven ondernam. Op de koer voor het gave 18de eeuwse kasteel, waar zich vroeger reeds stallen bevonden, trok men rond 1785 - in harmonie met het kasteel - twee nieuwe paardestallen op : *"betaelt aen judocus Jooris over het leggen de vloeren inde peerdstallen met de leveringe van het calck... ende t stellen de geleyerde tichelen"* (10).

Uit enkele vaststellingen blijkt dat de familie de Preudhomme d'Hailly het op het einde van de 18de eeuw moeilijk had om haar sociaal prestige hoog te houden. De twee Gentse herenhuizen op de Kouter werden bijvoorbeeld reeds in 1785 verkocht, terwijl de meeste Vlaamse edellieden die zichzelf respecteerden, er ook in de 19de eeuw nog steeds over een residentie beschikten. De familiekring, die met een aanzienlijke schuldenlast het einde van de 18de eeuw had getrotseerd, diende zich waarschijnlijk herhaaldelijk bij te sturen om zich niet te laten uitrangeren in een veranderd maatschappelijk patroon. In de eerste helft van de 19de eeuw behield het kasteel dan wel de gave uitstraling die het in de loop van de 18de eeuw had meegekregen, maar de positie van de kasteel-eigenaars daarentegen was niet langer geruggesteund door de kapitaalkracht van weleer.

De discontinuïteit waarmee de familie de Preudhomme d'Hailly haar politieke rol op nationaal en lokaal niveau vervulde, illustreert nogmaals dat het de familie in de 19de eeuw beslist niet voor de wind ging. De grootte van het belaste eigendom van Alfred de Preudhomme d'Hailly - toen nog doorslaggevend voor het mandaat van senator - garandeerde hem zelfs geen verkiesbaarheid meer. Dit moet wel een serieuze opdoffer geweest zijn, want de Senaat werd in de tweede helft van de 19de eeuw nog steeds gedomineerd door de klasse van de Belgische grootgrondbezitters.

waar het gros van de overige adel uit het kanton Nevele wel nog toe behoorde. Hiermee verband houdend is het in alle geval niet verwonderlijk dat het hele kasteeldomein en de afhankelijke pachthoven in 1872 uiteindelijk verkocht werden aan de belangstellende en succesvolle familie Pycke de Peteghem.

De rijke Victor Pycke de Peteghem gaf het kasteeldomein meteen een nieuw *élan*. De huidige toestand van het domein verraaft hiervan nog heel wat sporen, waarvan de bouwarchitectuur nog het best getuigt. Het archief van de familie Pycke de Peteghem is evenwel nog steeds niet beschikbaar, waardoor het uitvoerig belichten van cultuurhistorische aspecten bemoeilijkt werd. Toch blijft het overduidelijk dat het kasteel, kort na de aankoop in 1872, een reeks verstrekkende verbouwingen onderging ⁽¹⁾. De bovenverdiepingen werden weggehaald, de gevels werden grondig vernieuwd en de torens werden omgevormd. Het resultaat werd een beladen conglomeraat van ondermeer Franse en Spaanse stijlen. Slechts enkele relictten bleven - zelfs tot op vandaag - refereren naar de behaagzieke Rococo-stijl uit de 18de eeuw.

Het 19de eeuwse kasteel bevindt zich zowel aan de buiten- als aan de binnenzijde in een slechte bouwphysische staat (opname februari 1989).

De paardestallen uit het eind van de 18de eeuw werden zelfs volkomen met de grond gelijk gemaakt, terwijl buiten het eigenlijke kasteelsite een gloednieuw koetshuis verrees. De stijlkenmerken van deze nieuwe optrek refereerden min of meer naar de bouwtrands die men voor het hernieuwde kasteel had aangehouden. In 1877 werd het bezit van de inmiddels overleden Victor Pycke de Peteghem getypeerd als *"le domain de Poucques consistant en un vaste château corchiellement en reconstructions, composé de corps de logis, écuries, remises, maison de jardinier et autres dépendances avec les jardins, près, bois, fermes, terres à labour et pâtures qui en dépendent"* (12).

Ondanks de kortstondige afwezigheid van de familie Pycke de Peteghem tijdens de verwarrende oorlogsperioden van de 20ste eeuw, bleven de machtsverhoudingen binnen het dorp in de plooiën van de 19de eeuw. De positie van de kasteel eigenaars bleef met andere woorden onaangeroerd tot de laatste barones in 1955 overleed. Het duurde meer dan dertig jaar vooraleer het doorlopend aan verval blootgestelde kasteel gerestaureerd zou (zal) worden.

Bedrijfsambachtelijke aspecten

Militaire tribulaties tijdens de 16de en 17de eeuw hadden - vooral tijdens de opstand der Nederlanden tegen Spanje (1568-1648) - voor Vlaanderen verstrekkende gevolgen, en zo ging ook de streek rond Poeke tenonder aan krijgsgeweld, besmettelijke ziekten, hongersnood en uitwijking.

Na de aanvang van de 18de eeuw wisten de Oostenrijkse vorsten het sociaal-economische leven echter opnieuw te stimuleren en dit verklaart dat ook de agrarische bedrijvigheid tijdens deze periode herophloeide. Na de bouwaanpassingen van het kasteel omstreeks 1750 evolueerde het kasteeldomein dan ook werkelijk tot een absoluut middelpunt van een bedrijvige heerlijkheid. Vele zogenaamde lenen en achterlenen uit het omliggende waren verbonden aan het kasteel van Poeke dat zeker niet tot een louter residentieel verblijf was uitgegroeid. Dit blijkt ondermeer uit het volgende citaat, daterend van 1782 : *"Alvooren een notabel leen releverende vanden Princelijcken Leenhove ende Casteel van Cortrijcke ende hove van Thielt wesende Heerlijchede ende Baronnie van Poucques, ende gonne van Lootenhulle, Caneghem, Aertsele, Ruyssede, Beveren by Audenaerde, Beveren by Cortrijcke, Aerebeke, Nevel, Swijndrecht, St.Gillis, Lande van Waestijne ende Huerne consisterende eerst in een fonchier groot dryenveertig Bn en drij Rn onder landt bosch ende meerschen mitsgaeders diversche dreven volghens de denombrementen daarop sijnde. Wesende t selve fonchier bestaen met een seer schoon Casteel rontomme in sijne wallen mitsgaders met een schoon nederhof, huysinghen, schueren, stallijnghe ende andere edifichen hovijnghe ende boomgaerden alles omrijngelt met sijne wallen alsoeck met diversche andere huijsen ende pachthoven "* (13).

De creativiteit die Karel Florent Idesbald de Preudhomme d'Hailly te Poeke aan de dag legde, was ongetwijfeld ondersteund door zijn kapitaalcracht en zijn invloed. Vanaf 1742 tot en met 1774 creëerde dit dan ook een opmerkelijk hoge welvaart binnen de Poekse heerlijkheid. Als kamerheer van de regerende majesteiten moet Karel Florent Idesbald extreem goede connecties gehad hebben met de adellijke top van het Oostenrijkse Keizerrijk. Er zijn zelfs kleine bevestigingen dat de baron succes had bij het cultiveren van zijn mondaine relaties. *"Bij een jachtpartij in 1755 stuurde Karel van Lorreinen, gouverneur-generaal van de Nederlanden, twee valkeniers met diversche coppelen valcken met eenen muyte naar Poeke"* (14). De machtige en niets ontziende ondernemingslust van de Oostenrijkse adellijke top moet de baron allicht geprikkeld hebben om het Poekse feodale centrum met een bijna geëvenaarde ondernemingslust verder op te krikken.

Hiervan bestaat, denk ik, geen sprekender voorbeeld dan zijn initiatief om te Poeke een rendabele zijdeteelt op touw te zetten (15). De vaststelling dat de geproduceerde zijde helemaal niet in verhouding was tot de gedane inspanningen en dat er bovendien moerbeibomen te weinig waren voor het beschikbare aantal zijderupsen is enigszins te weerleggen. Uit aanvullend kaart- en archiefonderzoek blijkt dat grote inspanningen werden geleverd om de experimenten toch tot een goed einde te brengen. Alles wijst er immers op dat in de periode na de opname van de Ferrariskaart (1770), maar ook nog in de jaren daarop, de poging tot het overeind houden van de Poekse zijdeteelt de volle aandacht blijft krijgen :

"item (1774) over het verschot van een blecken casken met seyde wormssaet, comende van Parys met de missiven ende t'port van den expressen comende van de posterije van Peteghem" (16).

"Marie Lambrecht heeft ten jaere 1774 blaederen getrocken voor de sijde worms van seer Edelen heer burghgraave van Nieuport, baron de Pouques etc. etc. ter kausen dat het Martinus de Vos met sijne huysvrauwe de selve sijde worms niet meester en waeren om hun bij tijde blaederen te besorghen" (17).

"alvooren van den t'sinxendagh van desen jaere 1775 tot den 3 augusti besteedt 60 daeghen in t'oppassen van de sijde worms" (18).

"betaelt (1776) aen françois Lagaisse voor den tweeden prijs van de sijde worms ende den inbrent van sijde" (19).

In vergelijking met het landboek van Poeke uit 1763 (dat voor het eerst de geconcretiseerde plannen van de zijdeteelt in beeld bracht), laat de Ferrariskaart zien dat de moerbeiplantage zowel in oostelijke als in noordelijke richting fors werd uitgebreid, waardoor de totale oppervlakte zeker anderhalve maal groter werd. Hierbij blijkt het wateropensysteem grondig te zijn gewijzigd, terwijl ook bestaande dreven moesten wijken voor verdere uitbreiding (20).

Dat van de geplande plaatselijke zijdeproductie uiteindelijk weinig in huis is gekomen, lag vermoedelijk in het feit dat Karel Florent Idesbald zich vergallopeerde in eigen initiatieven. Hierbij mag niet vergeten worden dat deze baron van 1774 tot 1781 - door rechterlijk vonnis - het vrije beheer van zijn goederen ontnomen was en dat het feodale regime onder een relatief vredig Oostenrijks bewind moeilijke tijden stond te wachten.

Niettemin moet de gedurfde zijdecultuur binnen het kasteeldomein in schril contrast gestaan hebben met de landelijke huishoudelijkheid, waarin op het einde van de 18de eeuw de vlasbewerking centraal stond. Om een globale coherentie in dit artikel te behouden, werden de bedrijfsambachtelijke aspecten uit de 19de en 20ste eeuw vervat in de belichting van de industrieel-archeologische aspecten uit deze periode.

Industrieel-archeologische aspecten

De 18de eeuwse inspanningen van de Oostenrijkse vorsten om het sociaal-economische leven te stimuleren, verklaart misschien mede dat de agrarische bedrijvigheid in Vlaanderen weer opbloeide. Dit impliceert dat voor deze periode de landbouwtechnische verbeteringen nauw samenhangen met de economische omstandigheden. Buiten het eigenlijke kasteeldomein blijkt zich dit te manifesteren in de aanwezigheid van een groot aantal imposante molenbedrijven. Maar ook binnen het kasteeldomein kunnen voor die 18de eeuwse periode een aantal, zij het eerder kleinschalige gebouwen worden aangestipt. Deze laatstgenoemde gebouwen hadden, in tegenstelling tot het molenbedrijf, eerder een particuliere benutting op het oog. Het betrof een bakhuis waarin op ambachtelijke wijze brood werd gebakken, een ijskelder waarin voedingswaren voor langere termijn konden bewaard worden en een steenoven waarin eigenhandig baksteen werd vervaardigd.

Het molenbedrijf

In de 18de eeuw stond de korenwindmolen van de heerlijkheid Poeke, de *Pouquesmeulen*, op het grondgebied van Ruiselede. De landbouwers van de parochie Poeke die kasteelgoederen pachtten, moesten hun graan op deze molen, waarvan de kasteelheer van Poeke het recht van vrije maalderij bezat, laten malen. Ook de aan het kasteeldomein palende heerlijkheid Oudegoede op Lotenhulle bezat haar korenwindmolen. Deze *Oudegoedemeulen* stamde reeds uit de 17de eeuw, evenals de *Axpoelmeulen* op Ruiselede, die in 1762 in het bezit kwam van Karel Florent Idesbald de Preudhomme d'Hailly. In de verkoopsakte van de heerlijkheid Axpoel werd het goed te Axpoel omschreven als "*eene schoone welbebouwde en beplante hofstede ook daer onder eenen coorenwinmeulen met het huys, schuere ende omtrent 2 Bn landt ende meersch als mede eenen watermeulen dienende om olie te stampen ende graen te maelen*" (21).

Om het belang van deze molenbedrijven aan te tonen, moet men weten dat deze inventieve constructies toen de aandrijving verzorgden van de enige uitgesproken vorm van industrie uit onze regio. Bij de windmolens werd het van het kaf gezifte koren als graan tussen twee grote stenen gemalen. Deze zware molenstenen traden in werking wanneer één of meerdere aftakassen uit een groot, bovenliggend vangrad door de in de wind geplaatste molenwieken werden aangedreven. Hierbij lag de onderste molensteen (de ligger) vast, terwijl de bovenste (de looper) erover heen

wreef. Het graan viel door een uitgespaarde opening middenin de looper, werd verpulverd tussen de maalkanten en verliet de molenstenen door de middelpuntvliedende kracht. Bij de watermolen op Axpoele werd de aandrijving allicht door een schoepenrad mogelijk gemaakt. Gezien het geringe verval van de Wantebeek ter hoogte van deze belangrijke hofstede, werd meer dan waarschijnlijk gebruik gemaakt van een ondiep wachtvijversysteem waarin toch een ruime hoeveelheid water kon worden geborgen. In een prijzij van de heerlijkheid Axpoele uit 1783 werd alvast *"den cleenen en de groten meerschvijver"* (22) vermeld. Met het opgespaarde water uit de grote vijver werd een voldoende stroomcapaciteit bereikt om het molenrad en zodoende ook de molenstenen draaiende te houden. Vermoedelijk bevond de kleine vijver zich achter het rad, waar het kolkende water tot rust kon komen. Op grote, rechtoplopende granieten stenen werden olierijke zaden zoals lijnzaad en koolzaad geplet. Het samengedrukte zaad werd terplaatse in een houtvuur verwarmd en als brij in kleine jutezakjes gegoten. Wanneer het verwarmde zaad tot (lijn)koeken werd geslagen of gestampt, kon de uitsijpelende olie uiteindelijk gewonnen worden. Binnen de optiek van deze industrieel-archeologische aspecten is het dan ook zondermeer kenschetsend dat de baron zich binnen zijn heerlijkheid kon beroepen op het recht van wind en stroom.

Het bakhuis

Het bakhuis waarin voor eigen consumptie brood werd gebakken, kwam frequent voor in de Poekse regio. Het gebouwtje - steeds onder zadeldak - werd meestal

Het fantasierijke hondenhok, waarbinnen zich een - vernield - bakhuis bevindt.

aangetroffen bij hofsteden, maar was ook regelmatig bij dorpswoningen terug te vinden. Het bakhuis hoorde als vanzelfsprekend bij de schuren en stallen op het erf : *"item (1782) gepresen alle d'edificien van huysinghen, schueren, hoveniershuys en ovenbuer buyten den bascour staende op t neerhof van t selve casteel"* (23).

Het *ovenbuer* werd in twee delen opgericht en dit was het werk van vakbekwame metselaars. Het eerste deel vooraan bestond uit een ruime voorhal met bovenop een kleine schoorsteen en het tweede, minder omvangrijke deel daarachter, uit een eigenlijke ovenruimte. Bij het bakken werd zoals gebruikelijk houtskool verstoekt en men voorzag zich terplaatse van dit energieprodukt. Bij elke snoeibeurt werd het hakhout uit de bosbestanden achter het kasteel tot *bussels* samengebonden. Het samengebonden hout werd op een smeulend vuur gelegd en regelmatig gekeerd om het niet door de vlammen te laten verteren. Uiteindelijk hield men houtskool of zogenaamde boskool over die het broodbakken op constante temperaturen bevorderde. De baron van Poeke had in 1784, op het einde van de 18de eeuw, zelfs een *"coelbrander"* (24) in dienst. Om de broodoven bij te stoken kon het geriefhout ook eenvoudiger worden aangewend, hierbij werden de *bussels* buiten in een houtmijt opgetast ofwel in kleine hoeveelheden in de voorhal opgeslagen.

De ijskelder

In het kader van de 18de eeuwse bouwaanpassingen aan zijn eigendommen te Poeke, zocht Karel Florent Idesbald de Preudhomme d'Hailly naar materiële bijstand om een voor die tijd erg luxueus leven te leiden. Er werd reeds herhaaldelijk vermeld dat de ondernemingslust en de creativiteit van deze baron ondermeer gebaseerd was op zijn kapitaalcracht. Halfweg de 18de eeuw nam Karel Florent Idesbald het initiatief om binnen zijn kasteeldomein een ijskelder te bouwen waardoor hij in staat zou zijn een voorraad voedingswaren vers te houden : *"Item betaelt (1752) aen jan baptist van Hove over van eenen eecken boom verbesight aen den ijskeldere"* (25).

Het principe van voedselconservering beruiste op constante koeling en men creëerde daartoe een gedeeltelijk ondergrondse ruimte waarin ijs langdurig gestockeerd kon worden. Men richtte een trechtervormige metselconstructie op die door een koepelgewelf - eveneens in metselwerk - overspannen werd. De eigenlijke kelder had dus een heel eigenaardige vorm, die min of meer aan een omgekeerde peer herinnerde. Via een enkele bovengrondse toegang was de binnenruimte van de kelder bereikbaar. Door middel van een gemetselde trap of een eenvoudige ladder kon in de constructie afgedaald worden.

Na de oprichting en het stutten van het koepelgewelf werd de bovengrondse buitenzijde met een dikke laag aarde afgedekt. Om de temperatuur binnen de kelder zo laag mogelijk te houden, werd deze laag beplant waardoor invallend zonlicht werd geweerd. De hazelaar (*Corylus avellana L.*) was ongetwijfeld een van de meest

uitgelezen planten die hiervoor in aanmerking kwam. Deze struik wierp heel wat schaduw, weerstond die ook en was bovendien niet diepwortelend waardoor het gemetselde koepelgewelf met de tijd weinig schade kon oplopen. Ook de directe omgeving van de ijskelder was schaduwrijk en vermoedelijk werd de naar het Noorden gerichte toegang zelfs met geschoren haagbeuk (*Carpinus betulus* L.) afgeboord : "*item (1782) den elsbosch met de boomen in den selven staende alsmede den ijsput met sijn haeghen, boschbomen loopende tot ende met de couckpanne*" (26).

De indrukwekkende *ijsput* te Poeke had de vermoedelijke afmeting van 6 m doormeter en 8 m hoogte, waarbinnen dus een omvangrijke hoeveelheid ijs kon geborgen worden. Tijdens de winterperiodes werd het ijs in blokken uit de dichtgevroren kasteelomwallingen gezaagd, onderaan de kelder opgestapeld en tenslotte met stro zorgvuldig afgedekt. Onderaan de trechter lag meer dan waarschijnlijk een rooster, waardoor het overtollige smeltwater via een afvoerpijp kon wegvloeien. In een kleine aantekening over het vullen van de ijsput uit 1766 werd het gebruik van deze koelruimte toegelicht : "*judocus Succaet eenen dagh... t'saemen met het gaen naer de vaert om de provisie van visch*" (27).

Het betrof zonder twijfel een bevoorrading van fel gepeerde zeevis, die via de Brugse vaart uit de kuststreek werd aangevoerd. Er kon niet achterhaald worden of de ijskelder ook voor andere voedselvoorraden dan zeevis werd gebruikt.

De steenoven

Bij de 18de eeuwse bouwaanpassingen aan het kasteel van Poeke werd gebruik gemaakt van kwaliteitsprodukten zoals de hoogaangeschreven baksteen uit Armentières, die via de Leiedorpen Petegem en Deinze naar Poeke werden vervoerd. In een kleine rekening uit 1752 werd dit duidelijk gemaakt : "*item over het voeren ende haelen vande leye tot 40.000 armentierscareel a 9 stuyvers het voer*" (28).

Interessant om aan te stippen is dat met al deze bouwmanoeuvres toch enige zuinigheid gepaard ging. Zo werden in 1750 heel wat materialen uit het oude geboortehuis van Karel Florent Idesbald de Preudhomme d'Hailly te Kanegem gerecupereerd : "*declaratie van jan baptiste van Hove over arbeyt bij hem gedaen in het afbreken van het haudt casteel tot Caneghem*" en "*item (1750) betaelt aen joos vande Voorde over den transport van vijf duyst drij hondert steen van het casteel van Caneghem naer het gonne van Poucques*" (29).

Naast het houthouwen van aangevoerde natuursteen werd echter ook overgegaan tot het tijdelijk oprichten van één of meerdere steenovens om zich ter plaatse van de nodige bouwmaterialen te voorzien. Hiertoe werd de kleirijke grond uit de alluviale beekdepressies op kleinschalige wijze ontgonnen, gezuiverd en onder hoge temperaturen tot *careelsteen* gebakken. Er werden aanzienlijke uitgaven gedaan om

de steenoven(s) op de doeltreffendste wijze te verhitten : *"betaelt (1751) aen joannes Arents over ende in voldoeninghe van 400 sacken kolen geleverd tot het backen coreel tot Poucques"* (30).

Hoewel de ovens in vergelijking tot het bakhuis en de ijskelder ook met zorg en vakmanschap werden opgericht, vervulden zij slechts een tijdelijke functie. Globaal gezien kwam het erop neer dat daar waar bouwinitiatieven op til waren, ook plannen werden opgevat om steenovens op te richten. In de zin van de talloze vormen van expansie op naam van Karel Florent Idesbald de Preudhomme d'Hailly zijn opeenvolgende aantekeningen over het terplaatse vervaardigen en verbruiken van baksteen niet verwonderlijk : *"betaelt (1752) aen joannes de Graeve over het gaedeslaen van den steenhoven den tijdt van drijentwintigh daegen en nachten t maecken van vlaecken (?) open ende toe te doen"* en *"item (1752) in betaelinghe over de becostijnghe van den tweeden steenhoven gemaekt inden meersch gebruyckt by geeraert de Vos"* (31).

Ook onder Louis Ernest de Preudhomme d'Hailly, die in 1782 zijn vader opvolgde als baron van Poeke, werden nog herhaaldelijk bouwinitiatieven ondernomen. Dat er vanaf toen echter zuiniger en omzichtiger met bouwmaterialen werd omgegaan, mag misschien verklaard worden door het feit dat Karel Florent Idesbald een grote schuldenberg had nagelaten : *"den voorn. verklaert (1783) overeengekomen te zijn... nopende het stellen van eenen steenen muur in de slecke by het casteel... oock sal hij tsijsen coste tot den selven muur moeten gebruycken ende vertransporteren alle de steenen die sullen connen dienen, commende van den af te breken bouw ofte stallijnghe staende op de bascour van het casteel"* (32) of *"ten jaere 1783 heeft den voorn. van Acker eenen accort aengegaen met den heere Graeve te weten dat hij uyt den grond van zelve heere Graeve voor zijn rekeninghe zal vermoghen te bakken a 7 stuyvers per duyst vanaf hij sedert den jaere 1783 tot hedens gebacken heeft tot 475.000 steen"* (33).

Zoals reeds eerder vermeld, was de positie van de familie de Preudhomme d'Hailly in het begin van de 19de eeuw niet langer geruggesteund door een omvangrijk familiefortuin. Het was dan ook weinig waarschijnlijk dat de kasteel-eigenaars, die noodgedwongen hun macht aan het afbouwen waren, nog de armslag hadden van weleer. Daarbij komt nog dat de hiërarchische machtsverhouding van de adel lang zo stabiel niet meer was als tijdens het Ancien Régime. *"In de 19de eeuw moet de adel zich als dominerende en invloedrijke groep teweere stellen tegen de opkomende kapitaalkrachtige industriële burgerij. Ze moeten ook alles in het werk stellen om hun grote domeinen te sparen van de nefaste gevolgen van de werking der erfeniswetten. De remedie bij uitstek om verdeling tegen te gaan, zijn huwelijken binnen de familie of met andere families die een bijdrage kunnen leveren tot de instandhouding van het grondpatrimonium"* (34).

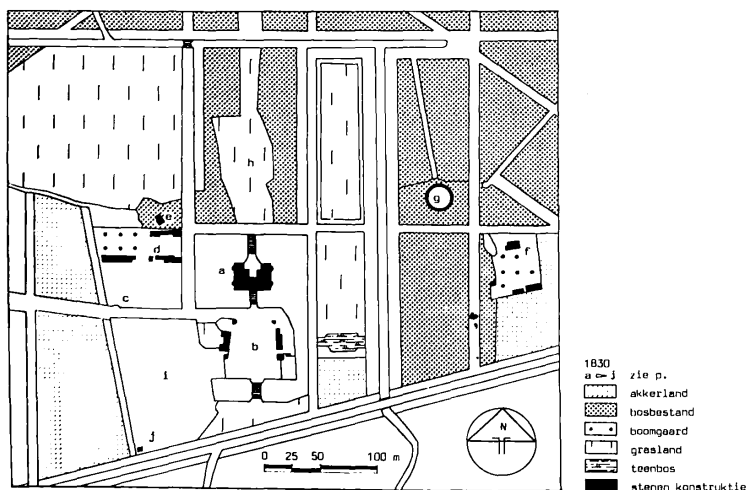
Na het uitdeinen van de feodaliteit was de bedrijvigheid die van het kasteeldomein uitging, sterk ingetoomd. Om dit grondig te kunnen staven zijn de geraadpleegde archiefstukken van na de Franse Revolutie te weinig gedetailleerd. Bovendien zijn

de archiefstukken uit het familiefonds de Preudhomme d'Hailly, in vergelijking met de periode 1742-1794, veel minder illustratief voor het belichten van cultuurhistorische aspecten. De veelheid aan bewaard kaartmateriaal uit de 19de eeuw vormde echter een belangrijke compensatie. Als uitgangspunt voor het opsporen van specifieke cultuurhistorische aspecten werden dan ook gegevens gelicht uit het zogenaamde primitief kadasterplan dat voor het eerst in 1830 opgetekend werd⁽³⁵⁾. In het bijhorende archief werden, gerangschikt per eigenaar, de verschillende bodemgebruiken van alle eigendomspercelen geregistreerd en bijgehouden. Een schematische kopij van het secuur opgemeten kadasterplan geeft een grondplan van de nabije omgeving van het kasteel van Poeke in 1830 weer (zie figuur 1):

- het kasteel (a) behield de gave Lodewijk XV-stijl die het rond 1750 had meegekregen.
- de *bascour* (b) die in 1785 met nieuwe paardestallen werd opgesmukt, bleef behouden. De aanpalende optrekjes stelden vermoedelijk hondenhokken, kippenrennen en vogelkooien voor.
- van de stallen en schuren op het neerhof (c) was niets meer terug te vinden. De resterende gebouwen (d) werden gezamenlijk als "huis" geresgistreerd. Meer dan waarschijnlijk duidde deze vage omschrijving op de woning van de tuinman. In relatie tot deze stenen constructies stond een hoogstammige boomgaard.
- het door hakhout ingepalmde bakhuis (e), dat iets van het vroegere neerhof afgelegen lag, werd behouden en bleef vermoedelijk in gebruik.

Figuur 1

Reconstructie van de omgeving van het kasteel rond 1830.

- de kleine hofstede (f) werd nog steeds verpacht. In de hoogstammige boomgaard op het kleine erf stond eveneens een bakhuis.
- de ruime ijskelder (g) lag nog steeds in een schaduwrijke omgeving. De noordwaarts gerichte toegang bleek nog steeds vrij te zijn van houtopslag.
- de hele achtertuin (h) werd geregistreerd als "*lustuin*".
- het omvangrijke perceel (i) werd aangeduid als "*tuin*". Onder deze vage omschrijving werd vermoedelijk de moestuin bedoeld.
- de stenen constructie (j) werd niet geregistreerd, maar vermoedelijk was dit een kleine kapel.

Alle sporen van de inmiddels tenonder gegane zijdecultuur waren uitgewist (36). Van de plantage met witte moerbeibomen is niets meer terug te vinden, terwijl ook het huis waar de larven van de zijderupsvlinders werden gekweekt totaal verdween.

Naast enkele politieke omwentelingen deden zich in de eerste helft van de 19de eeuw ook een aantal economische verschuivingen voor. Het maatschappelijk evenwicht dat in de 18de eeuw nog gebaseerd was op de verstrengeling van landbouw en ambachtelijke nijverheid, werd voorgoed doorbroken. De nog voelbare prikkels van de Engelse Industriële Revolutie hadden voor Vlaanderen rond 1830 inderdaad geleid tot een toenemende drang naar mechanisatie. Vooral het spinnen en weven van vlas, die in het sterk agrarische Poeke de voornaamste nijverheid had uitgemaakt, leende zich tot een doorgedreven industriële organisatie die zich in de steden ging concentreren. De lijnzaadolie- en meelproductie die voortvloeide uit de water- en windmolenbedrijven op Ruiselede, Poeke en Lotenhulle, paste niet meer in de vernieuwde economische verhoudingen. Grootschalige en vooral sterk gemechaniseerde ondernemingen kregen snel de bovenhand. In de loop van de 19de en 20ste eeuw verdwenen de stilaan overbodige molenbedrijven dan ook stelselmatig uit het omliggende landschap. De economische verschuivingen in West-Europa kenden echter heel wat sociale gevolgen, want de wedijver en de groeiende concurrentiekracht eisten op hun beurt een zware tol. Terwijl zich in Vlaanderen een toenemende verarming voordeed, bleef het bevolkingsaantal op het platteland gestadig aangroeien. "*Het proto-industrieel productiesysteem was verzadigd en een latente structurele crisis was steeds duidelijker voelbaar*" (37). De misoogsten tussen 1844 en 1846 brachten bovenop de wankel geworden economische toestand een belastende landbouwerisis. Rond 1850 waren hongersnood, werkloosheid en ziekte dan ook de drie grote knelpunten in de samenleving van het Vlaamse platteland, hoewel de kasteel eigenaars - die zich vaak in het buitenland terugtrokken - zich daar steeds moeiteloos hebben kunnen bovenstellen. In 1841 werden de resterende kasteelgoederen van de familie de Preudhomme d'Hailly bondig opgesomd : "*chateau, cour, remise et autres dependances, maisons d'habitations, jardins, près, prairies, bois et allées, fermes avec leur dependances*" (38).

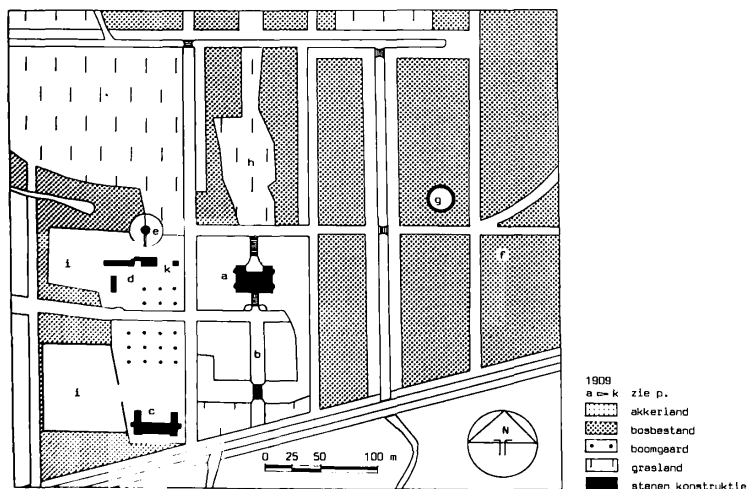
De verkoop van deze eigendommen in 1872 en de intrede van de nieuwe baron Victor Pycke de Peteghem vormden een keerpunt in de evolutie van het

kasteeldomein van Poeke. "In de jaren die volgden zou de familie Pycke de Peteghem de oude kasteelheren vervangen aan de absolute top van de sociale ladder. In tegenstelling tot de familie de Preudhomme d'Hailly schenen de nieuwe kasteelheren heel wat minder moeite te hebben om het erg kostelijke high society-leven te bekostigen, en hun fortuin in stand te houden. Na de aankoop van het kasteeldomein gaven de nieuwe eigenaars spoedig de opdracht om een reeks ingrijpende verbouwingen uit te voeren" (39).

Zoals reeds hoger vermeld, kon het archief van de familie Pycke de Peteghem niet geconsulteerd worden, waardoor het uitvoerig belichten van deze evolutie bemoeilijkt werd. Opnieuw vormde het kadastraal archief van Poeke een uitgangspunt voor de historische verkenning van de 19de en 20ste eeuw. Een tweede grondplan geeft de nabije omgeving van het kasteel in 1909 weer (zie figuur 2). De figuur werd opgemaakt aan de hand van de kadastrale opmetingsschetsen (*croquis*) uit de periode tussen 1872 en 1909. Deze nauwkeurige aantekeningen werden geverifieerd met de corresponderende oorzaken van mutatie (*cause des mutations*):

- het kasteel (a) onderging verstrekkende verbouwingen. De toegangshal aan de achterzijde werd ondermeer gevoelig verruimd.
- de *bascour* (b) verloor zijn functie en werd als voortuinruimte ingericht. De paardestallen werden gesloopt en buiten het eigenlijke kasteelsite verrees naar alle waarschijnlijkheid in 1876 een gloednieuw koetshuis (c).

Figuur 2
Reconstructie van de omgeving van het kasteel rond 1909.

- in 1894 wijzigde het interieur van het koetshuis (c). Er werd ondermeer plaats geruimd voor een bijzonder schoolhuis en een woonst voor de dorpsonderwijzer.
- in 1881 werden in relatie tot de woning van de tuinman (d), twee broeikassen opgetrokken.
- nog in 1881 werd het vermoedelijk in onbruik geraakte bakhuis weggeruimd en enkele meters verder heropgericht. Rond dit nieuwe bakhuis werd tenslotte een fantasierijk hok voor jachthonden (e) gebouwd.
- de kleine hofstede (f) werd rond 1903 volledig gesloopt en de vrijgekomen percelen werden bebost.
- de ijskelder (g) bleef bewaard, maar was vermoedelijk niet meer in gebruik daar de toegang niet meer vrij was.
- de achtertuin (h) werd aan de toen heersende mode aangepast, maar dit werd nergens met grafische duidelijkheid geregistreerd.
- in relatie tot het koetshuis (c) en de woning van de tuinman (d) werden zorgvuldige, al of niet ommuurde moestuinen en boomgaarden aangelegd.
- in 1909 werd een klein acetyleenfabriekje (k) ingericht, het moest instaan voor de kunstmatige verlichting van de kamers binnenin het kasteel.

De reconstructie van de nabije omgeving van het kasteel van Poeke in 1909 laat de grondigheid zien waarmee de familie Pycke de Peteghem de sporen uit het verleden uitwiste. Het meest opmerkelijke feit was dat van de vier pachthoven die zich in het kasteeldomein bevonden, één gedeeltelijk en twee geheel werden afgebroken. Alleen de grootste hofstede - het vroegere *goed te Crachs* - bleef gespaard. Deze veranderingen, die zich alle in het begin van de 20ste eeuw voltrokken, kaderden vermoedelijk in een meer private toeëigening van het kasteeldomein vanwege de adellijke eigenaars. Op het omringende platteland bleven de pachtverhoudingen tussen de poekse landbouwers en de familie Pycke de Peteghem strak genoeg, zodat de adellijke invloed op het dorpsleven moeilijk kon tanen.

De reconstructie uit 1909 laat echter ook zien dat er ruimte werd gecreëerd voor pretentieuze initiatieven die doorgaans aan de mode van de adel en de zogenaamde *bourgeoisie* waren aangepast. Jachtpartijen maakten bijvoorbeeld reeds eeuwenlang grote furore onder de adellijke kringen. Zelfs na het afschaffen van het feodale jachtrecht, bleef de jachtaangelegenheid de ontspanning bij uitstek voor de rijkste middens. De onbepaalde jacht op wild en gevogelte werd traditioneel bedreven door ruiters, vergezeld van rumoerige hondenmeutes. Ondermeer tijdens herfst- en winterperiodes werden onder de verschillende kasteel-eigenaars onderling, bosrijke eigendommen verhuurd ten behoeve van de georganiseerde jacht. De adel, die de pest had aan de alomtegenwoordige stroperij, schakelde bovendien opzichters in die de jachtrevieren bewaakten. Ook de familie Pycke de Peteghem was gedreven door de jacht die de adel dus blijkbaar in het bloed had zitten. Niet in het minst hebben zij hun jachthonden een warm hart toegedragen, want rond 1881 werd met een flinke portie vakmanschap een fantasierijk hondenhok opgericht. Het hok stond middenin een ruime cirkelvormige kennel die met een eenvoudig hekwerk was omsloten. De cirkel was gehalveerd door een dubbele muur, die een nauwe toegang verleende tot

het hok, waarin een bakhuis centraal stond. Het voortijdig verdwijnen van de jachtactiviteiten en het ambachtelijk broodbakken, luidde een regelrecht verval in van dit merkwaardige gebouwtje.

Een ander voorbeeld uit de eerste helft van de 20ste eeuw is de stelselmatige verbetering van het dagelijks comfort bij alle kapitaalkrachten. Het is typerend dat de ietwat afgelegen ijskelder werd afgedankt wanneer een gebruiksvriendelijkere koelkast een plaatsje kreeg in het kasteel. De peervormige metselconstructie bleef behouden tot wanneer barones Inès Pycke de Peteghem in 1953, als bij donderslag, op die plaats een tennisbaan liet aanleggen. De baan, die later tot een polyvalent sportterrein werd getransformeerd, vertoont nog een onduidelijke verzakking op de plaats waar de uitgegraven ijskelder lag.

Het acetyleenfabriekje

Binnen het kasteeldomein bleef een heel markant industrieel-archeologisch aspect uit het begin van de 20ste eeuw bewaard. Het betreft een piepklein fabriekje dat borg stond voor de verlichting van het kasteelinterieur. In de periode voor het frequent aanwenden van elektrische stroombronnen, geschiedde verlichting blijkbaar op een nogal omslachtige wijze !

"Opvallend en ietwat komisch is de snelheid waarmee in verschillende huizen bij de Poekse notabelen de verlichting met acetyleengas haar intrede deed. Blijkbaar

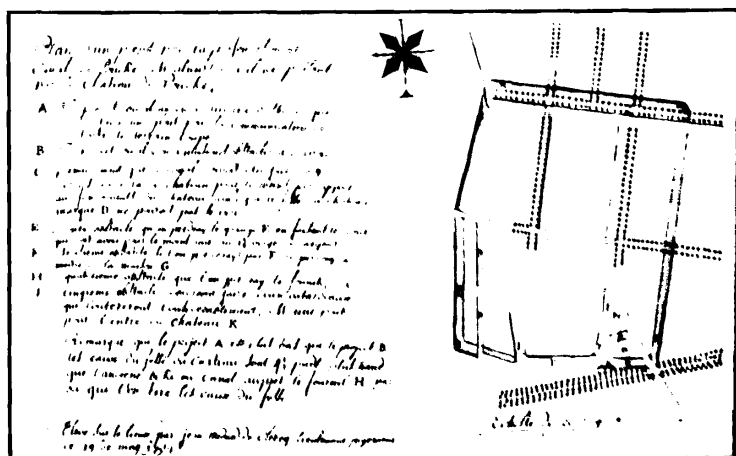
Het acetyleenfabriekje of carburekot, langs alle zijden gecamoufleerd door klimop en omringd door palmboompjes.

waren enkele Poekenaren de mening toegedaan dat dergelijk verlichtingssysteem ook bij hen thuishoorde, wellicht niet in het minst om hun standing hoog te houden" (40).

In 1909 aarzelde de familie Pycke de Peteghem dan ook niet om in hun kasteeldomein te Poeke een acetyleenfabriekje op te richten. Dit optrekje, dat zich situeerde tussen de broeikas en de kasteelvijver, duidde men aan als *carburekot*. Het woord *carbuur* (ook carbide) stond voor de scheikundige verbinding calciumcarbide. Deze verbinding kwam tot stand door calciumoxyde met koolstof op hoge temperaturen (3000° C) te verhitten, waardoor de basisstof voor de bereiding van acetyleen gas gevormd werd. Het gas kon pas vrijkomen uit het calciumcarbide door een gedoseerde inwerking van water. Via een buisleiding die over de vijverbodem liep, werd het ontvlambare gas naar het kasteel geleid. Bij gasontlading in speciaal daartoe geconstrueerde lampen, werd uiteindelijk een fel licht geïmmiteerd dat een kunstmatige kamerverlichting mogelijk maakte. Vermoedelijk vond men het acetyleenfabriekje op zich een afgrijselijke constructie. Het werd immers langs alle zijden gecamoufleerd door hoofdzakelijk groenblijvende planten.

Tuinarchitecturale aspecten

Zoals reeds blijkt uit de belichting van bouwarchitecturale, bedrijfsambachtelijke en industrieel-archeologische aspecten, krijgt men de indruk dat de kasteelheren in de

Figuratief plan uit 1752, omschreven als "plan d'un projet pour le approfondissement du canal de Poucke, est ailleurs de Calene passant par le chateau de Poucke". (RAG, DPH, nr. 271)

18de eeuw tegen allen en iedereen hun immense rijkdom op een uitdagende manier wilden bewijzen.

De onmiskenbare aanpassingen van de kasteeltuinen en het park in de tweede helft van de 18de eeuw zullen dan ook in ieder geval geen lucratieve bezigheid geweest zijn, want de rijkdom van Karel Florent Idesbald de Preudhomme d'Hailly werd spreekwoordelijk : *"comme tout connaisseur impartial doit admirer le génie qu'il a montré en donant naissance au fameux parcq de Poucques qui perpétua sa famille"* (41).

Terwijl de aanbestedingen van allerhande bouwmanoeuvres aan het kasteel van Poeke nog volop aan de gang zijn, duiken reeds aantekeningen op die mogelijks kunnen wijzen op de concrete aanpak van tuinarchitecturale plannen. Uit een *"Plan d'un project pour la profundisement du canal de Poucke est ailleurs de Calene passant par le chateau de Poucke"* uit 1752 (zie foto 1), wordt de veronderstelling gewekt dat de Poekebeek toen in een recent verleden gekanaliseerd werd en door middel van twee verbindingskanaaltjes op communicerende wijze op de reeds bestaande kasteelomwalling werd aangesloten (42). Voor deze ingrepen, waarbij meteen ook een rechthoekige ruimte voor een ruime achtertuin werd gereserveerd, bleef ook een aantekening bewaard : *"aen d'heer ingenieur Clerck (1753) over het afteekenen de Poucke by het casteel aldaer om te verleggen indien dezelve navigable gemaekt wierde"* (43).

Illustratie van het als relict aanwezige radiale knooppunt van het 18de eeuwse drevenpatroon.

Bij de werkzaamheden om het bevaarbaar houden van de kanalen en het handhaven van alle waterpeilen, had men te Poeke ongetwijfeld reeds een concept van nagenoeg zuivere symmetrie in het achterhoofd. Uit wat volgt zal blijken dat de eenheid tussen het kasteel en de gecreëerde tuinruimte slechts een aanzet vormde van een verder reikend geheel. In grote trekken werd hierbij de symmetrie in het concept geëerbiedigd, maar de grondslag voor de ordening van deze symmetrie werd gezocht in duidelijk waarneembare elementen uit het omringende landschap.

In 1752 werd naar alle waarschijnlijkheid in aanvulling op een eng en reeds gedeeltelijk aanwezig drevenbestand, een axiaal drevenpatroon ontworpen. Doorheen het gedeeltelijk beboste domein achter het kasteel werden in deze periode immers zichtassen opengewerkt, en daarvoor gingen heel wat visuele barrières voor de bijl : *"item, (1752) aen joos Dhondt over sijnen intrest geleden door het uijdoen van menighvuldighe boomen tot het doorsicht van de dreven achter het casteel"* en *"item op de 29 february 1753 gestelt laet weten ten versoecke vanden heere barron aen francies de Coster pachter van jooris Geeraerts op de prijsie te doen van de schaede ende intrest te causeren door het uijt roden van eenighe doorsichten"* (44).

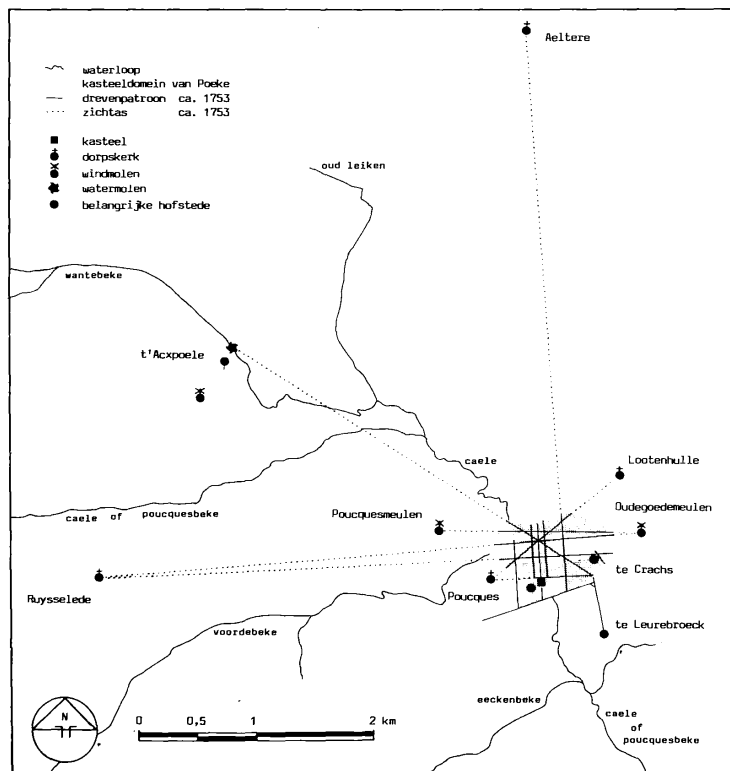
In het radiale knooppunt van het drevenpatroon vervoegden zich blijkbaar tal van visuele relaties. Vanuit het knooppunt vertrok een brede centrale zichtas naar de achterzijde van het kasteel waar zich een uitgestrekt terras bevond. Andere dreven, die elkaar sneden in hetzelfde stervormige knooppunt, verschaften uitzicht op de dorpskerkjes van Poeke, Lotenhulle en Ruiselede, terwijl men verder ook de korenwindmolen van de heerlijkheid Oudegoede op Lotenhulle in zicht kreeg. Nog een andere dreef werd - meer dan waarschijnlijk - georiënteerd in de richting van het goed te Axpoele waar, naast een korenwindmolen, ook een watermolen was gebouwd.

De overige dreven in het kasteeldomein waren blijkbaar evengoed gericht op deze en nog andere belangrijke artificiële elementen uit het omringende landschap. Als vanzelfsprekend richtte zich dan ook een zichtas op de korenwindmolen van de heerlijkheid Poeke op grondgebied Ruiselede. In omgekeerde zin wees deze as in de richting van Lotenhulle, waardoor de Oudegoedmolen vanuit het kasteeldomein nogmaals zichtbaar werd. Ook voor de dorpskerkjes van Poeke en Ruiselede werd een bijkomende zichtrelatie opgebouwd, terwijl tot slot een laatste dreef in *"linea recta"* naar de dorpskerk van Aalter wees (zie figuur 3).

Er mag niet vergeten worden dat de silhouetten van torenspitsen en windmolens - deze laatste doorgaans opgetrokken op een molenwal - over een relatief grote afstand in dit reliëfarme landschap zichtbaar waren. Deze duidelijk waarneembare elementen waren in de periodes voor de 19de eeuw als het ware signaturen die naast hun eigenlijke functie ook de feodaliteit waarvan zij deel uitmaakten, in het omliggende landschap symboliseerden. Precies omdat aan deze gebouwen heerlijke rechten zoals tiendeheffing en recht van wind en stroom verbonden waren, mag gesteld worden dat het ordeningsprincipe van het kasteeldomein tot doel had deze feodale toestand nadrukkelijk te beklemtonen. Het zorgvuldig ordenen van de

Figuur 3

Schematische voorstelling van het 18de eeuwse axiale drevenpatroon.

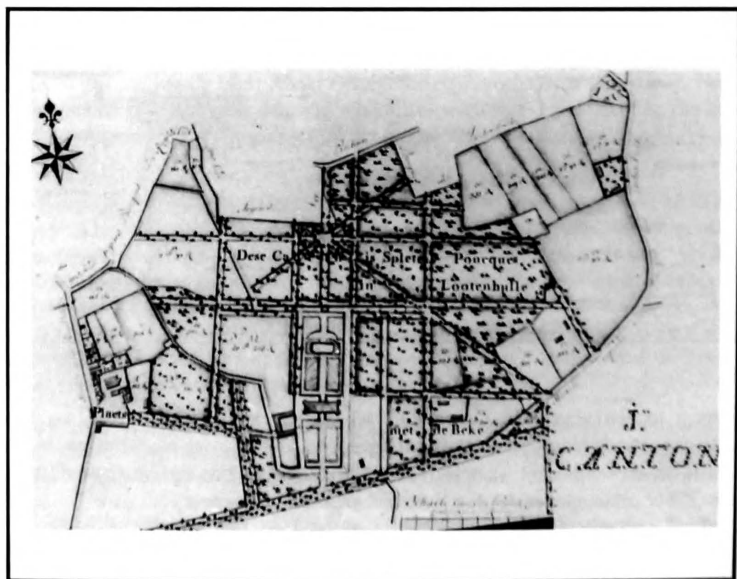

dreven in een uitgekiend patroon, liet de baron van Poeke dan ook toe zijn allesomvattende macht op een luisterrijke en creatieve wijze te manifesteren. In die zin is het drevenconcept waarmee Karel Florent Idesbald de Preudhomme d'Hailly in 1752 uitpakte, ruimer dan een louter tuinarchitecturaal aspect.

Een merkwaardige aantekening uit 1752 verklaart onomwonden hoe kordaat de baron liet optreden bij de uitbouw van zijn kasteeldomein : *"Aldus moet den voorn. Geeraerts doen vellen ende weiren de boomen op sijn gronden staende en benemende het doorsicht van twee dreven in de wercken vanden voornoemden heere*

achter sijn casteel van Poucques d'eerste commende vande sterre recht op Lootenhulle kercke ende de tweede wijsende recht op Lootenhulle meulen soo ende gelijck die alsnu bij verbreedinghe zijn afgeteeckent, gelijck hij Geeraerts voorts consenteert dat het slaghout op sijne voorn. gronden staende ende benemende het doorsicht van de voornoemde twee dreven sal uytgerot ende geweirt worden ende waertot hij nietmin aen sijnen pachter order sal gheven... sonder datter aldaer geduerende het leven vanden voornoemden heer Burggrave van Nieuport ende van mevrouwe sijn gheselnede, andere boomen ofte hout sal moghen erplant worden tgonne eenighsints het doorghesichte der voornoemde twee dreven soo deselve alsnu bij verbreedinghe zijn afgeteeckent soude connen beletten behoudens dat de vruchte te velde die de pachter van den voornoemden Geeraerts geduerende den voornoemden tijdt jaerelijcs sullen connen te zaijen ter causen het voornoemde doorsicht sullen moghen beschaedigt worden, ofte datter ter oorzaken alsvooren eenighen bauw vande hofstede van ditto Geeraerts sal moeten afgebrocken worden int volcommen ende onderhouden van alle t'gonne voorschreven" (45).

Het landboek van Poeke uit 1763 brengt voor de eerste maal het afgewerkte axiale drevenpatroon in beeld. De bouwaanpassingen van het kasteel waren toen reeds afgewerkt en de heerlijkheid Poeke bereikte stilaan een roemrijk hoogtepunt. In

Herwerkte versie van het landboek van Poeke uit 1763, door landmeter Lemaieur in 1790 uitgebracht en betiteld als "Copie authentique vanden Cartebouck der Prochie Poucques". (GAP)

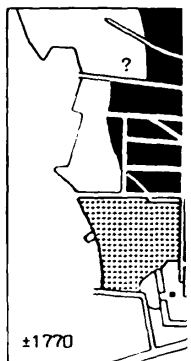
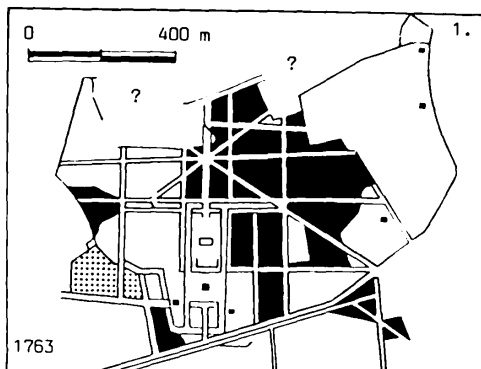
overeenstemming met de overigens magnifieke bouwarchitectuur en in relatie tot het axiale drevenpatroon, werd in deze periode van culturele hoogconjunctuur ook de achtertuin verder ingericht. Uit bewaard gebleven kaartmateriaal en dan voornamelijk aan de hand van de latere herwerking van het landboek uit 1763 (zie foto), is duidelijk te zien dat het drevenconcept de vormgeving van deze achtertuin ondersteunde. Een uitgesproken perspectiefwerking door middel van een hoofdas met in het centrum van de tuin een dwarsgelegen *bassin* en enkele *parterres*, waren duidelijke kenmerken uit een toen stilaan afgezworen klassieke tuinstijl naar Frans model. De tuin kon dus gezien worden als een laat voorbeeld van formele tuinkunst, die - hoewel het een bescheiden uitvoering betrof - nog heel wat raakvlakken vertoonde met de hoogbarokke tuinen uit de eind 17de- begin 18de eeuw. Deze vaststellingen kunnen gestaafd worden aan de hand van een nauwgezette prijzij uit 1782, waarin enkele ingrediënten van de toenmalige achtertuin werden opgesomd : "*item alle de oragnieboomen met eenige ander boomkens in potten in den hof*" en "*item alle de pedestalen met de vaesen figuren in den hof, de pilasters met de heckens van wederskanten den hof en de zijdemeeuren, een coppel volièren*" en "*item de draybrugge teynden den hof met de ander haute brugge daernevens, het reservoir, ende de groote steenen brugge over de beke in 't parcq*" (46).

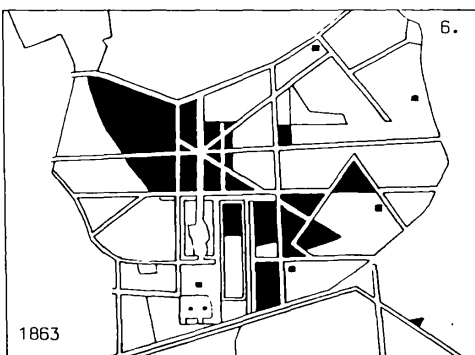
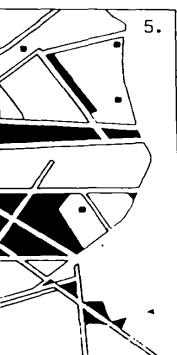
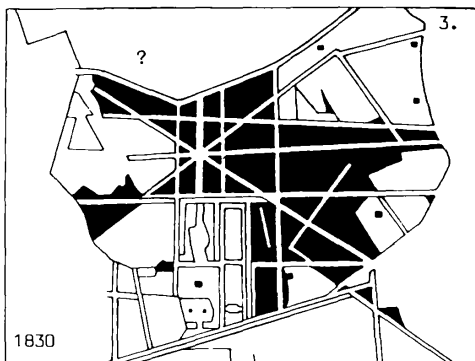
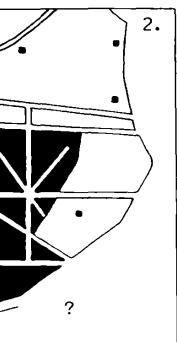
Hoewel geen detailplannen van dit tuinontwerp werden teruggevonden, kunnen verdere aanwijzingen over de aankoop van select plantmateriaal bijdragen tot een retrospectieve impressie van de tuin. In een aantal aantekeningen uit de periode tussen 1751 en 1776 werd ondermeer melding gemaakt van "*hulst*" (*Ilex aquifolium* L.), "*spaensche haute plantsoenen*" (*Taxus baccata* L.), "*piramide spansche appelaeren en perreleiren*" (respectievelijk *Malus* sp. en *Pyrus* sp.) en "*eirleirs plantsoen*" (*Carpinus betulus* L.) (47). Samen met het palmboompje (*Buxus sempervirens* L.) zijn dit stuk voor stuk de belangrijkste planten die in Vlaanderen frequent bij formele tuinen werden aangewend. Typerend is dat de meeste van die planten zich gewillig in bol-, kegel- en piramidevormen lieten snoeien, wat de geometrie in het tuinontwerp enkel maar kracht kon bijzetten.

Ook stijlvol tuinornament onder de vorm van in steen uitgebeelde allegorische figuren, zonnewijzers, siervazen en boompotten, was vervat in het carcan van deze lusttuin. Ook de als relict bewaard gebleven sfinxen, die beide op een zwaar voetstuk werden geplaatst, behoorden tot de meest klassieke vormelementen uit de formele tuinkunst. De uit natuursteen gehouwen sfinxen waren op een typerende wijze met een steek of een kapmantel gedrapeerd.

Buiten de eigenlijke tuinruimte trof men binnen het kasteeldomein nog enkele attractiepunten aan zoals een heuse doolhof, een paviljoentje en een rustiek uitzichtpunt. Daar wisten de kasteelbewoners en hun genodigden de tijd te nemen om zich op een geliefkoosde manier te ontspannen. Voor een beknopte beschrijving van deze attractiepunten werd nogmaals beroep gedaan op de prijzij van de kasteelgoederen uit 1782 : "*item den dolhof met den bosch ende meersch van noorden en suyden daer aen, met de respective dreven daer binnen gelegen*", "*item*

Figuur 4 Vereenvoudigde morfologische evolutiekaart (1763-1933).

1. Landboek P. Le Queue
 2. Kabinetskaart J. De Ferraris
 3. Kadasterkaart J.L. Gilla
 4. Top. kaart Ph. Vandermaelen
 5. Kadasterkaart Mr. Berlot
 6. Top. kaart Dépôt de la Guerre
 7. Top. kaart Mil. Cart. Inst. 1
 8. Top. kaart Mil. Cart. Inst. 2

bosbestand moerbeiboomgaard
 akkerbestand lust- of moestuin
 graslandbestand kasteel, hoeve of koetshuis

N

een partije bosch genaemt den Pouckebosch palende oost selfs lant gebruyckt hy Pieter Craeymeersch, suyt selfs dreve van t allodial west selfs parcq en noort oock selfs parcq daer d'hermitage in staet" en "item de boomen met haegen een bergh maekende de vue op 't Casteel met het beekboschken op toostende daer aengelegen" (48).

De natuur was in grote mate onderworpen aan het formele tuinontwerp, waardoor het nodige onderhoudswerk heel wat consequenties met zich meebracht. Vakbekwame tuinmannen moesten er dan ook voor instaan dat de ordelijke symmetrie in alle opzichten gehandhaafd bleef. Een assortiment van eerder grootschalig tuingereedschap voorzag blijkbaar in de nood aan doeltreffende onderhoudstechnieken : *"item (1751) aen pieter van Laere smet tot meulebeke over het maeken ploeg om de wegen in den hof te zuiveren" (49), "item (1753) betaelt aen joannes Verplaatsen waegemaeker tot Poucques over het maeken van scheyerwaegens, karren ende ander getuygh totte wercken van mijn Heere" (50), "betaelt (1766) tot het maecken van eenen heegde met eenen ruijselwaegen om in den hof te wircken" en "betaelt (1774) in het maecken van eenen trap om in de planterie te gebruycken met het kappen van de pallisaten" (51).*

Van de zonet aangehaalde tuingereedschappen was de *"scheyerwaegen"* wel de meest indrukwekkende. Boven een meer eenvoudige en statische ladderconstructie verkoos men dit mobiele toestel tot het scheren van verticale vormelementen. Het onderhoud van geschoren elementen zoals palissaden, bomenrijen en hagen, die in belangrijke mate de perspectiefwerking verhoogden, nam dus blijkbaar een bijzondere plaats in.

Uiteraard werd ook veel zorg besteed aan de overige tuinarchitecturale componenten. De losse verhardingen van de wandelpaden werden geëgd, met zavel afgestrooid en vervolgens keurig geharkt. Tijdens de winterperiodes haalde men de niet-winterharde sierplanten binnen, terwijl men de op pedestalen geplaatste beelden uit de tuin tegen eventuele vrieskou behoedde : *"item (1778) geleverd tot 300 vaemen stroij tot het dekken de posturen" (52).*

Voor een grondige historische verkenning van de tuinarchitecturale aspecten uit de 19de en 20ste eeuw werd voorlopig geen geschikt archiefmateriaal teruggevonden. Zelfs het ruime aanbod van kaartmateriaal, bestaande uit gepercelleerde plannen, topografische kaarten en buurtatlassen, bracht weinig betrouwbare elementen aan. Voor wat betreft de tuinruimtes voor en achter het kasteel van Poëke, ontbrak het bijvoorbeeld telkens aan nauwgezette weergaven. In het archief van het primitief kadaster werd voor de achtertuin tot op heden de percellering die stamt uit 1830 aangehouden (zie figuur 1 en 2). Het staat nochtans buiten kijf dat het concept van deze lusttuin meermaals wijzigde. Dergelijke wijzigingen werden doorgaans niet kadastraal geregistreerd omdat het perceelsgebruik ongewijzigd bleef. Door middel van extrapolatie werd, in een vereenvoudigde versie, toch een selectie uit het beschikbare kaartenassortiment weergegeven (zie figuur 4). Het leek me de enige mogelijkheid om vooralsnog een duidelijke ruimtelijke evolutie van het kasteeldomein sinds 1763 te visualiseren.

Het meest kenmerkend is de blijvende overheersing van het verreikende axiale drevenpatroon, dat halfweg de 18de eeuw was uitgebouwd. Het sublieme concept van dit patroon, dat Karel Florent Idesbald de Preudhomme d'Hailly in staat had gesteld zijn feodale macht op een creatieve wijze tentoon te spreiden, hield tot in het derde kwart van de 19de eeuw stand.

Samen met een opmerkelijke reducering van het bosbestand na 1863, kon worden vastgesteld dat het drevenconcept in de zestiger jaren van de 19de eeuw gedeeltelijk was weggekwijnd. *"Het kasteel en het park werden bij de aanvang van de zeventiger jaren verkocht aan de familie Pycke de Peteghem. Het is mogelijk dat de sterke ontbossing van een deel van het park verband hield met die verkoop. Misschien wilde de verarmde familie de Preudhomme d'Hailly de Nieuport voor de verkoop geregeld door kaalkap een flink stuk bos te gelde maken en er meteen nieuwe stukken verpachtbare landbouwgrond aan overhouden"* (53).

De verlichte ideeën van Jean Jacques Rousseau (1712-1778), die als vonken in een romantische natuurstijl waren overgeslaan, evolueerden reeds in de 18de eeuw, onder Britse impuls, tot de grote Engelse landschapsstijl. Het waren aanvankelijk landschapsschilders - in beroering gebracht door de River Theems - die richtinggevend zijn geweest voor deze vormrijke tuinstijl. Toch duurde het tot de 19de eeuw vooraleer de volwassen Engelse landschapsstijl tot het vasteland doordrong. In vele Vlaamse kasteeldomeinen en later zelfs in publieke parken, ging men op alle mogelijke manieren verder borduren op het thema van die Engelse landschapstuin. De 19de eeuwse tuinkunst, ondermeer gekenmerkt door een belangstelling in exotische boomsoorten en contrastrijke bloemperken, werd beheerst door een romantische tendens die het maniërisme uit de formele tuinarchitectuur verfoeide. Tot de periode voor 1872 bleef de nabije omgeving van kasteel van Poeke echter doorspekt met restanten uit de formele stijlperiodes, wat er met andere woorden op wijst dat de evolutie van de tuinstijlen niet scherp was afgelijnd.

Met de aankoop van het kasteeldomein door de familie Pycke de Peteghem, kwam de herkenbaarheid van een romantische cultuurstroming - na een lange onderhuidse aanwezigheid - dan toch duidelijk aan de oppervlakte. Na de verbouwingen aan het kasteel in 1875, werd de aanleg van het kasteelpark immers grondig herzien. Bij de motivatie die de nieuwe kasteelenaars hiervoor aan de dag legden, moet de kapitaalcracht ongetwijfeld een belangrijke rol gespeeld hebben. *"De rechtlijnigheid die vroeger de aanleg beheerste werd op een eenvoudige wijze doorbroken door de aanleg van enkele graslanden met gebogen omtreklijnen en een lange gebogen dreef naar de noordoostelijke uitgang bij het dorp van Lotenhulle"* (54). Het vloeiende ontwerp waarbij een aantal bosgordels het kasteeldomein als het ware inkapselden, schijnt wonderwel te passen in het kader van een privater toeëigening van het kasteeldomein vanwege de nieuwe eigenaars. Hoewel tuinarchitecturale creaties in Engelse landschapsstijl doorgaans ook met het omliggende landschap visuele relaties opbouwen (met ondermeer wijdse panorama's en doorkijken), blijken

Een kwijnend exemplaar van de scharlaken eik in de huidige achtertuin.

gelijkaardige ruimtelijke kenmerken zich in het kasteeldomein van Poeke niet te manifesteren. Een nagenoeg hermetische vormgeving beperkte zich hier tot het creëren van een aantal louter interne beeldrelaties. De bijna voelbare geslotenheid van het kasteeldomein werd uitdrukkelijk versterkt door het stervormige drevenpatroon drastisch in te perken en het bosareaal ten koste van het akkerland gevoelig uit te breiden. De aanwezigheid van een aantal zeldzame boomvariëteiten was een belangrijke bijdrage tot de beleavingswaarde van het heraangelegde kasteeldomein. Tot op vandaag bleven hiervan enkele verziekte rode beuken, twee tulpebomen, een wilgbladige en een scharlaken eik en een moerascypres bewaard. Zonder twijfel was het gamma van merkwaardige boomsoorten op het einde van de 19de eeuw veel uitgebreider. *"In een brief uit 1919 over aangerichte oorlogsschade wordt gezegd dat veel schoone en zeldzame specimens van boomen zijn weggenomen geworden"* (55).

De romantische stroming, die op het einde van de 19de eeuw het hele kasteeldomein een nieuw gezicht gaf, vervaagde gedeeltelijk door de opkomst van een verregaand

eclectisisme bij de aanvang van de 20ste eeuw. De voortuin was in deze periode dan ook getransformeerd tot een typisch voorbeeld van een neo-stijl die teruggreep naar de regelmaat van de Frans-barokke kunst. In de compositie van de voortuin werd opnieuw een rechtlijnigheid gecreëerd en bij de detaillering kregen twaalf naakte kinderfiguurtjes uit terracotta een gereserveerde plaats. De beeldjes, die men als amorettes of als engeltjes bedacht, waren vergezeld van een aantal andere allegorische figuren die nog dateerden uit de klassieke 18de eeuwse periode.

In relatie tot het koetshuis en de woning van de tuinman waren broeikassen, moestuinen en boomgaarden gesitueerd. De grootste en meest opmerkelijke moestuin- ten Westen van het koetshuis - was volledig ommuurd. Door middel van een kruisvormig padenpatroon was de moestuin op eenvoudige wijze in vier vakken gedeeld. In elk vak werd een verschillende groentesoort geteeld. Om uitputting van de teeltgrond tegen te gaan, werden de gekweekte groentes om het jaar onderling van vak verwisseld. De beschutte west- en noordmuur was zorgvuldig afgezoomd met geleide perzikbomen, terwijl sommige tuinpaden afgeboord waren met aalbessen, kruisbessen en frambozen. De boomgaarden bevatten in hoofdzaak perzik- en pruimebomen, maar werden later ook met perebomen aangevuld. Het assortiment bestond uit doorgaans unieke fruitrassen die zowel vroegrijpe als laatrijpe vruchten voortbrachten. In de broeikassen werden in hoofdzaak druiven gekweekt, maar men pootte er ook wel bloemen uit, die later tussen de gazonstroken van de voortuin in kleurige borders werden geschikt (56).

Overgebleven naakt kinderfiguurtje in terra-cotta, restant van de neo-Franse tuin uit het begin van de 20ste eeuw.

Orpheus - uitgebeeld als lierspeler - tot voor kort het enige overgebleven natuurstenen beeld uit de 18de eeuw.

Het onderhoud van het kasteeldomein vergde uiteraard een grote financiële inspanning. Door de lager wordende rentabiliteit van de bossen en de hoger wordende loonkosten, werd dit een zware last voor de kasteel-eigenaars van Poeke. Nadat de eeuwenoude adellijke traditie in Poeke uitstierf, leed het kasteeldomein onder een nalatig en weinig creatief beheer, waardoor het sedert 1955 bijna doorlopend aan verval stond blootgesteld. In 1988 werd de symmetrische voortuin opnieuw in een Franse neo-stijl gerenoveerd, maar de achtertuin waarin reeds vele zeldzame boomvariëteiten de geest hebben gegeven, is verder blijven degraderen. De moestuinen en de boomgaarden verdwenen en werden omgezet tot kleine grasweiden. De broeikassen en het huis van de vroegere tuinman werden recent gesloopt en het puin werd her en der in het kasteeldomein uitgezaaid. Oude tuingereedschappen, waaronder diverse zaaitroggen en grasmachines, werden tenslotte in de kelders van het kasteel weggeborgen.

BESLUIT

Eeuwenoude kasteeldomeinen - zoals het kasteeldomein van Poeke - vertonen vaak nog sporen van de tastbare emanatie waarmee een zekere menselijke expressie zich - bijvoorbeeld door middel van bouw- en tuinarchitectuur - wist te ontplooien. Niet in het minst om die reden meten deze domeinen zich een uitzonderlijke beleveniswaarde toe en vormen zij bovendien een belangrijke exponent van het huidige Vlaamse cultuurlandschap. Uit dit artikel over het kasteeldomein van Poeke mag blijken dat tot op vandaag een aantal unieke cultuurhistorische aspecten uit de 18de eeuwse periode van culturele hoogconjunctuur, als relict zichtbaar en voelbaar zijn gebleven. Ontegensprekelijk echter blijft het huidige kasteeldomein - hoewel het door de tijd sterk getekend is - herkenbaar als een laat 19de eeuws, adellijk landgoed, met hier en daar een 20ste eeuws accentje.

Een creatief beheer van het huidige kasteeldomein van Poeke, met zowel oog voor de cultuurhistorische als de landschapsecologische kwaliteiten, zal echter een belangrijke intentie moeten worden om dit unieke en officieel als landschap gerangschikte domein in zijn globaliteit voor de toekomst te behoeden...

Koen HIMPE

*Dit artikel vormt een bewerking van mijn graduaatscriptie met als titel : "*Kasteeldomein Poeke : historische en landschappelijke verkenning met beheersvoorstel*", PHITS Anderlecht 1989.

(1) C. LAMBRECHT, *De adel in het kanton Nevele (1829-1880)*, in *Het land van Nevele*, jg. 11 (1980), nr. 3, p. 245.

(2) I. HOSTE en L. STOCKMAN : *Geschiedenis van Poeke, Aalter*, 1985, p. 258.

(3) C. LAMBRECHT, *Op. cit.*, p. 289.

(4) C. LAMBRECHT, *Op. cit.*, p. 288.

(5) R. DEFRUYT, *Poeke, zijn kasteel en zijn bewoners*, in *Land van Woestijne*, jg. 3 (1980), nr. 1, pp. 25-41.

A. STROOBANTS, *Enkele gegevens over de bouwgeschiedenis van het kasteel van Poeke en over de plaatselijke zijdeteelt in de 18de eeuw*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 34 (1983), pp. 275-278.

(6) R. GEERINCKX, *Schrijnwerk, vergeten kunst*, Brussel, 1985, p. 111.

(7) RAG (Rijksarchief Gent), *PDH* (De Preudhomme d'Hailly), nr. 47.

(8) RAG, *PDH*, nr. 514.

(9) I. HOSTE en L. STOCKMAN, *Op. cit.*, pp. 23-25.

(10) RAG, *PDH*, nr. 88.

- (11) Zie voetnoot (5).
- (12) AKG (Archief van het Kadaster Gent), *Poucques - relevé des actes publics*, 1877.
- (13) RAG, *PDH*, nr. 514.
- (14) I. HOSTE en L. STOCKMAN, *Op. cit.*, p. 34 referentie RAG, FBP (Fonds Baronnie van Poëke), nr. 13.
- (15) Deze vaststelling werd geopperd door A. Stroobants in het artikel vermeld onder voetnoot (5).
- (16) RAG, *PDH*, nr. 510.
- (17) RAG, *PDH*, nr. 515B.
- (18) RAG, *PDH*, nr. 515B.
- (19) RAG, *PDH*, nr. 510.
- (20) Hierbij mag niet vergeten worden dat de Ferrariskaart een sterker vertekend beeld geeft dan het oudere maar preciezere landboek uit 1763 !
- (21) RAG, *PDH*, nr. 737.
- (22) RAG, *PDH*, nr. 737.
- (23) RAG, *PDH*, nr. 514.
- (24) RAG, *PDH*, nr. 88.
- (25) RAG, *PDH*, nr. 6.
- (26) RAG, *PDH*, nr. 514.
- (27) RAG, *PDH*, nr. 515B.
- (28) RAG, *PDH*, nr. 510.
- (29) RAG, *PDH*, nr. 6.
- (30) RAG, *PDH*, nr. 510.
- (31) RAG, *PDH*, nr. 510.
- (32) RAG, *PDH*, nr. 8B.
- (33) RAG, *PDH*, nr. 6.
- (34) C. LAMBRECHT, *Op. cit.*, p. 222.
- (35) J-L. GILLA, *Plan cadastral de la commune de Poucques*, nrs. 669 t.e.m. 848, 1830.
- (36) Zie voetnoot (5).
- (37) P. VANDEPITTE, *Tielt, speuren naar heden en verleden van Tielt, Aarsele, Kanegem en Schuiferskapelle*, Tielt, 1985, p. 44.
- (38) AKG, *Poucques - relevé des actes publics*, 1841.
- (39) I. HOSTE en L. STOCKMAN, *Op. cit.*, p. 254.
- (40) I. HOSTE en L. STOCKMAN, *Op. cit.*, p. 315.
- (41) RAG, *PDH*, nr. 49.
- (42) Bemerkt dat de plattegronden van het kasteel en het neerhof op dit, bij toeval teruggevonden document niet zijn afgebeeld !
- (43) RAG, *PDH*, nr. 510.
- (44) RAG, *PDH*, nr. 4.
- (45) RAG, *PDH*, nr. 462.
- (46) RAG, *PDH*, nr. 514.
- (47) RAG, *PDH*, nrs. 510, 515B, 8B.
- (48) RAG, *PDH*, nr. 514.
- (49) RAG, *PDH*, nr. 510.
- (50) RAD, *PDH*, nr. 6.
- (51) RAG, *PDH*, nr. 515B.
- (52) RAG, *PDH*, nr. 270.
- (53) I. HOSTE en L. STOCKMAN, *Op. cit.*, p. 153.
- (54) I. HOSTE en L. STOCKMAN, *Op. cit.*, p. 154.
- (55) I. HOSTE en L. STOCKMAN, *Op. cit.*, p. 156 referentie GAP (Gemeentelijk Archief Poëke), nr. 871.3.
- (56) Mondelinge mededeling I. BUYSE.

HET STADHUIS VAN KAPRIJKE, SYMBOOL EN HARTSLAG VAN EEN BOEIEND VERLEDEN*

Een eerste begrip dat voor een buitenstaander nogal verwaand kan klinken, is het woord *stadhuis*. En nochtans was deze benaming zeer terecht.

In het jaar 1240 kreeg Kaprijke een keure of vrijheidscharter waarin sprake was van de "*stede, keure ende vryhede van Caprycke*". Kaprijke was m.a.w. een *smalle, onbesloten stad* : *smal* in de betekenis van *klein*; *onbesloten* omdat er geen vestingmuren waren zoals bij de grote Vlaamse steden. En een belangrijk punt uit die keure was de bestuurlijke en rechterlijke zelfstandigheid die aan de toenmalige bevolking werd verleend. Die dubbele bevoegdheid - bestuurlijke en rechterlijke - zou uitgeoefend worden door zeven schepenen die naargelang de beschouwde periode werden aangesteld door grafelijke commissarissen of door de heer van Kaprijke zelf.

Deze schepenen hadden natuurlijk behoefte aan een gebouw waarin zij hun ambt konden uitoefenen en dit gebouw kreeg de naam van "*scepenhuus*". Hoe dit bouwwerk er aanvankelijk uit zag, weten wij niet; de oudste vermelding ervan komt voor in de stadsrekening van het jaar 1425 : "*Item van houte verbarrent uptere stedenhuus als men dingde*" (1).

In 1455 werd dit stadhuis herbouwd of verbouwd want in de stadsrekening (2) van dat bewuste jaar lezen wij : "*Item Lamsin Vrombout besteet de steden huus te makene ende al te leverene datter toe ghinck*" 313 lb. 4 sch. par.

Dat dit stadhuis er zeker niet zo plechtstatig uitzag als vandaag kan o.m. afgeleid worden uit de regelmatig terugkerende vermeldingen in de stadsrekeningen. Zo vonden wij bv. in 1485 volgende uitgavepost :

"Item betaelt Jan de hont van teen ende handeroen VIII scellinghen ende van vier daghen ghewrocht in te verdeckene ende te verstopene tvoorseide scepenhuus te VIII scellinghen daecx comt tsamen 40 sch. par." (3)

Het einde van de 15de eeuw werd gekenmerkt door oorlogsprikelen en opnieuw had dit nadelige gevolgen voor het stadhuis want in de stadsrekening over de jaren 1494-1496 lezen wij : "*Item van berninchaute bij de wet verbezicht in diversche plecken daer zy up dinghedaghen ende ander daghen vergadert hebben gheweest mids datter geen stede huus en es*" (4).

Ook voor de jaren 1497 en 1498 treffen wij dezelfde uitgavepost aan.

Uit de rekening van het jaar 1502-1503 blijkt echter dat het stadhuis opnieuw in gebruik was, meer zelfs, men had gezorgd voor het aanbrengen van een schilderij en deze vermelding is van belang in het kader van het schilderij dat er heden ten dage is opgehangen. En ik citeer hier letterlijk de tekst zoals hij in de stadsrekening (5) voorkomt : *"Item pieter de schildere dewelcke gheschildt heeft toordeel inder steden huus te wetene in de camere ende lieu in de vierschaere daer men dinghet betaelt by voorwaerden jeghens hem ghemaect"* 14-8-0 lb. par.

Dat dit schilderij verwijst naar en tevens symbool is van de juridische bevoegdheid van de toenmalige schepenen is duidelijk. Evenzeer was de bestuurlijke taak een belangrijke opdracht voor de schepenen en het ligt dan ook in de lijn van hun belangrijkheid dat in de rekening van het jaar 1536-1537 (6) volgende merkwaardige uitgavepost aan bod komt : *"Item betaelt by laste van commissarissen vanden jaere XXXV voor een crucefix inde camere vander stedenhuus omme int vermaken ende vernieuwen vander wet den eedt te solempniseerne ende doen doene alsoot hoort, voor de smedestoffe ende thantgedaet"* 12-0-0 lb. par.

Rond 1546 was het stadhuis waarschijnlijk reeds in een dusdanige slechte staat geraakt dat grootscheepse reparaties nodig waren. Een zekere Joos de Keyser, meester-metser van Deinze, kreeg de zorg voor de afbraak en het opnieuw opmaken van het metselwerk. Meester-glazenier Jan Coevoorde uit Gent zorgde voor het plaatsen van 14 nieuwe glazen vensters en het toezicht op het werk zou gebeuren

Stadhuis van Kaprijke na de restauratie (1986).

(Copyright A.C.L. - Brussel)

door Joos Blanckaert, klerk van de schepenen van Kaprijke. Het bedrag dat voor deze bouwactiviteiten werd uitgegeven was 696-17-0 lb. par. Tussen de bladzijdenlange reeks van uitgaveposten vonden wij ook volgende interessante vermelding : *"Item betaelt meester Lieven de Witte van een nieuwe figure vanden oordele te leverene vooren in de vierschaere vander stedenhuus by voorwaerde jehens hem ghemaect metter leverynghe van eenen vasten gronde van spiersschen houte ghemaect tsamen ter somme van"* (7) 32-8-0 lb. par.

Wanneer wij de stadsrekeningen van de 15de en de eerste helft van de 16de eeuw doornemen, dan kan men - enkele uitzonderingsjaren niet te na gesproken - beweren dat de bevolking van Kaprijke zich opwerkte tot een bloeiende en ijverige gemeenschap met als belangrijke economische component de beoefening van de lakennijverheid. Met de tweede helft van de 16de eeuw begon de economische afgang. De godsdienststroebelen brachten tijdens de tweede helft van de 16de eeuw de geuzen in het Meetjesland en met hun komst werd het toenmalige stadhuis geplunderd en in brand gestoken. Vanaf 1584 tot ongeveer 1609 lag Kaprijke bijna volledig verlaten. De lakenwevers waren tijdens die periode gevlucht en kwamen niet meer terug. Van middeleeuwse *stad* viel Kaprijke terug tot een *plattelandsdorp* met een hoofdzakelijk agrarische bevolking.

Toen in het begin van de 17de eeuw de veiligheid terugkeerde, werden de resten van het toenmalige stadhuis afgebroken en rond 1610 werd een nieuw stadhuis gebouwd. De financiële middelen voor een dergelijke onderneming werden bijeengebracht door een belasting op het bier en op de wijn en door een belasting op de door Kaprijke rijdende wagens.

Was het vernieuwde stadhuis niet mooi genoeg ? Of was de tand des tijds zo vraatzuchtig, zeker is in elk geval het feit dat men op het einde van de jaren vijftig van de 17de eeuw het plan opvatte voor de oprichting van een nieuw en groots stadhuis. Nieuwe financiële lasten dus die in hoofdzaak door de lokale bevolking van Kaprijke zouden gedragen worden. Om aan het nodige geld te geraken vroeg men aan de Majesteit een octrooi om *"... alhier binnen dese stede te moghen maecken ende van nieuws doen hauwen een stadhuys met eene conchiergerie daeronder alsoo dat behoort midtsg. omme vuyt crachte vandien en ten effecte van tselve werck te moghen heffen ende doen betaelen tot vijfthien stuyvers op yder tonne bier, twee groten op yder stoop wyn ende vier groten op yder stoop gebrandewyn voor soo vele die ghesleten soude worden in de herberghen, ter vente in de bruyloften midtsgaeters vuytvaerden binnen de voorn. stede"* (8).

Niet iedereen in Kaprijke juichte een dergelijk plan toe en zeker niet de *taverniers* (herbergiers) die zich daardoor benadeeld voelden. Het bleef trouwens niet bij gevoelens van mistevredenheid : Jan de Cuyper werd nl. gevolmachtigde van deze herbergiers om de nodige stappen te doen tot het afremmen van deze onderneming of in elk geval een verlaging van de accijsrechten te bekomen. De oorspronkelijke aanslagvoet werd inderdaad verlaagd en de schepenen van Kaprijke konden het werk in aanbesteding geven. Van deze aanbesteding is een contract bewaard dat

opgemaakt werd tussen de schepenen van Kaprijke enerzijds en de timmerlieden Inghelbert vander Heyden, Ghyselbrecht Hardie en Adriaen Vercauter anderzijds. Dit contract droeg als datum 16 augustus 1662.

Dit moment - 1662-1663 - zou een ideaal tijdstip geweest zijn om onze voorvaderen aan het werk te hebben gezien. De prochierekeningen van die jaren geven ons een gedetailleerd beeld van de materialen die hier werden aangevoerd en gebruikt, van de ambachtslui die bij deze bouw betrokken waren en ik kan mij niet van de indruk ontdoen dat bijna de helft van de Kaprijkse bevolking, hetzij rechtstreeks of onrechtstreeks, bij die activiteiten betrokken was. Ik citeer U alleen maar ter illustratie een paar uitgaveposten uit de rekening van het jaar 1663 ...

Kaprijke kon fier zijn op zijn nieuw stadhuis. En toch was de toekomst allesbehalve geruststellend. In 1668 beklom in Frankrijk een nieuwe vorst de troon, met name Lodewijk XIV. Een vorst die als leuze vooropstelde : *"L'etat, c'est moi"*; een vorst die alle macht in zijn persoon belichaamde omdat hij zichzelf beschouwde als *"roi par la grâce de Dieu"*. Deze vorst droomde van een groot en machtig rijk. Het bleef helaas niet bij dromen want tijdens de zeventiger en het begin van de tachtiger jaren raasden zijn legers over onze gewesten en zuchtte onze bevolking onder de materiële en financiële lasten van de Franse oorlogvoering. Het jaar 1683 was in dit opzicht catastrofaal, niet alleen voor de bevolking, maar ook voor dit nieuwe stadhuis. En ik laat hier de bronnen aan het woord : *"Burgheemestere ende schepenen mitsg. dlnwoonders der stede ende vryhede van Caprycke syn bij mandement van daete 30en ougst 1683 vanweghen de Croone van Vranckerycke beschreven geweest ten fyne die van tvoorn. Caprycke in handen van hemlieden ontfangher van de contributien souden hebben te betaelen vyf duysent guldens dat binnen den tijt van dry weken op peyne van naerdien denselven tyt geexpireert synde te moeten betaelen het dobbel vande voorn. geeiste somme ende tot volcommynghen van tselve bedwonghen te worden by executie militaire breeder vuytwysens tselve mandement.*

Syne con. Ma^l van de selve fransche mandement gheadverteert wesende heeft op rigoureuse straffe expresselick aen Burgemeestere ende Schepenen der voorn. stede verboden ende geinterdiceert eenighe betaelynghe aen de Croone van Vranckerycke te doene conforme de dry distincte missiven ten dien eynde aende selve schepenen geschreven respectievelick in daete 5en, 24en ende 28en septembre 1683.

Die van tvoorn. Caprycke niet willende contravenieeren aent tvoorschreven verbodt sijn in mora ghebleven van tvoorsejde fransch mandement te betaelen.

Den connynck van Vranckerycke geen betaelynghe becommende van syn voorseyde geeest mandement heeft vuytgesonden syne crijsvolckeren onder teomando vanden marisael Dhumieres die daervan sekeren franschen officier heeft gesonden binnen Caprycke tot tdresseereen vande voorseyde executie.

Den selven officier aldaer arriverende heeft aenden heer pastoir van aldaer gevraeght naer de wethauderen seggende dat sy tvoorn. mandement moesten

betaelen ofte by faute vandien dat sy inghevolghe sijn ordre moeste executie doen met het verbranden vande huysen binnen deselve plaetse staende.

Waeroppe den selven heer pastoir antwoordde ende seyde dat het bij Syne Ma^t verboden was eenighe betaelynghe aende croone van Vranckerycke te doen ende dat niemant van doffeciars ofte weth niet thuys en waeren dat die binnen philipyne ende Isendycke waeren gevluht.

Als wanneer denselven franschen officier op tselve instandt syn executie volbrynghende door sijn soldaeten het vier in eenighe huysen heeft doen steken soo datter daer door afghebrandt sijn binnen tselve Caprycke acht huysen ende vier schueren ende daerenboven oock het stadthuys" (9).

Er bleef onze mensen niets anders over dan voor de zoveelste maal hun stadhuis te restaureren. De rekening van het jaar 1687 (10) geeft ons daarvan de uitgaveposten en één van deze posten leek mij zeer interessant : *"Item betaelt aen Joannes vander Meulen over het schilderen vande justicie staende inden gevel vanden stadthuysse deser stede conforme quitantie inhoudende de somme van 0-13-4 lb. gr."*

Op dat ogenblik vertoonde het stadhuis in zijn algemene opbouw en structuur wat wij vandaag in 1989 kunnen bekijken. De oorlogsjaren van de 18de eeuw, met name de Spaanse Successieoorlog (1700-1713) en de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748), hebben aan dit stadhuis geen schade berokkend. Het leven ging zijn gewone gang en wat het stadhuis betreft, blijft er nog één aspect dat een korte toelichting vereist.

Reeds driemaal hadden we het over een schilderij dat een *justitie* voorstelde. Het huidige schilderij is het vierde in deze reeks. In het jaar 1956 verscheen er van de hand van E. Dhanens, doctor in de kunstgeschiedenis, een inventaris van het kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen. In de tweede aflevering van deze inventaris schreef zij in verband met dit schilderij dat dit het Laatste Oordeel voorstelt en dat dit een schilderij is uit de 17de eeuw *"wellicht naar een ouder voorbeeld"*. Bij het systematisch onderzoek van de bronnen over het verleden van Kaprijke gaf het een grote voldoening plots in die berg van archiefstukken een kleine paragraaf aan te treffen die een licht wierp op een tot dan toe duister geval. In een van de resolutieboeken van de schepenen staat : *"Ghelyck nog inde vergaedinghe te kennen ghegheven is dat het saude convenieren dat er boven de schauwe op dese collegiecamer ghemaect ende ghestelt wierde eene fraeye stigende schilderrijje verbeeldende de rechtveirdighe justitie ofte Leste oordeel dat aen ons alle ghebeuren moet soo om te dienen voor een embellissement op deselve camer als om te gheven eenen indruk aen alle de personen moeten commen ontluycken hunnen eedt die dickwils by vele seer light aenghenomen wordt oversulcx dient daerop insghelyckx te worden gheresolveert"* (In de marge stond : *"Wiert gheresolveert van te laeten maeken de schilderye ten effecte in texte vermeld"* 23 jan. 1760) (11).

Op 5 maart 1760 verklaarde de griffier een schrijven ontvangen te hebben van de schilder Sr. Pieter van Damme "... te kennen ghevende dat hij voor 5-0-0 lb. gr. maer en conde maecken een slecht stuck van eene schilderije ende indien den collegie verstonden te hebben iets fraeys dat sij sauden moeten kosten 8-0-0 lb. gr. vervolgens dat sy hem souden believeen t'adviseren den prys sij die versoecken geschildert thebben..." "Wiert gheresolveert dat den schepenen van Damme aen den selyen in texte genoemt saude laeten weten dat hij die saude maeken op het alderfraeyste daeranne geenen oncost en moet spaeren voor soo vele dat het een schauwstuck moet syn om te dienen op hemlieden collegiecaemer" (12).

Dat het hier gaat om een schilderij dat op een ouder voorbeeld teruggaat, is zeer waarschijnlijk. Welk schilderij hier als voorbeeld diende, blijft voor altijd een open vraag.

Roger BUYCK

* Deze bijdrage is een bewerkte versie van de voordracht door de auteur gehouden voor het Heemkundig Genootschap op 18 januari 1989 in het stadhuis van Kaprijke.

- (1) ARAB, Rekenkamer, 33.010.
- (2) ARAB, Rekenkamer, 33.021.
- (3) ARAB, Rekenkamer, 33.051.
- (4) ARAB, Rekenkamer, 33.057.
- (5) ARAB, Rekenkamer, 33.062.
- (6) ARAB, Rekenkamer, 33.086.
- (7) ARAB, Rekenkamer, 33.094.
- (8) RAG, *Kaprijke*, 281, f° 82 v° t.e.m. 85 v°.
- (9) RAG, *Kaprijke*, 204.
- (10) RAG, *Kaprijke*, 67.
- (11) RAG, *Kaprijke*, 660, notulen van 23 januari 1760.
- (12) RAG, *Kaprijke*, 660, notulen van 5 maart 1760.

HET OORLOGSVLIEGVELD "URSEL"

1939-1947

I. TIJDENS DE MOBILISATIE EN DE ACHTTIENDAAGSE VELDTOCHT

A . Het aanleggen en de bezetting van het terrein tot 16 mei '40

Wanneer er voor het eerst sprake was van het aanleggen van het Oorlogsvliegveld Ursel is niet geweten. Sommige beweren dat dit half juli 1939 was.

Voor de aanleg van de vliegvelden deed men in die tijd beroep op het inmiddels gevormde Regiment Luchtvaarthulptroepen dat bestond uit vier bataljons van elk weer vier compagnieën.

Twee bataljons waren Mitrailleurs tegen vliegtuigen (I en II) en twee waren gewone luchtvaarthulptroepen (III en IV) die voor de terreininrichting zorgden (1).

Zo werd in september 1939 het IVde Bataljon gewone Luchtvaarthulptroepen (commandant : majoor E. Mantel) met de 19de, 20ste, 21ste en 22ste Compagnie opgericht met het doel inrichten en verder afwerken van de terreinen van Melsbroek, Peutie, Bevekom, Neerhespen, Ursel, Vissenaken, Glabbeek-Zuurbemde en St.-Denijs-Westrem.

Nochtans is het de *14de Compagnie Luchtvaarthulptroepen* onder bevel van luitenant Lefeverie die van 10 oktober tot 24 januari te Ursel werkzaam was. Ze behoorde tot het IIIde Bataljon van kapitein-commandant Marlier.

Haar bureel had ze aanvankelijk op de eerste verdieping van het gemeentehuis tot op drie januari twee lokalen in de woning van dokter Eugène Maeyens (Dorp) werden opgeëist. Ondertussen was het regiment overigens hervormd en is ook kapitein-commandant-vliegenier Benoît de vorige bevelhebber komen opvolgen.

Op 16 oktober werden reeds de negentien eigenaars plus hun eventuele huurders, op wiens percelen een optie genomen was, uitgenodigd te verschijnen op het bureel van de 14de Compagnie LHT ten gemeentehuize om de financiële besommingen, derven van vruchten, enz... af te handelen.

De troepen van de 14de Compagnie lagen in de Jongensschool ingekwartierd en ook bij de Firma H. Enke en Co. Vanaf 28 december waren twee lokalen in het klooster van de Zusters Franciscanessen opgevorderd voor verpleeg- en onderzoekzaal en op 16 januari is zelfs nog een onbewoond huis, toen Roze 53 en eigendom van H. De Keyser, eveneens aangeslagen.

De gronden van het vliegveld zijn bij toepassing van KB van 23 augustus 1939 door het Ministerie van Landsverdediging aangeslagen en op 26 december richt het Comité tot Aankoop van Onroerende Goederen voor Rekening van de Staat (Min. van Fin.) een schrijven aan de burgemeester waarbij wordt aangegeven dat de

eigenaars van de Sectie C (volgen 75 percelen) worden aangemaand om aanwezig te zijn ten gemeentehuize.

Het vliegveld lag ten zuiden van de weg Ursel/Knesselare (zie kaart). Het was niets anders dan een grasvlakte met een nuttige landingslengte van bij de 900 m. in de richting N.W.-Z.O.

Enkele landbouwers met paard en kar verrichtten arbeid ten behoeve van de luchtvaarthulptroepen tussen half november en half december. Het waren eenvoudige nivelleringswerken en het vrijmaken van enige ruimten bij de bosrand om vliegtuigen gecamoufleerd te kunnen opstellen. Het was de Firma Gebroeders Byttebier die de terreinwerken uitvoerde.

De nieuwgebouwde hoeven Teirlynck-Vangaever en Vangaever-Lips (= 0.) stonden juist zuid van de latere Duitse landingsbaan en werden tijdens de Achttiendaagse Veldtocht verder gebruikt. Ze stonden immers buiten het terrein.

Kapitein-vliegenier L. Paulet, commandant van de 1ste Escadrille, die tijdens de oorlog o.a. deze basis heeft benut, schrijft in *Icare* dat het goed is ingericht, uitgestrekt en langwerpig van vorm, met bomen omzoomd en voorzien van nissen om vliegtuigen te bergen. Deze nissen zijn niets anders dan met een aarden wal omzoomde ruimten die boven wat gecamoufleerd zijn.

Plannen van het Terrein nr. 33 bestaan niet meer. De IVde (Sturzkampf)-Gruppe van Lehrgeschwader 1 heeft bij spionagevluchten in 1939 en januari 1940 nagenoeg van al onze vliegvelden luchtfoto's genomen. In de omvangrijke bewaarde collectie komt Ursel niet voor ! Evenmin overigens Maldegem en Aalter.

Onze latere geallieerden beschikten bij de inval in België vermoedelijk slechts over vage gegevens. In de nota dd. 12 december 1939 van de commandant van de *Zone d'Opération Aérienne Nord* (= général d'Astier de la Vigerie, de gelijke van général Billotte, commandant van Legergroep 1) aan *Forces Aériennes* 7 van het VIIde Frans Leger, komt Ursel nog niet voor.

Op 28 februari en 8 maart daarop zien we dat de Fransen wel van het bestaan ervan afweten, doch ze beschikken over geen nadere inlichtingen. De British Expeditionary Force (BEF) weet blijkbaar in maart zelfs nog van het bestaan ervan niets af !

In de lijst van de vliegvelden dd. 6 februari 1940 waarbij aan de meeste terreinen een geheim nummer werd toegekend, dat in alle dienstnota's en bevelen diende gebruikt te worden, kreeg Ursel het nummer 33 toegekend. In de loop van de veldtocht is dit zo gebleven.

Van 15 januari tot 31 januari liggen bestendig tussen de twintig en dertig manschappen van de 2de Compagnie Grens-Verkeers- en Inrichtingswachten (XIIIde Bataljon; ook Landweer genoemd) te Ursel ingekwartierd. Het is dus na het alarm van januari, gevolg van de landing te Vucht van een Taifun van de Luftwaffe met de plannen van de Duitse inval. Of deze eigenlijk met het vliegveld uitstaans hadden is nergens duidelijk naar voor gekomen.

Bij het begin van de veldtocht en tot de namiddag van 16 mei waren op het vliegveld geen toestellen aanwezig. Toch vinden we vóór die laatste datum wel enkele gegevens nopens de bezetting ervan.

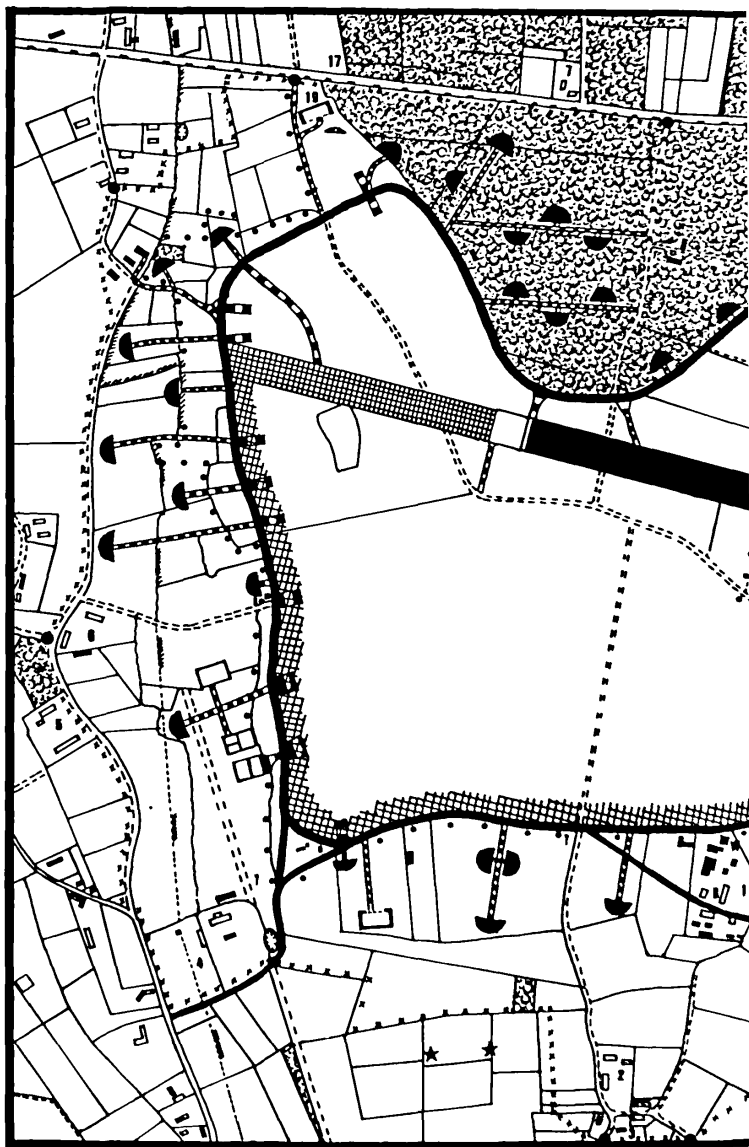
De *21e Compagnie Luchtvaarthulptroepen* die te Aalter was ingekwartierd (fabriek D. Van der Haeghen te Aalterbrug) leverde op 10 mei ondermeer wachten op het vliegveld van Ursel en tevens patrouilles tot het opsporen van eventuele parachutisten in de bossen bij het vliegveld. Zo schrijft de commandant van deze compagnie, reserveluitenant Pollefeys: Vermoedelijk is dit de volgende dagen zo gebleven. Op 17 mei verliet deze compagnie Aalter, waar ze sinds 10 oktober 1939 was ingekwartierd, maar een detachement van twintig manschappen bleef te Ursel om een eventuele destructie van het terrein te helpen uitvoeren. De vliegvelden van Aalter, Maldegem en Zwevezele kregen overigens een gelijkaardig detachement met hetzelfde doel. De rest van de compagnie ging toen naar Rollegem-Kapelle.

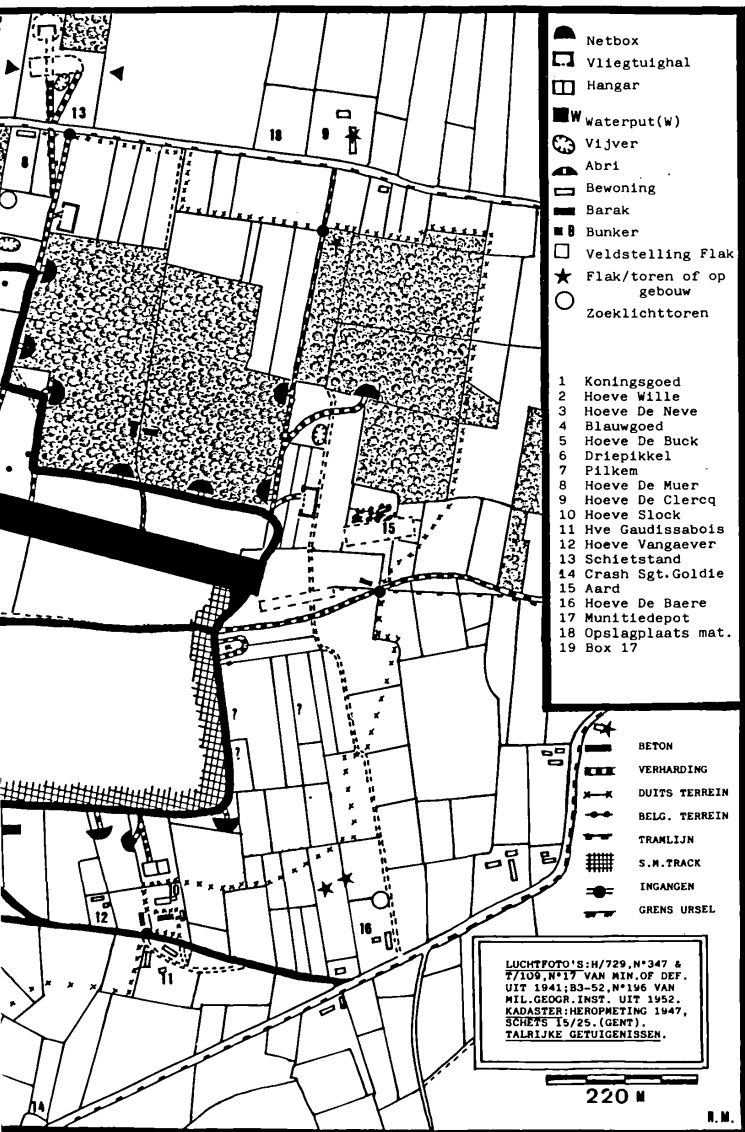
De *1ste Groep/3de Regiment* (majoor-vliegenier G. Duchateau) kwam op 11 mei met de 1ste en 3de Escadrille Vliegtuigen en de 1ste Escadrille Depot en Park te Ursel aan. De groep had op 10 mei en ook nog op 11 mei alle toestellen te Neerhespen verloren. Het personeel kwam in hoofdzaak per trein tot Eeklo en verder naar Ursel (ongeveer 347 manschappen ingekwartierd in de omgeving van het dorpscentrum voor één nacht).

In het verslag van 1 juni '40 van het 3de Regiment aan het Commando van de Luchtvaart lezen we dat het regiment om 20.30 uur verwittigd was van het kantonneren van de troepen die naar Terrein nr. 32 (= Maldegem) moesten komen, te Ursel. Geen vliegtuigen meer. Bij herhaalde aanvallen van de Luftwaffe waren ze vernietigd. Om 22.30 u zou men reeds bevel gekregen hebben om naar Zwevezele te vertrekken wat men op 12 mei om 04.30 u ook deed. Om 10.50 u ontvingen ze reeds een nieuw bevel om naar Norrent-Fontes uit te wijken.

Zoals elders werden op 12 mei de vuurwapens bij de plaatselijke bevolking opgevorderd. Uit de tweeënnegentig ingeleverde ontving commandant Dumonceau, VIdé Groep/1ste Reg., op 14/5 (sic !) zes pistolen 7,65 mm en vijftig patronen !

Op 13 mei kwam het 1ste Peleton (luitenant Picry) van de *4e Compagnie Mitrailleurs tegen Vliegtuigen* het Terrein nr. 33 verdedigen met zijn vier zware mitrailleur Maxims. De C.P. van deze compagnie (commandant : luitenant R. Lebeau) en de twee overige peletons lagen te Zwevezele ingekwartierd. Ze behoorden tot het 1ste Bataljon Luchtvaarthulptroepen onder commando van majoor-vliegenier M. Franchomme. Het peleton verbleef te Ursel tot 16 mei, ogenblik waarop de vliegtuigen van de VIdé Groep/1ste Regiment beginnen aan te komen en ook uiteraard de eigen verdedigingsmiddelen van de groep, nl. de 6de Parkescadrille. Met haar drie secties mitrailleur van elk vier Maxims zullen ze de taken van het 1ste Pel/4de Cie overnemen. Vóór hun vertrek eisten ze nog een vrachtwagen op (15 mei).

B . Gebeurtenissen en operationele vluchten (16 tot 23 mei)

Op 15 mei is door het Franse opperbevel besloten, wegens *le désastre de la Meuse* (vnl. bij Sedan), om de K.W.-lijn (Koningshooik-Waver) en de Stelling Antwerpen als verlengde, te verlaten. Men zal dus de volgende dagen in verschillende etappes op de lijn KANAAL VAN TERNEUZEN, BRUGGEHOOFD VAN GENT (lopend over Oostakker, Destelbergen en Kwatrecht tot Eke) en de SCHELDE terugtrekken. Voor de Belgen was dit een zware slag ! De hoofdstad en de stad Antwerpen, dus ook het grootste gedeelte van ons grondgebied, werden hierdoor aan de vijand prijs gegeven ! Het zal voor alle legerafdelingen grote verplaatsingen vereisen. Verplaatsingen die dan nog zo goed als haaks gekruist zullen worden door de naar Frankrijk terugtrekkende afdelingen van het VIIde Frans Leger van generaal Giraud.

In de nacht van 17/18 mei zullen de divisies achter de K.W.-lijn in een eerste etappe hun frontlijn verlaten om achter de dekking van het Kanaal van Willebroek een eerste rustpauze te houden. Ook voor de Luchtverdediging van het Grondgebied bracht dit uiteraard zijn consequenties mee. De Staf van het 1ste Luchtvaartregiment, met zijn commandant luitenant-kolonel Pierre, F. Foidart, verlaat op 16 mei om 18.15 u Eikevliet/Hingene voor Sint-Denijs-Westrem.

Er zijn dan nog vier groepen van de zes van dit regiment, dat ons in deze studie aanbelangt, in België aanwezig. De andere zijn, al of niet met enkele toestellen, reeds naar Frankrijk uitgeweken.

De IIde GROEP (commandant : G. Gobert) krijgt op 16 mei dan ook bevel om 12.40 u om naar Maldegem over te vliegen. Hij verlaat Grimbergen (Terrein nr. 41) doch vindt het vliegveld van Maldegem (Terrein nr. 32) door de Fransen bezet. (Groupement de Chasse 25 onder luitenant-kolonel Moussac met de Groupe de Chasse III/1 en de Groupe de Chasse II/8). Men vervoegt dan naar Terrein nr. 26 (Aalter) waar de vliegtuigen op achttien mei bij een bombardement van de Luftwaffe zullen vernietigd worden. In de namiddag vertrekt men naar Frankrijk.

De Vde GROEP (commandant : M. Breulhez) krijgt op 16 mei te Nieuwkerke-Waas (Terrein nr. 31) om 23.00 u bevel om in de morgen van 17 mei naar Moorsele te vertrekken dat ze evenwel nu door de Engelsen bezet vinden. Men vervoegt dan naar het nabije Zwevezele (Terrein nr. 34) waar om 09.00 u alles operationeel is.

De Iste en VIde GROEP, en over deze zal het in voorliggende studie gaan, zullen beide naar Terrein nr. 33 (Ursel) komen.

1. Donderdag 16 mei : de eerste vliegtuigen komen aan

VIde GROEP

Deze groep kreeg om 13.15 u te Peutie (Terrein nr. 39) het bevel om de basis van Ursel te verwoegen. Volgens Delaet is men tussen 14.00 en 15.30 u een na een opgestegen om zowat een uur later veilig te Ursel neer te strijken. De vliegtuigen werden er vlug in de aanwezige nissen geborgen. Het regiment wist om 18.00 u dat

de vliegtuigen goed waren aangekomen en verdekt waren opgesteld; de rest van de groep was aan zijn installatie nog bezig. De verbinding met het VIde Legerkorps, waarvoor ze toen optraden, was eveneens reeds verzekerd. Bij de inkwartieringen ondervond men wel moeilijkheden. De omgeving was immers boordevol troepen. Naast de Belgische afdelingen waren er ook van het VIIde Fans Leger. De Elements Organiques du XVIme Corps d'Armée ervan waren met hun hippomobile kolonnes uit het Département du Nord nog maar tot Knesselare/Ursel gevorderd en die dag werden ze hier vervoegd door hun automobielechelon al op terugtocht uit de streek van Aalst. (E.O.C.A. XVI).

De C.P. van de VIde Groep, deze van de 6de Parkescadrille en vermoedelijk ook wel van de 11de Escadrille vliegtuigen kwamen dan ook op het kruispunt van de weg Ursel/Aalterbrug met de Driesstraat. Dus bij kilometerpaal 11 650 (2).

1ste GROEP

Deze groep was op 16 mei uit Hingene (Terrein nr. 15) te Belzele-Waas (Terrein nr. 37) aangekomen. Het skelet van een verbrande Battle (de T.66 van het 3de Regiment) wees hen hier op een vroegere occupatie. Ook vonden ze er nog honderd vaten benzine en kisten met bommen van vijftig en honderd kilogram (3).

Doch om 22.00 u kreeg men hier van de regimentscommandant, luitenant-kolonel Foidart, opnieuw het bevel door om bij dageraad van 17 mei Ursel te vervoegen. Het regiment beval nu reeds voorzorgen voor het nakend vertrek te treffen. De 3de Sectie kanonnen 40 mm (commandant : onderluitenant Wauters) van de 1ste Batterij (commandant : luitenant Proth) was hen tot nu toe bij alle verplaatsingen gevolgd. Nu vertrok ze echter nog in de late avond naar Langerbrugge. De groepen te Ursel gestationeerd zullen dus de eerste dagen geen bescherming van luchtdoelartillerie hebben.

2. Vrijdag 17 mei : een dag zonder operationele vluchten

1ste GROEP

Volgens commandant Ledieu kozen de voertuigen om 06.05 u de weg via Lokeren, Gent en Eeklo naar Ursel. De Fairey Fox Rolls zijn vanaf 07.00 u. in de lucht. Vluchtelingenkolonnes naast allerlei andere militaire transporten belemmerden een goede verplaatsing. Niet iedereen kon hier op de vrachtwagens mee; een zestigtal manschappen onder de leiding van luitenant Sneessens diende de weg per fiets af te leggen. Het was overigens zo bij iedere verplaatsing ! De groep schijnt om 12.00 u toch voltallig te Ursel aangekomen. Vóór de avond viel was men terdege ingericht. De piloten gebruikten hun maaltijden in een kleine kruidenierszaak van de dorpskern. Hun vliegtuigen stonden gecamoufleerd bij de bosrand opgesteld. De drie secties mitrailleurs van de Parkescadrille waren reeds paraat. De voertuigen van deze escadrille stonden onder het loer van de bossen.

Commandant Paulet was naar de C.P. van het regiment te St.-Denijs-Westrem geroepen. Bij het Reservevoertuigenpark (PCR) te Gent had hij twee zware motorrijwielen ontvangen (850 cc). Gewiekste chauffeurs verrichtten er nadien de estafettediensten mee. In de namiddag bracht commandant Burniat een

beleefdheidsbezoek aan de Franse plaatscommandant te Ursel, door wij hij overigens, volgens zijn eigen zeggen, joviaal ontvangen werd. Deze dacht dat het bezetten van het oorlogsvliegveld wel eens de Duitse bommenwerpers zou kunnen aantrekken; enkele bommen op de overvolle agglomeratie zouden dan een ware catastrofe betekenen ! De C.P. van deze groep werd op de weg Knesselare/Ursel, in een herberg bij de grens van de agglomeratie ingericht (toen mevr. D. De Meyere, thans nr. 216). Daar alleen was dicht bij het terrein een telefoon voorhanden.

Bij hun aankomst was heel wat cliënteel in de inrichting.

Luitenant Weigaerts met commandant Paulet besloten dan maar wijselijk om het inlichtingsbureau van de groep in een nabije hoeve onder te brengen (nu nr. 228).

Omheen de hoeve werd de luchtverdediging waargenomen door middel van twee buitgemaakte Duitse mitrailleurs. De 3de Sectie/1ste Batterij van onderluitenant Wauters had op 12 mei bij de brug van Temse een Heinkel 111 neergehaald en deze mitrailleurs waren hiervan afkomstig. De C.P. van de 1ste Escadrille vliegtuigen kwam eveneens in de herberg. Over deze van de 1ste Parkescadrille is mij niets bekend (4).

Vlde GROEP

De telefoon te Ursel functioneert niet. Men kan geen verbinding met de regimentsstaf te St.-Denijs-Westrem tot stand brengen. Adjudant Gilson werd met een verbindingsmissie bij de regimentspost belast. Men ontving overigens het bezoek van commandant Duthoy verantwoordelijk officier voor de luchtvaart bij het hoofdkwartier van het Vlde Legerkorps. Zoals voorheen zou men nog waarnemingen voor dit korps blijven uitvoeren. Dit korps zal het oostelijk gedeelte van het Bruggehoofd van Gent komen bezetten.

In de nacht van 17/18 mei zal het van kantonnementen achter het Kanaal van Willebroek naar kwartieren achter de Dender, dit in een tweede etappe bij het verlaten van de K.W.-lijn, terugtrekken.

Men zorgde die dag ook voor de vliegveldverdediging : de C.P. van het IIde Bataljon Luchtvaarthulptroepen-mitrailleurs (7de tot 10de Cie) kwam die dag van St.-Denijs-Westrem naar Aalter samen met zijn 7de Cie en twee peletons van zijn 9de Cie. Daarentegen kwamen de *8ste Compagnie Mitrailleurs tegen Vliegtuigen* (kapitein Guiot) en de *10de Compagnie Mitrailleurs tegen Vliegtuigen* (comd. ?) van dit bataljon, het terrein Ursel beveiligen. Indien voltallig mogen we dus te Ursel twee maal twaalf Maxims rekenen. Dit IIde Bataljon Mitrailleurs onder commando van reservemajoor-vliegenier R. Bonnevie was overigens op 15 december 1939 opgericht speciaal met het doel de verdediging van de vliegvelden van Gosselies, Nijvel, Evere, Bevekom, Peutie, Melsbroek, St.-Denijs-Westrem, Aalter, Ursel en Stene, alsmede van de Vaargeul van Nieuwpoort, ter harte te nemen.

3. Zaterdag 18 mei : de eerste operationele vluchten van uit Ursel

Overzicht van de situatie op en bij het terrein nr. 33 :

1ste GROEP (bevelhebber : kapitein-commandant-vliegenier Fernand, V. Burnat) met de
- 1ste Escadrille vliegtuigen onder gezag van kapitein-vliegenier Léon, G. Paulet en met acht tarye box

Rolls type II en III (embleem De Meeuw).

- 1ste Escadrille Depot en Park onder bevel van reservekapitein-commandant-waarnemer, Clement, G. Leduc.

Vide GROEP (bevelhebber : kapitein-commandant-vliegenier Franz, C. Dumonceau) met de

- 11de Escadrille vliegtuigen onder gezag van kapitein-vliegenier P.E. Henry de la Lindi en met vijf Renard R-31 (embleem Indiaan in rode cirkel) alsmede twee estafettevliegtuigen Stampe & Vertongen, type S.V. 5.

- 6de Escadrille Depot en Park met als commandant kapitein-commandant A.J. Langenacker.

Een totaal van vijftien vliegtuigen !

IIde BATALJON LUCHTVAARTHULPTROEPEN-MITR. (bevelhebber Maj. R. Bonnevie met C.P. te Aalter) met de

- 8ste Compagnie Mitrailleurs tegen Vliegtuigen

- 10de Compagnie Mitrailleurs tegen Vliegtuigen

IVde BATALJON LUCHTVAARTHULPTROEPEN-GEWONE (bevelhebber majoor E. Mantel met C.P. te Aalter) met een

- detachement van de 21ste Compagnie (20 manschappen)

31ste BATALJON TRANSMISSIETROEPEN/LUCHTVAART met een

- detachement van de 3de Cie onder luitenant Daras.

De negende dag van de veldtocht is in luchtvaartkringen als een dramatische dag bekend wegens het groot bombardement van het vliegveld van Aalter, waarbij minstens een twintigtal toestellen verloren gingen !

Een formatie van achttien Heinkels (He. 111 P-1) kwam omstreeks 07.15 u uit het noordoosten over Urseldorp aangevlogen in de richting van Aalter. Bij de C.P. van de 1ste Groep opende men het vuur met de beide gerecupereerde Duitse mitrailleur. Dit waren geperfectioneerde wapens voorzien van een richtrooster, een *grille de tir* ! Prompt werd het vuur beantwoord ! Het dak van hun C.P. werd zelfs doorschoten !

Al spoedig bemerkte men boven het terrein van Aalter een enorme kolom van rook en stof. Men kon het ergste vermoeden ! Dit bombardement bracht uiteraard zijn consequenties voor het nabije Ursel mee. De verbinding met hun regimentspost te St.-Denijs-Westrem werd verbroken. Men gebruikte toen immers het burgerlijk telefoonnet dat via bovengrondse lijnen uit Ursel, via Aalterbrug naar de centrale in het station van Aalter liep. Dusdanig passeerden de lijnen voorbij de rijkswachtgebouwen die in brand stonden. Wat al niet door scherven en luchtverplaatsing was afgerukt, smolt door de hevige hitte !

Luitenant Weigaerts en een ploeg specialisten (1ste Groep) zijn dit euvel gaan herstellen.

Volgens een order van de commandant van het *31ste Bataljon Transmissietroepen van de Luchtvaart* dd. 18 mei, dienden op de terreinen nrs. 33 (Ursel) en 34 (Zwevezele) telkens twee radioposten geïnstalleerd te worden. Commandant Burniat vermeldt dit ook, één post RRT (réseau radio terrestre/legerkorps) en één RRA (réseau radio aérienne/legerkorps) zegt hij. Dit was te Hingene en Belzele voordien ook gebeurd, maar hij voegt er aan toe dat ze van geen nut zullen zijn. In elk geval was luitenant Daras van de 3de Cie hier met een transmissietroependetachement aanwezig.

1ste GROEP

Drie opdrachten zouden die dag uitgevoerd zijn. Over de twee eerste is niets overgeleverd. Ze zouden tussen 10.00 en 16.00 u gevlogen zijn.

Een derde missie is bij valavond vertrokken. De bemanning bestond hier uit *sergeant-vliegenier Marc, C.J. Stainier en de waarnemer was luitenant Stanislas, H. Gils.*

Men moest inlichtingen opzoeken langsheen de weg van St.-Niklaas naar het Kanaal van Terneuzen en in het algemeen oost van dit kanaal. Het betrof hier een verkenning nopens de staat van de vordering van onze eigen troepen, want de Duitsers komen pas door de voetgangerstunnel in de morgen van 19 mei.

Het was donker als het toestel terugkeerde. Luitenant Philippart had bij de Engelsen geleerd hoe tussen een bebakening van stormlampen in L-vorm geplaatst, kon geland worden. De stormlampen waren hier met brandende benzinstroken en strovuren aangevuld.

Omstreeks 14.00 u ontving de 1ste Groep het bezoek van generaal-majoor F. Hiernaux, commandant van de Luchtvaart, die het terrein van Aalter was komen inspecteren na het bombardement. Waarschijnlijk deed hij dit bij gelegenheid van de verplaatsing van het HK/Luchtvaart dat die dag om 07.30 u te Zwijnaarde vertrok naar Jabbeke, waar het om 11.00 u geïnstalleerd was.

De groep werd belast met te Aalter zoveel als mogelijk materiaal te gaan recupereren. Luitenant Wietz en luitenant Watrin, samen met een groep specialisten, werden met die taak belast en ook 's anderendaags gingen ze daar nog zaken halen. Zo zou volgens commandant Paulet de Fairey Fox Hispano 0.108, die te Aalter praktisch ongedeerd uit het bombardement was gekomen, zijn overgevoerd.

Hun twee estafettepiloten, de sergeanten Maus en Limelette, die sinds Hingene werd verlaten, zonder vliegtuig waren, vervoegden die dag ook de Staf van de Luchtvaart (5). Er werd in de late namiddag ook beslist dat de nu nog in België verblijvende groepen, nl. de 1ste, Vde en VIde Groep van het 1e Regiment voortaan hun opdrachten van het Groot Hoofdkwartier zouden ontvangen, dat deze naar gelang de noodwendigheden zal verdelen. Voordien werkte immers iedere waarnemingsgroep voor één wel bepaald legerkorps.

VIde GROEP

We vonden voor die dag één opdracht terug, nl. een verkenning door commandant Duthoy, verantwoordelijke voor de luchtvaart bij de VIde Legerkorps, aangevraagd om 13.30 u.

Men moest verkennen oost van de Dender, dit tussen Dendermonde en Aalst. Sinds 17 mei lag de Eerste Divisie Ardense Jagers achter deze rivier, tussen beide steden, om de opvang van het IIde en VIde Legerkorps te verzekeren, die in de nacht van 17/18 mei hun kwartieren achter het Kanaal van Willebroek hebben opgebroken om in een tweede etappe, nu achter de Dender, hun kantonnementen te komen opslaan.

De piloot was *sergeant Paul Pirotte en de waarnemer was onderluitenant Albert, V. Henry.* Ze stegen op om 14.00 u om precies één uur later terug te Ursel aan de grond

te staan. Een afdeling Duitse Cavalerie werd door hen bij Herdersem ontdekt, zowat halfweg tussen Aalst en Dendermonde gelegen en oost van de Dender. Ze werden er overigens duchtig door beschoten. Een bui op hun mitrailleuse in de cockpit deed het wapen bruusk uitslaan en kwetste zodoende luitenant Henry aan het hoofd. Sinds het uitbreken van de onlusten zou dit de twaalfde opdracht geweest zijn door de escadrille uitgevoerd.

4. Zondag 19 mei : de escadrilles voor het Groot Hoofdkwartier ingeschakeld

Van nu af werden de drie nog in België gestationeerde groepen en alle van het 1ste Regiment (I en VI te Ursel en V te Zwevezele) voor verkenningsoopdrachten door het Groot Hoofdkwartier bevolen, gebruikt.

Om 09.00 u vroeg de 1ste Groep aan luitenant-kolonel Foidart (St.-Denijs-Westrem) of men een nieuwe vliegtechniek mocht toepassen. Blijkens het verslag van commandant Burniat had de dag voordien een vergadering van het vliegend-personeel plaats gehad waarbij de narigheden bij de *methode scheervlucht* waren besproken. Veelal namen de eigen troepen hen tot doelwit !

De kolonel bleek akkoord om op een hoogte van ongeveer 1500 m te vliegen en verwittigde dan ook zijn Vde en VIde Groep van de nieuw te volgen werkwijze. Bij de VIde Groep vonden we dit trouwens vermeld.

De Duitsers overvlogen steeds meer de omgeving van Ursel. Er zouden bommen geworpen zijn te Eeklo en langsheen de autostrade.

Om 18.30 u verliet de regimentscommandopost St.-Denijs-Westrem en ging zich te Zerkegem vestigen.

Men herschikte de standplaatsen van de Batterijen Luchtdoelartillerie in de omgeving, daar het Kanaal van Terneuzen in verdediging werd gebracht (6). De 1ste Sectie/5de Batterij kanonnen 40 mm o.a. verliet hierbij Ursel voor St.-Joris-ten-Distel. Om 22.45 u kwam bij de *1ste Sectie/6de Batterij Kanonnen 40 mm* te Balgerhoeke, bevel om naar Terrein nr. 33 te vertrekken. Men moest vóór dageraad van 20 mei paraat zijn, om de 1ste en VIde Groep aldaar de nodige beveiliging te bezorgen. Er was eveneens gepland van zodra het Munitiedepot van Eeklo zou ontruimd zijn, en de 3de Sectie/7de Batterij kanonnen 40 mm aldaar zou vrijkomen, deze eveneens bij Terrein nr. 33 onder te brengen. Dit ontruimen was in de nacht van 23/24 mei beëindigd... maar toen was het vliegveld van Ursel ook ontruimd. De sectie die het Munitiepark had beveiligd is dus niet meer moeten komen.

Iste GROEP

Commandant Ledieu zegt dat hij zijn secties mitrailleurs heeft geïnspecteerd die dag. Volgens het verslag van commandant Paulet in *Icare* is de Fox Hispano, die te Aalter gehaald werd, nu aanwezig. Het betrof dus ongetwijfeld het toestel nr. 0.108 dat bij het bombardement slechts licht beschadigd werd in de Zandberg. Er was zelfs gevraagd aan de Dienst Ravitaillering en Herstelling om het te komen in goede staat

brengen. Het was een Fairey Fox met Hispano Suiza motor, type VI R en van de 5de Escadrille (kapitein A. Boussa) van de IIIde Groep/2de Luchtvaartregiment. Het was te Aalter op 15 mei aan de 7de Escadrille/IIIde Groep/3de Regiment overgemaakt toen haar aldaar aanwezige piloten naar Frankrijk werden gestuurd, waar trouwens de rest van de groep reeds sinds 14 mei uit Moerbeke-Waas (Terrein nr. 35) was heenge trokken.

Men had bij de Iste Groep nu negen Fox'en.

Zowel kolonel Foidart als commandant Burniat vermelden twee opdrachten voor die dag, wel zonder incidenten verlopen, maar meer is er niet over geweten. Enkel voegt commandant Paulet er aan toe dat er één was ter confirmatie van een vlucht van de dag voordien.

Vlde GROEP

Hier is iedereen het eens : één vlucht is uitgevoerd.

In de verslagen en literatuur is dit de vlucht P.E. de la Lindi/Goedert. Doch voortgaande op het feit dat men ten zuiden van Wetteren Duitse infanterie signaleerde, wat op die dag niet kan, hebben we deze opdracht naar 20 mei verschoven ! Immers zo zegt ook kapitein de la Lindi in zijn verslag te Londen in 1942 opgemaakt.

Die dag haakte de Divisie Ardense Jagers om 12.30 u op de Dender af, na contact bij Aalst en Gijzegem, om zich op de Molenbeek wat terug te trekken. Men was dus hoegenaamd nog niet tot ter hoogte van Wetteren teruggetrokken !

We menen hier de vlucht van *sergeant Frederik E.L. Boule* (7) te mogen plaatsen die met zijn waarnemer *onderluitenant C.A. Berhaut* vloog. Volgens *Delaet* was deze ploeg om 12.30 u opgestegen en één u later veilig te Ussel aan de grond. Het was een verkenning boven de sector van de Schelde en de weg Gent/Aalst.

Onderluitenant Berhaut vermeldt zelf dit feit *omstreeks 22 mei* en de resultaten zijn met een message lesté boven Jabbeke afgeworpen. Men werkte dus reeds voor het Groot Hoofdkwartier.

In de vooravond werd door het personeel van de C.P. op de Dries een verdachte, gezegd Hollandse vluchteling, aangehouden. Dit op verdenking van spionage. Men leverde hem aan de gemeentelijke autoriteiten uit (Ussel of Aalter ?).

5. Maandag 20 mei : de C.P. van de Vlde Groep werd gebombardeerd

De Iste Sectie/6de Batterij kanonnen 40 mm was reeds te Ussel aanwezig. Dit met het specifieke doel : de verdediging van Terrein nr. 33.

Op 20 mei kreeg men contact bij Kwatrecht en Zingem waar de Duitsers telkens tot de aanval overgingen. Het Kanaal van Terneuzen werd in verdediging gebracht. Zo ging bv. de brug van Zelzate om 20.00 u in de lucht.

Op 20 mei zijn door de drie groepen zeven opdrachten gevlogen. Kolonel Foidart specificeert niet.

'R.16'. De Renard, type R-31 naar het jaar waarin hij ter studie werd genomen is een metalen tweepersoons ééndekker met open cockpit. Op 4000 m behaalt hij een snelheid van 290 km/u.
(Verz. CHD/Evere)

Iste GROEP

Ongeveer gelijktijdig zijn in de voormiddag twee opdrachten bevolen :

- ten Z. van Gent en tot bij Balegem met een toestel gepiloteerd door *adjutant Marcel Brostaux* en met als *waarnemer onderluitenant Eugène, M. Bossiroy*. Het was een ploeg reeds eerder door een scherp in de cockpit neergehaald en waarvan de bemanning toen bij het HK/IVde Legerkorps was terecht gekomen. Het betrof hier dus een waarnemingsvlucht vóór het zuidoostelijk deel van het Bruggehoofd van Gent.

- van Gent uit langsheen het Kanaal van Terneuzen door *sergeant-vliegenier Albert, G. Jeanmart* en *adjutant-waarnemer A. Herr*. Een controlevlucht langsheen het Kanaal van Terneuzen dat op dit ogenblik volop in verdediging werd gebracht.

- een derde opdracht (Vandeweghe/Sneessens) kan onmogelijk die dag gevlogen zijn. We verschuiven deze naar de volgende dag.

De groep kreeg, vermoedelijk omstreeks het middaguur, bezoek van de regimentscommandant. Deze was de gevolgen van het bombardement van de C.P. van de VIde Groep komen nagaan (zie verder).

Hij verwonderde er zich over dat men, daar zijn C.P. toch reeds van de avond te voor te Zerkegem was aangekomen, nog steeds niet met hem in telefonisch contact kon komen.

Gedurende het bezoek, en terwijl men bezig was aan kolonel Foidart uitleg te verschaffen nopens het werk van de TS-ploegen die zich onder leiding van luitenant Weigaerts al heel wat moeite getroost hadden om de lijnen te herstellen, kwam de verbinding tot stand. Luitenant Weigaerts had de lijn met zijn ploeg gevolgd en was zodoende te Zerkegem beland, vanwaar hij dan ook kon melden dat alles nu in orde was.

De telefoonverbinding zal ongetwijfeld ook vernietigd geweest zijn door het bombardement van de C.P. van de VId Groep langsheen de weg Ursel/Aalterbrug.

Bij Delaet vinden we nog een aanvulling voor die dag. Kapitein Robert Eeman hield de telefoonpermanentie in de late avond en nacht van 20/21 mei. In de verte de vuurgloed en het onophoudend gebulder van honderden Belgische kanonnen achter het Zeekanaal.

Het is inderdaad toen de ergste nacht inzake artillerievuur geweest ! Een eenzaam vliegtuig wierp boven Ursel een lichtkogel af die langzaam dalend het terrein verlichtte. Nadien hetzelfde spektakel boven het vliegveld van Aalter !

VId GROEP

Luitenant Defays van de IVde Groep/1ste Regiment, die op 15 mei naar Valenciennes was afgereisd, kon dus zijn eenheid niet meer vervoegen en werd aan de VId Groep toegevoegd.

In de morgen was door een piloot de verdachte van de avond voordien opnieuw neuzend omheen de C.P. opgemerkt.

Omstreeks 10.15 u kwamen dan drie Heinkels (He. 111 P-1) van over Knesselaredorp boven de as van de Driesstraat aangevlogen. Zelf heb ik deze vliegtuigen gezien, liggend op onze boomgaard. Toen ze nog niet helemaal op onze hoogte waren begon reeds het schril gefluit. Een twaalftal, praktisch alle brisantbommen, kwamen naar beneden. Een eerste bom viel nogal wat van de C.P. verwijderd, doch het overgrote deel trof doel of was zeer nabij. De bevelpost (woning M. De Schrijver) werd erg getroffen, vnl de rechterkant van het huis. Een bom viel ook op de naastliggende smidse waarbij alle dakplaten de hoogte werden ingeslingerd ! De bewoners in de onderstand in hun tuin gevlucht ontsnapten aan de dans ! Electriciteitsdraden lagen in wirwar op de grond. Alle telefoondraden afgerukt. Vijf dode koeien in een weide; ernaast het kadaver van een paard. Van de daar tegenoverliggende verlaten herberg, en waar de militairen ook hun verblijf hielden, waren alle dakpannen verdwenen ! Er waren helaas ook doden en gekwetsten te betreuren !

Soldaat *Servais Marcel, Henri, Joseph*, geboren te Ermonheid op 29 maart 1920 schoot er het leven bij in. Hij was student in het burgerleven en woonde te Andrimont. Hij was van de VId Groep en overleed op het grondgebied van de gemeente Aalter (De C.P. lag bij de gemeentegrenzen Ursel/Aalter).

Gekwetst waren : de kapitein-waarnemer en hoofd van de fotografische sectie van de 6de Parkescadrille, *J.A. de Zantis de Frymerson*; adjudant-vliegenier *Gilson*; soldaat *Giltay*. Beide laatste eveneens van de Parkescadrille. Verder een *sergeant*

van de transmissietroepen van het Vde Legerkorps bij hun C.P. gedetacheerd omreden van het feit dat ze vroeger voor dit korps waarnemingen verrichtten. Nog *andere militairen en rijkswachters* waarvan helaas de naam niet is overgeleverd. Op het kruispunt was immers een wegcontrolepost van de provoost ingericht. Persoonlijk weet ik, dat een rijkswachter in een wagenhok erg gekwetst werd in de buik; deze is noch te Aalter, noch te Ursel als overleden geattesteerd. Vermoedelijk is hij nog afgevoerd naar een veldhospitaal. De woning van de C.P. is nadien door de bewoners verlaten en ook de C.P. van de groep zocht een ander onderkomen dat ze om 14.00 u vonden in de sigarenfabriek Cogétama-Néron in de Kerkstraat te Knesselare. De regimentscommandopost werd om 18.00 u van dit feit op de hoogte gesteld.

Zoals we reeds hoger aangaven was kolonel Foidart onmiddellijk van uit Zerkegem zich van de gebeurtenissen komen vergewissen en zijn getroffen groep komen moed inspreken. Nadien ging hij ook naar zijn 1ste Groep.

Om 15.30 u steeg de commandant van de 11de Escadrille, *kapitein P.E. Henry de la Lindi op met als waarnemer onderluitenant André, M. Goedert*. Men overvloed de sector van de Schelde tot bij Wetteren en verder ook de weg Gent/Aalst. Er was een goede zichtbaarheid. Ten Z. van Wetteren zagen ze een kolonne van zes auto's met aanhangwagens. In duikvlucht van op zeshonderd meter vielen ze deze aan waarbij echter hun enige mitrailleurse geblokkeerd geraakte.

Bij hun thuiskomst omstreeks 16.30 u stelden ze tot verbazing vast dat hun vliegtuig getroffen was net tussen de zitplaats van de piloot en deze van de waarnemer !

Om 16.00 u werd een tweede opdracht bevolen. Men zou de vlucht van de dag er voor hernemen. Daartoe koos de ploeg van *sergeant-vliegenier Georges Navaux met als waarnemer luitenant Guillaume, L. Hooricxs* het luchtruim. Ze drongen nu wel door tot ten N. van Oudenaarde en brachten inlichtingen over de vijandelijke troepenbeweging binnen. De vlucht werd tussen 16.50 en 17.50 u volbracht.

6. Dinsdag 21 mei : contact op het Kanaal van Terneuzen en de Schelde

Volgens het verslag van kolonel Foidart zijn zes vluchten uitgevoerd. We zien dat de Vde Groep er twee voor zijn rekening heeft genomen en de VIde Groep één. De 1ste Groep moet er dus drie hebben uitgevoerd. Commandant Burniat spreekt van twee of drie. Er waren veel overvluchten van de Luftwaffe in de omgeving !

1ste GROEP

Hier plaatsen we de opdracht van *adjutant-vliegenier Léon Vandeweghe en de luitenant-waarnemer L. Sneessens*; één van onze oudste piloten op dat ogenblik. Ze deden de sector van Zelzate aan en gingen zelfs tot bezuiden het Eiland Walcheren. Men kon een vijftigtal vrachtwagens vóór Zelzate signaleren. Deze vrachtwagens zijn inderdaad door het Eerste Karabiniers op het kruispunt Z. van de kerk van Zelzate opgemerkt om 11.10 u en wel op éénentwintig mei (Zie Everaert, o.c. p. 269). Deze vlucht kon dus onmogelijk op twintig mei geplaatst worden want bv. ook in het Inlichtingsbulletin van het Leger, dd. 20 mei om 18.00 u uitgevaardigd, lezen

we dat de Duitsers gesignaleerd zijn te St.-Niklaas, St.-Gillis en Stekene om 08.00 u; te Wachtebeke (een zevental km van Zelzate verwijderd !) om 13.00 u en te Koewacht en Klein-Sinaai pas om 15.00 u.

De vrachtwagens zouden volgens commandant Burniat achteraf door onze artillerie zijn onder vuur genomen. We vonden echter dat dit gebeurd is door de mortieren M 76 van het IIIde Bataljon van Majoor Torreele (1ste Karabiniers/Everaert, o.c. p. 269).

Een andere opdracht is gevlogen door *adjudant-vliegenier H.M. Cartuyvels met onderluitenant A.M. Watrin als waarnemer*. Ze deden eveneens de sector van het Kanaal van Terneuzen aan. Het moet in de vooravond geweest zijn vermits ze branden signaleren bij Terdonk en Zelzate. En precies nopens die brandhaarden is wel het een en ander geweten. Zo was er één om 15.07 u bij Sas-van-Gent. In de namiddag stond ook de Kulhmannfabriek in brand. Om 22.00 u was de Fabriek Purfina door de Belgische artillerie in lichterlaaie geschoten en woedde er een hevige brand binnen de agglomeratie van Zelzate op de oostelijke oever en eveneens door de Belgische artillerie veroorzaakt. De electriciteitscentrale bij Terdonk stond om 21.30 u in vuur en vlam.

Hun vliegtuig was aanvankelijk door twee Messerschmitts 109 verjaagd, doch kon in scheervlucht ontkomen en wat later zijn opdracht verder zetten. Toen ze te Ursel neerstreken stelde men tot verbazing vast dat het stabilisatievlak erg doorschoten was.

Over een derde opdracht is niets overgeleverd. Commandant Burniat geeft overigens enkel de vorige opdracht met enkele details aan.

De C.P. van de VIde Groep was nu in de sigarenfabriek Cogétama-Néron ondergebracht. Van het regiment uit vroeg men of het niet mogelijk was ook deze van de Iste Groep daar onder te brengen, kwestie van gemak bij de verbindingen, want de telefoon met Ursel was weeral verbroken. Kapitein Eeman is gaan zoeken maar vond niets beters dan de huidige standplaats. Men bleef dus waar men was.

Die dag heeft de 1ste Parkescadrille 1200 liter benzine kunnen recupereren uit een achtergelaten tankwagen van het VIIde Frans Leger. Commandant Ledieu vermeldt nog dat de luitenanten Kumps en Franco van de IVde Groep, die zoals hoger gezegd reeds naar Frankrijk was afgereisd, bij de 1ste Groep in versterking kwamen. Feit dat Burniat echter op tweeëntwintig mei plaatst.

VIde GROEP

De Renards zijn slechts éénmaal in de lucht geweest. Het betrof een verkenning boven Oudenaarde en de omgeving. Dus bij het verbindingspunt van de Belgische en Engelse verdediging (44e Britse Divisie). Men moest de situatie van de Britse troepen in de omgeving nagaan en zien of er beweging was op de weg Oudenaarde/Kortrijk; of er reeds Duitse elementen vóór Oudenaarde lagen.

Volgens *Delaet* was dit een vlucht door het Groot Hoofdkwartier bevolen maar voor de Engelsen. Me dunkt is dit een gewone opdracht van ons Groot Hoofdkwartier. Vergeten we niet dat om 15.00 u de Geallieerde Conferentie te leper zal van start

gaan en dat ondertussen de Duitsers nu precies op die 44ste Divisie een aanval zullen ontketenen. Men wou zich informeren nopens de toestand in het gebied want daar precies zou een frontgedeelte van de Engelsen door ons worden overgenomen.

De vlucht werd uitgevoerd door *Iste sergeant-vliegenier Emile, V. Witmeur en de luitenant-waarnemer P.O. Grosjean*. Men koos het luchtruim om 08.30 u en was om 09.30 u terug. *Delaet* zegt 10.00 u en vermeldt tevens dat men nog even tot bij Denderleeuw is gevlogen.

Op de weg Oudenaarde/Kortrijk was geen beweging waargenomen. Oost van Oudenaarde waren Britse eenheden naar de stad aan het afzakken, weliswaar in klein aantal.

7. Woensdag 22 mei : de C.P. van de Iste Groep gebombardeerd

Nopens het aantal volbrachte vluchten is er geen tegenspraak. De Iste en de VIde Groep vlogen er elk één. Twee werden door de VIde Groep volbracht. Kolonel Foidart geeft ook vier vluchten aan.

Iste GROEP

Van de enige opdracht, zonder incidenten verlopen, en met een Fox uitgevoerd is niets anders geweten dan de naam van de piloot, *adjutant-vliegenier A. Van Hecke*.

Omstreeks 14.15 u is er een bombardement van één enkel Duits toestel dat vier bommen wierp die hun C.P. werkelijk omkaderden, maar wel twee huisjes troffen er voor gelegen ! (nu nrs. 243 en 245). Binnenin was luitenant Jean Vandewinckel juist

Zijzicht op de resten van een vliegtuigloods bij het Blauwgoed (nu nog te zien !). Bemerkt de funderingen waarin de aanzet van de ijzeren spanten voor de dakbedekking.

aan het telefoneren met luitenant-kolonel Foidart te Zerkegem. Samen met de eveneens aanwezige korporaal Mathu werd hij hevig dooreengeschied. Als het ergste voorbij was riep de regimentscommandant zelf terug op en vroeg of er geen slachtoffers waren. Hij had het bombardement te Zerkegem door de telefoon kunnen horen. Men was er met de schrik van af gekomen !

Gezien de C.P. van de VIde Groep twee dagen voordien ook zo goed getroffen was, dacht men dat het recupereren van de commandoposten wel via de telefoonnummers kon gebeurd zin. Men verlengde dan ook de lijn - met behoud van zelfde nummer - naar een nabijgelegen hoeve waar sinds hun aankomen reeds het inlichtingenbureau gevestigd was. De C.P. van de groep en van de 1ste Escadrille vliegtuigen kwamen nu ook in deze hoeve.

VIde GROEP

Ook hier slechts één verkenning - tevens waarnemingsopdracht - en dit voor het *XVIme Corps d'Armée Français*. Dit legerkorps onder commando van de divisiegeneraal Fagalde stond vanaf 21 mei (12.00 u) onder bevel van het Belgisch Groot Hoofdkwartier. Met zijn 60me en 68me Division d'Infanterie moest het de zuidelijke oever van de Zeeschelde verdedigen tussen Retranchement bij de Belgisch-Nederlandse grens en Biervliet. De 68me Division lag west, de 60me oost. Het *115me Régiment d'Artillerie (Artillerie lourde de Corps d'Armée)* was te Oostburg en IJzendijke ontplooid. Het waren hippomobiele groepen, twee van 105 mm Lang (1913) en twee van 155 mm Lang (1917). De C.P. van deze korpsartillerie, onder bevel van de brigadegeneraal De Curières de Castelnau (te Oostburg) bevond zich buiten de korpszone waarvan de oostgrens van Biervliet over St.-Laureins richting Maldegem verliep ⁽⁹⁾.

De bemanning voor deze vlucht bestond uit *onderluitenant-vliegenier Robert, H. Thonon* en de waarnemer was *onderluitenant Florian Lalleman*. Ze dienden vooraf naar de C.P. van de artillerie te Oostburg te gaan om nadere bijzonderheden over hun opdracht te vernemen (13.00 u). Daar zei men hun dat ze de bezetting van het vliegveld van Vlissingen moesten nagaan en tevens regelend dienden op te treden bij een geplande artilleriebeschieting op dit terrein.

Volgens een Duitse luchtfoto uit die tijd blijkt het vliegveld ten noorden van de stad te liggen en west van het Kanaal door Walcheren. Men beloofde hen de steun van Franse jachtvliegtuigen en een afspraak werd gemaakt : boven Oostburg om 17.50 u.

Om 17.15 u was men te Ursel terug maar het regiment wist van de beloofde steun niets af ! De ploeg startte om 17.45 u. Om 17.50 u was de Renard 31 boven de Eenhoornstad maar bemerkte, zoals te verwachten, niets van de beloofde steun ! Toch waagden ze op hun eentje het avontuur ! Om 18.00 u, boven het objectief zoals gepland, zagen ze enkele stofwolken : de ontploffingen van de artillerieprojectielen bij het inschieten. Ze noteerden volgens een windroosysteem nauwkeurig de twee salvo's van vier schoten elk, zoals afgesproken was, en die overigens ver van het beoogde doel lagen. De afstand in vogelvlucht batterijen/doel bedroeg ongeveer zestien kilometer !

Een vijftientwintig à dertig toestellen stonden op de basis van Vlissingen; langs de boord ervan. Kapitein Delaet specificeert en zegt : bij de boord oost (langs de weg en het kanaal) en ook bij een boomgaard N.W. van het vliegveld gelegen. Ze daalden nog tot op 600 m boven de Haven van Vlissingen waar geen activiteit te bespeuren was en wierpen hun notities met een message lesté boven Oostburg af. Aan de hand van de nodige correcties zal een beschieting van het vliegveld kort nadien zijn aangevat. Om 18.45 u landden ze veilig en wel op hun thuisbasis. (naar verslag van kpn Thonon, dd 5/3/1951).

8. Donderdag 23 mei : het vliegveld door alle eenheden ontruimd

In de nacht van 22/23 mei verscheen het order 143/7 van het Groot Hoofdkwartier waarbij een gedeeltelijke terugtocht werd bevolen. De verdedigingslijn op het Kanaal van Terneuzen, het Bruggehoofd van Gent en de Schelde N. van Eke, bleef echter zoals ze was. Er hadden wel bepaalde wegnemingen en vervangingen plaats en men begon het Afleidingskanaal van de Leie te bemannen.

Zo verliet de 6de Infanteriedivisie het Kanaal van Terneuzen maar er kwamen dekkingstroepen van de Cavalerie in de plaats. (Order van de 6de Inf. Div. bv. om 19.45 u reeds bij het 1ste Karabiniers binnen). Zo komt ook het XVIme Corps d'Armée Français naar het Afleidingskanaal tussen de Zee en Eede.

De 12de Infanteriedivisie, voordien in reserve in tweede lijn tussen Balgerhoeke en de spoorwegbrug te Landegem, bezette van nu af maar het Afleidingskanaal meer tussen Durmen en Veldekens.

Pas bij het order van GHK dd. 23 mei, nr. 144/39 zal het Kanaal van Terneuzen volledig ontruimd worden en het Afleidingskanaal van de Leie terdege bezet (Het 1ste Karabiniers kreeg bv. om 20.15 u zijn order binnen).

Het Oorlogsvliegveld nr. 33 komt hierdoor binnen de operatiezone van het IIde Legerkorps en zal dus in de late avond nog dringend ontruimd worden.

Welke opdrachten zijn die laatste dag nog uitgevoerd ?

Kolonel Foidart specificeert nu terug per groep. De drie escadrilles hebben er elk twee gevlogen.

1ste GROEP :

Bij deze groep verliepen de opdrachten zonder incidenten. Meer is er echter niet over geweten !

In de voormiddag was er een poging om het vliegveld te bombarderen. Twee peletons van de Luftwaffe manoeuvreerden om aan het vuur van de kanonnen van de 1ste Sectie/6de Batterij te ontsnappen, tevens aan de mitrailleurvuren van de vliegveldverdediging. Ze losten hun bommen dan ook maar lukraak aan de rand van het terrein in de bossen. Noch vliegtuigen, noch materiaal werden beschadigd en ook geraakte gelukkig niemand gewond.

Omstreeks 19.00 u bracht kapitein Deman (Staf Luchtvaart/Jabbeke) hen het aftochtbevel voor Terrein nr. 3 (Stene).

Eén dokter van de groep (Florent X ?) vertrok onmiddellijk om te pogen ginds bij

het landen aanwezig te zijn. Een andere bleef tot het laatste vliegtuig was opgestegen. Zo gebeurde het overigens bij iedere verplaatsing.

Vanaf 19.30 u vertrokken de voertuigen, via Brugge, en in kleine groepen. De Parkescadrille kwam bv. om 00.30 u te Stene aan. Commandant Burniat bleef tot het laatste vliegtuig het luchtruim had gekozen en de laatste vrachtwagen de baan op was.

De acht Fairey Fox Rolls en de Fairey Fox Hispano 0.108 zijn in de voornacht tussen de wrakken van vernielde Breguets XIX zonder kleerscheuren kunnen landen. Enkele motoren beginnen tekenen van slechte werking te vertonen. Het vliegtuigpark werd in de nacht in twee loodsën ondergebracht. De voertuigen stonden in het nabije Stene gecamoufleerd opgesteld. Ook de vliegveldverdediging was tegen de morgen verzekerd. De C.P. van de groep was voorlopig in een herberg langsheen de Torhoutsesteenweg geïnstalleerd.

Vlde GROEP :

De 11de Escadrille heeft blijkbaar die dag ook twee opdrachten gekregen. Om 10.00 u verkennen boven het vliegveld van Vlissingen alsook boven Zuid-Beveland. De bemanning *sergeant-vliegenier Maurice Steinbach en de onderluitenant Maurice, E. Dans* kozen om 10.30 u het luchtruim. Dichtbij de Scheldemonding zagen ze onder hen een formatie van vijf Heinschel III die in de richting van Vlissingen vlogen. Enkele pantservoertuigen werden opgemerkt op de wegen van Zuid-Beveland. Het viaduct dat verbinding geeft met Walcheren was nog intact. De Haven van Vlissingen verraadde geen enkele activiteit. Slechts twee rijnen sluimerend aan de kaden. Bij de westkant van het vliegveld een tiental Messerschmitts 109. Er was weinig te merken van de beschieting van gisteren (10). Plots werd de Renard opgemerkt en viel onder hevig vuur van de Flak. Missie beëindigd. Terugweg aangevat. Bij het naderen van Ursel een formatie van twaalf Dorniers 17 vergezeld van een vijftiental Messerschmitts. Door een duikvlucht aan het ergste ontsnapt ! Bij het aanvliegen van de landingsstrook opnieuw enkele Duitse toestellen. Het verslag over de Vlde Groep vermeldt het landen om 11.30 u. Een tweede opdracht was om 16.30 u bevolen. Ditmaal verkennen oost van de Leie tussen Desselgem en Lauwe; speciaal letten op Harelbeke. Dus zowat beiderzijds van Kortrijk.

Als gevolg van de Conferentie van Ieper was o.m. beslist om twee Britse divisies vrij te maken voor een geplande geallieerde tegenaanval. Daarom zouden de Belgen op de oostelijke flank van hun front de strook vanaf het Kanaal van Roeselare tot bij Menen van de Britten overnemen. Het was nu het gebied van het IVde Belgisch Legerkorps geworden met de 1ste en 3de Infanteriedivisie in lijn.

Om 17.00 u vertrokken *1ste sergeant Jules Bailly en luitenant-waarnemer Arnold Warmont* (geboren te Fontaine l'Évêque 20/10/1915). Het toestel werd, volgens navraag bij de burgemeester, bij een luchtgevecht getroffen en stortte als een brandende toorts te Pecq bij Doornik neer. Beide bemanningsleden vonden de dood. Het toestelnummer is ongekend.

Om deze trieste dag toch enigszins goed te maken kwam het bericht dat de escadrille geciteerd was op de orders van de Luchtvaart, vnl. voor haar fotografische missie bij Werchter en de vervulde opdracht boven Walcheren.

Ondertussen passeerden langs de wegen naast het vliegveld ononderbroken de kolonnes die het Zeekanaal hadden verlaten. De diensten van het IIde Legerkorps en van de divisies waren reeds aan de aftocht begonnen !

Om 19.45 u kwam ook hier kapitein Deman met het aftochtorder voor Terrein 34 (Zwevezele). Daar lag sinds 17 mei reeds de Vde Groep van hun regiment (comd. M. Breulhez) eveneens met Renard-31 gestationeerd. Het waren hun oud collega's uit Bierset. Vrijwel onmiddellijk (20.00 u) vertrokken de vliegtuigen en ook de voertuigen. De overvlucht ging echter met een paar incidenten gepaard.

De ploeg van sergeant-vliegenier J.L. Rigolle en onderluitenant-vliegenier E.E. Walch moest wegens motorpech een noodlanding maken in een veld op 10 km N. van zijn bestemming.

's Anderendaags is luitenant-vliegenier L.A. Lallemand er in geslaagd, op dit miniatuurvliegveld van nauwelijks tweehonderd meter lengte, toch zonder kleerscheuren de Renard in het luchtruim te krijgen en Zwevezele te vervoeegen.

Luitenant-vliegenier Albert, V. Henry en sergeant-vliegenier Paul Pirotte maakten een slechte landing wegens de invallende duisternis. Ze braken het landingsgestel van een Stampe & Vertongen, S.V.5.

Het laatste vliegtuig zou Zwevezele om 20.30 u. vervoegd hebben.

De vrachtwagens van de groep waren om 23.00 u alle ter plaatse. Voor de VIde Groep was het al met al een trieste dag !

Volgens luitenant-generaal M. Donnet, oud-piloot van de Vde Groep, heeft men te Zwevezele de Renard R-31 nr. 6, bij deze groep in gebruik maar van de VIde Groep, nu teruggegeven. Zo zouden ze nu te Zwevezele opnieuw met vijf Renards R-31 geweest zijn, en twee estafettevliegtuigen S.V.5, waarvan wel één met gebroken landingsgestel die niet meer is hersteld geworden.

Om 22.00 u vertrok ook de achterhoede en het terrein werd opgeblazen. Ik herinner het mij nog goed. Men was verwittigd ! Tegen glasbreuk stonden alle ramen wagewijd open ! Op geregelde tijdstippen een zware slag in het nachtelijk duister waarbij alles daverde.

Op drieëntwintig mei deden ook alle afdelingen van de Luchtvaarthulptroepen beweging. De C.P. van het IIde Bataljon (reservemajoor-vliegenier R. Bonnevie) verliet Aalter voor Westende. De 8ste en 10de Compagnie van dit bataljon te Ursel vertrokken respectievelijk naar Stene en de streek van Nieuwpoort/Westende. Naar deze laatste plaats vertrok ook het detachement van twintig manschappen van de 21ste Compagnie (IVde Bataljon van majoor-vliegenier E. Mantel). De 1ste Sectie/6de Batterij kanonnen 40 mm volgde de VIde Groep naar Zwevezele (11).

De toestellen van de Vde Groep zijn op 25 mei nog naar Lombardsyde overgevlogen en op het einde van de veldtocht ginds buiten gebruik gesteld.

Bij de Iste Groep heeft men op 24 mei het verlies van het toestel van de missie De Greef/Keuleers waar tot op heden geen spoor is van teruggevonden. Res luitenant J. Weigaerts die een verslag schreef van de laatste uren te Stene spreekt van acht Fairey Fox die buiten gebruik werden gesteld door het laten draaien van de motoren zonder waterkoeling. Pogingen om over te vliegen naar Manston (Engeland) werden door generaal Michiels verboden wegens de stipulaties in de kapitulatieakt die dit uitsloten (12).

De VIde Groep vertrok nog op 26 mei met zijn vijf Renards en één S.V. naar Stene. Daar werden deze buiten gebruik gesteld (13).

Villa van de Fabrick Cogétama-Néron kort voor 1940. Hier kwam op 20 mei in de namiddag de C.P. van de VIde Groep/Iste Luchtvaartregiment. Later hadden de Duitse officieren hier hun verblijf.

II ONDER DE DUITSE BEZETTING (27 MEI TOT 12 SEPTEMBER 1944)

A . Inleiding

Het inrichten van het vliegveld Ursel dient gezien in het kader van de geplande verovering van Engeland (Unternehmen Seelöwe). Enkele reservevliegvelden werden daartoe ingericht waarbij Aalter, Maldegem en Ursel (14).

In augustus en september was voor de Operatie Seelöwe het *Kampfgeschwader 3 Blitz* in België gestationeerd (Le Culot, Deurne en St.-Truiden). Men vloog er met Dornier 17. Ook de *IIde Gruppe van Sturzkampfgeschwader 2* met Junker 87 lag te St.-Truiden. Verder lagen er strategische verkennings- en bombardementsescadrilles te Melsbroek. Het waren 2(F)/122 met Junker 188 en Heinkel 111 en 4(F)/122 met Junker 88, Heinkel 111 en Messerschmitt 110. (F staat voor Fern/ver). De andere Geschwaders bij Seelöwe ingeschakeld lagen in Frankrijk en meer noordelijk van ons, van Nederland tot Noorwegen.

Zo vloog op 29 augustus 1940 de Dornier 17 Z-3 (3480) tegen één van de hoge pilonen van het Radiocentrum Ruiselede en stortte in vlammen neer. Leutnant Zein en twee inzittenden kwamen hierbij om het leven. Het vliegtuig 5K + FP was dus van de 6de Staffel van de IIde Gruppe van Kampfgeschwader 3 (Ramsey, p. 605). De Duitsers bliezen kort daarna de radiomasten gedeeltelijk op !

Qua invasiemacht lag voor Seelöwe in ons gebied, d.w.z. het noorden van Oost- en West-Vlaanderen, de 17de Infanterie Division (*Generalleutnant* Herbert Loch met HK te Bellem) en de 35ste Infanterie Division (*Generalleutnant* Hans Reinhart) in Noord-Frankrijk. Ze vormden beide het XIIIde *Armee*korps van General Heinrich von Vietinghoff met HK te Elverdinge en dit korps behoorde tot het 16de Leger (*Generaloberst* Busch met HK te Tourcoing). Zo was dit althans bij het 2de gewijzigde invasieplan van 30 augustus. Deze divisies van de eerste aanvalsgolf dienden te landen tussen Folkestone en Dungeness met de 17de Divisie rechts en de 35ste Divisie links, respectievelijk vnl. van uit de havens van Oostende en Duinkerken. De 17de Divisie oefende zich daartoe in de omgeving van Breskens. Een massa aangepaste rijnen en andere vaartuigen werden in de havens van de Noordzeekust samengebracht.

De eerste helft van september heeft men de invasiedatum sine die verschoven. Op 19 september beveelt de Chef van het *Oberkommando* van de *Wehrmacht* (= Keitel) om de invasievloot zelfs meer te verspreiden om reden van de geallieerde bombardementen op de verzamelhavens enkele dagen voordien en vnl. op 16 september. Men moet ze zodanig schicken dat ze bij gunstig invasieweer spoedig ter plaatse kunnen worden gebracht (Order Keitel ; Klee, p. 436).

Op 12 oktober beslist de Führer om de invasie naar de lente van 1941 te verschuiven. De voorbereidingen moeten echter wel verder gaan, doch eerder op een laag pitje, teneinde de politieke en militaire druk op Engeland staande te houden.

Aldus eveneens in een order van Generalfeldmarschall Wilhelm Keitel (OKW-Klee, p. 441).

Voor Seelöwe had de Duce aan de Führer bijstand voorgesteld van zowel land-, zee- als luchtmacht. Hitler kon er wel inkomen voor wat de luchtmacht betrof, doch dit was blijkbaar niet de wens van Reichsmarschall Hermann Göring. Het is pas in augustus dat tussen Adolf Hitler en Benito Mussolini wordt overeengekomen om een *Expeditions-Fliegerkorps* aan het Westfront in te zetten. Het *Corpo Aereo Italiano* onder bevel van *Generale di Divisione Aerea*, Rino Corso Fougier.

Pas op 12 augustus deelt Hitler dit persoonlijk op een vergadering van het Oberkommando der Wehrmacht mede. De deelnemende groepen - twee Kampfgeschwadern en één Jagdgeschwader - zullen tot één divisie gegroepeerd worden (Kriegstagebuch OKW, 12 en 14/9). Tien september geldt als de officiële oprichtingsdatum van het *Corpo*.

Op 17 september vinden we de voorlopige onderrichtingen van Generalfeldmarschall A. Kesselring voor zijn Luftflotte 2 aangegeven. De opdrachten zullen voor deze Italiaanse divisie later gespecificeerd worden (punt 9-e van nr. 7229). Er is reeds personeel in België aangekomen.

In zijn order 7245 van 29 september geeft hij dan die aanvullingen. Dan zijn reeds de bombardementstoestellen in België gearriveerd. Vanaf de dag S-8 (dus acht dagen vóór de landing) moeten ze beginnen met vernielende bombardementen op de oorlogsschepen in de Engelse havens en op de oorlogsbodems langsheen de Engelse kusten. Dit samen met de 9de Flieger Division, het IIde en VIIIste Fliegerkorps.

Op de dag S zelf zullen ze de zijdelingse uitwerking die de verdediging van Dover op de operatie zou kunnen hebben neutraliseren dit in samenwerking met het artillerieregiment Hohmann (zware batterijen op het continent). Te zelfder tijd in het hun voorbehouden gebied de gronduitrusting bekampen en de aanrukkende reserve-eenheden op de weg bestrijden. De 9de Fliegerdivision zal de aanval van het IIde Fliegerkorps en de Italiaanse Divisie tegen Folkestone en Dover versterken.

Op 5 oktober zijn reeds zesenzeventig Italiaanse vliegtuigen in België aangekomen en vijftien zijn nog onderweg. De Italiaanse jachtvliegtuigen zijn echter nog aan de overzijde van de Alpen gebleven wegens de slechte weersomstandigheden (KTb-OKW).

Op 10 oktober boekt men dat volgens een telex van 9 oktober van Generalleutnant Ritter von Pohl, chef van de Duitse verbindingstaf bij de Italiaanse Luchtmacht, deze in een gesprek met maarschalk Badoglio, chef van de Italiaanse Generale Staf, vernomen heeft, dat moest men het hem hebben gevraagd, hij zich tegen een inzetten tijdens de wintermaanden zou hebben verzet. Het materiaal is niet aangepast en ze zullen tot passiviteit gedwongen zijn wegens het winterweer ! Badoglio was anti-duits en zou overigens tot genoegen van Mussolini op 6 december daarop zijn ontslag aanbieden (KTb-OKW).

Op 12 oktober zegden we reeds wordt de Operatie Seelöwe naar het voorjaar '41 verschoven.

Op 23 oktober staat bij het Oberkommando van de Wehrmacht geboekt dat de Italianen aangekomen zijn. De jachttoestellen zijn verouderde modellen. Men vliegt zich in ! Er zijn ongeveer zestig bombardementstoestellen beschikbaar (KTB-OKW).

Op 4 november lezen we de onderrichtingen nopens de punten die moeten besproken worden tussen Keitel en Badoglio op een komende vergadering te Innsbrück. Men moet voorstellen om het Corpo tijdens de wintermaanden uit België weg te trekken naar Italië (KTB-OKW).

Uiteindelijk vinden we nog op 19 november dat de verbindingsofficier voor de Luftwaffe bij het OKW mededeelt dat men het Corpo Italiano heeft aangeraden om de vliegtuigen naar het Middellandse Zeegebied te verleggen (KTB-OKW).

Vanaf 24 oktober zal het C.A.I., ondertussen reeds enkele dagen in België gestationeerd, van op de vliegvelden van Chièvres, Melsbroek, Evere, Maldegem en Ursel aan de operaties deelnemen. Alsdusdanig vinden we ze ook op dagorde van de Luftwaffe van oktober vermeld.

De Luftschlacht um England is op dit ogenblik reeds heel wat afgezwakt. Dit door het aankomende winterweer, door de Duitse verliezen, maar ook door de voorbereidingen van de Operatie Barbarossa in het Oosten !

Men zit weldra in de 5de Fase (1 nov. tot 10/11 mei '41) gekenmerkt door nachtaanvallen op Engelse industriesteden (in november dagelijks op Londen !), en aanvallen door de Luftwaffe en door U-boten op handelsschepen in het Kanaal.

Vanaf december gaat de R.A.F. echter ook reeds tot het offensief over. Met kleine eskaders bombardementsvliegtuigen, beschermd door jachttoestellen, worden vliegvelden in Noord-Frankrijk en België bestookt ! (Feuchter, o.c.p. 144).

Van een definitief einde van de Slag om Engeland kan men pas omstreeks 10 juni 1941 gewagen. Dan zijn de meeste Duitse Luftverbänden naar het Oosten overgebracht (o.a. Luftflotte 2). Dit in het vooruitzicht van Barbarossa die op 22 juni van start gaat ! Seelöwe was geschiedenis geworden !

Ursel, in allerijl in gereedheid gebracht, en deze basis natuurlijk niet alleen, geniet van dan af van een sluimerend bestaan! Men verbouwt nog wel, doch ze zal pas opnieuw weer echt operationeel worden eind oktober 1945 met de aankomst van enkele geallieerde squadrons.

B. Inrichten van de 'Flugplatz Ursel'

(Zie onze bijbehorende overzichtskaart. Daar deze gebaseerd is op een luchtfoto heeft de aangegeven lineaire schaal uiteraard slechts een betrekkelijke waarde).

1940 - Binnenplaats Hilaire Maenhout, Hellestraat-Knesselare. Voorstelling van de Kompanie Baupioniere (Heer). De mannen zijn in 'kleiner Dienstanzug', Feldmütze gewijzigd model 1934 en Feldbluse met vijf knopen en donkergroene aan de mouwnaad vastgenaaide schouderpassanten (type 1935-40). Groene kraag met Dobbeltitzen.

1940 - De Plaats, Knesselare. In de vroege morgen verlaten de troepen van het Feldbauamt der Luftwaffe hun verblijf in de Vrije Jongensschool en marcheren in de richting van het vliegveld. Foto door de Duitse uitkijkdienst van op de kerktoeren genomen.

1940 - Onder toezicht van manschappen van het Feldbauamt verrichten talrijke omwonende personen allerlei werkzaamheden op het terrein. Bemerkt hoe reeds een waterleidingsnet wordt aangelegd.
(Verz. R. Moelaert)

1940/1941 - Blauwgoed/Ursel. Aankoppelen van waterpompen. De voertuigen dragen bij de Luftwaffe steeds W.L.... (Wehrmacht Luft) op hun kentekenplaat. In de barak links, op de foto onzichtbaar, stonden allerlei dergelijke kleine machines.

1941 - Zoeklichttoren op de Pietendries;
thans nr. 16.
(Verz. V. Rodts-Tanghe/Knesselare)

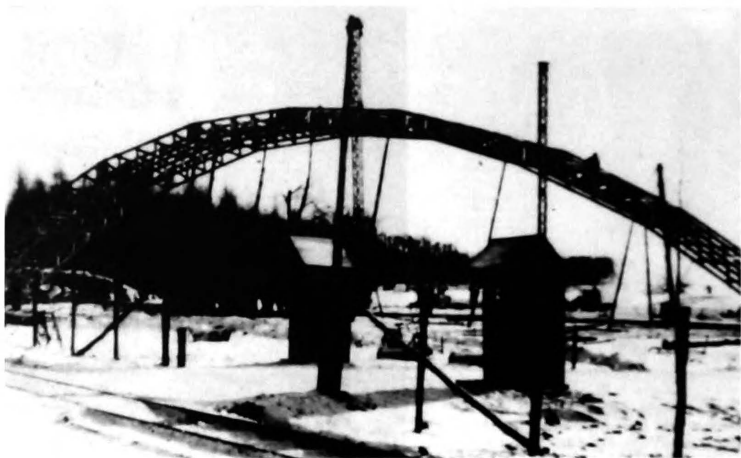

1940 - Achterzijde van de Hoeve De Muer. Troepen van het Heer. Adelaar met ontplooide vleugels en een met eikenloof omkransde Swastika in de poten (Hoheitsabzeichen/nationaliteitsteken). In de Dobbeltlitzten op de kraag en aan de in V-vorm verlopende bias op de Feldmütze kan de wapenkleur afgelezen worden (verm. zwart/Baupioniere). Twee met zilverkleurige keper op de bovenmouw (Gefreiter/korporaal).

De Luftwaffe Baupionier (zwarte kraagpatjes) is in Wachanzug (wachtkledij). Luftwaffe-Feldbluse met klepzakken (na 2/12/40 voorgeschreven) en Luftwaffe-Adelaar (toegelaten sinds 14/10/40). De foto bij de Hoeve Slock (bemerkt de barak) is dus ten vroegste uit de zomer 1941.

Winter 1940/1941. Constructie van een hangar oost van de Hoeve De Buck. De werklieden droegen een witte armband die de identificatie van hun firma toeliet. De Duitser in kapootjas is een Obergefreiter (2 kepers).

Winter 1940/1941. Box 17 bij de aanleg; oost van de ingang bij Westvoorde.

Zelfde vliegtuigloods na voltooiing van de werkzaamheden verm. in de vroege lente van 1941. Bermerk de kunstmatige sparren bij de camouflage gebruikt. De Duitsers staan daar waar het munitiedepot wordt aangelegd (werken nemen blijkbaar een aanvang).

Foto begin 1941. Aantreden van een sectie Flak ergens in de omgeving van het terrein. Links een Unter-offizier (zilveromboorde kraag en één vleugel). Rechts een Feldwebel (3 vleugels). De eerste draagt zijn Feldbluze gesloten, de tweede open. Stahlhelm model 1935 met rechts de nationale kleuren en links de Luftwaffe-Adelaar.

Begin 1941. Drieselken/Ursel. Op de kraagschilden (rood/Flak) één, twee of drie gestileerde vogels, respectievelijk Soldat, Gefreiter, Obergefreiter. Het huisje D13 (nu nr. 2) is het enige cijnshuisje van Ursel dat nagenoeg ongeschonden op heden nog bestaat.

Na de Belgische kapitulatie begonnen de Duitsers al vlug met de putten door het opblazen van het terrein veroorzaakt op te vullen. De door hen nodig geachte ruimte werd volledig met een hoge prikdraadomheining omspannen en bij de ingangen verschenen wachthokjes voor schildwachten. Het vliegveld werd heel wat uitgebreid en lag nu ook ten westen gedeeltelijk op Knesselare. Het behelsde bovendien nu ook een strook N. van de weg Knesselare/Ursel waar een munitiedepot werd ingericht beiderzijds van de Pilkemstraat.

Later kwam wat meer oost van dit depot nog een schietstand voor het testen van de mitrailleurs van de vliegtuigen (1942).

De waterloop nr. 14 die het terrein van N. (Hoeve De Muer) naar Z. (Koningsgoed) doorkruist werd gedeeltelijk overwelfd en afgeleid. Ook de oostelijk ervan liggende kleinere beek, nr. 13, is nagenoeg volledig verdwenen. De drainage van het vliegveld gebeurde via greppels opgevuld met steenslag.

Een plan van het vliegveld is mij niet bekend, zodat we ons moeten behelpen met de enige luchtfoto die nog voorhanden is. Hij is genomen op 17 juni 1941 door de 1ste Photographic Reconnaissance Unit (542nd Squadron uit Benson) van de Engelsen en dan nog van op zeer grote hoogte (Opdracht T 109-Air Photo Print 17-Ministry of Defence-Air Force Department Photograph-London).

Op 13 maart voordien was de opdracht H/729 gevlogen en de foto's nr. 345 en 347 zijn tot een fotoplan afgedrukt. Het exemplaar dat we onder handen kregen is echter zeer vaag. De Dispersal Areas van Aalter en Ursel vinden we er op aangegeven (ong. 1/22000ste).

Om de infrastructuur op te sporen hebben we slechts deze gegevens zodat we verder aangewezen zijn op de getuigenissen van oud-arbeiders en omwonende personen van het terrein. Veel baat vonden we ook bij het gebruik van de luchtfoto nr. 196 uit de opdracht B 3 van 28 augustus 1952 (Militair Geografisch Instituut) waar we alle oude sporen nog op terug vonden. Tenslotte hebben we een plan van de heropmeting uit 1947/48 door de diensten van het kadaster. Een triangulatiernet is daartoe vooraf uitgewerkt daar nagenoeg alle perceelaanduidingen verdwenen waren. Op het overzichtsplan dat werd opgemaakt vinden we zeer nauwkeurig de toen nog aanwezige funderingen van gebouwen, de resten van de wegen, enz... aangegeven.

Vanaf 1 juli zijn reeds Duitse troepen te Ursel ingekwartierd. De lokalen die het eerst benomen waren zijn deze van de Firma Enke & Co en de ernaast liggende Parochiezaal (= keuken), beide in de Kapelstraat. Doch ook vele manschappen waren bij de bewoners ondergebracht.

Voor de werken op het terrein werden geleidelijk aan talrijke omwonende personen aangeworven, maar ook van ver (Ruddervoorde, Hertsberge, Oostkamp, Steenbrugge...) kwamen er !

Verscheidene burgerlijke firma's werden met taken belast (P., D.W., B., H., D., B., enz...). Weldra was het één grote werf ! Alles gebeurde onder toezicht van een

afdeling van het *Feldbauamt der Luftwaffe*. Ursel en Aalter hingen af van het Flugplatzkommando Maldegem.

Wat en wanneer precies iets is verwezenlijkt is in vele gevallen moeilijk te achterhalen. Men heeft gebouwd, verbouwd en zelfs afgebroken in de loop van de vier oorlogsjaren !

De hoeven binnen de draadomheining gelegen werden uiteraard opgeëist en voor één of ander doel in gebruik genomen. Het betrof het Koningsgoed, de Hoeve Van Gaever, de Hoeve Wille, de verschillende cijnshuisjes op het Drieselken en de Hoeve De Neve (behalve het woonhuis). Al de genoemde zijn zuid gelegen.

Westelijk waren het Blauwgoed en de Driepikkel en noord enkel de Hoeve De Muer eveneens opgevoerd.

Buiten het terrein werden ook de Hoeve Gaudissaboïs (= zuid) en de woning waar nu het Restaurant Pilkem gevestigd is (= Brandt/noord en binnen het munitiepark) aangeslagen.

Tenslotte waren er nog de beide nieuwgebouwde hoeven zowat midden op het vliegveld gelegen (Hoeven Teirlynck en Vangaever).

De Belgen hadden deze ongemoeid gelaten daar ze aan de oostrand van hun basis lagen. Nu werd men ook hier verdreven en na juli 1941 zijn ze zelfs volledig gesloopt !

De vliegtuigboxen waren aanvankelijk alle gewone netboxen met een min of meer driehoekig grondplan en gevormd door een aarden wal van ongeveer 1,5 m hoog en een opwaarts werk van sparren en draad doorweven met groene fibers. In de bospercelen zijn ze nog alle door aarde-ophopingen terug te vinden !

Vooraan konden ze afgesloten worden, althans toch voor het zicht, door het plaatsen van sparren in de holten van in de grond geplaatste betonnen buizen. Regelmatig gaf men deze sparren water of verving ze door nieuw gevelde exemplaren.

Later zijn deze boxen zuid en west door de Duitsers afgebroken en de vrijgekomen ruimten heeft men met aardappelen beplant. De resterende netboxen zijn dan met baksteen wat verstevigd, kregen houten poorten en een vaste dakbedekking in hout. Camouflage met netten en kunstmatig vervaardigde sparren van hout, draad en fibers.

Vier grote vliegtuighallen waren opgericht.

Eén ervan, best gekend als Box 17, had houten spanten en een overdekking in hout belegd met roofingpapier. Weer camouflage met kunstmatig vervaardigde sparren. Aanvankelijk waren bij Box 17 de merkaanduidingen van de sigaretten Belga aangebracht. Zo wou men een depot van dit merk insinueren ! Men sprak dan ook van de Belga-box.

De drie overige boxen waren steviger en op dezelfde wijze geconstrueerd. De maten waren 48 x 24.5 m. Tien plus één ijzeren spanten in betonfunderingen bevestigd, droegen een houten halftonvormig dak, bedekt met roofing en gecamoufleerd op

dezelfde wijze als de overige. De zware houten poorten rolden tussen rechts en links telkens twee stevige muurvakken (1 m dik en 1/2 m spouw) die overigens nu alle nog aanwezig zijn. De poortopening bedroeg ongeveer 34 m. De maten van de drie weken weinig van elkaar af en de constructie was nagenoeg identiek.

Een dubbele stenen loods met zadeldak en rolpoorten achter de Hoeve Slock gelegen en twee dergelijke hangars eveneens uit baksteen oost van de Hoeve De Buck werden eerder als werkplaatsen gebruikt.

Bij het Blauwgoed werd de aanwezige vijver vergroot en uitgediept en nog vier andere vijvers werden met de spade uitgegraven om als waterreservoirs in geval van brand dienst te doen. Eén ervan is door de Duitsers gevuld (tonnen en bedekt met aarde !). Een andere is na de oorlog gedeeltelijk opgevuld zodat er nu nog twee resten.

Op het Koningsgoed was een gemetste vierkantige waterreservoir en in de stallingen bovengronds een stevige bunker ! (beide nog aanwezig).

Een waterbedelings-, elektriciteits- en veldtelefoonnet was reeds vroeg aangelegd.

De ringbaan in beton dateert voor het grootste gedeelte van vóór de winter 1940/41 en de startbaan van bij benadering 850 m lengte op 40 meter breedte is pas na de winter aangevat.

De aftakkingen naar de boxen, van start- en ringbaan uit, waren meestal in beton van mindere kwaliteit; soms was het een verharding met kasseistenen.

Bij het noordoosteinde van de startbaan lagen twee 'aarden' waar alle grondstoffen en de materialen nodig voor de betonwerken en het oprichten van de barakken gelost werden. Daar stonden overigens de betonmolens. Door de Firma B. werd een tramspoor aangelegd dat via de Oude Gentweg tot daar kwam. Het was een aftakking van de buurtspoorweg Eeklo-Tielt. Van de kade te Aalter-brug werd langs dit spoor het nodige aangevoerd en verder dan via Decauvillespoor verdeeld.

Inzake accommodatie kunnen we verschillende barakken vermelden die in hout waren geconstrueerd. Sommige deden dienst voor de aannemers (bureeltjes en werfwagens); andere waren door de troepen benomen. Er waren ook enkele bakstenen gebouwen : twee terdege ingerichte langsheen de bosweg op de N.O.-kant van het terrein, zelfs met badinstallatie; twee langsheen de Koningsdreef en twee bij Westvoorde dicht bij de Aardenburgscheerweg.

Twee kleine bovengrondse bunkers zijn nu nog te zien; deze N. was vroeger met aarde bedekt en kwam er pas na de afbraak van Box 17. In de stalling van het Koningsgoed is er nog een grotere.

Op verschillende plaatsen op het vliegveld, ook meestal naast de vliegtuigboxen, waren mitrailleusestellingen ingericht enabri's.

Verder was er een uitgebreid luchtverdedigingssysteem, althans toch in het begin, en dit in samenwerking met Maldegem en Aalter. Zo stonden o.m. zoeklichttorens te Aalter (Drogenbrood naast de woning De Waepenaere en op het vliegveld bij de

Hoeve Lootens); te Knesselare (Pietendries, nu nr. 16 en Westvoordestraat (?), perceel B 224^a); te Ursel (zie kaart en te Onderdale, nu nr. 11). Een generatrice leverde telkens de nodige stroom voor de schijnwerpers.

Aanvullend waren er Flakstände, 't zij veldstellingen, op houten stellages (in de bossen op de bomen !) of zelfs op de daken van de gebouwen (zie kaart).

Te Ursel, buiten het vliegveld, werd een munitiedepot aangelegd N. van de weg Knesselare-Ursel en hoofdzakelijk W. van de Pilkemstraat doch ook O. ervan. Het geheel was uiteraard ook met prikdraad omspannen. Verder bestond dit depot slechts uit een loopgravensysteem met houten looprekken voor het stapelen van de munitie. In het deel O. van de Pilkemstraat lag Z. van het huidige onbebost perceel een schietstand voor het oefenen met infanteriewapens.

Noordwest van de Kapelstraat, achter de Patronage, waren een tiental barakken opgericht waarvan één met toren (Kajuttenberg). Ook enkele in de nabijheid langsheen de weg naar de Vrekkenstraat ZW van de Tramhangar. Het complex noemde men al vlug het "Italiaansdorp".

Ook te Knesselare is een en ander opgebouwd. Schuin over de Fabriek Cogétama-Néron, waar benzine onder netten lag, was een herstelwerkplaats voor autovoertuigen ingericht bij F. Maenhout. Later kwam naast zijn woning een hangar. Burgerlijke technici onder leiding van Duitsers voerden hier de nodige herstellingen en onderhoudswerken uit. Misschien zijn ook reeds bij de aanvang de barakken opgericht achter de Vrije Jongensschool in de Kloosterstraat. In de Westvoordestraat lag eenabri op de Hoeve Mouton en schrijlings over de grens met zijn zuidelijke buur was eveneens een barak opgericht.

Vermelden we nog dat aanvankelijk op geregelde tijdstippen - op zeker ogenblik dagelijks omstreeks hetzelfde uur - een Junker 52/3 m op het vliegveld neerstreek. Hij behoorde meer dan waarschijnlijk tot hetzelfde Geschwader als deze die we aan de hand van een foto te Aalter konden identificeren : *Kampfgeschwader zur besondern Verwendung 1*, later kortweg Transportgeschwader 1 genoemd (K.G.z.b.V.1 of T.G.1).

Dit Geschwader was in de morgen van tien mei volledig op de Vesting Holland ingezet geweest. Na de Achttiendaagse Veldtocht ingeschakeld bij de Luftflotten- en Luftgaukommandos om gewone verzorgingsopdrachten uit te voeren. We weten dat deze ook bij de Italianen behulpzaam waren. Pas eind augustus in de gebieden van Rijsel, Arras (en Lyon) gestationeerd in het vooruitzicht van Seelöwe (15).

In de bossen van het Drongengoed, ten N. van het vliegveld, oefende men in het werpen van bommen in duikvlucht, naar men beweert op een namaakboot.

C. Het Corpo Aereo Italiano met een afdeling te Ursel

Volgens Weber in zijn werk *Die Luftschlacht um England*, vtn. p. 149 werd het Corpo Aereo Italiano in België op 22 oktober als 'einsatzbereit' aangezien.

Het was gevormd uit allerlei eenheden uit de 3^a Squadra Aerea van Rome en de 1^a Squadra Aerea van Milaan genomen. In de schoot van deze laatste squadra werd het overigens opgericht.

Het fungeerde onder Luftflotte 2 van Generalfeldmarschall A. Kesselring die zijn hoofdkwartier te Evere had. Daarom was dit van het Corpo in de nabijheid, nl. te *Petite Espinette*, langsheen de steenweg Brussel/Charleroi op het grondgebied van de gemeente St.-Genesius-Rode. De technische diensten lagen overigens ook te Evere.

De samenstellende delen van het Corpo waren :

- de 13° Stormo Caccia Bombardiere (Colonello C. De Capoa) met de

11° Gruppo (Maggiore G. Aini) : 1^a en 4^a Squadriglia.

43° Gruppo (Maggiore G. Monteleone) : 3^a en 5^a Squadriglia.

Op 27 september (andere zeggen 25/9) waren de veertig Fiat BR 20 M uit Piacenza-San Damiano naar Melsbroek overgevlogen. Men beschikte bij de aankomst nog over achtendertig toestellen.

- de 43° Stormo Caccia Bombardieri (Colonello L. Questa) met de

98° Gruppo (Maggiore M. Tenti) : 240^a en 241^a Squadriglia.

99° Gruppo (Maggiore G. Ciccu) : 242^a en 243^a Squadriglia.

Eveneens op die dag overgevlogen uit Cameri di Novara naar Chièvres. Men had hier nog zevenendertig BR 20 M-tweemotoren bij de aankomst. Van de tachtig die vertrokken waren had men er dus nog vijfenzeventig die operationeel waren. De C.P. van de Caccia Bombardieri was te Chièvres.

- de 172^a Squadriglia Ricognizione Strategica Terrestre (Capitano Vassalto). Het betrof hier vijf driemotoren Cant Z 1007 bis voor strategische verkenningen, maar ook voor bombardement uitgerust, die op 6 oktober aan de overtocht naar Chièvres begonnen. Ze kwamen van Bresso en vlogen via Monaco en Frankfurt. Deze squadriglia hing af van de 56° Stormo.

- dienst- en verbindingstoestellen te Evere (en elders). Een twaalfal driemotoren Caproni 133 T en negen Caproni 164. Deze deden dienst bij de verschillende squadriglie en droegen dan ook de identificatie van deze. Rino Corso had zijn Savoia S.75 en kreeg van A. Kesselring een Fieseler, FI 156 (TH + AB). Een Junker 52/3m (I-BIZI) werd geleend bij Ala Littorio en deed dienst als verbindingstoestel tussen Rome en de hoofdkwartieren.

- De 56° Stormo Caccia Terrestre (Colonello Umberto Chiesa) met de

18° Gruppo (Maggiore Ferrugio Vosilla) gevormd uit de 83^a, 85^a en 95^a Squadriglia. Men was uitgerust met tweedekkers Fiat CR 42 (embleem : Freccia/pijl).

20° Gruppo (Maggiore Mario Bonzano) met de 351^a, de 352^a en de 353^a Squadriglia en uitgerust met Gi-50 bis 'Falco' (valk).

Deze eendekkers droegen als embleem een zwart-witte Gatto/kat. De C.P. van de Caccia Terrestre lag te Maldegem.

Italiaan voor de kerk te Knesselare. Bemerkt de vijfpuntige zilverkleurige ster van Savooie op de kraag die door alle personeel van de koninklijke troepen werd gedragen (hoger goudkleurig). (Na sept. '43 bij de manschappen van de Italiaanse Sociale Republiek door de 'gladio' vervangen). Bemerkt de militaire verbindingslijnen.

1940/1941. Het kommando in de villa van de Sigarenfabriek. Zittend op de zetelleuning een oud-piloot 1914-1918 (von Kluge ?); aan de tafel een Major; staande rechts twee Leutenanten/Bautoepen; zittend links een Leutnant en een Oberleutnant (Geschwaderband). De overige persoon van de Luftwaffe draagt een graadkenteken dat mij onbekend is.

(Verz. G. Van de Castele/Knesselare)

Fiat CR 42. Donkergeel met schaduwvlekken in groen. Net voor de open cockpit op beide flanken een blauwe met zwart omringde enkelvoudige 'fasces' (bruin met wit bijvlak). Toestel van Sergente Cavallar (19/10/'40).

Voor de troepenshow (bezoek Generalfeldmarschall Kesselring ?). Een gewapend en een ongewapend Italiaans peleton. Bemerkt de dracht van het Manlicher Carcano 7,35 mm geweer Model 1891. De halfbolvormige helm M.1935 is typisch. De sototenente (= onderluitenant) op de voorgrond is in luchtmachtgrijs terwijl de grondtroepen kaki-uniformen dragen. Kapelstraat, Ursel.

*Zelfde neusstandje ! Bemerkt het groeps-
embleem, de 'Freccia' tussen de gele
squadriglia -en toestelnummers. Op het
staartvlak komt het witte kruis uit het
wapen van het Huis van Savooie voor,
waarbij overigens het wapen van
Savooie op de vertikale kruisarm boven
staat en opnieuw tussen twee fascies.*

*Dorpsplein/Ursel. De Italiaanse officieren (met platte pet) zijn uit de Duitse te onderscheiden (Schirm-
mütze). Links twee Tenenti (luitenanten)/twee gouden strepen waarvan de bovenste met een ruitvorm).
Beneden aan de stoeprand een hoger It. off. (brede galon op de petband), een Duits off. met degen, een
It. off. (?) zonder kapootjas. Bemerkt de telefoonkabels aan de gevels !*

Twée piloten (Sergenti) één brede en één smalle geelkleurige keper op de beide bovenmouwen) op jacht in de berijmde Bogaertstraat, N. van de Onderdalestraat te Ursel.

Fiat CR 42. Duidelijk zijn de drie 'fasces et secures' in zwart op witte schijfvorm te zien. Deze gestileerde olme- en berketakken tot een bundel samengebonden rond een bijl vormen het staatssymbool sinds Mussolini.

Bij de Duitsers was de 56° Stormo als Jagdgeschwader 56 (J.G. 56) bekend : de groepen respectievelijk als 18/J.G. 56 en 20/J.G. 56.

De vliegvelden waar deze toestellen gelegen waren (Maldegem en Ursel) lagen zeer dicht bij elkaar. Zo doken de jachttoestellen van beide groepen wel eens op elkaars terrein op en bij omvangrijke operaties zagen we ze samen formatie vormen en westwaarts vertrekken ! De terreinen door het Corpo in gebruik genomen kregen alle een codenaam naar een figuur uit de mythologie. De operatiezone lag N. van de 53ste parallel en O. van de meridiaan van 1°.

De 56° Stormo is in feite een nieuw opgerichte eenheid. De oprichtingsdatum is dezelfde van het Corpo, nl. 10 september.

De 20° Gruppo was de eerste van het Corpo om de weg naar België te kiezen. Op 22 september steeg hij op te Roma-Ciampino S. (behoorde voordien aldaar bij de 51° Stormo van Tenente Colonello Chiesa/8^a Brigata C.T./3^a Squadra Aerea van Rome. Men kwam over de Alpen. Een tussenlanding was voorzien te Treviso. Hier vernamen dan ook de mare van de overvlucht van de bommenwerpers op 27 september. Zeventien waren boven Duitsland tot noodlanding verplicht geweest of waren er neergestort. Eén was te Spa aan de grond geraakt ! Deze bommenwerpers, grotendeels nog uit zeildoek vervaardigd, waren nu precies niet van de modernste toestellen ! De piloten waren allerminst gewoon te vliegen in onze westerse herfstluchten ! Zo is de 20° Gruppo te Treviso dan maar het betere weer blijven afwachten. De eerste eendekker kwam op 19 oktober om 15.35 u te Maldegem aan. Tijdens de vlucht had één G-50 wegens benzinegebrek een noodlanding uitgevoerd. Het waren tamelijk moderne kleine monoplane met intrekbaar landingsgestel en bewapend met vier mitrailleurs, twee in de vleugels en twee in de romp. De G-50 bis 'Falco' bezat een Fiat A 74 R.I.C. 38 radiaalmotor die 850 pk ontwikkelde. Op 14760 voet (= 5000 m) behaalde men 290 mph (= 470 km). Hun actieradius bedroeg 420 miles (675 km). Er waren er vijfenveertig overgekomen. Andere zeggen achtenveertig. De motorkoeling en schroefkop van de CR 42 en G-50 bis is pas korte tijd na hun aankomen in België geel geverfd en op alle vliegtuigen werd een band in dezelfde kleur omheen de romp geschilderd. Dit ter hoogte van de cockpit. De G-50 bis is verder okerkleurig met veel vlekken in groen en bruin. De onderkant is licht grijs naar azuurblauw zwemend zoals de CR 42. De nationaliteitskentekens op het stabilisatievlak zijn later ook oververfd.

De 18° Gruppo, die voordien tot de 3^a Stormo/2^a Divisione C.T./1^a Squadra Aerea van Milaan behoorde en te Novi Ligure lag, ving zijn eerste etappe over Monaco op 6 oktober aan. Verder zijn ze gesignaleerd te Darmstadt en ze kwamen op 19 oktober te Ursel aan. De CR 42 van Sergente Cavallar maakte hierbij een spectaculaire landing doch was slechts beschadigd aan de schroef en de vleugeltippen (toestel 85-12/MM 5699) (16).

Het betrof hier vijftig tweedekkers in zeildoek aan hen in juni geleverd. De eerste leveringen van Fiat CR 42 waren overigens aan de Belgen gebeurd die daarmee in 1939 twee escadrilles hadden uitgerust. Het waren dus reeds verouderde toestellen qua snelheid. In mei 1940 kon 500 km/u als modern gerekend worden ! Zij vlogen echter nog twintig miles trager dan de G-50 bis !

De bewapening was eerder zwak en het enig pluspunt was hun grote manoeuvreerbaarheid. De tijd van de biplanes was echter voorbij ! Tot hun voordeel pleit het feit dat ze reeds enige oorlogservaring hadden opgedaan in de strijd boven Frankrijk kort voordien !

Capitano Molinari is ons bekend als bevelhebber van de 83ste Squadriglia (toestel 83-1).

Bij de aankomst in België waren de squadriglie van deze groep slechts uit elkaar te onderscheiden door de kleur van de schroefkop : rood bij de 83ste, groen bij de 85ste en wit bij de 95ste Escadrille. De band op de romp die het toestel van de commandant kenmerkte was van dezelfde kleur. Deze van de groepscommandant (in dienst bij de 95ste Escadrille) was breder en wit.

Ondertussen waren ook het grondpersoneel en de technici alsmede het materiaal per trein in België gearriveerd. Twaalfhonderd wagons waren hiervoor ingeschakeld. Te Ursel vinden we ze, althans wat de voorposten betreft, vanaf 13 september ingekwartierd.

Op 9 september hadden de Duitsers te Ursel hun kwartieren moeten vrijmaken om zich te Knesselare te vestigen. Het betrof een tweehonderdtal manschappen (pionieren) van de Luchtmacht (= Luftwaffe) maar ook pioniertroepen van de Landmacht (= Heer). De staf (staven) huisden in de villa van de fabriek Cogétama-Néron in de Kerkstraat. De troepen voordien van 29/7 tot 8/9 te Knesselare aanwezig waren infanteristen en hadden met het vliegveld geen uitstaans.

Het commando van de Italianen werd in het Klooster van de Zusters Franciscanessen te Ursel ingericht. Tevens in de erbij behorende klaslokalen van de Meisjesschool. De ziekenzaal daarentegen kwam in de klaslokalen van de Vrije Jongensschool. Men spreekt ook van het Casino van de Officiëren dat in het Kasteeltje op de Roze blijkt te zijn (L. Snauwaert). De manschappen lagen, voor zover ze niet in de nieuwe barakken op of rond het vliegveld waren ondergebracht, bij de inwoners gelogeerd. Zo was ook de Parochiezaal benomen, de gebouwen van de Firma Enke & Co ernaast gelegen, de Pastorie, de garage van Theo Gillis. Bij de familie De Zutter lagen er, bij Benjamin van Lierde (magazijn voor valschermen), bij Remi De Muyter (kantien onderofficiëren), bij de weduwe Mareen, enz...

De Italianen fleurden de wanden van hun barakken op met schilderwerken : krijgstaferelen naast andere met een meer boertige inspiratie ! Identificatie van de barakken op het terrein door het aas van harten, ruiten, klaveren, enz...

Naast de jachttoestellen doken uiteraard ook soms driemotoren op met bevoorrading en wisselstukken ! (Caproni's).

Volgens Collier : *The Defence of the Kingdom*, zijn door de bommenwerpers BR 20 M vijftientig dagvluchten, zevenenzeventig nachtvluchten en vijfendertig vluchten uitgevoerd waarvan het toestel zijn doel om één of andere reden niet heeft bereikt (= 137). Daarbij komen nog vijf vluchten met Cant Z.1007 bis.

In onze verzamelde gegevens, die tamelijk volledig zijn, zien we dat, van noord naar zuid beschouwd, volgende kustplaatsen werden aangedaan : Margate, Harwich, Felixtowe, Lowestoft en Great-Yarmouth. Iets in het binnenland waren dit nog Ipswich en met één toestel vloog men op Norwich. Harwich kreeg het zelfs meerdere keren te verduren. Ook konvooien werden aangevallen, vnl. in de Theems- en Medwaymondingen (Graafschap Essex). Eveneens vóór de kusten van het Graafschap Suffolk en deze van het Graafschap Kent, respectievelijk noordelijk en zuidelijk van Essex gelegen.

Men begon op 24 oktober met een nachtraid op Harwich en het laatste bombardement zou op 3 januari uitgevoerd zijn op Ipswich.

De bombardementstoestellen waren al dan niet beschermd door CR 42 en/of G-50 bis jachttoestellen; soms ook door Duitse Messerschmitts Bf 109 of 110. Doch de Duitse piloten stelden het niet op prijs om met de trage Italiaanse vliegtuigen samen te opereren (Ter illustratie ; Bf 109/354 mph; CR 42/270 mph; G-50 bis/290 mph; BR 20/255 mph).

Op 22 december zou de beslissing gevallen zijn om het Corpo te repatriëren. Twee escadrilles, de 352ste en de 353ste van de 20ste Stormo bleven echter voorlopig in België.

Tot bij hun repatriëring hebben de jachttoestellen van de 56ste Stormo vierhonderd vierenvijftig offensieve en vierhonderd tachtig defensieve vluchten uitgevoerd (934 in totaal !). Het waren uiteraard alle dagvluchten en ze gebeurden boven de gebieden *Dungeness-Folkstone*; *Dover-Deal*; *Margate-Westgate-Eastchurch* tot iets meer landinwaarts over *Canterbury-Maidstone* en zelfs *Ashford*.

Volgen hier enkele gegevens over de 56° Stormo zoals we deze in de literatuur terzake terugvinden :

Op 24 OKTOBER had de eerste nachtraid op Harwich en de marineluchtmachtbasis van Felixtowe plaats. Het werd een mislukking ! Vier bombardementstoestellen geraakten verloren !

Op 29 OKTOBER had de eerste gecombineerde vlucht (bommenwerpers/jachttoestellen) op Ramsgate en Margate plaats, beide kustplaatsen N. van Dover gelegen. Bewolking en zelfs mist boven het Kanaal. Vijftien BR 20 (Chièvres/onder bevel van Maggiore Tenti) beschermd door negenendertig CR 42 en vierendertig G-50 bis voor de onmiddellijke beveiliging terwijl Messerschmitts Bf 109 E(mil) voor de hogere dekking zorgden. Afspraak met de jachttoestellen had om 17.15 u boven de omgeving van Brugge plaats. Het doel werd om 17.45 u bereikt. De R.A.F. kwam niet tussen want door Luftflotte 3 werd middertwintig een raid met vijftien toestellen en een andere met twaalf op Portsmouth uitgevoerd.

Twee bommenwerpers waren wegens technisch defect al onmiddellijk naar Chièvres moeten terugkeren en een derde maakte een gedwongen landing op het vliegveld bij Oostende.

Vermoedelijk door de luchtafweerkanonnen van het vliegveld van Manston en deze van de Theems- en Medwaymondingen werden vijf bommenwerpers beschadigd. Eén ervan maakte op terugweg een buiklanding bij Kortrijk (Maggiore C. Ferretti). Er was één dode. Geen jachttoestellen zijn dan boven Engeland neergehaald. (Klee, o.c.p. 66 zegt 92 bommen/11 ton).

Op 1 NOVEMBER waren negen Hurricanes van het 46th Squadron gelegen te Stapleford-Tawney op patrouille in het gebied Dover-Deal. Pilot-officer C.R. Young zag Italiaanse bommenwerpers geëscorteerd door Italiaanse jachttoestellen. In de namiddag hebben inderdaad zesentwintig G-50 bis over Canterbury gevlogen terwijl negenendertig Fiats CR 42 ook een sweep maakten over Ramsgate, Canterbury en Dover. Ze werden door de luchtafweerkanonnen bij Folkestone duchtig aangepakt.

Op 8 NOVEMBER was het regenachtig weer en hing er een dicht wolkendek. Tweëntwintig Fiats G-50 bis onder Maggiore Mario Bonzano samen met een Staffiel Jagdbommenwerpers Messerschmitts Bf 109 E vlogen een raid tussen Dungeness, Folkestone, Canterbury en Margate-Westgate (zie de lijst van de piloten bij J.C. Verrycken). Men had een gevecht met vier toestellen, vermoedelijk van het 17th Squadron te Martlesham-Heath gelegerd.

Op de Wapenstilstandsdag, 11 NOVEMBER, was het één en al luchtactiviteit ! Het was de triestigste dag in de geschiedenis van het Corpo !

Twee raids werden uitgevoerd die een totale mislukking werden !

- op Great-Yarmouth (= N. van de Theemsmonding) met vijf Cant Z 1007 bis uit Chièvres en begeleid door vierentwintig Fiat G-50 bis. De Fiats moesten, wegens de verwijdering van het doel, eerst bijtanken te Raversyde en misten nadien de afspraak boven het Kanaal. Hier had men eerder van geluk te spreken want de R.A.F. kwam niet tussen.

- op Harwich met een formatie van tien BR 20 M (Chièvres/Colonello Ciccu) en begeleid door veertig Fiats CR 42.

Om 13.30 u kreeg de radar van Essex de formatie op het scherm met vermoedelijk doel Harwich. Op 10 km Z.W. van deze plaats, werden ze onderschept door de Hurricanes van het 257th Squadron (Burma-squadron/basis Martlesham-Heath/sqn-ldr Roland Stanford Tuck-DFC) en van deze van het 46th Squadron (Uganda-squadron/basis North-Weald/sqn-ldr A.R. Collins) beide van Fighter Command/11th Group.

Een relaas van dit gevecht kan je lezen o.a. bij Foreman pp. 69-73. Drie bommenwerpers zijn beschadigd te Chièvres teruggekeerd. Eén is neergestort bij Woodbridge (243-2 foto bij Mason, p. 472). Twee vielen in zee. Boven Belgisch grondgebied kwamen er twee te Hingene neer en één deed een noodlanding op het vliegveld van Deurne. Tenslotte is ook één op het strand van Bray-Dunes terecht gekomen.

Dienststelle L 05003
Luftgaupostamt Posen
Gruppe Verwaltung

Luftgaukommando Belgien-Nordfr.	
— Verwaltung —	
Eing.	28 JUL 1941
am :	
Tgb. Nr.	Asi 168

, den 2.7.1941

Urschriftlich

dem Luftgaukommando Belgien-Nordfrankreich

Verwaltung B 2

B r ü s s e l

=====

In der Anlage werden die Quartiergeld- und Strompreisforderungen der Gemeinde Ursel zurückgereicht mit der Bitte, das belgische Finanzministerium zu veranlassen, die geforderten Gelder der Gemeinde Ursel zu überweisen. Lt.Schreiben vom 22.3.41 weigert sich das belgische Finanzministerium, Besatzungskosten der Italiener zu bezahlen.

I.A.

Regierungsinspektor.

O.U., den 7.8.1941.

B_e_s_c_h_e_i_n_i_g_u_n_g!

Hiermit wird bescheinigt, daß die in der Anlage aufgeführten Quartiergeld- und Strompreisforderungen durch die deutsche Wehrmacht entstanden sind, wenn auch die Quartiere durch italienische Truppen belegt wurden. Die Quartierleistungen fallen unter die Quartiervergütungsverordnung für Belgien und Frankreich.

Reg. Inspektor.

De Fiats CR 42 brachten het er al niet beter van af !

Het toestel van *Sergente Maggiore Antonio Lazzari* (85-16, MM 6976) is om 14.30 u neergestreken te Corton bij Lowestoft (= kust). Het was aangevallen door drie Hurricanes. Bij de noodlanding was het landingsgestel gebroken (foto in Target England, p. 173).

Sergente Enzo Panichi (MM 6978) viel in zee met zijn jager bij Orfordness nadat deze door Flight-lieutenant H.P. Blatchford (DFC) was geraakt. Met zijn schroef had hij de bovenvleugel van de Fiat beschadigd.

Een noodlanding op het strand van Orfordness werd uitgevoerd door *Sergente Pietro Salvadori* (95-13, MM 5701). Enkel de olieleiding was stuk waardoor de motor oververhit geraakte. Na inspectie deden de Engelsen er proefvluchten mee te Farnborough en in de Air Development Unit van Duxford (identificatie B.T. 474). Nu is dit vliegtuig, weliswaar herschilderd, in het museum van de R.A.F te Hendon nog te bezichtigen (foto o.a. in Shores, p. 25 en Fly Past, p. 32).

Door de gevechten hadden de CR 42'ers met benzinegebrek te kampen ! Negentien voerden dan ook gedwongen noodlandingen uit van zodra ze de kusten van het vasteland bereikten. Tien geraakten hierdoor erg beschadigd. Twee gingen totaal verloren. Volgende piloten waren gekwetst : *Tenente P. Tacchini* (MM 5662-83/toestel verloren); *Sototenente Bruno Lena*; *Sergente Corsi*; *Sergente M. Sandini* (MM 5676-83/idem).

De Italiaanse bronnen gewagen van negen neergehaalde Engelse toestellen en zelfs nog vier waarschijnlijke treffers. De Engelsen vermelden echter geen verliezen !

Op 12 november noteert men in het OKW : "*Ital. Kampfflugzeugen haben unter starken Jagdschutz Harwich angegriffen und dabei 7 Jägers verloren*" (Klee, p. 125).

Op 21 NOVEMBER heeft een Engelse eenzame bommenwerper de Italianen te Ussel verrast ! Enkele toestellen geraakten hierbij beschadigd. Het is bekend dat Bomber Command (R.A.F.) toen geregeld, echter vnl. 's nachts, bombardementsvluchten op vliegvelden uitvoerde (Macmillan).

Op 23 NOVEMBER had nog een vrije jacht plaats in het gebied van Margate-Eastchurch tot bij Dungeness. Negenentwintig CR 42 stegen om 12.50 u op. Twee van de 83ste Squadriglia keerden al vlug wegens motorperikelen terug. De zeventenentwintig andere, onder Maggiore Vosilla, vlogen weldra langsheen de Engelse kust. Acht Spitfire IIa Vickers Supermarine van het Auxiliary Squadron City of Edinburgh N°. 603, gebaseerd te Hornchurch hebben hen verrast tijdens een patrouillevlucht die ze uitvoerden. Vanaf 13.00 u tot 13.30 u hadden hevige gevechten plaats in de omgeving van Dungeness op 15 km Z.W. van Dover. Twee CR 42, MM 5694-83^a/*Tenente G. Mazza*, en MM 5665-95^a/*Sergente Maggiore G. Grillo*, stortten in zee en de piloten werden als vermist opgegeven. Drie andere toestellen maakten met gekwetste piloten een noodlanding boven Frankrijk :

Maresciallo Sozzi (MM 6975/15-83), met longkwetsuur, *Sergente Maggiore F. Campanile* (83^a) en *Sergente M. Melano* (83^a). De Italianen vermeldden opnieuw vijf neergehaalde vliegtuigen.

Ondertussen opereerden vierentwintig G-50 bis wat meer landinwaarts binnen hetzelfde gebied. Deze zijn door de Engelse jagers ongemoeid gelaten.

Omstreeks de middag van 28 NOVEMBER vlogen drieëntwintig G-50 bis vergezeld van een kleine formatie Messerschmitts Bf 109 en eveneens van een formatie van vierentwintig Fiat CR 42 een patrouillevlucht over Ashford, Maidstone en Dungeness. Er was ditmaal geen treffen met Engelse squadrons.

Volgens het getuigenis van Stanford Tuck, Sqn-ldr van het 257th Sqn. vochten de Italiaanse piloten zeer moedig, maar ze hadden zo goed als geen kans tot enig succes wegens de grotere snelheid en vuurkracht van de Hawker Hurricanes.

Het weder werd steeds kouder. Op zeventuizend meter hoogte is de temperatuur al vlug -50° Celsius en zelfs met verwarmde vliegakleedij en in een verwarmde cockpit was dit moeilijk uit te houden ! Vergeten we niet dat het vliegtuigen in zeildoek betrof en met open cockpit ! Getuigen zagen de CR 42-toestellen soms met wapperende flarden terugkeren !

Wanneer op tien januari 1941 het Corpo België begon te verlaten trok de 56° Stormo ook mee naar Italië (1ste etappe Frankfurt). Enkel de 352ste en de 353ste Squadriglie bleven voorlopig te Maldegem met hun G-50 bis.

Deze vlogen dan nog vóór hun repatriëring zeshonderd tweeënzestig defensieve vluchten (een totaal voor het Corpo inzake jacht van 1596 sorties !).

Nu was het vnl. langsheen de kust, van Calais tot het uiterste noorden van Nederland. Naast bewakingsopdrachten was het ook konvooibescherming. Soms een optreden tegen een gesignaleerd vijandelijk toestel. Zo kwam Capitano Mario Roncali, geboren te Firenze op 3/11/1910, bij een ongeluk aan zijn einde op 13 februari.

Op zoek naar een vijandig toestel dat van de kust richting Brugge naderde, bij een laaghangend wolkendek, verloor hij de controle over zijn toestel en stortte vanop circa 300 m om 12.45 u te pletter met zijn G-50 bis te Steenbrugge (naar Relazione Giornaliere - 352 Sq, p. 124/Stato Maggiore Dell'Aeronautica/Ufficio Storico).

Tijdens hun verblijf te Maldegem hebben de piloten een cursus gevolgd om over te schakelen op Dora en zelfs op Messerschmitt 109 E(mil). De mecaniciens volgden herscholing in de Erlafabriek te Durne/Antwerpen. In februari voerde men geregeld oefenvluchten op Bf 109 uit.

In maart verliet de 352ste en ook de 353ste Squadriglia België voor Desvres bij Calais.

Toen Generalfeldmarschall A. Kesselring een bezoek aan de basis van Desvres bracht, dit op 4 april, beloofde hij hun nog de overschakeling op Messerschmitt !

Doch nog in april verliet men ook Desvres. Op 15 april had het laatste Italiaans toestel de Kanaalkust verlaten !

We zien de tweedekkers van de 56ste Stormo later in Libië optreden dat ze eind januari reeds vervoegd hadden. Op 11 april vlogen ze bijvoorbeeld een raid bij Tobruk en de BR 20 M van de 43ste Stormo zijn er ook aangekomen en voerden o.m. nachtaanvallen op Benghazi en Agedabia uit.

De inbreng van het Italienischen Expeditions Fliegerkorps had geen noemenswaardige invloed op de gevechtshandelingen met de Engelsen en was eerder een *"rein symbolischen Akt"* aldus Weber. En ook J. Nowarra noemt het slechts een *"Geste, mehr was es nicht, da die Italienischen Flugzeuge für England Einsatz nabsolut ungeeignet waren"* (o.c.p. 118).

In de inkwartieringen te Ursel zien we dat het Casino voor de officieren openbleef tot zeven februari en de laatste man, een onderofficier, verliet op negen februari ook zijn kwartier.

De Duitsers van het Feldbauamt der Luftwaffe, die dus te Knesselare ingekwartierd waren, verlieten grotendeels eind januari dit dorp, vermoedelijk opnieuw voor Ursel, daar er ongetwijfeld veel ruimte in de barakken vrijgekomen was. Andere bleven tot begin april. De pioniers (Heer) verlieten half april hun verblijven. De Duitse voertuigen blijken grotendeels begin februari per trein van uit Eeklo vertrokken te zijn naar Polen.

De rekeningen voor de inkwartieringen van de troepen werden steeds aan het Belgisch Ministerie van Financiën overgemaakt. Dit was voor de uitbetaling van de bezettingstroepen verantwoordelijk. Zo gebeurde het dus ook voor de Italiaanse dossiers die de gemeente Ursel overmaakte.

Doch nu beriep het Ministerie zich op het feit dat het hier geen bezettingstroepen betrof. In zijn brief van 23 maart weigerde het dus prompt deze onkosten te vergoeden voor de afdeling van het C.A.I. die te Ursel was ingekwartierd geweest. Zo zal het vermoedelijk ook elders, waar afdelingen van het C.A.I. bij de burgers waren ondergebracht, het geval geweest zijn.

Het gemeentebestuur maakte dus maar het dossier aan de *Dienststelle L 05003, Luftgaupostamt Brüssel-Verwaltung*, over.

Deze stuurde het bundel aan haar hiërarchische overheid en vroeg opheldering. Hier dus aan het *Luftgaukommando Belgien-Nord-Frankreich-Verwaltung B 2*, en dit door middel van haar Regierungs Inspektor op 9 april.

Op 7 juni kwam het bundel van het Luftgau H. Qu. terug met de melding dat *"die Inanspruchnahme von Quartieren durch die italienische Wehrmacht fällt unter die Quartiervergütungsverordnung für Belgien und Frankreich"*.

In dezelfde maand was Luftflotte 2 naar Warschau getrokken (Operatie Barbarossa) en kreeg Luftgau II (= Posen) onder bevel. Deze Luftgau was opgericht op 30 september 1939 na de inval in Polen.

Op 2 juli antwoordde de *Dienststelle L 05003*, nu *Luftgaupostamt Posen* geworden, door middel van dezelfde Regierungs Inspektor die dus nu te Poznan in het westen van Polen resideert, aan Luftgaukommando-Verwaltung B2-Brüssel dat : *"die belgische Regierung verweigert, wie aus dem beigefügten Schreiben hervorgeht, die Bezahlung"* te doen.

Het verder verloop is ons ook bekend. Op 7 augustus richtte de Dienststelle L 05003 Lg. P.A. Posen-gruppe Verwaltung, een nota aan de burgemeester van Ursel waarin zij mededeelde dat het bundel hierbij werd teruggestuurd en na inlichtingen te hebben ingewonnen bij het Luftgaukommando, de Duitse Verwaltung zich niet kan inlaten met interne Belgische kwesties. Men moet aan de Belgische Regering maar de uitbetaling vragen. Ze voegde er echter wel een Bescheinigung bij waarin zij mededeelde dat de kosten *"durch die deutsche Wehrmacht entstanden sind, wenn auch die Quartiere durch die italienische Truppen belegt wurden"*.

En zo is wat later de betaling gevolgd...! (17).

D. Sluimerend de bezetting door

Het verdere jaar 1941 lagen nog Duitse troepen te Ursel ingekwartierd maar hun aantal was fel geslonken.

In het eerste ons bekend verslag van de weerstand zien we dat zeker van half juli het terrein door het graven van putten, het aanbrengen van prikdraadversperringen en het plaatsen van Friese ruiters onbruikbaar was gemaakt. Eens vloog een Duits toestel in nood zo in deze versperringen bij een noodlandingspoging.

De barakken zijn benomen en in het kasteeltje is in december een electriciteitsmeter voor een badinstallatie geplaatst.

Van in het voorjaar 1942 is opnieuw aan het vliegveld gewerkt. De Dienststelle L 54161 (afd. van het Luftgaupostamt Brüssel) houdt toezicht op de werken. Van dezelfde Dienststelle wordt ook te Knesselare gesproken in maart in verband met het oprichten van de Flakbarakken in de Kloosterstraat ter hoogte van de Vrije Jongensschool.

Te Ursel wordt de startbaan met ongeveer vijfenzeventig meter verlengd en zuidelijk met tien meter verbreed. Ze is nu exact negenhonderd vijftientig meter ! Half mei was dit werk blijkbaar voltooid. Vermoedelijk was het de Firma Grünhauser die dit met Belgische arbeidskrachten heeft uitgevoerd. Box 17 is toen ook gesloopt.

Oost van het munitiepark, rechtover de Hoeve De Muer, werd een schietstand aangelegd voor het testen van de mitrailleurs van de vliegtuigen. Een honderdtal meter west ervan, en W. naast de dreef aldaar, werd een kelder en de fundering van een op te richten gebouw aangevat die verder niet is afgewerkt.

Flakstände zijn van 14 tot 20 juni bezet in de Wessegemstraat en in de Saluinstraat (weide van Veldekensputje). Ook zijn een twintigtal mitrailleurs van Maldegem aanwezig. Men signaleert o.a. FP 05688 bij O. De Clercq.

Achterzijde van de Flakbarakken in de Kloosterstraat te Knesselare. Deze foto dateert vermoedelijk uit 1942.

Een Leutnant en rechts twee onderofficieren van de Luftwaffe. Op het voorplan is het een Feldwebel (Wachtmeister). Vermits de kleuren van de kraagspiegels rood zijn betreft het Flak. Een barak achter de Jongensschool en een kleinere achter de Parochiale Feestzaal. Foto vermoedelijk uit 1942 (Knesselare).

*In 1942 waren de resterende netboxen nagenoeg allemaal op deze wijze omgevormd.
(Verz. G. Van de Castele, Knesselare).*

*Hellemeersen/Knesselare; ten vroegste augustus '41.
Een Gefreiter (zilveren keper en twee gestileerde vleugels) tussen rechts en links een Soldat (één gestileerde vogel). Kraagpatjes zijn zwart (Feldbauamt der Luftwaffe). Een idyllische plek als deze behoort tot het verleden !*

In augustus zouden af en toe enkele vliegtuigen op het terrein zijn opgedoken, die telkens na een kort verblijf in de richting van Nederland vertrokken (Maldegem ?).

Op twintig november was reeds een schuilplaats op het Dorp gebouwd net vóór het Gemeentehuis. Dit was overigens ook te Aalter gebeurd (Station en Gemeentehuis) en te Knesselare (Gemeenteschool en Gemeentehuis).

In november-december signaleert men zesendertig manschappen van de Zwarte Brigade. Vermoedelijk gaat het hier over mannen van de *Vlaamse Fabriekswacht*. Op het vliegveld waar ze bewakingsoopdrachten verrichtten, werd het opnieuw zeer kalm !

Op 26 januari 1943 hingen op middelmatige hoogte wat wolkenflarden. Plots waren een paar buien uit mitrailleurse te horen. Het teken van een kortstondig luchtgevecht!

De Spitfire P(hoto) R(econnaissance) van het 542nd Squadron uit Benson (Spitfire IV, AB 430) van de A-Flight, dook pijlrecht naar beneden en stortte te pletter aan de rand van het vliegveld, op 10 m N. van de weg Ursel/Aalterbrug, in de bocht van een beek. Dit bij kilometerpaal 11 (oude kaart).

Het toestel brandde volledig uit. Het verkoold lichaam van de tweeëntwintigjarige *sergeant John, D. Goldie*, 1371755, volonteer reserve, R.A.F., werd uit de wrakstukken gehaald en te Eeklo ter aarde besteld. Hij moet compleet verrast zijn geweest bij het uitvoeren van zijn taak. Vermoedelijk nam hij foto's van de basis Ursel (18).

Het eerste verslag van de weerstand voor dit jaar is gedateerd van zeven maart. Terrein is verlaten; barakken zijn leeg !

Friese ruiters en prikdraadversperringen; dit laatste zal tot bij de Bevrijding zo blijven!

Een achttal namaaktoestellen liggen over het veld verspreid. Zestig arbeiders zijn aanwezig want er worden opnieuw aardappelen geteeld langs de buitenboorden. Het middengedeelte wordt zoals vorig jaar door een kudde schapen begraasd.

In juni spreekt men van acht manschappen van de *Vlaamse Fabriekswacht* die wacht lopen bij de aardappelvelden maar er zijn nog twee wachtposten van de Duitsers waartoe deze tussen de dertig en veertig manschappen inzetten. De Fabriekswachters met hun schaarleider hangen af van de oppervlaandrig van de 9de Compagnie te Maldegem. Doch ook Feldwebel Heinz controleert hen af en toe.

Het munitiedepot blijkt niet meer onderhouden te zijn.

De laatste week van juni zouden er meer aanwezig geweest zijn.

In mei 1943 waren nieuwe compagnieën gevormd bij het 4de Regiment van het *National Sozialistisches Kraftfahrerkorps (N.S.S.K.)* Ze kregen in juni hun opleiding in de Kazerne van de Transmissietroepen te Vilvoorde bij de Ersatz Kompanie.

In juli en augustus vinden we dan in de verslagen van de weerstand de *3de Kompanie* van dit Vlaams regiment (compagnieoverste is Obersturmführer Fichtinger) te Ursel en te Aalter waar ze een verdere infanterieopleiding krijgen.

Schietstand voor het testen van de mitrailleurs van de vliegtuigen. De foto rechts is genomen vanop de halfcirkelvormige wal in mei '43. In de achtergrond bemerk je de Hoeve De Muer. De foto links is van 1944 of later en toont een binnenzicht van de bunker waarin de schietschijven stonden en gefotografeerd vanuit het zuiden.

(Verz. J. Sloek-Mattheeuws, Knesselare)

Volgens Jan Vincx, o.c. bd. I, pp. 52, 79 en 103, op wie we ons hier voor de context baseren, zijn ze toen vertrokken naar Reindahlen bij Mönchen-Gladbach voor zes weken Fahrshüle (opleiding Dieselmotoren en rijden op houtgas). Later ingezet bij de bouw van de Atlantikwal en van V 1-stellingen in Normandië (19).

In juli waren er te Ussel nog 180 infanteristen gelegen; in augustus spreekt men van 150 mannen van de Luftwaffe; in september opnieuw van 1100 infanteristen. Deze infanterie zal wel met het terrein weinig uitstaans gehad hebben. De onderkomens van de troepen zijn in elk geval regelmatig benomen want op zeventien december gebied het Kommando te Maldegem om dertien schouwen te reinigen !

In december duikt voor het eerst opnieuw een bewaking van twintig manschappen van de *Vlaamse Wachbrigade* op (ondertussen sinds 4/6/1943 uit de Vl. Fabriekswacht gevormd) samen met acht, nadien vier, Duitse soldaten. Dit zal zo blijven tot het eind van de bezetting.

Op 12 januari 1944 is het installatiepersoneel aanwezig om nogmaals een groep van tachtig N.S.S.K.'ers te ontvangen. Mogelijks gaat het om manschappen die onderricht in de rijsschool ontvangen die te Ussel was ingericht.

De Geallieerden vallen als voorbereiding tot de landing in Normandië alle trafiek, zowel te water als te land aan. Zo bestoken op 21 mei Typhoons van het 137th Squadron (Manston) tussen 10.40 en 11.40 u met hun rocket projectiles en met de 20 mm-kanonnen een *'factory and two barges'* te Aalter. Het gaat hier over de laadplaats van sparren langs de Brugsevaart bij Woestijne; sparren in de bossen van het Drongengoed gewonnen. Eén van deze toestellen is op terugweg in de omgeving van Roeselare getroffen door de Flak en stortte neer.

Op 25 mei werd bij het station van Aalter gemित्रailleerd. Eveneens op 26 en 30 augustus vielen treinen te Aalter ten prooi aan de R.A.F. Een eerste maal was het spoorwegverkeer te Aalter al op 14 augustus 1943 aangevallen ! (20).

Ondertussen is de landing in Normandië een feit !

De Geallieerden rukken vlug op. Dit brengt uiteraard allerlei troepenverplaatsingen met zich mee, troepen die kwartier opslaan waar de gelegenheid zich voor doet en te Ursel bieden de barakken een goed onderkomen ! (21).

Op 10 februari waren reeds zevenhonderd manschappen te Ursel ondergebracht geweest. De Jongensschool blijkt van 21 februari tot 31 maart en van 18 augustus tot in september benomen. Duitsers liggen van juli tot september ook in de Patronage.

De *1ste SS Panzer-Division "Leibstandarte Adolf Hitler"* (1 LSSAH) onder SS-Brigade-Führer und Generalmajor der Waffen-SS Theodor Wisch was uit de Oekraïne gekomen met haar Panzer-Grenadier-Regimenten en in reorganisatie vanaf mei tot juni te Turnhout; met haar artillerie te Mol. Nadien in juli lag ze in Vlaanderen om dan ingezet te worden in het Kampfraum België/Nordfrankreich.

Zo signaleert de weerstand met alle details op 14 juni ongeveer dertig zware tanks (IIde Bataljon met Feldpostnummer 09781) te Knesselare. Maar ook te Ursel in de omgeving van Pilkem zijn er gestationeerd. Enkele opgeëiste burgers trekken de wacht op bij kanonnen van 16 juni en dit tot 23 juni. Het zal dus ook wel bij deze divisie geweest zijn (22).

De woning te Pilkem, binnen het munitiedepot is op 22 juli, en de Hoeve Gaudissabois twee dagen later, door het Flugplatzkommando Maldegem vrij gegeven.

Omstreeks die tijd is een barak (of waren het er twee) op de Kajuttenberg langsheen de buurtspoorweg toevallig door het voorbijrijden van een stoomlokomotief, waarop men het vuur aanpokerde, in brand geraakt.

In het laatste verslag van de weerstand (12/8) vermeldt men dat het vliegveld nog steeds, met staken in de grond geheid die onderling met prikdraad verbonden zijn, is onbruikbaar gemaakt. De verbindingsweg die de startbaan met de weg Ursel/Knesselare verbindt is gedynamiteerd. De startbaan op dit ogenblik dus eveneens. Er waren maar enkele kraters geslagen die bij de komst van de Geallieerden vlug konden gedempt worden. Men neemt nu ook het nog aanwezige keukenmateriaal op het vliegveld weg !

Men was ondertussen ook begonnen om voorbereidende verdedigingswerken uit te voeren. Zo wou men de aftrekkende troepen evt. bij de stellingname achter het Kanaal Gent-Brugge enkele voorafgereedgemaakte verdedigingsstellingen aanbieden.

Op 15 juli kwam zo de Bauunternehmung für Hoch-und Tiefbauten met twaalf manschappen te Ursel logeren. Sommige bleven er tot één augustus. Waarschijnlijk zijn zij het die N. van Aalterbrug een inham graafden voor een tankstelling in de reeds gedeeltelijk aangelegde heuvel die toegang tot de nieuwe brug zou verlenen (latere Knokseweg). Ook vóór de kerk van Aalterbrug werd een stelling voor antitankgeschut ingericht die overigens gebruikt is. En elders is ook een en ander gebeurd.

De bewaking door de Vlaamse Wachtbrigade is vooraleer de lijntroepen aankwamen (= 8 september), die in allerhaast het Kanaal Brugge-Gent in verdediging brachten, weggetrokken.

In deze dode tussenperiode begon men eerst de aardappelkuilen op het vliegveld te plunderen. Het paar Duitse soldaten heeft de touwtjes niet meer in handen en deze willen of kunnen niet meer reageren. Sporadisch komt nog wel een eenzame patrouilleur op de fiets een ronde maken waarbij dan iedereen op de vlucht slaat om zodra hij de rug gekeerd is te herbeginnen !

De Firma L. uit Maldegem is van 24 augustus tot 2 september aan de ontruiming van het munitiepark bezig. Andere burgers trokken de wacht op bij de Tramhangar van 13 tot 18 augustus.

Feldpost 18153, blijkbaar een telefoonpost voor het vliegveld, ligt nog steeds en reeds van in het begin, bij O. De Clercq langsheen de Urselseweg. De Dienststelle L 49362 Brüssel betaalde eveneens doorlopend tot bij de bevrijding een paar poets- en kookvrouwen die in de barakken, zowel op als buiten het vliegveld, behulpzaam waren.

III. DE BEVRIJDING EN DE TIJD ER NA (13 SEPTEMBER '44 TOT ...)

Vóór de landing in Normandië (6 juni) was de *Allied Expeditionary Air Force* opgericht, bestaande uit afdelingen van de Royal Air Force en van de in Engeland gestationeerde 8th en 9th Army Air Force van de Amerikanen. Hierbij kwam als een afdeling ervan de *Second Tactical Air Force* (Britten) tot stand met ondermeer de *84th Group* onder bevel van Air Vice-Marshall L.O. Brown.

Dit was een 'Composite Group' bestaande uit jagers-, jagerbommenwerpers- en verkenningssquadrons. Het is voornamelijk deze groep die voor onze streek van belang is (23).

Toch kondigden de naderende bevrijders zich in ons gebied aan door een aanval met Typhoons 1b van het *182nd Squadron van N°. 124 Wing/83th Group*. Het was een

squadron van de Royal Australian Air Force (2nd T.A.F.). In de late namiddag van 8 september voerden ze duikvluchten uit boven Ruiselede. De Typhoon EK 289 werd hierbij door de Flak getroffen en stortte Z.W. van Aalter neer. De piloot, warrant officer Thomas Coburn overleefde het niet. Code XM; sqn-ldr. G. Gray (DFC) en van uit Creton (B-30) of Glisy (B-48).

Een paar uur later bereikte de Eerste Poolse Pantserdivisie (afdeling van het 1ste Canadese Leger/IJde Legerkorps) bij Aalterbrug de zuidzijde van het Kanaal Gent-Brugge. Tot een doorstoten naar Knesselare en Ursel kwam het evenwel niet. Het kanaal was door de Duitsers vlug in verdediging gebracht. Een overtocht zou de volgende dagen moeizaam meer westwaarts bij de Moerbrug/Oostkamp bevochten worden door de 4de Canadese Pantserdivisie (afd. 1ste Canadese Leger/IJde LK). De bevrijding van het gebied noord van het kanaal in de omgeving van Knesselare en Ursel kwam dan ook via Oedelem. De eerste Canadese tanks bereikten zo Knesselare pas in de namiddag van 12 september omstreeks 13.30 u.

Op deze bevrijdingsdag deed een *B 17 G-55 Bo(eing)* een noodlanding op het gehucht Zandekens/Knesselare. De aftrekkende Duitsers konden de bemanning nog krijgsgevangen nemen ! (24).

Het toestel was van boven de Poolse sector gekomen en zwenkte in de richting van Knesselare af. Heeft het de startbaan van Ursel opgemerkt en nog een uiterste poging aangewend om daar te landen ? Het vloog nog slechts op twee of drie motoren en misschien heeft het ondertussen gezien dat de startbaan onbruikbaar was gemaakt. In elk geval is het door dit maneuver in de val gevlogen !

In die septembermaand zijn verschillende grote raids door de 8th Army Air Force uitgevoerd op 'oil targets' in Centraal- en Oost-Duitsland. Op 12 september waren zo Ruhland, Brück, Magdeburg, Böhlen, Misburg en Hemmingstedt door Bomber Command bestookt. Het is op terugweg van de opdracht 8 A.F. 626, die met 813 vliegtuigen (B 17 en B 24) werd gevlogen, dat het *toestel "O" van het 525th Squadron van de 379th Bomb Group* tot deze buiklanding is gedwongen geweest. (Merk op dat bij de Amerikanen, in tegenstelling tot de Engelsen, de groep hiërarchisch onder de wing staat !). Het gebeurde omstreeks 10.00 à 11.00 uur in de voormiddag.

We zien dat deze groep, die meer opdrachten dan eender welke bomb group van de 8th A.A.F. heeft uitgevoerd, te Kimbolton in het Graafschap Suffolk was gestationeerd. Hij behoorde tot de 41ste Combat Bombardment Wing met HQ te Molesworth (Northamptonshire) (1ste Air Division/8th USAAF).

Aanvankelijk werd het vliegveld door de geallieerden niet in gebruik genomen. Het is in de op de bevrijding volgende dagen dat de plundering van het terrein verder ging (tweede helft van september). Eerst kwam de inboedel van de barakken aan de beurt en... na een tijdje begint men de barakken volledig te slopen. Enkel gebouwen in meer duurzaam materiaal opgetrokken ontsnappen maar zijn niet alleen van alle meubilering beroofd maar eveneens ontdaan van dakbedekking, deuren, ramen, enz... Inzake vervoer werkte men zelfs in georganiseerd verband met paard en kar !

B 17 Flying Fortress 42-102675 kort na de noodlanding. Zwarte driehoek met witte K in gele omranding (= 379th Group met 524th, 525th, 526th en 527th Squadron, respectievelijk met de kenletters WA, FR, LF en FO). Hoewel de codes gewoonlijk op de romp voor en de individuele toestelletter (hier O) na het nationaliteitskenteken zijn aangegeven, zien we ze hier op het staartvlak (2 staat voor 2de Sqn = 525th Sqn).

Vooraanzicht van hetzelfde toestel. In de bevrijdingssfeer werd zelfs hier een Belgische vlag aangebracht ! Het toestel is later ter plaatse volledig gesloopt en verkocht.

Het was geen verdoken gedoe. Na de oorlog verzezen op verschillende erven gebouwtjes met materiaal van het vliegveld opgericht. Er bestaan er nu nog ! Ook bij de laadplaats van sparren bij Woestijne op het Kanaal Gent-Brugge werden de aldaar nog aanwezige stocks volledig ontvreemd.

Wanneer nu de Engelsen het vliegveld in gebruik willen nemen is dit volledig geplunderd ! Wat nog restte waren enkele muren van gebouwen en boxen naast de door de Duitsers onbruikbaar gemaakte startbaan en de intakte wegeninfrastructuur.

Daar dus alle barakken gesloopt waren werden door de Witte Brigade met vrachtwagens van de Engelsen, enkele ophaalbeurten ingericht waarbij men bij de omwonende personen hier en daar wat materiaal van de plundering afkomstig ging verzamelen. Hiermede werden dan volgende noodverblijven opgericht zodat er opnieuw vijf waren :

1) De Vlieger Renaat, Brugstraat 9 : 9 x 3 en 2 m. hoog.

2) De Vuyst Herman, Roze 56a : 4 x 2 en 2 m. hoog.

3) Leuntjes Maurits, Dorp 79 : 3 x 2,5 en 2,5 m. hoog.

4) De Coster Omer, Kapelstraat : 17,5 m².

5) De Clercq C., wonende Weststraat, Aalter : 16 m².

(Deze was schaapherder op het vliegveld en had een barak op het Blauwgoed in gebruik).

De eerste inkwartieringen te Ursel van 2 tot 30 oktober (in de Aangenomen Jongensschool) en te Knesselare van 21 tot 24 oktober (in het Klooster en omgeving/Hirings 201 en een afdeling van een Royal Armoured Corps) hebben met het vliegveld geen uitstaans.

Op 29, 30 en 31 oktober kwam N° 123 WING naar het Terrein B-67 (= Ursel). Zo vinden we te Ursel genoteerd N° 1310 *Mobile Wing Headquarters-N°. 123 Wing*. Men is er (16 nov.) op negentig verschillende plaatsen in de gemeente ingekwartierd. Daaronder de beide scholen, het gemeentehuis, de pastorie, enz... Dezelfde wing vinden we ook te Knesselare in enkele huizen van de Veldstraat en in de beide Jongensscholen. De piloten, waarschijnlijk enkel deze die in stand-by waren, verbleven in tenten op het vliegveld zelf. De squadrons die te Ursel aankwamen waren naar alle waarschijnlijkheid niet voltallig meer. Men had in voorgaande dagen heel wat toestellen, vnl. door neerschieten door de Flak, verloren.

De Typhoons werden op en in de omgeving van de ringbaan opgesteld, doch het minst langs de oostelijke kant waar overigens geen camouflagegelegenheid was.

De N°. 123 Wing was reeds op 25 juli gefusioneerd geworden met de N°. 136 Wing van dezelfde 84th Group en kwam toen onder bevel van wing-commander Walter Dring (DFC), voordien bevelhebber van N°. 183 Squadron. Het was deze wing die samen met N°. 146 Wing het Eerste Canadese Leger in ons gewest steunde. De wing bestond uit de *squadrons nrs. 173, 174, 609 en 198*.

Men was uitgerust met jagerbommenwerpers *Hawker Typhoon Ib*, wel de beste toestellen in hun soort op dit ogenblik !

Als stuwkracht een Sabre-motor van 2400 pk van de Firma Hawker-Siddeley die 412 miles/h op 19.000 voet haalde (voet = 30,48 cm). In duikvlucht bereikte men zelfs 500 mph !

Hun actieradius bedroeg 510 range miles (mile = 1609 m).

De bewapening bestond uit vier twintig millimeter Hispano-kanonnen in de vleugels (2 x 2) en ze droegen onder de vleugels acht R(ocket) P(rojectiles), beiderzijds vier. Indien deze niet aanwezig waren kon men tot 2000 lb bommen vervoeren, eventueel gecombineerd twee reservebenzinetanks en twee bommen van 500 lbs.

De 123ste Wing was boven de *landingsstroken van Normandië* aanwezig geweest op 6 juni.

Eens in Frankrijk gestationeerd is de wing bekend geraakt voor haar aanval op een klein adellijk landgoed in een bos bij Vire waar het *HK van een Duitse Pantserdivisie* volledig werd gelijkwideerd. Generalmajor Ritter Von Elber von Darwans, twee majoors, twee kapiteins en veertien officieren en onderofficieren vonden er de dood !

Bij de *Slag om Falaise* (15 tot 19 augustus) trad de wing onder Dring op met tweeëndertig Typhoons op een kolonne tanks en gepantserde voertuigen toen de 1ste Poolse Pantserdivisie bij Vimoutiers in moeilijkheden verkeerde. Vier piloten schoten die dag het leven in bij een gevecht met Messerschmitts 109. Kort na 17 september vloog de wing met vier maal twaalf Typhoons van uit Merville, hun laatste Franse basis op 25 km W. van Rijsel, ten aanval naar het *Bruggehoofd van Arnhem*. Midderwijl dropten de Dakota's er versterkingen (25).

Naast Duinkerken en Calais stond te Merville ook de luchtsteun op het programma voor de *Operatie Switch Back* (6 okt.-3 nov.). Dit was de opruiming van de Duitse weerstand in Westelijk Zeeuws-Vlaanderen via een aanval van de 9de Canadese Infanteriebrigade van uit Terneuzen over de Braakman bij Hoofdplaat, gekombineerd met een aanval O. van Strobrugge door de 7de Canadese Infanteriebrigade. De gevechten waaierden uit tot de kust bij Knokke (1/11) en Zeebrugge (3/11).

Zo vloog men een aanval op een weerstand op de *weg van St.-Laureins naar St.-Margriete* waarbij flight-sergeant Teather het leven inschoot (26).

Het 164ste Squadron onder leiding van flight-lieutenant Ch. Demoulin vloog met acht Typhoons een aanval op Baarle-Nassau. De Polen ondervonden hevige tegenstand in dit grotendeels overstroemd gebied. Negen artilleriestukken werden uitgeschakeld en drie Tjigertanks vernield. Meerdere andere tanks eveneens buiten gevecht gesteld (4 oktober) (27).

Reeds op 2 september '43 had dit squadron een aanval uitgevoerd op 'lock gates' (= sluizen) op Zuid-Beveland en er één kunnen vernietigen. Squadron-leader McKeown schoot er echter het leven bij in. Toen kwamen ze uit Manston en vlogen reeds met Hurricanes IV met rockets onder de vleugels.

Op deze B 17 G vinden we de klassieke manier van aanduiden van de identificatietekens terug (N7.U). Het groepskenmerk was hier een zwarte driehoek met witte W. De twee meisjes in de opening staan op de plaats waar de linker zijmitrailleur is weggenomen. De foto van het wrak werd genomen op de basis van Ussel in 1945 en wel na het verslepen.

(Verz. R. Mouton, Nevele)

N.A. Mustang III. Op de orig. foto zijn vaag de bovendelen van de code 'SJ' te zien. Het N°, 126 Sqn. vloog zijn eerste vlucht met Mustang op 3/11/45, een begeleiding van uit Bentwaters van vijftig Lancasters bij een bombardement op Dortmund. Op 11 jan. maakte bij een dergelijke opdracht een Mustang een noodlanding te Ussel. De foto is naar vermoeden dus van dit toestel en de manschappen van de 424 R. & R.U. blijkens de Field Service Cap. Enkel de 3de persoon van rechts draagt de ons meer vertrouwde 'Beret'. Geweer Lee Enfield. 303 (Nr. 1, MK III).*

De Duitse batterijen, langs de kusten van het inmiddels door dijkbombardementen van de Amerikaanse Army Air Force onder water gezette Eiland Walcheren, berokkend erg veel last aan de overvliegende Dakota's met bevoorradings voor Arnhem. Deze kustbatterijen werden dan ook een primordiaal doel.

Ook het *radarstation bij Vlissingen* werd door het 164ste Squadron met twaalf Typhoons buiten gebruik gesteld.

Verder verleende de wing van uit Merville en later van uit Ussel de nodige luchtsteun bij de *Operatie Vitality I* (24 tot 31 okt.) zijnde de opmars van de 2de Canadese Infanteriedivisie van Woensdrecht door Zuid-Beveland naar Noord-Beveland en Walcheren met uiteraard het oversteken van het Sloe.

Tevens kreeg de *Operatie Vitality II* (26 okt. tot 7 nov.) de nodige rugsteun. Het was de landing van uit Terneuzen op Zuid-Beveland, iets ten westen van Hoedekenskerke en dit door de 79th Armoured Division.

Ondertussen waren de vier squadrons te Ussel aangekomen. Ze lagen nu heel wat dichter hun aanvalsgebied. Zo konden ze ook langer boven hun operatiegebied blijven.

Nº. 198 SQUADRON (behoorde tot Nº. 123 Wing sinds 17 maart '44). Kenletters waren TP... en squadron-leader was sinds 15 september A.W. Ridler.

Nº. 609 SQUADRON (behoorde tot Nº. 123 Wing sinds 1 maart '44). Het werd ook West Riding of Yorkshire Squadron genoemd en droeg de identificatie PR... Dit squadron had op 21 oktober 1940 reeds zijn 100ste overwinning geboekt ! Nu was T.Y. Wallace (DFC), een Zuid-Afrikaan, er de squadron-leader.

Nº. 183 SQUADRON (slechts vanaf 26 juli bij Nº. 123 Wing; voordien bij Nº. 136 Wing). Het werd ook Gold Coast Squadron genoemd en droeg de kenletters HF... Hier was Rex Mulliner de squadron-leader. Het squadron kwam als eerste op 29 oktober te Ussel aan. De drie andere squadrons landden er slechts op 30 oktober.

Nº. 164 SQUADRON (eveneens bij Nº. 123 Wing vanaf 26 juli en voordien bij Nº. 136 Wing. Men noemde het ook Argentine-British Squadron en het voerde de kenletters FJ... op de romp. De squadron-leader was een Belg, Remi Van Lierde (DFC + 2 Bar.).

De beide eerste squadrons kwamen van Merville (= B-53); de twee laatst genoemde van Merville-Baromesnil (= B-35 !).

Van uit Ussel verleent men verder steun aan voorgenoemde operaties voor zover dit althans nog nodig bleek, doch vnl. *de batterijen ten Z.W. op het Eiland Walcheren*, in de omgeving van Vlissingen, vallen hen ten prooi !

Daarbij komt nu de *Operatie Infatuate I* (1 tot 7 november) met de landing van uit Breskens op Vlissingen door de 52nd Lowland Divisie met vnl. het 4th Commando. Twaalf Typhoons van het 183ste Squadron steunen de landingsvaartuigen door een

aanval op de vuurmonden te Vlissingen die de vaartuigen eens ze uit het rookgordijn op de Westerschelde opdagen hevig onder vuur nemen ! (1/11).

De *Operatie Infatuatie II* (1 tot 7 nov.) met de overtocht van uit Oostende naar Westkapelle/Walcheren door een groepering onder bevel van dezelfde Lowland Divisie uitgevoerd, wordt eveneens met de nodige luchtsteun van een squadron van de 123ste Wing bedacht.

De dag van 1 november hing de bewolking slechts op vijfhonderd meter hoogte en de zichtbaarheid op de basis Ursel bedroeg nauwelijks één kilometer. De wing kreeg voor haar steun op 1 november verleend de felicitatie van haar hoger commando-echelon !

Van het 609th Squadron weten we ook dat het een aanval vloog tegen een hinderende 'pillbox' (= bunker) op de dijk bij Vlissingen.

Vermelden we nog dat lange tijd een waarnemingsvliegtuigje van de artillerie aanwezig was. Het landde steeds in de omgeving van het Blauwgoed en ook het personeel er bij betrokken verbleef aldaar in een tent.

Van 7 tot 11 november - dus na de val van Walcheren - vloog het 609th Squadron op Duinkerken. Vergeten we niet dat deze havenstad slechts op 9 mei kapituleerde ! Men bestookte aldaar o.a. een HK eerst met Rocket Projectiles, daarna met de

Winter 1944/45. Technische troepen van de R.A.F. Albatrox en propeller op de bovenmouw van de 'Utility Battle-Dress' (nieuw model sinds 1940 met de knopen zichtbaar). Foto genomen aan de achterzijde van de afgebroken woning van Florent Spanhove (op de foto) in de Veldstraat/Knesselare. Thans is dit de nieuwe woning nr. 4.

boordkanonnen. Nadien nog achtmaal een vlucht telkens met acht toestellen en dit vnl. op de 88 mm kanonnen van de Duitse verdediging.

Een laatste vlucht op 11 november met twaalf Typhoons onder bevel van de squadron-leader Wallace werd hem noodlottig. Zijn getroffen toestel (de MN 205) stortte bij de aanval op een opslagplaats in het centrum van de stad, op het strand Z.O. van Duinkerken neer. Hij overleefde de crash niet.

Op 14 november werd hij opgevolgd door *Charles, J.G. Demoulin (DFC)* een Belg, en voordien flight-lieutenant bij het 164th Squadron. Trouwens ook de voorganger van Wallace, was een Belg, nl. Raymond Lallemand (DFC), die te Merville erg verbrand was geraakt en op dit ogenblik nog in het hospitaal verbleef.

Het tragisch lot wou, dat na de oorlog het de moeder van Wallace was die uit Zuid-Afrika overgekomen, op het strand een vleugeltop uit het zand zag uitsteken. Het vliegtuig van haar zoon werd uitgegraven. Zijn stoffelijk overschot is toen naar Zuid-Afrika overgevoerd.

Op 8 november deed Charles Demoulin, zo verhaalt hij in zijn boek, een proefvlucht met zijn hersteld toestel (Beschadiging boven Walcheren opgelopen). Hij vloog over zijn ouderlijke woning te Waver en wat verder viel de motor uit. Een buiklanding in een vers geploegd veld te *Chaumont-Gistoux* was het gevolg !

Met de auto werd hij naar de nabijgelegen basis van Bevekom overgebracht en vandaar brachten de Amerikanen, die daar blijkbaar gestationeerd waren, hem met een *Fairchild* naar Ussel !

Toen zijn vrijwel onbeschadigd toestel per trailer te Ussel arriveerde en geïnspecteerd werd, stelde men vast dat een olieleiding niet was hersteld geworden en de oorzaak van zijn noodlanding was geweest !

Kort nadien vertrok Ch. Demoulin als squadron-leader naar Aston Down (84th Group Support Unit) vanwaar men hem naar Thruxton bracht waar hij een splinternieuwe Typhoon (RB 250)-in ontvangst nam.

Te Ussel terug werd deze voorzien van het kenteken van squadron-leader en kreeg de identificatie PR (sqn-code). A. (individueel toestel kenteken).

Middelburg had op 6 november gekapituleerd maar enkele weerstandsnesten rond Vere gaven zich slechts op 8 november gewonnen. De Scheldemonding was ondertussen toegankelijk ! Op 4 november kwam reeds de eerste mijnenveger te Antwerpen binnen maar de monding is pas heel wat later van alle mijnen vrijgemaakt. Het eerste konvooi zal pas op 28 november aan de Antwerpse kaden aanmeren ! Eens het ergste voorbij verliet het *198th Squadron* op 6 november het Terrein B-67 voor een *trainingsperiode-raketten* in het *18 Armament Practice Camp* te *Fairwood Common*. Ze waren echter op 21 november uit dit verre oord op de Z.O.-kust van Engeland te Ussel teruggekeerd.

De 123ste Wing verliet Ussel voor *Gilze-Rijen* (Nederland) op 1 km Z.Z.O. van Breda gelegen op 26 november. Het 609th Squadron was met een deel van zijn gevechtstoestellen een aanval aan het uitvoeren op een HK te Otterlo/gemeente Ede

(Gelderland) toen het bericht van de overplaatsing hen bereikte. Men landde dan maar op de nieuwe basis Gilze-Rijen !

Van hier uit zal men dan vnl. de gevechtssteun leveren in de omgeving van het wat verder liggende Reichswald. Zo is squadron-leader Demoulin op 5 december met zijn Typhoon (PD 470) neergestort te Ede, N.W. van Arnhem, dit toen hij een aanval uitvoerde op een olieraffinaderij. Hij belandde in het Ziekenhuis van Enschede en later in Duitse krijgsgevangenschap. De volgende dag werd E.R. Roberts (DFC) zijn opvolger.

Bij de jaarwisseling trekken de vier squadrons op 31 december en 1 januari naar *Chièvres* waar in het Ardennenoffensief men zijn beste beentje zal voorzetten. Hier verongelukt echter wing-commander Dring, terugkomend van een opdracht boven Bastogne en dit door een slechte landing op de bevroren piste van *Chièvres*.

N°. 276 *Air-Sea Rescue Squadron* lag in september en oktober in St.-Denijs-Westrem (= B-61). In oktober en tot in december lagen detachementen te St.-Kruis (= B-63) en Ussel. Van in december '44 tot juni '45 was men te Knokke-Het Zoute gestationeerd (= B-83). Met Supermarine Walrus II en Supermarine Spitfire V b voerde men reddingsopdrachten op zee en in de Scheldemonding uit.

Eind 1944 of begin 1945. Hoek van de Kerk- en Molenstraat te Knesselare. De twee in Service-Dress (= dienstkleedij) zijn blijkens de '2 bar-chevron' op de bovenmouw 'Corporal' (Een foto voor Molen de Somer in dezelfde omstandigheden genomen wijst dit uit). De derde is in Battle-Dress 'Original Style' (oud model met knopen binnenwaarts).

Werner Girbig verhaalt in zijn boek *'Start im Morgengrauen'* het wedervaren van diverse Luftwaffegruppen die bij het *Unternehmen Bodenplatte* werden ingezet op 1 januari 1945 (28).

Het was een grootse operatie van in november in het grootste geheim door het Generalkommando IIe Jagdkorps (Generalmajor D. Peltz) gepland. Omreden van de weersomstandigheden was de aanval steeds maar verschoven !

Om 09.20 u Duitse tijd (= 08.20 u) zou men gelijktijdig de belangrijkste militaire vliegvelden in het door de geallieerden bezet gebied aanvallen. De Duitsers zetten hierbij ongeveer 875 toestellen in. Ze hadden ongeveer 30% verliezen. Doch aan de zijde van de geallieerden waren de verliezen enorm ! Men verloor ongeveer vijfhonderd toestellen !

Van de 3de Jagddivision van Grabmann zou zo het *1ste Jagdgeschwader "Oesau"* met Oberstleutnant Ihlefeld als Kommodore, in onze streek opereren. Zijn drie groepen zouden *St.-Denijs-Westrem, Maldegem* en *Ursel* aanvallen.

Om 07.30 u start op de basis Twente de 1ste Gruppe vliegend op Focke-Wulf 190-A 8 voor de aanval op Maldegem (= B-65).

Via Oldenzaal en Spakenburg aan de Zuiderzee, vliegen ze naar de Noordzeekust. Ze zijn gevolgd door Messerschmitts van de IIIe Gruppe uit Rheine, die eveneens Maldegem als doelwit hebben. Samen zijn er ongeveer vijfenvijftig toestellen onder Hauptmann Hackbarth Georg, Kommandeur van de 1ste Gruppe.

Over De Haag volgen ze de Noordzeekust tot ter hoogte van Knokke-Blankenberge. Daar kiezen ze de richting oost naar Maldegem. Boven Brugge scheidden zich evenwel vijf toestellen Focke-Wulf van de 4e Staffel van Oberleutnant Meinhoff van de rest af en deze vielen, onder commando van hun Staffelpitän, Terrein B-67 (= Ursel) aan. Hier maakten ze wat brokken.

Ik bevond mij toen met enkele speelkameraadjes aan de rand van het vliegveld want daar was altijd wel iets te beleven !

In november was per boot de *Nº. 424 Re-arming and Refuelling Unit* (424 R & R.U.) uit Merston naar Oostende overgekomen. Ze werd te Ursel gestationeerd om logistieke steun te verlenen en onder de 85th Group (2nd T.A.F.). Ursel fungeerde hierbij als een soort tussenbasis. 's Morgens kwamen gewoonlijk talrijke vliegtuigen - meestal Spitfires - uit Manston aan die dan na bijtanken ten aanval vlogen naar V 1- en V 2-basissen of andere doelen. Sergeant P. Crowest, één van de Air Controllers te Ursel, zegt dat hij het die dagen soms heel druk had om het luchtverkeer in goede banen te geleiden !

Hij controleerde het landen en opstijgen ofwel van uit een wagen, meestal gezien de heersende windrichting, O. van de startbaan opgesteld, ofwel van op de houten zoeklichttoren bij de Hoeve De Muer. Het vliegveld Ursel was tijdens de maand december opengebleven. Sneeuwpluigen ruimden voortdurend en strooiden zout met Dakota's uit Engeland overgevlogen. Daags vóór één januari waren alle Spitfires

naar Engeland teruggekeerd. Dit wordt overigens door getuigen bevestigd. In deze periode vinden we inderdaad te Manston vier squadrons met Spitfire IX-versies en alle afhankelijk van Air Defence of Great Britain. Het moet gaan over de Squadrons Nrs. 91, 118, 124 en 504, respectievelijk met de codes DL, NK, ON en TM.

De manschappen die te Ursel bij de burgers ingekwartierd lagen en in de Fabriek Enke & Co, de Patronage en het Tramdepot, hun eetzaal, burelen en materiaalmagazijn hadden, waren pas aan de werkzaamheden op het terrein begonnen toen de aanval gebeurde.

Vier of vijf vliegtuigen waren toen op het terrein gestationeerd, alle na opgelopen schade boven Duitsland hier neergestreken en in herstelling.

Bij de controletoren werd een Mosquito in herstelling bij N°. 424 R & R.U., in brand geschoten. De B-17 bij het Koningsgoed, een Amerikaans toestel dat door Amerikaanse technici praktisch hersteld was, zag ik persoonlijk in vlammen opgaan. Het stak het vuur aan de nabijgelegen stapels olievaten ! De 'Spitfire bomb dump' in de nabijheid was bedreigd. De munitieopslagplaats in de bunker van de stalling op het Koningsgoed en dus ook in de nabijheid gelegen had de aanval doorstaan. Waarschijnlijk is nog één jachttoestel in dezelfde omgeving getroffen. Volgens het verhaal van Leading Aircraftmen E. Green (424 R. & R.U.) van de MT-Section is deze echter niet vermeld. Norman Franks, o.c. op wie we ons hier baseren, spreekt nog van twee Lancaster bombers die ook vernietigd werden.

Oberleutnant *Hans Godfried Meinhoff* werd door de geallieerde luchtdoelartillerie op terugweg neergehaald. Hij stortte te pletter in een zuidelijke buitenwijk van Breda en overleefde het niet. Unteroffizier *Fritzsche* die eveneens Ursel zou aangevallen hebben geraakte in de gevechten boven het vliegveld van St.-Denijs-Westrem verwikkeld dat door de volgende IIe Gruppe zou bestookt worden. Hier lagen drie squadrons van de Poolse 131ste Wing.

Om 09.35 u (verslag Engelsen) kwamen de N°. 308 en N°. 317 juist van een opdracht terug. Ze verdedigden hardnekkig hun basis waarbij achttien Duitse toestellen ten gronde stortten. Ook de Polen verloren twee Supermarine Spitfires (o.a. één te Landegem).

Fritzsche is neergestort in De Pinte en geraakte in krijgsgevangenschap. Jagdgeschwader 1 "Oesau" heeft hij het Unternehmen Bodenplatte vierentwintig toestellen ingeboet !

Ondertussen waren de geallieerden verder noordwaarts opgerukt en binnen de zone van het 1ste Canadese Leger kwamen uiteraard de achterop gelegen diensten geleidelijk in ons gewest aan.

Zo de 5353th Airfield Construction Wing van de R.A.F. naar Ursel. De precieze data van aankomen en vertrek hebben we niet kunnen achterhalen. We vinden ze in elk geval op 16 februari te Ursel vermeld (569 manschappen in te kwartieren) en op 23 februari zijn door deze wing te Knesselare enkele kleinigheden opgeëist, te leveren aan Nr. 2 Commander 5006th Squadron R.A.F. te Ursel. Vermoedelijk gaat het hier om één van de squadrons van deze wing.

Zicht omstreeks 1955 bij het opbreken van de Duitse landingspiste genomen in de richting oost. De verhevenheid nagenoeg in het midden, net iets voor de plaats waar de weg 'Wessegem/Pilkem' kruist, is afkomstig van de standplaats van de betonmolens (NATO-basis). De oude tramwagen had dienst gedaan als werfwagen. Links de Koningsbossen.

(Foto R. Moelaert).

In dezelfde maand zien we dat de barakken buiten het vliegveld, de Patronage en de Stelplaats van de Buurtspoorwegen benomen zijn en dit zeker tot eind april. Ook de Kapel van het Klooster te Ursel was door de Engelsen in gebruik genomen van 1 tot 8 april die dan ook omstreeks die tijd het Kasteeltje op de Roze hadden benomen. Of die *24ste Belgian Pioneer Group* (607 BLA-afkorting die we niet hebben kunnen verklaren) met het vliegveld uitstaans had is evenmin bekend. Er werd voor hen toch elektriciteitsverbruik in rekening gebracht op 22 mei.

Deze Airfield Construction Wing heeft de *concrete runway* (= beton) verlengd met *square mesh track* (SMT). Dit was een van de klassieke systemen die toen in gebruik waren naast *pierced steel plank* (PSP) om te verharden. Men ging als volgt te werk : verschillende lagen van een soort dik roofingpapier werden boven elkaar geplaatst en belegd met een stevig traliewerk, de zogeheten *landing stripe wire*. Het geheel in de grond vastgeheid met ijzeren piketten.

Het was uiteraard een verlenging van de startbaan ten dienste van zware bommenwerpers. Zo konden deze wanneer ze bij raids boven Duitsland of anderszins haverij hadden opgelopen hier een voldoende lange landingsstrook vinden. Deze bedroeg nu exact volgens het Kadaster 925 m in betonverharding en een grote verlenging in SMT westelijk. Op onze kaart hebben we de SMT laten doorlopen tot bij de perimeter track. Sommige beweren echter dat dit slechts driehonderd vijftig meter was en men via de noordelijke verbinding bij de ringbaan kwam. In elk geval zou de startbaan dan toch nog twaalfhonderd vijftig meter lengte gehad hebben ! Trouwens ook de ringbaan was tot het dubbele van haar

oorspronkelijke breedte gebracht met SMT (hier met lagen stro en landing stripe wire) en sloot zowel oost als west op de startbaan aan.

Als operationele basis is Ursel nadien echter niet meer gebruikt geworden daar de Duitse kapitulatie voor de deur stond. Generalfeldmarschall W. Keitel tekende het protocol op 8 mei waardoor te middernacht aan de vijandelikheden een einde werd gesteld !

Nergens heb ik een spoor gevonden van een afdeling van een Regiment Armoured Cars die eventueel het terrein zou hebben verdedigd en op één januari was er zeker geen aanwezig !

Onderwijl was in maart, de juiste datum mij medegedeeld ben ik helaas vergeten, een Amerikaanse B-17 G van een bombardementsopdracht boven Duitsland terugkerend en kampend met benzinegebrek te Ursel neergestreken.

In de herfst 1987 kwam de piloot, thans gepensioneerd majoor van het Amerikaanse leger te Washington, naar de plaats van zijn ongelukkige landing zoeken. We konden hem deze aanwijzen en pas sindsdien weet hij dat dit te Ursel gebeurd is !

Even voorbij Eeklo, wat hij zich nog herinnerde, zag hij een verlaten startbaan. Hij zette onmiddellijk zijn toestel aan de grond dat bovendien zonder remmen bleek. Aan het einde van de SMT-strook nog niet uitgebld, zakte het met de wielen in de zachte bodem en kapseisde. De bemanning heeft een HK van het Canadese Leger in een kasteel vervoegd (blijkbaar Lembeke).

Na de oorlog ondervonden bepaalde landbouwers grote moeilijkheden met het verwijderen van achtergelaten vliegtuigwrakken. Hier zien we hoe een klus geklaard werd O, van de landingspiste. Het betreft een Martin, B-26, 'Marauder'. Ter hoogte van de cockpit kan je lezen : "Lt Lucky Lyster-Pilot". Een Amerikaans gebruik ! (IX Bomber Command/9th USAAF). De motoren en andere bijzondere delen zijn door het grondpersoneel uitgenomen. De rest is geplunderd !

(Verz. Lefevre-De Baere, Knesselare)

De Engelsen ontdeken het toestel van de waardevolste delen en sleepten het van zijn ongeluksplaats iets weg zodat het niet meer in het verlengde van de startbaan lag ! Het wrak van het vliegtuig is dan geleidelijk van alles ontdaan : het was een toeristische attractie geworden op de verlaten basis. Later als schroot opgehaald. De piloot wist nog te vertellen dat ze - eens in Engeland terug - bij een andere opdracht in de omgeving van Berlijn zijn neergeschoten. De bemanning verliet het toestel per valscherp en was ongedeerd. Hij zelf, wat later springend van op te geringe hoogte, had zich wat bezeerd en kwam in een kliniek terecht. De andere bemanningsleden zijn nooit meer in Amerika teruggekeerd !

Aan de hand van een foto van het wrak hebben we deze B 17-G kunnen identificeren. Het was het *toestel "U"* van het *603th Squadron* (code N 7) één van de vier squadrons van de *398th Bomb Group* (1ste Combat Bomb Wing/1st Air Division/8th USAAF). Deze groep lag toen te Nuthampstead en stond onder bevel van colonel F.P. Hunter.

Op 7 augustus 1946 werd de gemeente door het Belgisch Ministerie van Landsverdediging verwittigd dat de gronden beiderzijds de landingsstrook en de noodlandingspiste (= SMT) plus de bestaande constructies zoals de geallieerden ze verlaten hadden niet werd vrijgegeven !

Op 29 oktober daarna werden dan die éénenzeventig percelen opnieuw opgeëist.

Deze ruimte is pas vrijgegeven toen een optie werd gemaakt op een NATO-basis N. van genoemde weg.

In de zomer van 1952 begon men met de aanleg van de huidige NATO-basis. De betonmolens werden op de oude startbaan opgesteld en de ijzerbinders kon men er aan het werk zien.

Heel het gebied van het oude vliegveld was in '47/48 heropgemeten en geleidelijk aan opnieuw landbouwgrond en bos geworden zoals voorheen. Het had zijn wegenpatroon en parcellering van vóór 1940 volledig teruggekregen. Bosgedeelten werden zelfs heraan geplant. De startbaan werd omstreeks 1955 ook opgebroken en veel betonbrokken werden in de Mariagrot te Kleit verwerkt. Thans resten nog enkele relictten : een strook dwars door de landingsbaan waar deze door de weg Wessegem/Pilkem gekruist wordt; een paar vijvers en sporen van een waterreservoir op het Koningsgoed waar ook nog de bunker aanwezig is : eveneens nog twee kleine bovengrondse bunkers. De ringbaan was zuidelijk tot in 1967 gebleven maar werd dan een volledig nieuwe betonweg. Wat het meest opvalt zijn de op drie plaatsen nog overblijvende betonnen kolossen waartussen de poorten van de grote vliegtuighallen schoven ! Nog niemand heeft de moed gehad om hier de slopershamer in te zetten !

Dit vrij uitvoerig artikel is voor wat de Belgische Luchtvaart betreft quasi volledig. Ingewijden zullen zien dat heel wat correcties zijn aangebracht van feiten die verkeerdelijk in de literatuur waren geslopen.

Voor wat de Italiaanse en Duitse periode betreft zou ongetwijfeld nog heel wat kunnen opgeklaard worden door een studie over het Vliegveld van Maldegem waarvan Ursel (en Aalter) toen dependenties waren. Wat de Geallieerden aangaat, hier zijn enkel de grote lijnen aangegeven.

Stellig een basis om een verder uitdiepen van de stof te vergemakkelijken ! (29).

Roger MOELAERT

VOETNOTEN

(1) Het Eerste Luchtvaartregiment bestaat uit een Staf en zes Legerkorpswaarnemingsgroepen. De waarnemingsgroep heeft een Staf, één Escadrille Vliegtuigen en één Escadrille Depot en Park. Een groep heeft vier peletons van drie vliegtuigen elk. Bij de voertuigen zijn tractoren van het type Latil die een platte aanhangwagen, gezegd "Stevens" trekken of een radio- of fotowagen.

Bij de staven van regiment, bataljon of compagnie luchtvaarthulptroepen is telkens een Medische Sectie. De Staf van het bataljon wordt door één van zijn compagnieën beheerd. De Cie Mitrailleurs behelst drie secties van vier stukken elk.

Luchtvaartregiment :

	off.	o/off.	troep.	auto.	aanhang.	rijwiel.	motor.
Staf/Regiment	3	2	9	3	-	2	1
Staf/Groep	5	4	-	4	-	9	1
Fotogr. Sectie	1	2	27	1	1	-	-
Medische Sectie	2	-	3	-	-	2	-
TOTAAL	8	6	30	5	1	11	1
Esc. Vliegtuigen	14	22	101	4	1	4	1
Specialisten	-	17	14	-	-	-	-
TOTAAL	14	39	115	4	1	4	1
Park Escadrille	3	6	47	12	2	3	1
Weerk. Sectie	-	1	4	-	-	-	-
Drie Secties Mi	-	3	48	3	-	-	-
TOTAAL	3	10	99	15	2	3	1
TOTAAL GROEP	25	55	244	24	4	18	3
Hulptroepenregiment :							
Staf/Regiment	5	2	14	3	-	8	2
Staf/Bataljon	4	2	13	3	-	7	1
Gewone Cie	4	15	194	3	-	3	-
Mi Cie	4	6	68	4	-	3	1

(Samenstelling van het Leger op Oorlogsvoet, januari 1940)

(2) 1ste Grenadiers van 13 tot 17 mei; 2de Vervoerkorps van 14 's avonds tot 18 mei in de Parochiezaal en er opgevolgd door 116me Cie Ouvriers/VIIde Frans Leger; Bureau 4de Intendance in het dorpscentrum van 12 tot 17 mei; 4de Cie/1ste Bataljon Landweer op 18 en 19 mei; 3de Groep/1ste Artillerie met 15 off. en 550 manschappen op 17 mei; Staf en IIde Groep van 13de Artillerieregiment op 18 en 19 mei; Parc Automobile XVIde Corps d'Armée Français op achttien plaatsen in dorpscentrum en omgeving.

(3) Op 20 april 1940 liet generaal Hiernaux in een order o.a. het uitwijkvliegveld voor de IIde Groep/5de Escadrille (Battle's) wijzigen. Ze zouden nu bij een eventueel losbranden van het conflict naar Belzele moeten vertrekken. Mogelijks heeft men toen een reserve aan bommen te Belzele ondergebracht. Het kunnen ook bommen zijn die op een of andere wijze slechts tot Belzele hadden gevolgd en niet verder naar Aalter waren overgebracht op 10 mei.

(4) Op 10 mei zijn acht Renard R-31 (zeven en wat later Lt Henry) van Bierset naar Thisnes/Hannut overgevlogen. Twee werden er die dag vernietigd (reserveluitenant P. Eeman maakte een slechte landing en bij terugkomst van een verkenning bij de bruggen over het Albertkanaal kwam Sgt Rigolle en Olt Walch met een beschadigd toestel terug dat hierdoor eveneens over kop sloeg. Het kan onmogelijk tijdig hersteld zijn vermits men al op 11 mei naar Hingene en verder naar Peutie vertrok). Vóór het vertrek naar Hingene verloor men nog het toestel nr. 18 te 's Herenelderen (Sgt Boute en Olt Berhaut). De bemanning zag bv. de verongelukte Battle T.58 op het Molsterveld aldaar met daarin het dode lichaam van Adj. Timmermans, piloot van 9/11/3de Rgt. Op 16 mei ging het toestel gevlogen door Sgt Rigolle en Olt Walch verloren te Kampenhout, maar daarentegen heeft Olt Haubert en Adj. Charlier een R-31 te Zwevele gehaald. Men is dus naar Ursel vertrokken met vijf Renards. De twee S.V.'s hebben gevolgd tot Ursel. Nrs. 1, 2, 6, 16, 18, 34 en volgens een foto van januari '40 ook nr. 9 behoorden bij de IIde Escadrille.

Bij de 1ste Groep vliegt men op 10 mei negen Fox'en van Deurne naar Hingene over. Sgt Jeanmart gaat op 13 mei één te Brussel halen. Op 14 mei verliest men één Fox (opdracht de la Bastia/Remy). Op 15 mei komen de 0.8, 0.48 en 0.64 niet van een vlucht terug maar worden daarentegen twee toestellen uit Zwevele overgevlogen (één door De Greef en één door Poncin). Men heeft nu nog acht Fairey Fox. Bij vertrek naar Belzele wordt hun enige S.V.5 achtergelaten (niet tijdig te herstellen) en vliegt men met de acht Fairey-Fox Rolls naar Ursel. Op 19 mei wordt de 0.108 uit Aalter overgevlogen. Men heeft dus te Ursel negen toestellen. Bij de 1ste Escadrille waren in gebruik :

type II : 0.8, 0.10, 0.26, 0.30, 0.34, 0.36 (0.14 op foto '38)

type III : 0.45, 0.48, 0.51, 0.64 (0.58 op foto '38)

De Fox'en kunnen granaten S.E.G.A. vervoeren (60 stuks).

(5) Op 12 mei waren vier estafettepilooten door de Staf van de Luchtvaart toegekend. Luitenant Quersin was na een auto-ongeval gehospitaliseerd en sergeant d'Ursel was met een Bulté Sport in opdracht van het GHK met berichten naar Frankrijk vertrokken.

(6) Tussen 17 en 19 mei was in ons besproken gebied de *algemene luchtverdediging* als volgt waargenomen :

west van Eeklo : de secties 2/2, 1/6 en 3/7 onder comd 4de Batterij.

zuid van Eeklo : 1/5, 2/3 en 2/9 onder bevel van comd 5de Batterij.

Het was de 1ste Sectie/5de Batterij 40 mm die ergens te Ursel was opgesteld. Alle batterijen behoorden tot het 1ste Regiment Luchtdoelartillerie met C.P. in het Kasteel Prinsenveld 3 km N.N.O. van Ursel.

(7) Sergeant Boute werd later, als volunteer reserve, piloot officer R.A.F. (350th Sqn). Zijn Spitfire, VB Ep 240, MN. C, werd door de Flak boven Schelle neergehaald. Sindsdien is het toestel niet gevonden (+ 14/11/43). Hij was geboren te Vincente Lopez (Argentina).

(9) Generaal Corap, nu bevelhebber van het VIIde Frans Leger, vaardigt in zijn hoofdkwartier te Sleidinge zijn laatste order op 18 mei uit. (Ordre Particulier n°. 58 S/3-426 10.00 u). Het HK verlaat om 14.00 u Sleidinge voor St.-Omer en laat zijn taak aan het XVIde Corps d'Armée over.

(10) Pas bij Ordre Générale d'Opérations, N°. 13 van generaal Fagalde, dd. 22 mei - 19.00 u, wordt medegedeeld dat op datum van 23 mei het Corps d'Armée onder Belgisch bevel komt en zal ingeschakeld worden in de verdedigingslijn Afleidingskanaal van de Leie van de kust tot Eede (exclusief). De zware legerkorpsartillerie zal dus zijn teruggetrokken in de avond van 22 mei of de volgende nacht. Van een beschieting van het vliegveld Vlissingen is mogelijks daardoor weinig of niets in huis gekomen !

(11) Op 24 mei in de avond vroeg het commando van de Luchtvaart aan het 1ste Regiment een vrijwilliger om bij dageraad van 25 mei een Drachenballon in de omgeving van Kortrijk te gaan neerschieten. Bij de 1ste Groep boden zich bv. Lems en Sgt Jeanmart aan, maar uiteindelijk viel de keuze op Olt Gabriël Haubert (Vide Groep). Deze kwam de Fox Hispano (de 0.108 uit Aalter) halen. Dit toestel met de sterkste motor werd zo licht mogelijk gemaakt en van twee mitrailleurzen voorzien met brandkogels.

Na heel wat avonturen was hij na drie uur afwezigheid op Stene veilig geland.

(12) Op 25 mei waren de groepen verwittigd dat ze eventueel naar Manston (Engeland) moesten uitwijken. Laadplannen werden voorbereid en bij de Vde Groep deed men zelfs een proefvlucht met een Renard met drie personen aan boord !

- (13) Voor dit gedeelte werd gebruik gemaakt van de zeer schaarse originele documenten en de na-oorlogse verslagen uit de mappen *Luchtverdediging van het Grondgebied*/Défense Aérienne du Territoire (sigel DAT.). Tevens van de mappen *Franse Documenten/Documents français* uit het Centrum voor Historische Documentatie van de Krijgsmacht/Everre. Uit het gemeentelijk archief van Knesselare/Ursel gebruikten we de bundels *vliegveld, inkwartieringen en opeisingen*. Aanvullend nog volgende werken of artikels :
- W. COPPENS de HOUTHULST, *Réclassements* : Tôme I, *Hélice en Croix*, Genève 1945 en Tôme II, *Vue Cavalière*, Genève, 1947.
- IDEM, *10 mai-28 mai 1940, les 18 jours de l'Aviation belge* in *Icare*, n°. 76 (1976), pp. 64-89.
- J. DELAET, *Dernières Escadrilles*, Bruxelles, 1946. Vnl. pp. 60-73 (1ste Gr.) en 230-242 (VIde Gr.).
- G. DESTREBECQ, *Belgique 39-40, L'Aéronautique militaire* in *Aviation Magazine*, n°. 601, 602 en 603 (januari en februari 1973).
- R. JACKSON, *Air War Over France, May-June 1940*, London 1974.
- M. TERLINDEN, *L'Aéronautique militaire belge en 1940* in *Icare*, n°. 74 (1975), pp. 12-47.
- L. PAULET, *Mai 1940, Mission impossible, l'Escadrille des Mouettes (III/1er Rgt.)* in *Icare*, *Revue de l'Aviation française*, La Bataille de France, volume VIII : L'Aéronautique militaire belge, 1er Partie, n°. 74 (1975), pp. 48-55.
- G. PONCIN, *Sous nos Cocardes (III/1er Rgt.)* in idem, pp. 56-61.
- (Overdruk uit Revue du Comité national de propagande aéronautique belge).
- M. DONNET, *Debout, c'est la guerre ! (9/VI/1er Rgt.)* in idem, pp. 62-69.
- J. DELAET, *Une sorte de ronde sur la roue de la fortune*, in idem, pp. 70-75 (II/VI/1er Rgt.). Overdruk uit Het Leger-De Natie, jg. 5 (1950).
- HUGO, *Het 11de Escadrille tijdens de Achttiendaagse Veldtocht* in Het Leger-De Natie, jg. 5 (1950).
- R. MOELAERT, *Het Oorlogsvliegfeld nr. 26 'Aalter'* in Appeltjes van het Meetjesland, jg. 39 (1988), pp. 100-167.
- (14) Voor Seelöwe, zie :
- G. FEUCHTER, *Der Luftkrieg*, 3te neubearbeitete Auflage, Frankfurt am Main, 1964, pp. 144 en vgl.
- K. KLEE, *Das Unternehmen Seelöwe*, Göttingen, 1958.
- K. KLEE, *Dokumente zum Unternehmen Seelöwe*, Göttingen, 1959, pp. 33, 39, 63, 66, 68, 118, 120, 125, 127, 428, 437 en 439.
- T. TAYLOR, *The Breaking Wave, The German Defeat in the Summer of 1940*, London, 1967, pp. 239, 253, 255, 265 en 275.
- T. WEBER, *Die Luftschlacht um England*, Frauenfeld, 1965, vtn. p. 149.
- R. WHEATLEY, *Operation Sea Lion, German Plans for the Invasion of England 1939-1942*, Oxford, 1962 (3de druk).
- R. PETITFRERE, *Le Führer et le Duce dans le temps-Chronologie 1725-1962*, Mons, 1965.
- (14bis) Voor de Interpretatie van de foto's maakten we gebruik van :
- B. DAVIS, *British Army Uniforms & Insignia of World War Two*, London, Melbourne, Harrisburg, Cape Town, 1983.
- R. BENDER, *Air Organisations of the Third Reich : The Luftwaffe*, Mountain View, California (USA), 1972.
- E. & V. DEL GIUDICE, *Uniforma Militari Italiane dal 1861 ai Giorni nostri*, Vol. 1 : dal 1861 al 1933, Milano, 1964; Vol 2 : dal 1934 ad oggi, Milano, 1968. (Vnl. vol. 1, plaat CLVI en Regia Aeronautica in vol 2., plaat XXXI).
- E. LEFEVRE, *La Wehrmacht-Uniformes et Insignes de L'Armée de Terre allemande (Heer)*, Paris, 1986.
- A. MOLLO, M. MCGREGOR, B. DE VRIES, *Uniformen uit de Tweede Wereldoorlog*, 2dln., z.d. Bussum. Vert. van de Engelstalige uitg. Poole, 1975 en 1977.
- (15) F. MORZIK & G. HUMMELCHEN, *Die deutschen Transportflieger im Zweiten Weltkrieg*, Frankfurt am Main, 1966.
- G. TESSIN, *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS 1939-1945*, Erster Band : *Die Waffengattungen-Gesamtübersicht*, Osnabrück 1977, Idem, Vierzehnter Band, *Die Luftstreitkräfte (Fliegende Verbände)*, Osnabrück, 1980.
- (16) Officieel legt men steeds de 20° Gruppo (G-50 bis) te Ursel. Nochtans blijkt uit foto's en vnl. uit getuigenissen dat de toestellen van de 18° Gruppo (CR 42) hoofdzakelijk van uit Ursel opereerden. Ze waren er overigens ook op 19 oktober aangekomen. Wederkerig voor Maldegem.
- (17)
- R. ABATE, *Storia della aeronautica italiana*, Milano, 1974.
- C. BIGNOZZI & B. CATALANOTTO, *Storia degli Aerei d'Italia*, Roma, 1962.
- CACCIA ASSALTO Italiani della 2° guerra mondiale in de reeks *Dimensione Cielo*, Roma, 1973, dl. 1, pp. 36-37 en dl. 2, pp. 58-61.
- G. CATTANEO, *The Fiat CR 42*, nr. 16 in Profile Publications.
- A. EMILIANI, G. GHERGO, A. VIGNA, *Regia Aeronautica - periodo prebellico e front occidentale (Immagini e Storia dell' Aeronautica Italiana 1935-1945)*, 1975, Milano.

- R. GENTILE, *Storia militare aerea*, Firenze, 1950.
- V. LIOY, *Gloria senza Allori*, Roma, 1951.
- N. MALIZIA, *Italy's Battle of Britain* in *Fly Past*, February, 1989, pp. 32-34.
- G. SANTORO, *L'Aeronautica Italiana nella II^a Guerra Mondiale*, Roma, 1950 (2de uitg. vol. I. en vol II uit 1957).
- C. SHORES, *Regia Aeronautica-A Pictural History of the Italian Air Force 1940-1943*, Warren-Michigan, USA, pp. 20, 23, 25.
- C. SHORES, *Pictural History of the Mediterranean Air War*, vol III : *Axis Air Forces 1940-1945*, Exeter, 1974.
- J. VERRYCKEN, *Le Corpo Aereo Italiano en Belgique* in *Aéro Magazine* n°. 2, Bruxelles, jan.-feb. 1982.
- Zie verder de werken over de Slag om Engeland :
- G. CASARIL, *Le temps des Aigles*, z.p., 1983 (vert. van Deighton).
- E. BISHOP, *The Battle of Britain*, London, 1960, (zie Kliphuis).
- B. COLLIER, *The Defence of the Kingdom*, London, 1957 (HMSO) pp. 256, 499, 500.
- B. COLLIER, *The Battle of Britain*, London, 1962.
- L. DEIGHTON, *Fighter-The true story of the Battle of Britain*, London, Cape, 1977 (zie Casaril).
- FOREMAN, *Battle of Britain-The forgotten Month's*, 1988, pp. 68-73 e.a.
- L. FORRESTER, *Fly for you Life : the story of R.R. Stanford Tuck*, London, 1956 (vert. zie Petit).
- D. GARNETT, *War in the Air-Sept. 39-May 41*, New-York, 1941, pp. 198-199.
- L. HESS, *La Victoire de la R.A.F.*, Paris, 1962 (ingekorte vert. van Wood).
- J. KLIPHUIS, *Duel boven Engeland*, Amsterdam, 1960 (zie Bishop).
- A. MACKEE, *Strike from the Sky*, London, 1960 (zie Petit).
- N. MACMILLAN, *The Royal Air Force in the World War* (4 bdn.), London, 1948-1950, Vnl. Band II : *The Battles of Holland, Belgium, France, Britain (1940-1941)* London, 1944, o.a. 288.
- F. MASON, *Battle over Britain*, London, New York, 1969, pp. 464, 471-473, 590-591.
- A. NEVE & F. LAMBRECHT, *La base aérienne de Chièvres des origines à 1967*, Bruxelles, 1984.
- H. NOWARRA, *Die Luftschlacht um England*, Friedberg, 1978, p. 118.
- P. PAQUIER, *La Bataille Aérienne d'Angleterre*, Paris, 1948.
- E. PETIT, *Bataille de la Manche-Bataille d'Angleterre*, (sept. 39-nov. 40), Paris, 1960 (zie Mackee).
- E. PETIT, *Tuck, l'immortel héros de la R.A.F.*, Paris, 1958 (zie Forrester).
- W. RAMSEY, *The Battle of Britain-Then and Now*, London, 1980, pp. 172, 180, 186.
- D. WOOD, *Target England*, London, 1980, p. 172.
- D. WOOD & D. DEMPSTER, *The narrow margin*, London, 1961 (zie Hess).
- P. WYKEHAM, *Fighter Command-A Studie of Air Defence 1914-1960*, London, 1960, pp. 144-145.
- (18) Voor de Squadrons, zie :
- M. BOWYER & J. RAWLINGS, *Squadron Codes 1937-1957*, Cambridge, 1979 (ook Amerikaanse squadrons in Engeland).
- C. JEFFORD, *R.A.F. Squadrons*, Shrewsbury, 1987.
- PH. MOYES, *Bomber Squadrons of the Royal Air Force and their Aircraft*, London, 1974.
- J. RAWLINGS, *Fighter Squadrons of the Royal Air Force and their Aircraft*, London, 1969, pp. 42 en 480.
- (19) J. VINCX, *Vlaanderen in Uniform 1940-1945*, 7 bdn, Antwerpen, 1980-1984 (vnl. bd. I en III).
- (20) CHD, HQ, Air Defence of Great Britain, inbegrepen de 85th Group, Aé II/5, farde 4.
- (21) C. STACEY, *The Canadian Army 1939-1945*, Ottawa, 1948, p. 221.
- C. STACEY, *La Campagne de la Victoire*, Ottawa, 1960.
- C. STACEY, *The Victory Campaign* (Oper. N.W. Europe 1944-'45, vol. III).
- L. ELLIS, *Victory in the West*, Vol I : *The Battle of Normandy*, London (HMSO), 1962.
- (22) R. LEHMANN, *Die Leibstandarte*, Osnabrück, 1977-1982, vnl. bd. II, pp. 408 en vgd.
- (23) CH. DEMOULIN, *Mes Oiseaux de feu*, Paris, 1982, (609th en 164th Sqn).
- R. LALLEMANT, *Rendez-vous avec la chance*, Paris, 1962 (Vert. *Rendez-vous with Fate*, London, 1964 (609th Sqn.).
- L. HUNT *Twenty-one Squadrons : The History of the Royal Auxiliary Air Force, 1925-1957*, London, 1972, (609th en 603rd Sqn.).
- R. RICHARDS & H. SAUNDERS, *The Royal Air Force 1939-1945*, London, 1974 (HMSO) Vnl. dl. III.
- P. RICHIE, *Fighter Pilot* (609th Sqn.).
- C. SHORES, *Second Tactical Air Force*, Berks 1970 (o.a. 183 Sqn.).
- F. ZIEGLER, *The story of 609 Squadron under the white rose*, London, 1971.
- (24) Bombardementsvluchten over Duitsland :
- W. GRAVEN & J. CATE, *The Army Air Force in World War II*, Chicago, 1948-51. Vnl. dl. II (8/42-12/43, pp. 338 en 647) en III (1/44-5/45, pp. 301).
- R. FREEMAN, *The Mighty Eight : a History of the US Eight Air Force*, London, 1970, p. 253.

- W. GIRBIG, *1000 Tage über Deutschland - Die 8 Amerikanische Luftflotte im 2 Weltkrieg*, München, 1964, o.a. p. 136.
- M. MILTON, *Ninth Air Force USAAF*, Paris, 1945.
- E. MUNDAY & R. WARD, *USAAF Heavy Bomb Group-Markings & Camouflage 1941-1945 'Boeing B-17 Flying Fortress'*, Berkshire, 1973, (Aircam Aviation Series-Nº. S.14).
- K. RUST, *The 9th Air Force in World War II*, Falbrook, California, 1976.
- (25) Van de zweefstoellen die naar Arnhem trokken geraakte een boven Knesselare los en kwam veilig aan de grond.
- (26) G. BLAKE, *Mountain and Flood-The History of the 52nd (Lowland) Division 1939-1946*, Glasgow, 1950.
- K. AERNOUDTS, *Waar de rode klapproos bloeit*, Oostburg, 1972.
- G. RAWLING, *Cinderella Operation-The Battle for Walcheren 1944*, London, 1980.
- R. THOMPSON, *The Eighty-five Days-The Story of the Battle of the Scheldt*, London, 1957.
- D. & S. WHITAKER, *De Strijd om de Schelde*, Baarn, 1985 (uit het Engels uitg. 1984).
- (27) F. SKIBINSKI, *De deelname van de Polen aan de Bevrijding van België*, Brussel, 1958, p. 22.
- (28) J. CYNK, *History of the Polish Air Force 1918-1968*, Berkshire, 1972.
- N. FRANKS, *The Battle of the Airfields 1st January 1945*, London, 1982, pp. 86-90.
- W. GIRBIG, *Start im Morgengrauen*, Stuttgart, 1973, pp. 156-161.
- (29) Volgende bibliografieën waren ons van nut :
- D. BOTTEMANE, *De Tweede Wereldoorlog-Bibliografie van de Documentatie bij de Centrale Bibliotheek Landsverdediging*, Evere, 1980.
- A. ENSER, *A Subject Bibliography of the Second World War : Books in English 1939-1974*, London, 1977.
- W. HELD, *Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg- Eine Bibliographie der deutschsprachigen Nachkriegsliteratur*, Band 1, Osnabrück, 1978; Band 2 (1978-1981) Osnabrück, 1983.
- A. LEENS, *Bibliographie sur la campagne belge du 18 jours (1940)*, Verviers, 1978.
- J. HOUTERMAN, *Zeeland 1940-1945-Bibliografie*, Middelburg, 1988.
- SAGGIO bibliografico sulla seconda guerra mondiale, Stato Maggiore Esercito, Ufficio Storico, Roma 1955, (tot '53 inbegrepen).
- J. SCHRODER, *Schriften der Bibliothek für Zeitgeschichte, Weltkriegsbücherei-Stuttgart*, Heft 14 : *Italien im Zweiten Weltkrieg. Eine Bibliographie*, (L'Italia nella seconda guerra mondiale. Una bibliografia), München, 1978.
- (29) We danken de directie en het personeel van het Centrum voor Historische Documentatie van de Krijgsmacht, Kwartier Koningin Elisabeth te Evere, inzonderlijk dhr. G. Destrebecq die ons menige aanvullende inlichtingen heeft bezorgd. Het College van Burgemeester en Schepenen van de gemeente Knesselare voor de toelating tot het consulteren van het archief uit de oorlogsp periode. Dhr. R. Favoreel, inspecteur-generaal bij het Hoofdbestuur van het Kadaster/Brussel en G. Steensels, adj.-verificateur bij de Gewestelijke Directie/Gent. Dhr. P. Bastin, directeur bij het Bestuur van het Vervoer/Ministerie van Verkeerswezen. Tenslotte de talrijke personen die ons behulpzaam waren bij het verzamelen van inlichtingen of ons fotomateriaal bezorgden. Hierbij speciaal dank aan dhr. ere-inspecteur A. Ryverhove uit wiens collectie alle foto's afkomstig zijn dit voor zover niet anders is aangegeven. Aan allen onze welgemeende dank !

MISDAAD EN MISDADIGER IN EEN KLEINE VLAAMSE STAD GEDURENDE DE LATE MIDDELEEUWEN (EEKLO 14de-15de EEUW)

De studie van de criminaliteit in de pre-industriële samenleving kan zich sedert enkele decennia ook in Vlaanderen in een ruime belangstelling verheugen. Vooral sedert de studies van F. Vanhemelryck over de misdaad in de ammanie Brussel van de late Middeleeuwen tot het einde van het *Ancien Régime* zijn diverse onderzoeken uitgevoerd (1). Hierbij zijn ook de steden in het oude graafschap Vlaanderen meermaals aan de beurt gekomen (2). Met deze bijdrage willen we niet zozeer onderzoeken hoe in de keure van Eeklo gedurende de 14de en 15de eeuw misdaad werd opgespoord en bestraft (3), maar zouden we willen nagaan welke misdrijven werden gepleegd, opgespoord en bestraft en welke de sociale achtergronden waren van de veroordeelden.

Het onderzoek van de misdaad in de late Middeleeuwen stelt heel wat methodologische en bronkritische problemen. Eerst en vooral is er het begrip : was is een misdrijf ? Het hoeft geen betoog dat dit begrip zeer tijdsgebonden is. Het was afhankelijk van talrijke veranderende factoren : het algemeen normenbesef, de evolutie van het recht, de organisatie en efficiëntie van het politie-apparaat, enz... Zelfs de persoonlijkheid van zowel rechter als politieverantwoordelijke speelde vaak een belangrijke rol (4). Zo werd er in 1425 een onderzoek uitgevoerd door de controleur van de baljuws in het graafschap naar de activiteiten en het financiële beheer van de Eeklose baljuw Jan Gheroud. In de loop van het onderzoek werden heel wat getuigen gehoord. Eén van hen, Pieter van Westvoorde, schepen van de stad, kloeg het lakse optreden van de baljuw in maar al te duidelijke bewoordingen aan "*que pa la simplese dudit bailli qui ne scent ni ve vault oncques savoir les lois, cueres et ordonnances de ladite ville pour poursuivre et avoir par loy les exploits qui y estoient escheux... il les a laisses perdre et aussi y ont eu partie grant deffaulte de justice...*" (5).

Het is geen eenvoudige opdracht om een exact beeld te krijgen van wat al dan niet als misdrijf werd beschouwd. De frequentie waarmee misdrijven werden gepleegd is evenmin makkelijk te achterhalen. Inderdaad laten de bronnen enkel toe de opgespoorde en bestrafte misdaad te evalueren. Zaken die door de partijen in der minne werden geregeld, of die niet opgelost werden, blijven derhalve noodgedwongen een *dark number*.

Vermits er van de juridische activiteit van de schepenbank in Eeklo gedurende de late Middeleeuwen niets is bewaard gebleven, kan de criminaliteit in deze periode

enkel bestudeerd worden via de baljuwsrekeningen. Ook hierdoor ontbreken zeker heel wat gerechtszaken in het onderzoek. Zo kon niet worden nagegaan in welke mate *zoendingen* voorkwamen in het stadje (6). Een andere lacune is ongetwijfeld ook het quasi ontbreken van schuldkwesties. In een recent onderzoek naar de juridische activiteit van de Aalsterse schepenbank op het einde van de 15de eeuw bleek meer dan tweederde van de gerechtszaken juist over schuldkwesties te gaan. In deze gevallen werd nooit een boete en slechts eenmaal op meer dan 2000 zaken een compositie van de debiteur geëist (7).

De baljuw trad in het systeem van rechtsbedeling op als maner voor de schepenbank. Zijn rol kan eventueel vergeleken worden met die van het huidige Openbaar Ministerie. Hij kon vervolging instellen zowel op basis van een neergelegde klacht als op eigen initiatief (*ex officio*). Bovendien kon hij de rechtspraak door de schepenen anticiperen door een bepaald misdrijf met de verdachte te componeren : hierbij kocht deze middels een afgesproken bedrag verdere vervolging af. Dat hierbij de deur openstond voor corrupte praktijken is duidelijk. Geldgewin en persoonlijk voordeel zijn dan ook een constante in zijn optreden. Toch is het aantal composities in Eeklo in verhouding nog beperkt gebleven : slechts 17% van het totaal aantal misdrijven werd gecomponeerd.

De baljuw, die verder nog verantwoordelijk was voor de rechtsbedeling in Kaprijke en Lembeke werd in de uitvoering van zijn ambt in Eeklo bijgestaan door een onderbaljuw of schout. Hij werd op administratief vlak gecontroleerd door de Controleur van Vlaanderen, maar vooral diende hij op regelmatige tijdstippen financieel rekenschap af te leggen bij de centrale rekenkamer van het graafschap in Rijsel. Hoewel de ingediende rekeningen soms te beknopt zijn om een nauwkeurige definitie van de gepleegde misdrijven toe te laten, bieden ze toch een niet te onderschatten voordeel : ze zijn vrij gemakkelijk statistisch te verwerken.

De reeks Eeklose baljuwsrekeningen begint in 1367 en loopt ondanks enkele hiaten door tot het einde van het Ancien Régime. Tot 1367 was de baljuw van Brugge verantwoordelijk voor de politionele activiteit in het Eeklose en kunnen de ontvangsten en uitgaven van zijn plaatsvervanger in Eeklo in de Brugse boekhouding teruggevonden worden. Deze rekeningen vermelden echter alleen de naam van de bestrafte en de betaalde boete, zonder nadere specificering van het gepleegde misdrijf. Na 1367 wordt de informatie steeds vollediger. Boeten en composities kunnen bij de ontvangsten teruggevonden worden, de lijfstraffen werden bij de uitgaven genoteerd. De baljuw moest hiervoor een beul uit Brugge of Gent laten overkomen. Voor zover we konden nagaan, werden ook andere schepenvonnissen in de rekeningen opgenomen. Zo werden o.a. de uitspraken van de jaarlijkse "*waerhede*" achter de ontvangsten genoteerd. Het betreft hier dan, naast geldelijke straffen, voornamelijk verbanningen en opgelegde bedevaarten (al dan niet afgekocht). Vanaf 1440 werd het baljuwsambt steeds meer verpacht, zodat enkel nog de som van de verpachting in de rekeningen voorkomt en verdere informatie over de criminaliteit ontbreekt (8).

In totaal telden we in de door ons behandelde periode 1441 bestrafte misdrijven i.e. een gemiddelde van 17,2 per jaar. De opgespoorde misdrijven werden in vijf categorieën ingedeeld : geweldmisdrijven, misdrijven tegen de geldende zeden en religie, misdrijven tegen de overheid en misdrijven tegen het vermogen; tenslotte is er nog een kleine restgroep waarvan het karakter niet helemaal duidelijk is, hetzij omdat de omschrijving te beknopt werd gehouden om een verdere identificatie toe te laten, hetzij omdat de omschrijving van het gepleegde misdrijf gewoon ontbreekt. 889 of ca. 62% kunnen we als geweldmisdrijven omschrijven. De tweede groep is die van misdrijven tegen de overheid : 244 gevallen of ca. 17%. Van misdrijven tegen de zeden en tegen het vermogen telden we er respectievelijk 144 en 124 (ca. 10 en 9%). 40 zaken (ca. 3%) konden niet nader worden gerangschikt.

De agressiemisdrijven vormen dus veruit de belangrijkste groep. Dit overwicht is nog groter naarmate men verder in de tijd teruggaat. In de periode 1367-1400 nemen zij ruim 77% van alle misdrijven voor hun rekening. Dit aandeel vermindert in het eerste kwart van de 15de eeuw tot ongeveer 69%. In het tweede kwart van de 15de eeuw vindt er een spectaculaire daling plaats tot ca. 45%. Dit percentage zal in de loop van de tweede helft van de 15de eeuw nog iets dalen tot 42% van alle opgespoorde misdrijven. De vermindering van het aandeel van geweldsdelicten gaat hand in hand met een daling van het aantal opgespoorde misdrijven in het algemeen. In de 14de eeuw werden gemiddeld 23 misdrijven per jaar bestraft. Dit aantal zakt in het eerste kwart van de 15de eeuw naar 19, in het tweede kwart naar 13, om in de tweede helft van de eeuw te stabiliseren (14 misdrijven per jaar). De daling van het totale aantal bestrafte delicten is dus duidelijk veroorzaakt door een vermindering (in belangstelling ?) van geweldsmisdrijven in Eeklo. De andere misdrijven blijven min of meer stabiel (zedendelicten) of winnen daarentegen niet alleen relatief maar ook absoluut aan belang (vermogens- en overheidsdelicten).

De geweldsdelicten omvatten een heel gamma aan misdrijven gaande van gewoon verbaal geweld (beledigingen en bedreigingen) tot zware daden van agressie als moord en zelfmoord. De overgrote meerderheid bestond echter uit gewone twisten en vechtpartijen (meer dan 90%). In de bronnen worden deze aangegeven als "*injurieuses paroles*" (beledigen), "*se battre du poing*" (slaan en vuistvechten, zwaarder bestraft als het slachtoffer op de grond valt), "*tirer un coutel*" (mestrekken) en in het ergste geval "*navrer avec un coutel*" (messteek). Algemeen kan men een grote tolerantie vaststellen t.o.v. deze overtredingen. In het belang van de gemeenschap werden ze gepenaliseerd, maar straffen waren zeer miniem en reeds geregeld door de Eeklose stadkeure van 1240. In regel werden deze misdrijven bestraft met boetes gaande van 5 à 10 groten voor beledigingen en woordentwisten, over 20 groten (mestrekken en vuistgevechten) tot 40 groten (messteken) ⁽⁹⁾. De vechtpartijen leggen ook één van de typische sociologische trekken van de laatmiddeleeuwse maatschappij bloot : hoogopflakkerende individuele en collectieve emoties, gepaard gaande met een grote impulsiviteit leidde snel tot gewelddadige confrontaties tussen individuen of groepen. Zo stonden er bijvoorbeeld meermaals twee of meer clans tegenover elkaar, zodat aan bepaalde

twisten soms zelfs een tiental personen deelnamen (10). Het is ook deze categorie lichte misdrijven die het meest aan belang inboet vooral vanaf het tweede kwart van de 15de eeuw : in de 14de eeuw werden gemiddeld 16,5 dergelijke delicten per jaar bestraft; vanaf het tweede kwart van de 15de eeuw is dit nog slechts 5 per jaar.

Een minderheid van de geweldsdelicten zijn de zware daden van agressie zoals moord, doodslag, zelfmoord (11), brandstichting en (huis)vredesbreuk. Hiertegenover stond de laatmiddeleeuwse maatschappij heel wat minder tolerant. De meeste van de 21 gevallen van moord en/of doodslag werden zwaar bestraft : meestal de doodstraf ("*par espee*" of door ophanging). Misdadigers die niet konden worden gevat werden "*wetteloos*" : levenslange verbanning en confiscatie van hun goederen. Indien de dader, bij doodslag, zich middels een financiële tussenkomst of anders kon verzoenen met de familie van het slachtoffer bestond er evenwel ook een grote kans dat hij voor het misdrijf met de baljuw kon componeren. Moedwillige brandstichting (in de bronnen als "*moorthrand*" aangeduid : doodslag door brandstichting) werd eveneens met de doodstraf bestraft. Het grote belang dat aan brandveiligheid werd gehecht maakte dit zonder meer noodzakelijk (12).

Een tweede groep misdrijven zijn deze die een inbreuk vormen tegen wat algemeen als goede zeden werd aanvaard. Het merendeel van deze delicten situeert zich in de seksuele sfeer. Het gaat dan meestal om gevallen van overspel, prostitutie en algemeen losbandig gedrag of meer sporadisch om verleiding en zelfs schaking. In totaal telden we 144 zaken die uitliepen op een veroordeling (ca. 10% van het totaal). Vooral vanaf het tweede kwart van de 15de eeuw worden zedendelicten steeds belangrijker. Ook wordt de aandacht van de gerechtsofficieren steeds meer toegespitst op de eerbiediging van de normale seksuele moraal. Waar de misdrijven op het einde van de 14de eeuw vaak zeer vaag worden omschreven als "*onredelijke wandelinghe*" of "*onnutscepe*", verandert de terminologie in de loop van de 15de eeuw : "*deshonneste conversation*" of "*aller de nuit a une femme*" (13). Meestal werden deze inbreuken bestraft met een verbanning uit de keure of uit het graafschap voor een periode van één tot drie jaar. In veel gevallen echter ging de baljuw vóór de uitspraak akkoord tot een compositie met de verdachte. Dezelfde strafmaat gold ook voor pooierij of voor het houden van een bordeel ("*curaterie*", "*deshonneste hostel*"). Vrouwenroof, schaking en verleiding werden heel wat zwaarder bestraft : in 1438 schaaakte Clais Huughs een Catarina Wiels; hij ontsnapte aan de klauwen van de justitie en werd hij verstek veroordeeld tot 50 jaar verbanning uit het graafschap. Een medestander werd tot 10 jaar verbanning veroordeeld. Ook hier eindigde de rechtszaak echter meermaals voor de baljuw met een compositie. Ten slotte vonden we nog een geval van "*buggherinne*". In 1410 wordt een Ecklonaar, genaamd Baenaert, in Brugge veroordeeld en ter dood gebracht voor dit misdrijf. Zijn goederen te Ecklo worden door de baljuw in beslag genomen. Zijn vrouw weet echter met de baljuw tot een compositie te komen van 4 lb. par. Het is niet helemaal duidelijk wat met "*buggherinne*" wordt bedoeld. Het begrip wordt gebruikt voor zowel sodomie (homosexualiteit) als voor toverij en ketterij (14).

Met in totaal 124 zaken (ca. 8,6%) vormen de vermogensdelicten de kleinste groep. Welk een schril contrast met hedendaagse statistieken ! Ook hier is er een grote diversiteit in de gepleegde misdrijven. We telden 48 gevallen van diefstal of roof en 1 van heling (samen 39,5%); 43 keer werd het gebruik van andermans goed (meestal land) zonder diens toestemming bestraft; verder nog 21 gevallen waar bedrog werd gepleegd bij de handel en 10 schuldkwesties. Het laatste cijfer is zoals boven reeds gesteld ongetwijfeld slechts een fractie van de werkelijkheid. Diefstal werd als een zeer zwaar misdrijf beschouwd. In de Eeklose keure van 1240 wordt een strikt onderscheid gemaakt tussen het ontvreemden van goederen met een waarde van twee schellingen of minder, en van goederen met een grotere waarde. Bij deze laatste wordt diefstal normaal bestraft in de zwaarste gevallen met de dood door ophanging of als het misdrijf minder zwaar werd ingeschat met verminking (afhakken van ledematen). Bij verstek werd de misdadiger voor eeuwig verbannen (in de bronnen : 100 jaar "*sur sa teste*"). De zware bestraffing van vermogensdelicten bleef echter meestal dode letter : men treft hier het hoogste percentage composities aan (ruim de helft van de aangegeven vervolgingen), meestal in de rekeningen verantwoord door de vrees van de baljuw dat hij door gebrek aan bewijzen de zaak niet hard zou kunnen maken of ook omwille van de "*povreité*" van de beklaagde. Deze laatste argumentering lijkt eerder een façade geweest te zijn waarachter de gerechtsdienaar zich schuilhield : de composities waren immers menigmaal zeer hoge bedragen. De andere vermogensmisdrijven werden heel wat minder zwaar gepenaliseerd. Het gebruik van andermans goed werd meestal bestraft met een geringe boete en natuurlijk vergoeding voor de benadeelde. Dezelfde straf werd ook toegepast bij het onterecht aanspraak maken op erfenissen en handelsfraude. Opmerkelijk is wel dat zelfs de vastgelegde boetes meermaals met een compositie werden verlaagd.

Een laatste categorie, en in aantal de tweede, bestaat uit misdrijven gepleegd tegen de centrale en/of lokale overheid. Ook deze categorie heeft een zeer heterogeen karakter met misdrijven gaande van het beledigen van lokale gezagsdragers, over corruptie of onachtzaamheid van vorstelijke ambtenaren tot openlijke rebellie tegen de vorst. Ook de hele reeks politie-overtredingen en inbreuken tegen de stedelijke voorgeboden kunnen aan deze categorie toegevoegd worden. De grootste groep delicten had betrekking op verzet tegen of aanmerkingen op de rechtspraak en het dagelijks bestuur van de stad zoals die door de lokale schepenenbank werden uitgeoefend (53%) : we telden in de door ons verwerkte periode 23 gevallen van belediging van een ambtsdrager (meestal een schepen), 8 gevallen van belemmering van justitie en 85 gevallen van verzet tegen of in twijfel trekken van een uitspraak van de wet. Verder waren er 8 gevallen van meeneed in een rechtsgeding en 6 gevallen van valse beschuldiging. Ca. 11% was een of andere vorm van verzet of protest tegen de centrale overheid : in 21 zaken ging het om openlijke opstand of hulp aan opstandelingen, vnl. tijdens of na de opstand van Gent op het einde van de 14de eeuw en na het *Calaisdébâcle* in 1436. Slechts één keer werd een opstandeling met de dood bestraft. Meestal werd hij verbannen of kon hij mits een belangrijke

som zijn misdrijf componeren. Eveneens 11% van de overheidsdelicten was het verbreken van een uitgesproken ban : op twee gevallen na, waar volgens de letter van de wet de banbreker werd bestraft met verminking, werd dit gevolgd door het uitspreken van een supplementaire periode van verbanning (3 jaar uit Vlaanderen). Het niet naleven van de muntordonnanties van de vorst komt slechts 4 keer voor. De overigen 25% bestond hoofdzakelijk uit inbreuken tegen de stedelijke voorgeboden en privileges : fraude bij de belastingen, gevangenzetten van een keurbroeder, corruptie van belastinginners, inbreuken tegen de ambachtskeuren.... Het merendeel van deze misdrijven werd hetzij bestraft met een vastgelegde boete, hetzij gecomponeerd. Twee types misdrijven in deze groep trekken de aandacht. Het grote belang dat werd gehecht aan brandveiligheid wordt hier nogmaals bevestigd. Poorters uit wiens huis onvrijwillig een brand begon, kregen zware boeten te verwerken (zelfs eenmaal een verbanning). Anderzijds waren ook de vorstelijke ambtenaren zelf niet immuun voor gerechtshandeling : tot driemaal toe in de 15de eeuw werd de Eeklose schout door zijn meerdere vervolgd omdat hij een gevangene had laten ontsnappen; driemaal moest de schout componeren.

Een tweede onderdeel van ons onderzoek behandelt de sociale achtergronden van de criminaliteit, m.a.w. wat was het sociaal profiel van de misdadiger en welke factoren oefenden invloed uit op het tot stand komen van een misdrijf ? Misdadigheid is een zeer complex sociaal fenomeen. Criminogene factoren zijn derhalve zeer divers en de rechtstreekse oorzakelijkheid is dikwijls onmogelijk te bewijzen. Het is echter duidelijk dat een combinatie van de psyche van het individu of van de groep, van het algemeen normenbesef (o.a. seksuele ethiek) en van socio-culturele gewoonten (drankmisbruik en clanvorming) een belangrijke rol spelen. Dit komt zonder meer tot uiting in het zeer hoge aantal kleinere geweldsmisdrijven, die ongetwijfeld grotendeels plaatsvonden na uitgebreid alcoholverbruik. Het optreden van vrij grote groepen in deze twisten wijst daarbij op het bestaan van zich bestrijdende clans in de stad. Externe criminogene factoren zijn heel wat moeilijker te duiden. In welke mate bijvoorbeeld voedselcrises, epidemieën en oorlogsomstandigheden het criminele gedrag hebben beïnvloed, is in vele gevallen niet zo duidelijk. Dat deze factoren niet alleen een impact hebben gehad op de misdadigheid zelf, maar ook op de repressie van bepaalde misdrijven lijkt wel vast te staan. Opstandigheid tegen de vorst werd immers gedurende periodes van rebellie in het graafschap heel wat zwaarder bestraft. Een correlatie tussen conjunctuurecrisis en vermogensmisdrijven kon op basis van de Eeklose gegevens niet berekend worden. Verder onderzoek en een grotere staat data kunnen dit mogelijk maken.

Het sociale profiel van de misdadiger in de late Middeleeuwen is tot op heden nog nauwelijks aan bod gekomen. Het bronnenmateriaal laat een dergelijke benadering van de criminaliteit overigens niet toe. Beroepsaanduidingen zijn tot op het einde van het *Ancien Régime* in de rekeningen bijzonder schaars en laten ook niet toe om conclusies te trekken. Diverse professionele categorieën komen er in voor : van gewone ongeschoolde arbeiders tot de traditioneel rijkere beenhouwers⁽¹⁵⁾ en drapiers. Accentverschillen en verschuivingen blijven echter een raadsel voor de

onderzoeker. Heel wat beter zijn we ingelicht over het relatieve vermogen van de diverse criminelen dank zij twee bewaard gebleven belastingslijsten uit 1399 en 1417 (16). De namenlijst werd vergeleken met de bestrafte delicten in de periodes 1397-1406 en 1410-1425. Hierbij kwamen heel wat opvallende resultaten aan het licht. In de eerste periode vonden we 57 misdadigers terug in de zetting van 1399, die in totaal 87 delicten hadden begaan. In de lijst van 1417 vonden we 79 criminelen terug met 129 delicten. Algemeen kan men stellen dat we misdadigers over de hele sociale ladder terugvinden : in 1399 enigszins met de nadruk op de armere en lagere middengroepen; in 1417 vinden we een iets grotere concentratie in de rijkere middengroepen en in de toplaag. Deze tendens loopt overigens parallel met de verschuivende klemtonen in de criminaliteit zelf. Zo is het duidelijk dat de geweldsmisdrijven in de gehele bevolking voorkomen. Toch is de concentratie vechtpartijen bij de lagere middengroep manifest. Ook bij zedendelicten tekent de concentratie zich af in de onderste bevolkingslaag. Overheidsdelicten situeren zich iets nadrukkelijker in de middengroep en bij de toplaag. Vermogensdelicten vinden we zeer eigenaardig in hoofdzaak terug bij de (hogere) middengroep ! Deze twee laatste misdrijven zitten vanaf het eerste kwart van de 15de eeuw duidelijk in de lift en verklaren dus de iets hogere gemiddelde belastingsbijdrage in 1417.

Hoe moeten deze toch wel opmerkelijke resultaten geïnterpreteerd worden ? Het algemeen voorkomen van geweldsdelicten in alle bevolkingsgroepen wijst manifest op een zelfde sociaal gedrag bij zowel armere, midden- als rijkere stedelingen. De impulsieve en emotionele agressiviteit is dus een algemeen verschijnsel. Dat de opgelegde boetes tegen vecht- en scheldpartijen in eerste instantie zwaarder aankomen bij arme inwoners lijkt hierbij eerder van secundair belang. Recidivisme ligt bij deze misdrijven trouwens bijzonder hoog. Het bijna exclusief voorkomen van zedendelicten bij de lagere en middengroepen kan mogelijk verband houden met enerzijds het politieel optreden tegen het prostitutiemilieu (dat zeker niet tot de toplaag zal hebben behoord) en anderzijds de betere bescherming die rijkere inwoners van hun specifieke netwerken kregen (eventuele corruptie van baljuw en gerechtsdienaars om aan de geijkte verbanning te ontsnappen kan hierbij niet uitgesloten worden). Het voorkomen van vermogensmisdrijven bij de (hogere) middengroep lijkt een abnormaal fenomeen te zijn. Er moet echter benadrukt worden dat ruim de helft van deze delicten te maken had met handelsfraude en het onterecht gebruik maken van andermans goederen (in hoofdzaak landbouwgronden). Tot slot zijn er nog de inbreuken tegen de overheid en de openbare orde. Ook hier is er een duidelijke concentratie waar te nemen in de rijkere bevolkingslagen. Het overgrote deel van deze delicten had te maken met verzet tegen en opmerkingen over de activiteit van de schepenbank en vierschaar. De frustratie van individuen of groepen die de hefbomen van de lokale macht niet in handen hadden, maar deze wel ambieerden kan hier een mogelijke verklaring zijn.

Tot slot lijkt een kleine uitwijding over de rol van vrouwen in de criminaliteit belangrijk. Ondanks enkele gewelds- en vermogensdelicten, ligt hier de nadruk in hoofdzaak op zedenmisdrijven. De beteugeling van ongewenste sexualiteit was dus

uitdrukkelijk in eerste instantie tegen vrouwen gericht. Dit geldt zowel voor het houden van bordelen, overspel als het meer algemene "*onnuscepe*". Die misdrijven werden in mindere mate dan bij de mannen gecomponeerd. Dit is een weerspiegeling van de algemene houding van de laatmiddeleeuwse maatschappij tegenover de sexualiteit, en meer bijzonder tegenover de vrouwelijke sexualiteit. De vrouw werd in eerste plaats als hoofdverantwoordelijke van deze praktijken gezien.

Algemeen kunnen we dus stellen dat net zoals in Brussel de criminaliteit zeer gevoelig is aan golfbewegingen. Er werd een duidelijke tendens van vermindering van de (kleine) geweldsdelicten vastgesteld en een stijgend belang van misdrijven tegen overheid en vermogen. Of hier ook een reële vermindering van deze vorm van criminaliteit achter schuil ging, als gevolg van de zo nadrukkelijke repressie ervan aan het einde van de 14de en het begin van de 15de eeuw, of dat er eerder een verschuivende belangstelling is van het politie-apparaat kon niet worden vastgesteld. Vast staat in elk geval dat de baljuw in de beteugeling van de misdaad een centrale rol speelde, en dat hij hierbij vaak evenveel belangstelling had voor zijn eigen geldbeugel. Het aandeel lijfstraffen en verbanningen verloor daarbij voortdurend aan belang vooral t.v.v. de composities, die bepaald werden door én de zwaarte van het misdrijf én de rijkdom van de betichte. De kleinere omvang van het rechtsgebied maakte overigens een scherpe repressie mogelijk. Het criminaliteitscoëfficiënt in Eeklo lag beduidend hoger dan bijvoorbeeld in Brussel in dezelfde periode. Op het einde van de 14de eeuw telde men in Brussel 4 à 6 misdrijven per 1000 inwoners, in Eeklo bedroeg dit aantal ruim 10 (17).

Peter STABEL

VOETNOTEN

(1) F. VANHEMELRIJCK, *De criminaliteit in de ammanie van Brussel van de late middeleeuwen tot het einde van het ancien régime (1404-1789)*, Kon. Academie Wet., Let. en Schone Kunsten, Kl. Letteren, 43, nr. 97, Brussel, 1981. Andere baanbrekende studies zijn van de hand van D.A. BERENTS o.a. zijn *Misdaad in de middeleeuwen. Een onderzoek naar de criminaliteit in het laat-middeleeuwse Utrecht*, Stichtse Historische Reeks, 2, Utrecht, 1976.

(2) Diverse licentiaatsverhandelingen onder leiding van prof. dr. W. Prevenier zijn aan de misdadigheid in het laatmiddeleeuwse Vlaanderen gewijd (o.a. C. Piens over Brugge, N. Bastien over de Viet Ambachten, en recent L. de Mecheleere over Aalst).

(3) Voor de juridische bevoegdheden van vierschaar en baljuw, zie onze bijdrage in de Eeklose stadsgeschiedenis (verschijnt in 1990).

(4) Een beknopte en bevattelijke theoretische inleiding op het fenomeen misdaad vindt men in D.A. BERENTS, *op. cit.*, 1976, pp. 2-9.

- (5) J. VAN ROMPAEY, *Het grafelijke baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode*, Verh. K. Vl. Ac. Wet., Kl. Let., 62, Brussel, 1967, p. 439.
- (6) De zoen was een plechtige overeenkomst waarbij vaak middels een zoengeld (een vorm van schadevergoeding) vrede gesloten wordt tussen de twee partijen (dader en slachtoffer, of hun vertegenwoordigers). Deze zoen kon ook door officiële instanties (hier baljuw en schepenen) opgelegd worden (cfr. R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw*, Verh. K. Vl. Ac. Wet., Kl. Let., 19, Brussel 1954, pp. 280-311). Het "zoendinc" was bijv. te Gent gedurende de late Middeleeuwen nog zeer belangrijk (D. NICHOLAS, *Crime and punishment in fourteenth-century Ghent*, in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 48, 1970, pp. 289-334 en 1141-1176).
- (7) Met dank aan Lieve de Mecheleere voor deze informatie.
- (8) Het baljuwsambt in Eeklo werd verpacht in de periodes 1440-45, 1464-80, 1486-87 en vanaf 1495 (R.H. BAUTIER, J. SORNAY, *Les sources de l'histoire économique et sociale du moyen-âge. Les états de la maison de Bourgogne. Vol. I, Archives des principautés territoriales. 2. Les principautés du Nord*, CNRS, Parijs, 1984, p. 172). De baljuwsrekeningen worden bewaard in het Algemeen Rijksarchief te Brussel : ARA, Rekenkamer, rolrekeningen 1191-1298 en ARA, Rekenkamer, 13920.
- (9) Een ongeschoold arbeider in Eeklo verdiende 4 à 5 groten per dag, een geschoolde kreeg 8 à 10 groten. De zwaarste boete bij gewone vechtpartijen vertegenwoordigde dus respectievelijk 8 en 4 werkdagen (P. STABEL, *Deinze, Eeklo en Kaprijke : kleine stadjes in het laatmiddeleeuwse Vlaanderen (kleinschaligheid en stedelijk leven)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, R.U. Gent, 1985, p. 145).
- (10) Vergelijk met het klassieke werk van J. HUIZINGA, *Herfstij der middeleeuwen*, Haarlem, 1919.
- (11) Zelfmoord werd door de middeleeuwer beschouwd als één van de zwaarste geweldsdelicten. Meestal werd de zelfmoordenaar *post factum* tentoongesteld (ev. verminkt) en werden zijn goederen in beslag genomen (vgl. D.A. BERENTS, *op. cit.*, p. 66; F. VANHEMELRIJCK, *op. cit.*, pp. 113-122). Mislukte pogingen tot zelfmoord werden echter in praktijk gecomponeerd.
- (12) Zo legde een brand in 1419, aangestoken door een Roegekin Bule, een groot gedeelte van de stad in as (E. NEELEMANS (?), *De rekeningen der stad Eecloo*, s.d., pp. 238-241).
- (13) Deze begrippen duiden alle overspel en ontucht aan. Een iets andere betekenis is het begrip "onnutscepe" : hiermee wordt aan een individu omwille van zijn levenswandel een verderfelijke invloed toegeschreven, vooral wat betreft de goede zeden. Heel wat van deze misdrijven werden vervolgd na klacht op de "souveraine waerhede" (cfr. R.C. VAN CAENEGEM, *op. cit.*, pp. 105-107 en 135-136).
- (14) R.C. VAN CAENEGEM, *op. cit.*, pp. 107-108.
- (15) Zo kwamen vertegenwoordigers van de rijke beenhouwersfamilie De Ketelboetere regelmatig in de Eeklose criminaliteitsstatistieken voor.
- (16) Voor de verwerking van beide belastingslijsten P. STABEL, *Bevolking en sociale gelaagdheid : Eeklo en Kaprijke gedurende de late Middeleeuwen*, in *Appeltjes van het Meetjesland*, jb. 38, (1987), p. 161-184.
- (17) F. VANHEMELRIJCK, *op. cit.*, pp. 324-329.

BIJLAGE: Misdadigheid Eeklo (1367-1492)

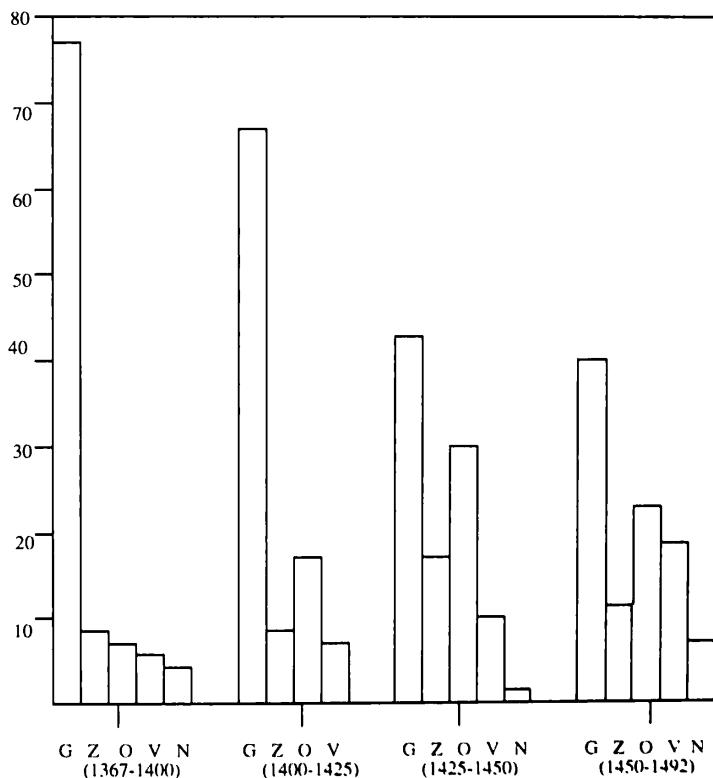
(Opm.: de originele omschrijvingen werden zoveel mogelijk behouden).

EKLO CRIMINALITEIT (14de-15de eeuw)

	TOTAAL %	(1367-1400) TOT %
aantal jaren	83,7	19,3
GEWELD		
moord (brand)	7	0,49
brandstichting	1	0,07
doodslag	14	0,97
zelfmoord(poging)	6	0,42
vredebreuk	7	0,49
ontvoering	3	0,21
forche a la ville	6	0,42
verboden wapendracht	11	0,76
messteek	191	13,25
slaan (verwonden)	57	3,96
mestrekken	402	27,90
slaan	105	7,29
slaan plantsoen	16	1,11
injurieus paroles	35	2,43
debat (nuit)	7	0,49
assaut de maison (jour)	9	0,62
assaut de maison (nuit)	9	0,62
overval (nacht)	1	0,07
assistentie misdaad (doodslag)	2	0,14
ZEDEN		
vrouwenroof	3	0,21
schaking/verleiding	4	0,28
aller de nuit a une femme	3	0,21
curaterie	9	0,62
buggerine	1	0,07
deshonnestie conversation	41	2,85
onnutsepe	24	1,67
onredelijke wandelinghe	30	2,08
deshonnestie	14	0,97
deshonnestie hotel	10	0,69
affaire avec	5	0,35
OVERHEID		
rebelhede	13	0,90
wetsbelemmering	8	0,56
contredire jugement	85	5,90
valse beschuldiging	6	0,42
riottes	12	0,83
frapper echevin	1	0,07
beledigen vorst	5	0,35
beledigen wet	22	1,53
meineed	8	0,56
brand uit huis van...	3	0,21
pax digne desire a Eecloo	26	1,80
gevangen zetten keurbroeders	2	0,14
overtreden voorgeladen	21	1,46
aler absenter de nuit	4	0,28
laten ontsnappen gevangene	3	0,21
fraude bij taxatie/tol	8	0,56
corruptie/machtsmisbruik	5	0,35
verboden geld	4	0,28
helpen opstandelingen/misdadigers	8	0,56
VERMOGEN		
niet betalen schuld	10	0,69
andermans goed gebruiken	30	2,08
onrechtvaardige aanspraak op	4	0,28
diefstal	43	2,98
aanzet tot diefstal	4	0,28
inbreuk op keure ambachten	19	1,32
verkoop andermans goed	6	0,42
aller sur terre d'autrui	3	0,21
niet overgeven geldvondst	1	0,07
pris de force les habits de...	1	0,07
bedrog bij handel	2	0,14
heling	1	0,07
?	40	2,78
TOTAAL	1441	100,00
geweld	880	61,80
zeden	144	10,00
overheid	244	16,93
vermogen	124	8,61
onbekend	40	2,78
jaarlijkse gemiddelden	17,22	2,01

(1425) TOT % 2.7	(1425-1450) TOT % 21	(1450-1492) TOT % 20.7
2	0.45	1
1	0.23	0
2	0.45	3
4	0.90	0
4	0.90	0
0	0.00	2
3	0.68	0
3	0.68	5
73	16.52	37
10	2.26	3
163	36.88	55
38	8.60	3
2	0.45	2
0	0.00	7
0	0.00	1
1	0.23	1
0	0.00	1
0	0.00	0
0	0.00	0
0	0.00	2
1	0.23	0
1	0.23	0
2	0.45	0
1	0.23	0
6	1.36	16
13	2.94	0
12	2.71	1
2	0.45	10
1	0.23	9
0	0.00	1
0	0.00	9
0	0.00	5
31	7.01	36
3	0.68	0
6	1.36	1
1	0.23	0
0	0.00	2
8	1.81	2
1	0.23	4
1	0.23	1
14	3.17	4
0	0.00	1
0	0.00	2
0	0.00	4
0	0.00	2
0	0.00	7
0	0.00	2
0	0.00	0
0	0.00	0
0	0.00	0
442	100.00	4
1425)	(1425-1450)	(1450-1492)
306	69.23	121
39	8.82	39
65	14.71	82
32	7.24	25
0	0.00	4
19.47	12.90	13.72

Evolutie van de criminaliteit in Eeklo (14de-15de eeuw)
 (% van totalen) : G = geweldsdelicten; Z = zedendelicten; O = overheidsdelicten;
 V = vermogensdelicten; N = niet-geïdentificeerde misdrijven.

HET DOMEIN VAN DE HEER VAN DE WOESTIJNE IN DE EERSTE HELFT VAN DE 16DE EEUW

Over het domein van de heren van de Woestijne is blijkbaar het laatste woord nog niet gezegd. Na het ontdekken van de domaniale rekeningen betreffende Woestijne uit 1375, 1376 en 1377 in het fonds *Rekenkamer* (1) van het Algemeen Rijksarchief te Brussel heeft nu ook het Fonds *Trésor de Flandre* (2) een belangrijk domaniaal document betreffende Woestijne prijs gegeven. Het handelt over de prijsij van het Woestijnegood en van de molens te Aalter, Ursel en Knesselare en bevat tevens een schatting van de gemiddelde opbrengsten van het domein Woestijne en Woeste voor de periode Kerstmis 1518 - Kerstmis 1528. We zullen achtereenvolgens de prijsij van het Woestijnegood en de molens en de opbrengsten en lasten wat dieper gaan analyseren.

1. Prijsij van het Woestijnegood en de drie molens

Omstreeks 1530 bestond het Woestijnegood uit drie goed afgebakende delen : de mote met de puinen van het kasteel, het neerhof met de boerderij en de brouwerij buiten de poort van het neerhof.

Van het oude kasteel, gebouwd op een mote, eens de verblijfplaats van de heren van de Woestijne, schiet niet veel meer over : enkel wat "*brycken*" (= stenen) die geen penning meer waard zijn. Dit is mij de enige bekende tekst waarin uitdrukkelijk sprake is van een kasteel op het Woestijnegood (zie bijlage). In 1530 hadden de heren van de Woestijne hun residentie al verlegd naar het centrum van Aalter, waar zij het "*huus van Praet*" hadden gebouwd.

Op die met puin overdekte mote stond nog een oude "*greem scuere*" (vermoedelijk graanschuur), waarvan de waarde nog nauwelijks op 24 sch. gr. werd geprezen.

Op het neerhof zelf stonden een woonhuis (waarde 9 p.), een stal voor de koeien, kalveren en schapen (3 1/2 p.), een schuur (5 1/2 p.), een zwijnskot (16 sch.) en een wagenkot (22 sch.). Het neerhof was, zoals de mote, omringd door een grachtenstelsel of wallen. De toegang tot het neerhof was afgesloten door een voorpoort (waarde 6 1/2 p.). Deze "*voorpoorte*" moet een imposant gebouw geweest zijn, want haar waarde werd op tweederde van die van het woonhuis geschat.

Buiten de voorpoort stond een huisje (4 1/2 p.) waar vroeger de brouwer placht te wonen, met daarnaast een erg vervallen huisje (24 sch.). Het belangrijkste bouwcomplex werd echter gevormd door de brouwerij "*metten ast ende vaute ende alle de huyssinghen*" en een rosmolen. Dit geheel had een waarde van 40 p. gr. Tenslotte stond er nog een zwijnskot (waarde 12 sch.) achter de brouwerij.

Rond deze drie complexen en de landerijen groeiden er 216 grote (eiken) bomen (waarde 100 p.) en 900 kleine bomen (50 p.).

In totaal werd het goed ter Woestijne met alles daarop en daaraan op bijna 219 p. gr. geschat. Daarbij moet dan de waarde van de molen van Aalter (66 p.), van de molen te Ursel (60 3/4 p.) en de molen te Knesselare (45 3/4 p.) geteld worden die te samen goed zijn voor 172 1/2 p. gr.

2. Domaniale opbrengsten

Een eerste belangrijke bron van inkomsten waren de erfelijke renten, bezet op gronden te Knesselare, Ursel, Zomergem, Hansbeke, Bellem, Aalter, Lotenhulle en Ruiselede die opliepen tot 68 p. 8 sch. 8 d. par. (1 p. gr. = 12 p. par.). In die som zit ook de zogenoemde rente van Lovenzele die 24 p. par. bedroeg. Lovenzele lag echter niet, zoals we vroeger schreven (3), te Aalter in de Sterrestraat nabij het Vijfringengoed, maar te Bellem ten noorden van de Brugse Vaart in de Leistraat (4). Dit is veel logischer, want nu ligt die plaats te midden van de berente gronden. We menen dat die rente als volgt ontstaan is.

In 1242 kocht Filips, heer van de Woestijne, 317 bunder woeste grond, gelegen te Lovenzele, van het "*hôpital Comtesse*" te Rijsel. Deze uitgestrekte woeste gronden liggen m.i. ten noorden en ten zuiden van de Durme alias de Brugse Vaart op het grondgebied van Aalter, Bellem, Hansbeke en Zomergem met als kerngebied de wijk Lovenzele te Bellem. Naar het voorbeeld van gravin Johanna van Constantinopel, die in de streek van Eeklo, Kaprijke, Lembeke, Oosteeklo en Bassevelde, een grote oppervlakte woeste grond vercijsde (5), moet de heer van de Woestijne hetzelfde gedaan hebben binnen die 317 bunder woeste grond.

Lovenzele zelf is ongetwijfeld al een vroeg ontgonnen kern in dit woeste gebied. Een zele-toponiem wijst op een geïsoleerde bewoning die kan teruggaan tot de 8ste eeuw. De tienden van Bellem werden ook soms de tienden van "*Lovixelle*" genoemd (6).

Naast deze geldelijke renten vinden we hier ook de aloude renten in natura van de heer van de Woestijne terug nl. 105 kapoenen, 204 hennen en 142 1/2 hoed haver. Daar de heer van de Woestijne ook heer van Woeste was geworden komen we natuurlijk ook de renten van Woeste tegen : 27 p. 8 sch. penningrente, 30 1/2 kapoenen en 76 hennen.

Globaal werden alle renten van Woestijne en Woeste geschat op 300 p. par. of 25 p. gr. Voor dit bedrag pachtte dan ook op 12 augustus 1529 Vincent Parisis, baljuw van de Woestijne, de inning van die renten. Diezelfde Vincent Parisis pachtte ook nog voor 400 p. par. de ontvangst van het *beste hoofd* (gemiddelde opbrengst per jaar : 155 p. 8 sch. 1 d.), het *marktgeld* (172 p. 7 sch. 4 d.), het *reliefgeld* van de lenen (45 p. 5 sch. 6 d.), het *vondgeld* (19 sch.), het *bastaardgoed* (39 sch. 7 d.) en de *boeten* (ca. 34 p.).

De molen van Aalter werd vanaf 1529 verpacht voor 180 p. par., die van Knesselare voor 120 p. par. en die van Ursel voor 156 p. par. Het goed ter Woestijne bracht jaarlijks 196 p. 16 sch. als pacht op, het brouwerijcomplex 72 p. par. en de Woestijnetiende 60 p. 15 sch. In mei 1533 werden deze drie bezittingen in pacht gegeven voor 396 p. par.

Daarmee zijn we nog lang niet klaar met de bezittingen van Woestijne. Het *ammanschap* van Woestijne in Knesselare werd vanaf Sint-Remigius (1 oktober 1531) voor 31 p. par. gepacht. Het is hier ook de eerste keer dat we iets vernemen over het bestaan van een *ammanschap* te Knesselare dat afhing van de heerlijkheid Woestijne !

De 14 vijvers in het Bulskampveld brachten ca. 1530 180 p. op en de visserij in de Zuidleie tussen Woestijne en Nieuwendam 50 p. par. Het tolrecht geheven bij de brug en rabot op de Zuidleie was goed voor 89 p. 14 sch. Die brug met het rabot lagen te Hansbeke op de grens Bellem-Hansbeke (7). Daarbij kwam nog 28 p. par. binnen voor "*le rivaige appelle le vaert en la rivière de la Leye*". Wellicht wordt hier het recht om met schepen op de Zuidleie te varen bedoeld ? De verkoop van het *taillehout* dat op de bermen van de Zuidleie groeide, bracht 16 p. par. op. De bermen werden verpacht van Nieuwendam tot aan de watermolen. Die watermolen is de westmolen die nabij *Grand'mère* op de grens Aalter-Knesselare op de Zuidleie lag (8).

De vogelvangst omvatte drie afzonderlijke loten nl. de gewone vogelvangst (verpacht voor 14 p.), de patrijsjacht (verpacht voor 11 p.) en tenslotte nog "*la muerie des oisereaulx*" (= "*vogelrie van haentvoghelen*"), waarvoor geen pachter was gevonden. Het jachtrecht in de Warande was goed voor 64 sch. per jaar.

Tenslotte verpachtte de heer van de Woestijne nog volgende stukken grond :

- 100 r. land, " <i>de Wingaerd</i> " genaamd, voor	24 sch. par.
- een klein stuk molenweg voor	12 sch. par.
- 200 r. land voor	19 sch. par.
- een stuk land, de " <i>belc</i> " genaamd, gelegen te Oostmolen voor	60 sch. par.
- 400 r., het " <i>Pitstic</i> " genaamd, voor	40 sch. par.
- 200 r. land achter de kerk van Aalter gelegen, voor	14 sch. par.

Voor zijn leen, de "*Woestinestrate*" genaamd, gelegen te Waarschoot, moet Filips De Stoppelaere jaarlijks 4 p. 4 sch. par. aan zijn leenheer, de heer van de Woestijne, betalen. Tenslotte werden de inkomsten, verbonden aan de *castrale kapelanij* van Woestijne, geschat op 168 p. par.

De globale inkomsten van het heerlijke domein Woestijne en Woeste beliepen ca. 1950 p. par. per jaar. Dit was natuurlijk geen zuivere winst want er waren ook lasten.

3. Domaniale lasten

Aan de grafelijke *Brieven van Assenede* moest jaarlijks 72 p. 16 sch. 9 d. par. afgedragen worden en aan de grafelijke *Spijker* te Gent voor geldelijke renten en 16 hoed tarwe jaarlijks gemiddeld 79 p. 8 sch. 3 d. par. Voor allerlei fundaties en jaargetijden in de kerk van Aalter betaalde de heer van de Woestijne 24 p. 8 sch. 11 d. par. (18 p. + 6 p. 8 sch. 11 d. par.). De reparaties aan de drie heerlijke molens was een zware post die jaarlijks ca. 166 p. par. opslopte. De ontvanger-baljuw verdiende jaarlijks 120 p. par. en de diverse kosten bedroegen 32 p. 6 sch. par. In totaal beliepen de gemiddelde jaarlijkse lasten bijna 500 p. par.

Daaruit volgt dat de gemiddelde netto-opbrengsten ca. 1450 p. par. bedroegen in de eerste helft van de 16de eeuw.

BESLUIT

Dit document bevat drie belangrijke nieuwe gegevens betreffende het domein Woestijne. Ten eerste de eerste vermelding van het verdwenen kasteel op het Woestijnegoed. Ten tweede verschijnt een amman van Woestijne te Knesselare ten tonele. Ten derde vinden we een bevestiging van het bestaan van een watermolen, alias de *Westmolen*, als tegenhanger van de *Oostmolen*, allebei op de Zuidleie gelegen.

Luc STOCKMAN

VOETNOTEN

- (1) L. STOCKMAN, *Het domein van de heer van de Woestijne in de 14de eeuw*, in AM, jb. 30 (1970), pp. 146-156.
- (2) ARAB, *Trésor de Flandre*, nr. 644.
- (3) L. STOCKMAN, a.w., p. 147.
- (4) L. STOCKMAN, *De verdwenen wijknaam Lovenzele te Bellem*, in Land van de Woestijne, jg. 4 (1981), nr. 1, pp. 14-15.
- (5) L. STOCKMAN, *De Brieven van Assenede en de Vier Ambachten*, in AM, jb. 34 (1972), pp. 5-126.
- (6) Kathedraalarchief Doornik, *Bellem*, doos 5, "gheheeten de tiende van Loviselle of van Bellem".
- (7) L. STOCKMAN, *Geschiedenis van Aalter*, Aalter, 1979, p. 49.
- (8) L. STOCKMAN, a.w., p. 231.

BIJLAGE

"Prijsie ghedaen huutter name van den Edele heere(n) van Praet, Cornelis Vanden Westhuze, Ambrosius Roelants, Joes Van Rent(er)ghe(m) en(de) Balten De Hane, van zekere goedinghe van muelenen, huysen, groote eecken boome(n) en(de) zijn boven der vademe ten ghetale van 216 en(de) 900 cleene boomen.

- Eerst es ghevisenteirt ter Voestijne boven up de mote, thoudede casteel ende hebbe(n) bevonden als van de brijcken ofte ander stoffe zulck als wij wercklieden bevonden hebben en(de) zoude niet weerdeghe(n) sijn den arbeit aldus en(de) niet stelle(n) hier of niet

- Noch boven zoe staen plantsoene(n) up tselve goet die binnen 5 op 6 jaeren gheplant sijn en(de) wij ghetal niet en weten aldus zoe en stelle(n) wij hier of niet

- Noch stater een oude greem scuere up die mote en(de) es ghepresen bijde voornoemde p(er)soone(n) de somme 24 sch. gr.

- Eerst twoenhuys daer den pachter inne woent 9 p. gr.

- Noch een stal van calveren, scapen en(de) coyen 3 p. 10 sch. gr.

- De scuere vanden pachtere upt neerhof 5 p. 10 sch. gr.

- Noch een zwijncot tender schuere 16 sch. gr.

- Ende een waghenscot 22 sch. gr.

- De voerpoerte upt neerhof 6 p. 10 sch. gr.

Buten der poorte van tneerhof

- Int huyssekin ende voorpoerte daer den brauwe(r) inne plochte te wonene ghepresen 4 p. 10 sch. gr.

- Noch daer neffens an een vervallen huyssekin 24 sch. gr.

- De brauwerie metten ast en(de) vaute en(de) alle de huysinghe(n) als nu daer staende en(de) de orsmuele(n) al te same(n) ghepresen 40 p. gr.

- Noch een zwijnskot achter de brauwerie 12 sch. gr.

De boomen te(r) Woestijne

- Eerst de 216 boomen buiten der vademe(n) 100 p. gr.

- Noch de cleen upgaende boome(n) 45 p. gr.

So(m)me in als 218 p. 18 sch. gr."

ARAB, *Trésor de Flandre*, nr. 644 (Prijzij van het goed ter Woestijne van omstreeks 1530).

DE FAMILIE BASTIAEN TE BELLEM

INLEIDING

Genealogie, of hebben we het maar liever over familiegeschiedenis, is in, maar moet mijn inziens meer zijn dan het opsommen van namen en data. Ik wil hierbij niet veel uitwiden over theoretische beschouwingen ⁽¹⁾, maar, al te vaak weet men na het doornemen van een dergelijk werk niets over de familie als groep. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de genealogie als minderwaardig afgedaan wordt. Nochtans, wil men de regels van het historisch *métier* toepassen, dan kan dit *vak* tot een volwaardige discipline uitgroeien. Met deze kleine bijdrage wil ik aantonen welke richting familiekunde zou uitkunnen. Er mag tevens uit blijken dat dit een integrale vorm van geschiedschrijving is. En sluit in dat geval de familiegeschiedenis niet aan bij de opnieuw opbloeiende cultuurgeschiedenis, die een brede waaier van het maatschappelijk proces bestrijkt, met aandacht voor de sociale leefwereld, marginalen...?

Dit artikeltje zou kunnen een onderdeel zijn van het tweede luik van een familiegeschiedenis, met de biografieën en kleine monografieën. Het betreft dus een detailstudie, in dit geval het benaderen van een kleine tak in een enkele gemeente. Zelf noem ik het een sferbeeld. Een voordeel is de mogelijkheid tot het verwerken van een niet onaanzienlijke brok lokale geschiedenis. Toch behandelen we heel wat elementen uit het verleden van Bellem niet, daar we geen betrokkenheid van de familie onderkennen. Bij het sociaal-economisch luik zullen we deze bijdrage evenmin overspoelen met cijfergegevens over lonen... Uit het verder relaas blijkt dit trouwens overbodig. Het beperkte staal laat evenmin steeds een kwantitatieve verwerking toe, laat staan een voortdurende vergelijking met algemene tendenzen. Een dergelijk onderdeel is meer concreet, meer anekdotisch.

1. Demografische aspecten : komen en gaan

Jan Baptist Bastiaen kwam ca. 1778 te Bellem aan ⁽²⁾, vermoedelijk uit zijn geboortedorp Zomergem. Hij was toen zowat 20 jaar. Gezien zijn latere beroepsactiviteiten lijkt het vrij aannemelijk te veronderstellen dat hij als dienstknecht bij een landbouwer of een ambachtsman aan de slag ging. Hij bleef nog zes jaar als vrijgezel in Bellem huizen en stapte in 1784 in het huwelijksbootje met de 10 jaar oudere Rosa Lievens ⁽³⁾. Binnen het jaar verhuisde het jonge echtpaar naar het buurdorp Lotenhulle, alwaar hun dochter Carola op 1 april 1785 geboren werd. Het prille gezinsgeluk bleek van korte duur. Waarschijnlijk verliep de bevalling niet gemakkelijk en herstelde de toch al 36-jarige moeder niet zoals het hoorde. Net twee weken na de geboorte zou ze overlijden. Jan Baptist bleef achter

met de jonge spruit. Deze werd misschien bij de grootouders of andere familieleden ondergebracht, want uitbesteding bij een voedster lijkt, gezien de geringe kapitaalkracht (zie verder), onwaarschijnlijk.

Voor de 18de eeuwse Vlaming was de dood, o.a. via kinder- en kraambedsterfte, een dagelijks feit, maar dit verdrong niet noodzakelijk verdriet (4). Toch trok de jonge man blijkbaar vlug op vrijersvoeten. De nood aan een moeder liet zich voelen en dit leidde hem terug naar Bellem. Naar de toen gangbare *gewoonte* was het zeker geen uitzondering dat hij reeds na zeven maand een nieuwe echtverbintenis aanging (5). Maria Vervynckt schonk hem amper negen maand later een eerste kind. Uit dit huwelijk zouden in een tijdspanne van 17 jaar maar liefst 11 kinderen spruiten. Dit is inderdaad een groot aantal kinderen, maar dit wijst er o.a. op dat de ouders *geluk* hadden en hun huwelijk niet vroegtijdig door de dood werd ontbonden. Het "*gaat en vermenigvuldig u*" werd strikt toegepast. Daarenboven kende de vrouw geen of hooguit een miskraam, nl. tussen het voorlaatste en het laatste kind waarbij het interval 44 maand bedroeg. De andere geboorten volgden elkaar na 13 à 22 maand, wat, gezien de vermoedelijke lactatie, normaal is.

Men zou denken dat een dergelijke kinderrijkdom (twaalf) een ideale basis vormt voor een groot en bloeiend geslacht. Niets bleek minder waar. Want 150 jaar na de aankomst van de pionier stierf, met de laatste naamdrager uit de derde generatie, de tak te Bellem en overall elders uit. Nochtans zorgde de tweede generatie voor 13 nakomelingen-naamdragers. De aangroei was dus beperkt, want - maar - de kinderen sproten uit slechts twee huwelijken. Op basis van absolute cijfers besluiten we toch dat de struik groeide, weliswaar miniem, maar... het mocht niet baten. Meerdere factoren konden in theorie daartoe bijdragen. We bespreken ze een voor een.

We beginnen met een vrij onschuldig aspect : de sex-ratio of de verhouding tussen de geslachten. Daarbij stellen we geen spectaculaire zaken vast. Het vrouwelijk geslacht is weliswaar een iets sterkst vertegenwoordigd - wat eerder onnatuurlijk is (6) - met 14 van de 25 afstammelingen. De stamvader telde 5 zonen. Het verdwijnen van de naam school dus niet hierin.

Een volgende verklaring zoeken we gezien de 19de eeuwse context bijna logischerwijze in de oversterfte, meer bepaald de kindersterfte. We noteerden 1 doodgeboren kind, wat perfect klopt met de toen normale mortinataliteit van 3 tot 4% (7). Bij de jongste generatie kwamen er vermoedelijk wel enkele miskramen voor. Vijfmaal werd een interval van ca. 30 maand of meer genoteerd. Het algemeen gemiddelde van de zuigelingensterfte in de regio waar de linnennijverheid als thuisarbeid bloeide, dus ook te Bellem, bedroeg in de besproken periode ca. 200‰ (8), wat lager is dan in andere streken. De familie kende, voor zover achterhaald, een geringe zuigelingensterfte en kon dus optimistisch zijn, of juist niet, doordat aldus de hoge kinderlast niet gereduceerd werd. Slechts twee kinderen overleden tijdens de zoogperiode. Mogelijks bestaat hier een lichte onderschatting, daar we enkele - vermoedelijk vroege - overlijdens niet - precies - achterhaalden (zie de bijlagen). Deze toestand komt dan eigenaardig voor in vergelijking met de verdere gang van

zaken. Slechts 1/8 (12%) van de afstammelingen stierf tijdens het eerste levensjaar, maar bijna de helft (40 of zelfs 44%) der kinderen werd niet volwassen. Waren de verzorging en de voeding na het zogen minder goed ? We stellen in elk geval een grote oversterfte vast na het eerste levensjaar (minstens 20 en maximaal 32%), die ertoe leidde dat de gezinnen buitensporig afslankten. We dienen desondanks op te merken dat een sterftecijfer van 40 tot 50% tot aan de volwassenheid tot in het eerste kwart van de 19de eeuw vrij normaal was (9). Het evenwicht tussen de geslachten was door deze *operatie* perfect hersteld. Van de 7 resterende mannen telden we er 3 in de tweede generatie.

Een hoge kindersterfte kan, naast een gebrek aan medicatie, wijzen op armoede ofwel op fysische zwakheid, al dan niet gekoppeld aan pauperisme. We denken dat dit laatste doorwoog, o.a. doordat twee mannelijke afstammelingen als twintigers overleden met een min of meer duidelijk aanwijsbare doodsoorzaak. Livin Francies leed aan epilepsie (10) en hij overleed "*sur la rue à la section dit Stuyvenberge*". Zijn neef Karel Lodewijk stierf in 1849 en van hem weten we dat hy "*gebreekeleyk*" was en door zijn verminktheid aan het rechterbeen met twee krukken ging (11). Hij werd tevens steeds zonder beroep ingeschreven. Maar daarmee was het familieleed niet ten einde. De oudste broer van Livin en trouwens de vader van de gemelde Karel Lodewijk, Jan, was blind (12), maar huwde toch en had drie kinderen. Die blindheid was nochtans niet aangeboren, want hij diende acht jaar onder keizer Napoleon, waarvoor hij in 1857 de St.-Helenamedaille zou ontvangen (13). Mogelijks liep hij tijdens een veldtocht een oogletsel op of manifesteerde de handicap zich kort nadien, alvast voor zijn 33ste verjaardag. Maar later vinden we hem toch stevast als werkmans vermeld ! Zijn broers zoon, Jan Baptist, ontmoeten we als een dwerg, misvormd aan beide knieën en met een "*aepachtig*" gezicht (14). Diens vader kreeg het trouwens zeer hard te verduren. Naast deze zoon zouden zijn eerste twee nakomelingen als kind overlijden en had zijn vrouw vermoedelijk bovendien een miskraam. Ze zou nauwelijks dertig jaar oud zelf overlijden. Kortom, een echte tragedie die duidelijk in de richting van algemene zwakheid wijst. Zo was nu eenmaal het leven en de man bleef dan ook slechts twee maand alleen met zijn kroost.

En wijst de bijnaam "*Clare*", voor enkele kinderen uit het tweede huwelijk van deze man, op een bleek uiterlijk ? Zijn dochter Nathalie scheen een klein, tener vrouwtje te zijn, terwijl "*Bertje Clare*" - August ! - een normale gestalte had, maar het zwaardere werk verrichtte bij de kasteelmeiden van de gouverneur (15). Is dit een teken dat hij de zware fysische mannenarbeid niet aankon ? Misschien niet, daar hij dit vermoedelijk pas op meer gevorderde leeftijd deed. Toen scheen hij ook niet goed "*te been*" en op zijn bidprentje lezen we "*Met het meeste geduld verdroeg hij het lijden zijner laatste ziekte*". Dit is aan het eind van een leven natuurlijk subjectief, want (of maar) ook twee zusters ondergingen de pijnen van een "*langdurige ziekte*". "*Clare*" kan ook afgeleid zijn van Clara, hun moeder. Dergelijke metroniemen kunnen opduiken bij vroeg weduwschap, maar Clara werd pas weduwe toen haar jongste kind, alhoewel nog inwonend, reeds 33 jaar was. Of

was het gebruik enkel bedoeld ter onderscheid van de kinderen uit het eerste (drie) en het tweede (zeven) bed ? De laatste verklaring lijkt de meest waarschijnlijke.

Of kort samengevat zien we dat vier van de zeven volwassen mannen een gebrek vertoonden en er was van een zekere erfelijkheid sprake. Stonden de vrouwen er beter voor ?

Mijn inziens mogen we aannemen dat er in deze familietak duidelijk van anemie sprake is. Het ware hiervoor interessant ook de afstammelingen langs de vrouwelijke lijn te controleren. De natuurlijke selectie gebeurde overwegend op jonge leeftijd en de anderen doorstonden de latere hongersnood en epidemies. De grote pokkenepidemie die 1/4de van de Bellemse bevolking, zowel jong als oud, aantastte tussen november 1855 en december 1857 (16), maakte onder hen geen dodelijke slachtoffers. Vermoedelijk behoorden een aantal van de familieleden wel tot de besmetten.

Na deze vaststellingen kunnen we nog even de huwelijken belichten, maar waarbij we de vrouwelijke naamdragers buiten beschouwing laten, daar ze geen naamdragers - ook niet via onwettige kinderen - voortbrachten. Door het beperkte staal heeft het tevens weinig zin de huwelijksleeftijd te bekijken.

Van de drie volwassen zonen van de stamvader huwden er twee, die samen 13 kinderen verwekten. Van de vier volwassen zonen uit deze generatie huwde er slechts een, dan nog op oudere leeftijd en die kinderloos overleed. Twee zonen hadden een handicap en ook de jongste huwde niet. Van de vrouwen uit de jongste generatie bleef er slechts een ongehuwd.

Twee van de mannen huwden een tweede maal. De partners van zowel de mannen als de vrouwen kwamen overwegend uit Bellem of de onmiddellijke omgeving.

Het uitsterven van deze tak is dan ook meteen verklaard, maar enkel goed te begrijpen na de voorafgaande uiteenzetting. Toch moeten we er aan toevoegen dat enkelen hoge toppen scheerden. 1/5de van de afstammelingen (5: 2 mannen) bereikten de leeftijd van 80 jaar, waarvan twee vrouwen zelfs de kaap van 90 overschreden.

Het aspect mobiliteit (zie ook het sociaal-economisch luik) komt er niet meer aan te pas om het verdwijnen te Bellem te verklaren. Slechts een vrouw verliet de gemeente voor haar huwelijk. Het is zo goed als zeker dat een tante haar voorging, maar waarvan we elk spoor na het huwelijk en de geboorte van een kind bijster geraakten.

Ondanks de kinderrijkdom was de gezinsgrootte nooit buitensporig groot. Toch zouden enkele jaren bij Karel Lodewijk acht gezinsleden aan tafel zitten. Gezien de kindersterfte en het uithuizig zijn van dienstpersoneel telden de gezinnen doorgaans slechts vier tot zes personen. In de 19de eeuw primeerde de zelfstandigheid van het gezin en zeker bij de lagere sociale geledingen kwamen weinig *buitenstaanders* voor (17). Toch waren in deze familie de huishoudens al eens groter dan het kerngezin, door het introuwen of het opnemen van kostgangers. Bij Jan Bastiaen bleef een

dochter na haar huwelijk in 1852 inwonen, terwijl zijn broer in 1847 twee extra monden te voeden had (18). Vermoedelijk ontving hij onderhoudsgeld vanwege het Armbestuur voor twee *wildvreemde* vrouwen, die tevens als spinster enige huisarbeid verrichtten. Aldus slaagde hij er in zijn inkomen iets aan te dikken. Er bestond ook echte menslievendheid. Nathalie Bastiaen werd in 1927 na het overlijden van haar, eveneens ongehuwde, broer bij de familie De Vreese, jarenlang burens, opgenomen en zou aldaar overlijden.

2. Het sociaal-economisch aspect : Heer, geef ons ons dagelijks brood

Stamvader Jan Baptist Bastiaen kwam te Bellem aan terwijl onze contreien in een relatief gunstige economische conjunctuur leefden, met in onze dorpen een erg bloeiende huisnijverheid. Vlaanderen was echter reeds over het hoogtepunt van economische voorspoed heen (19). In het laatste kwart van de 18de eeuw was de welvaartstaart nog groot, maar landarbeiders, wevers, e.a. bleven wat in de kou staan bij de verdeling (20).

De stamvader moeten we net in deze groep onderbrengen. Pas in 1796 vinden we de eerste beroepsvermelding : arbeider (21). Hij zou ongeveer gedurende zijn gehele actieve dienststaat zijn arbeid verhuren : de ene keer vinden we hem als dagloner, de andere keer als werkmans. Mogelijks hielp de man mee bij de bebossingswerken om de gronden bij het Bellemgoed (rond het kasteel), die de rijke Gentse industrieel J.L. van Caneghem in 1808 kocht, te ontginnen (22). Toch zou hij ook, samen met zijn vrouw en andere gezinsleden, deelnemen aan de huisarbeid. Te Bellem bestond echter een uitzonderlijke toestand. De textielnijverheid bloeide er zo mogelijk nog meer dan elders. In tegenstelling tot andere plattelandsdorpen kende men er van in 1803 een manufactuur. Ca. 1840 stelde de Bellemse fabriek *"de eenigste van haar slach in België"* doorgaans 350 personen te werk *"de welke meerderendeels zonder dezen toevlugt zig aen gebreklyding zouden zien ten proey gesteld en ten laste van de weldaedigheystgestichten zouden moeten onderhouden worden"*. Bij de textielarbeiders kan men bijgevolg niet steeds van een huisnijverheid gewagen. Toch kwam dit laatste ook voor, gezien het nodige vlas werd *"gesponnen door grysaerds, vrouwen en kinderen in hunne eygene woonsten"*. De juiste verhouding fabrieks- en huisarbeid is momenteel niet gekend en vermoedelijk moeilijk te achterhalen. Ca. 1830 waren er 3 à 400 handwevers actief (23). Algemeen kende de textielnijverheid toen een hoogtepunt inzake tewerkstelling, alhoewel de gouden jaren reeds voorbij waren (24).

In de jaren twintig van de 19de eeuw waren alle mannelijke gezinsleden van de familie Bastiaen wever, terwijl de vrouwen zich als spinster onledig hielden. Enkele tientallen jaren voordien was die textielarbeid - als huisnijverheid - vooral een aanvulling op het gezinsinkomen. Om het tijdens de neergaande conjunctuur op peil te houden, ging men er echter steeds meer de klemtoon op leggen, ten koste van het dagloonwerk in de landbouw. Amper enkele jaren later zou het gebouw van de

landelijke lijnwaadindustrie grotendeels als een kaartenhuisje in elkaar storten, met rampzalige sociale gevolgen (25). In 1847 verkeerde de katoen-, vlas- en lijnwaadnijverheid te Bellem in een erg kwijnende toestand en men vreesde zelfs voor de totale teloorgang. Het lokale bestuur deelde mee dat een groot deel van de betrokkenen *"alreede de prooi van het schrikkelijk pauperismus"* was. Desondanks telde men nog ongeveer 200 arbeiders in de plaatselijke zeildoekfabriek (26). Dit impliceerde toch een flinke terugval gezien de concurrentie van de *"mekanieke inrigtingen van dien aard"* en de toestand werd nog schrijnender.

De familie Bastiaen had echter reeds enkele jaren opnieuw het heil gezocht in het dagloonwerk. Enkel Karel Lodewijk bleef achter het weefgetouw tot 1840, wat hem zuur zou oprispen. De jongste generatie kwam tijdens de crisis net op de arbeidsmarkt en de jongens gingen aan de slag als koewachters of zelfs als mestraper (zie de bijlagen). Ook de *stumperds* vonden we op 14-jarige en jongere leeftijd aan de graskant bij de koeien. Gezien hun gebrek deden ze dit kinderwerkje langer dan anderen, die na enkele jaren als dienstknecht bij een landbouwer introkken.

De meisjes kwamen van jongsaf terecht in de werkscholen die door toedoen van de familie van Caneghem werden opgericht (27). Het kantwerk werd in volle crisis gelanceerd als een alternatief voor de handspinnerij en zowat overal werden kantwerkscholen uit de grond gestampt (28). De *"arme kinderen en vrouwspersonen"* kwamen er terecht voor de *"katoenwerking of festonneering"*. De arbeidsters konden volgens de lokale overheid *"hier door grotendeels in hunne noodwendigheden en in die hunner famillien weten te voorzien"* (29).

Aan de hand van deze gegevens is het overduidelijk dat de besproken familie tot de laagste sociale klassen behoorde. Het komt ons dan ook zeer eigenaardig voor de beide dochters van de blinde Jan in 1847, het hoogtepunt van de crisis, als naaisters terug te vinden. Naaisters stonden doorgaans een flink trapje hoger dan spinsters, en stamden uit een beter milieu. Dit wordt gecorrigeerd : enkele jaren later vertrekt Caroline als dienstmeid naar Knesselare, terwijl Rosalie, zoals velen, borduurt.

In 1851 koestert het gemeentebestuur de hoop dat de toestand *"eerlang"* zal verbeteren *"door de vlasspinnerij met stoomtuigen, welke alhier door onzen Burgemeester Mr Van Maldeghem wordt opgeregt"* (30). De eerste tekenen van economische heropstanding doen zich voor in 1853. Het aantal vrouwen *"van deze en omliggende gemeenten"* in de werkscholen halveerde bijna, terwijl het contingent werklieden in de vlasspinnerij en weverij *"van zeydoek en ander linnen"* verdrievoudigde tot 150 (31). De werkscholen zouden de volgende jaren weliswaar terug een bezetting van ca. 400 kennen, maar de twee plaatselijke fabrieken trokken ook steeds meer volk aan. In 1856 werd er zelfs een zeildoekfabriek bij opgetrokken, die echter spoedig verdween (32).

Jan Baptist en August Bastiaen sprongen op de wagen bij deze heropbloei en bekwamen in 1859 een werkboekje om aan de slag te gaan bij de fabrikant Moerman-Van Laere (33). Er viel in de sector vlug een terugval te noteren en blijkbaar werden ze voor 1866 reeds afgedankt, want ze werden toen bij de

dagloners ingedeeld. Ten gevolge van de Frans-Pruisische oorlog sloot de fabriek zelfs in 1870 de deuren ⁽³⁴⁾. Na de overname in 1872 ⁽³⁵⁾ kwam er geen Bastiaen meer terecht. Het werk viel er niet te onderschatten : men begon om 6 uur 's morgens en pas om 9 uur 's avonds zat de dagtaak er op ⁽³⁶⁾.

De familieleden zouden nadien stevast als losse arbeiders (ook onder de noemer "*landsman*") aan de kost komen. Ook de aangetrouwden verkeerden in dezelfde situatie. Eén van hen was wel een tijdlang "*meester-landsman*", maar vermoedelijk stelde zijn boerderijtje niet veel voor.

Over August en Nathalie kunnen we nog iets meer vertellen. De benjamin van de familietak was rond de eeuwwisseling klusjesman op het kasteel van de gouverneur, baron R. de Kerchove d'Exaerde, gehuwd met een achterkleindochter van J.L. van Caneghem. Hij verrichtte ondermeer het zware werk van de meiden : "cireren", de tapijten kloppen... Hij hielp tevens bij het uitgraven van de vijvers en, zoals alle personeelsleden en de dichtstwonende huurders, bij het vullen van de ijskelder. Het ijs werd enkel uit de middenvijver gehakt. In "*peirdemanden*" op kruiwagens werd het naar de kelder overgebracht, onder het alziend oog van hovenier Cram, die tevens vaststelde wanneer het ijs dik genoeg was. Het ijs werd aangewend in de kasteelkeuken, terwijl iedereen uit de voorraad mocht putten indien het bij de behandeling van een zieke nodig bleek.

Zijn zuster Nathalie was toezichtster in de borduurschool, die was opgericht door de familie de Kerchove d'Exaerde. Ca. 1903 telde men er 80 werklieden ⁽³⁷⁾. De meisjes mochten geen andere handenarbeid doen, want hun handen moesten zuiver blijven.

Tot nu hielden we ons onledig met de essentiële bezigheid van de familieleden. Maar zou de *kleine* 19de eeuwse plattelandsbewoner zich ook niet behelpen met enige landbouwactiviteiten voor eigen consumptie ? Dit was in elk geval een vertrouwd beeld. Tussen 1826 en 1839 had geen enkel van de gezinnen Bastiaen te Bellem runderen of schapen ⁽³⁸⁾. Dit betekent hoegenaamd niet dat ze geen land bebouwden. In dat laatste jaar vonden we namelijk een gezinshoofd dat landgoederen aan het Armbestuur huurde. In de vijftiger jaren bleek het om Jan Bastiaen te gaan. Het huurbedrag schommelde tussen 12 en 24 frank. Dit duurde tot in 1861. Nadien betaalde zijn schoonzoon P. Tange eenzelfde bedrag ⁽³⁹⁾. Jan Bastiaen was zeker niet de enige met een kleine uitbating, want in 1847 troffen we Karel Lodewijk aan op de lijst van de 78 behoeftige landbouwers die gratis plantaardappelen kregen ⁽⁴⁰⁾.

Door dit laatste aspect rijst de vraag of de familieleden met hun loonarbeid, het weven of spinnen en het beetje landbouw wel de eindjes aan elkaar konden knopen. Momenteel zijn nog geen cijfers over de behoeftigheid te Bellem gekend, maar net zoals in het omliggende zullen er steeds inwoners in armoede verkeerd hebben. Daarbij moeten we een onderscheid maken tussen structurele en conjuncturele armen. In Oost-Vlaanderen bestond de totale groep gedurende de eerste helft van de 19de eeuw op het platteland bijna steeds uit 10% van de bevolking, tot 25% en meer

in de crisis van de veertiger jaren (41). Met de voorestaande gegevens kunnen we er dus ook in deze familie verwachten. Bij de structurele armen horen de bejaarden, zieken enz. thuis en in 1833 verkeerde stamvader Jan Baptist in die onfortuinlijke toestand. De kinderen konden evenmin in zijn onderhoud voorzien, zodat bij het Armbestuur werd aangeklopt. In de maanden augustus en september kreeg hij telkens twee grote "*roggebroon*" toebedeeld en zelfs "*twee pond rund vleesch*". Blijkbaar oordeelde men het niet nodig hem eieren, tarwebrood, rijst, "*toespyze*", "*peêrl geêrste*", "*fygen*" of zelfs een "*pinte rooden wyn*" te verstrekken. In september zou hij dan overlijden. Ook het "*afleggen*" en de eenvoudige "*doodkiste*" werden door het Armbestuur bekostigd (42).

De crisis in de veertiger jaren kwam voor zijn zoon Karel Lodewijk zeer hard aan. In 1843 kon hij het niet meer rooien om zijn gezin met zes kinderen te voeden. Men plaatste hem "*op den Boeck van den aermen*", zodat hij "*100 centiem*" steun per week ontving, "*buyten het brood uyt de Kerke*" (43). Dit laatste was een duidelijke vorm van paternalisme en sociale controle : men moest de mis, voorafgaand aan de brooddeling, bijwonen.

Rosalie Bastiaen had in 1863 met P. Tange een gezin van zes personen en werd ook op de lijst van de behoeftigen ingeschreven. Ze verzorgde voordien tevens haar blinde vader, voor wie ze in 1860 12 fr. ontving "*over 8 maanden onderhoud*". De verzorging werd blijkbaar steeds moeilijker want op 13 februari 1861 week Jan Baptist uit naar Zomergem, alwaar hij drie maand later in het klooster zou overlijden. Ook deze kosten werden door het Armbestuur gedragen. De ouderling genoot zelfs reeds enkele jaren enige "*onderstand in zyn huishuer*" (44). Ook de schoonzoon J. De Groote werd in 1851 als arm bestempeld (45).

We kunnen ons tevens afvragen in welke soort woning deze mensen huisden. De gegevens zijn eerder schaars. De stamvader Jan Baptist betrok een huisje in de laagste categorie qua huurwaarde. Het telde slechts 4 deuren en ramen en 1 gewone haard. Het meubilair had eveneens een zeer minieme waarde. Op 186 gezinnen woonden er slechts een tiental nog meer bekrompen (46). Hij behoorde dus duidelijk tot de arme klasse. Zijn zoon Jan - de blinde - woonde iets meer comfortabel : hij had een raampje meer en een betere inboedel (47). Hij had het blijkbaar toen iets ruimer dan andere handarbeiders, wat tevens blijkt uit de vaststelling dat zijn dochters leerden naaien en uit andere factoren (zie verder).

Bij de jongste generatie woonden August en Nathalie samen, eveneens in een zeer klein huisje van de familie d'Ousselghem, met een venstertje naast het lage deurtje. Men moest een trapje af en zich bukken om binnen te treden. Op het gelijkvloers bevonden zich twee vertrekken. Men kwam direct in de keuken-woonkamer met de "*pompsteen*", de open afloop en het "*geutgat*" doorheen de muur.

In de achterplaats vond men de trap die naar de twee kamertjes boven leidde. In het tuintje stond de WC en een "*koolkotje*". Voor het huisje lag een bloemperkje.

Met deze informatie spreekt het voor zich dat deze familie de gemeenschap weinig belastingsmiddelen verschafte. Stamvader Jan Baptist betaalde in 1826 blijkbaar geen "*accijns op het gemaal*" - een verbruiksbelasting - terwijl de gezinnen van zijn zonen in de laagste (= de 18de) klasse vertoefden. Die groep omvatte zowat 1/10de

BELLEM.-Dorpstraat.

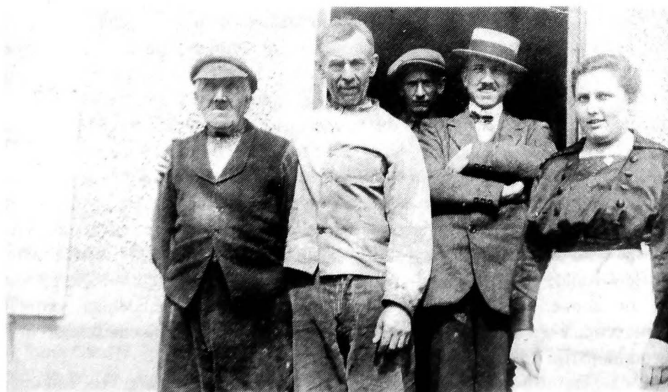

Photo, 105. Teirlynck flaire

Uitg. de Kinders Van Fiecke Bellem

Gezicht op de "Dorpstraat" te Bellem rond de eeuwwisseling. Helemaal rechts herkennen we August Bastiaen. Zijn woning is niet te zien, maar stond achter het eerste stukje haag links.

(Verz. : O. De Vreeze-De Meyer, Bellem)

V.l.n.r. August Bastiaen, twee onbekenden, Petrus (onderwijzer) en Maria De Meyer. Op basis van de kleding zouden we tot een flink verschil in sociale status tussen August en de kinderen van de veldwachter kunnen besluiten. Dit was ook zo. Maar het beeld is mogelijk ook subjectief : had August geen beste kleren of werd hij ook eens bij de burens geroepen om te poseren ?

(Verz. : O. De Vreeze-De Meyer, Bellem)

van de betalende gezinnen en was toen het omvangrijkst. Vanaf 1828 werd het gezin van Karel Lodewijk (wever !) vrijgesteld, naast 71 andere of zowat 1/3de van de bevolking (48). Hij behoorde duidelijk tot het proletariaat. In latere belastingslijsten vonden we geen van de familieleden weer.

Gezien het kiesrecht samenging met de belastingen, was geen enkele Bastiaen te Bellem kiezer vòòr het invoeren van het algemeen meervoudig mannenstemrecht in 1894.

Armoede en criminaliteit gaan al eens hand in hand, maar hier wijst niets in deze richting. Zeker in crisistijd had men in de 19de eeuw met soms ongebreidelde bedelarij te kampen. Sporen van betrokkenheid van deze clan zijn momenteel niet bekend. Ondanks *gebrek* en *misdeeldheid* bleven deze stakkers *blijkbaar deugdzaam*.

Eén aspect behandelden we tot nu niet, dat we evengoed voor het beschouwen van de beroepsactiviteiten konden bespreken, nl. de intellectuele vorming of beter de scholingsgraad. Gezien de belabberde sociaal-economische positie stellen we er ons niet veel van voor. En inderdaad, van de 14 personen waarover gegevens beschikbaar zijn, konden er slechts 3 in min of meerdere mate hun naam schrijven. Ze werden allen geboren na 1825 (de jongste generatie) en het betreft, zeer eigenaardig, enkel vrouwen. Niet toevallig zijn het de twee naaisters en de toezichtster-borduurster. De aanverwanten konden al evenmin degelijk met een pen overweg. Nochtans bestonden er steeds een of meerdere scholen te Bellem. In 1837 telde men er twee "*voor de Vlaemsche tael en eerste beginselen of grondregels der cyffer en schryfkonst*". Veel kon men er dus niet opsteken en het onderwijssysteem was evenmin bevorderlijk om de opgedane kennis (men leerde het schrijven pas enkele jaren na het lezen) lang bij te houden. De scholen werden "*gefrequentieerd door ontrent honderd kinderen*", maar waarvan slechts 16 armen kosteloos onderwezen werden. Vermoedelijk betrof het kinderen van steuntrekkers, die dus verplicht werden. Het jaar erop bleken er nog 6 arme kinderen onderwijs te ontvangen (49). Daarenboven was het ook te Bellem maar tijdens "*het wintersaisoen... dat het meestendeels der kinderen hun ter school begeben*". En de kinderen in de kantwerkscholen leerden een praktijk aan (50). Het wekt dus geen verbazing dat de meeste naamgenoten uit de boot vielen. De opvoeding en het onderwijs van het kind werden bij de lagere sociale klassen noodgedwongen opgeofferd aan de broodwinning. Pas na 1842 zou de toestand iets verbeteren met de eerste organieke wet op het lager onderwijs, die de gemeenten verplichtte onvermogenenden gratis onderwijs te verstrekken in een gemeenteschool of een aangenomen vrije school (51).

En ondanks het nut van volwassenenonderwijs kwam hier evenmin veel van terecht. Nog in 1867 stelde het gemeentebestuur het inrichten ervan uit, gezien de werktijden in de plaatselijke fabriek en daar de rest der volwassenen, vnl. dienstboden en dagloners, er geen tijd konden voor vinden (52). Men oordeelde - vroeger - nochtans dat de arme klasse "*hare eigene zaken en bezigheden door het onderwijs met meer voordeel kunnen verrigten*" (53).

Keken deze mensen niet uit naar een beter bestaan ? Misschien wel, maar gezien de feiten berustten ze mogelijks in hun toestand. De ongehuwde staat van enkelen noopte hen er vermoedelijk niet toe, terwijl het celibaat evengoed een gevolg van hun sociaal-economische positie kon zijn ⁽⁵⁴⁾. De minder goede fysieke conditie bevorderde evenmin seizoenarbeid of een definitieve migratie naar een onbekende streek zoals Noord-Frankrijk. Nochtans kwam die beweging ook te Bellem vanaf het midden van de 19de eeuw op gang ⁽⁵⁵⁾.

3. Het maatschappelijk leven

Over de deelname aan het breder maatschappelijk leven van de werkende en sociaal laagstaande klasse valt weinig te vertellen, tenzij in algemene termen. We kunnen slechts gissen naar de participatie van de familie Bastiaen aan het ontspanningsleven enz. De invloed van Kerk en godsdienst valt soms wel af te leiden. Het 19de eeuwse platteland werd gekenmerkt door een bijna algemene kerkpraktijk, al dan niet *"door vrees of sociaal milieu geconditioneerd"*. Ook bedevaarten, missies enz. trokken een massa volk aan. De Kerk had omzeggens nog niets van haar traditionele autoriteit verloren ⁽⁵⁶⁾. De bloei van broederschappen was vanaf de tweede helft van de 19de eeuw ongemeen groot. Ook te Bellem kende men er meerdere, o.a. van het H. Sacrament, van het H. Hart, van Barmhartigheid... Uit de beschikbare bidprentjes blijkt de jongste generatie steeds minstens van één dergelijke vereniging lid. Teksten op bidprentjes zijn veelal subjectief, maar volgende passus over Maria Theresia Bastiaen geeft mooi het tijdsbeeld, de geestesgesteldheid van het platteland weer : *"Nooit zag men haar met hen die de wereldsche vermaken najagen of de wegen der wulpschheid bewandelen"*. Deze vrouw stamde dus uit een *deugdzame* familie, die in de lijn liep.

BESLUIT

Dit kort verhaal brengt elementen aan over die zogenaamde anonieme massa. We krijgen een levendiger - tragisch en zelfs schrijnend - beeld van het proletariaat, de dompers.

Hun armoede manifesteert zich op meerdere manieren. Op het fysische vlak met een grote kindersterfte, gebreken en met het uitsterven van de naam tot gevolg. Deze wereld was er een van uitersten : oversterfte en ouderdom. Op het sociaal-economisch terrein waren ze er niet beter af : ze konden met moeite het hoofd boven water houden en moesten al eens de steun van de maatschappij inroepen, als het echt niet meer ging. Deze mensen hadden weinig perspectief : ze waren ongeletterd - en dus vaak ook onmondig - ze bleven al eens ongehuwd... En een huwelijk liet hen evenmin toe aan het grauwe ontstaan te ontkomen.

De familiegeschiedenis leert ook iets over mentaliteit : bijnamen, de godsdienstzin... We krijgen dus een totaalbeeld van de 19de eeuwse maatschappij, die nog heel wat Ancien Régimetrekjes vertoont. We vinden concrete aanwijzingen over de plaats van de arme klasse in de structuur. Ze zaten onwrikbaar vast en bij deze familie ontbraken de moed en de mogelijkheden er zich aan te onttrekken. Ze waren afhankelijk en zaten in de greep van machthebbers en weldoeners - veelal vertegenwoordigd in dezelfde *lichamen* - : de sociale bovenlaag, kasteelheren, de Kerk.

Familiegeschiedenis : de anonieme massa krijgt een naam.

Filip BASTIAEN

VOETNOTEN

(1) Ik wil hiervoor verwijzen naar het artikel "*Wat is een echte familiegeschiedenis ?*", dat ik hoop binnenkort te publiceren in *Vlaamse Stam*.

(2) RAG, *Hollands fonds*, nr. 501 (telling jaar IV).

(3) Voor de eenvoudige biografische gegevens als geboorte, huwelijk en overlijden raadpleegden we de parochieregisters van Bellem, Lotenhulle en Zomergem via microfilm te Gent en te Beveren-Waas, alsook de registers van de Burgerlijke Stand van Bellem, Aalter, Knesselare, Zomergem enz. We zullen hier verder niet meer naar verwijzen. De concrete gegevens zijn in de bijlagen opgenomen. We zullen verder evenmin naar de gebruikte bevolkingsregisters verwijzen. Deze bevinden zich in het Rijksarchief te Gent, Bellem modern, nrs. 41-60 en in het Gemeentelijk Archief- en Documentatiecentrum van Aalter.

(4) C. VANDENBROEKE, *Vrijen en trouwen van de Middeleeuwen tot heden*, Brussel, 1986, p. 140.

(5) IBID., p. 49.

(6) IBID., pp. 143-144.

(7) IBID., p. 143.

(8) IBID., p. 154 en tabel 30 en 31.

Zie ook L. STOCKMAN, I. HOSTE, *Geschiedenis van Poeke*, Aalter, 1985, pp. 191-192 waar de laatste auteur tot dezelfde cijfers komt voor dit dwergdorpje.

(9) C. VANDENBOEKE, *op. cit.*, p. 158.

(10) RAG, *Scheldedepartement*, 3154/10 (militieregister 1809).

- (11) RAG, *Bellem modern*, nrs. 756 en 839. (militieregisters 1844).
- (12) RAG, *Bellem modern*, nrs. 732 en 814 (militieregisters 1819).
- (13) Inlichting verstrekt door de heer E. de Lelys, die dit feit vond in het Archief van het Koninklijk Legermuseum.
- (14) RAG, *Bellem modern*, nr. 699 (militieregister 1849).
- (15) Mondelinge informatie bekomen van Alice Lootens. De inlichtingen werden aangevuld en bevestigd door Jules De Clercq en Omer De Vreese. We zullen hier verder niet meer naar verwijzen.
- (16) RAG, *Bellem modern*, nr. 35 (brief 7 mei 1858).
- (17) C. VANDENBROEKE, *Sociale geschiedenis van het Vlaamse volk*. Leuven, 1985, pp. 38-39.
- (18) RAG, *Bellem modern*, nr. 42 (bevolkingsregister 1847, f75 en f91).
- (19) C. VANDENBROEKE, *Sociale geschiedenis...*, p. 214.
L. STOCKMAN, I. HOSTE, *op. cit.*, p. 199.
- (20) C. SCHELSTRAETE, *Het einde van de onveranderlijkheid*, Nevele, 1986, p. 115.
- (21) RAG, *Hollands fonds*, nr. 501 (telling jaar IV).
- (22) R. DEFruYT, *Jakob-lieven van Caneghem, in Land van de Woestijne*, jg. 2 (1979), nr. 1, p. 23.
- (23) IBID, p. 21.
RAG, *Bellem modern*, nr. 2 (jaarverslag 6 september 1841).
- (24) L. STOCKMAN, I. HOSTE, *Op. cit.*, p. 205.
- (25) Idem 24.
- (26) RAG, *Bellem modern*, nr. 3 (jaarverslagen 1843-1847). R. Defruyt schrijft in het aangehaald artikel (zie 22) dat er toen slechts 40 arbeiders actief waren. Wijzelf vonden dit niet terug en stelden trouwens vast dat de cijfers in het artikel soms bij verkeerde data geplaatst werden.
- (27) RAG, *Bellem modern*, nr. 3 (jaarverslag 18 september 1847).
- (28) L. STOCKMAN, I. HOSTE, *op. cit.*, p. 205.
- (29) RAG, *Bellem modern*, nr. 3 (jaarverslagen 1847-1850).
- (30) RAG, *Bellem modern*, nr. 3 (jaarverslag 4 september 1851).
- (31) RAG, *Bellem modern*, nr. 3 (jaarverslag 17 september 1853).
- (32) RAG, *Bellem modern*, nr. 3 (jaarverslagen 1856-1860).
- (33) RAG, *Bellem modern*, nr. 487.
- (34) RAG, *Bellem modern*, nr. 4 (jaarverslag 7 september 1870).
- (35) RAG, *Bellem modern*, nr. 4 (jaarverslag 4 september 1872).
- (36) RAG, *Bellem modern*, nr. 7 (gemeenteraad 24 januari 1867).
- (37) RAG, *Bellem modern*, nr. 303.
- (38) RAG, *Bellem modern*, nrs. 450-454.
- (39) RAG, *Bellem modern*, nr. 531e.v.
- (40) RAG, *Bellem modern*, nr. 650.
- (41) C. VANDENBROEKE, *Sociale geschiedenis...*, pp. 261-267.
- (42) RAG, *Bellem modern*, nr. 517.
- (43) RAG, *Bellem modern*, nr. 564.
- (44) RAG, *Bellem modern*, nr. 524.
- (45) RAG, *Bellem modern*, nr. 35 (brief 10 december 1851).
- (46) RAG, *Bellem modern*, nrs. 322 en 325.
- (47) RAG, *Bellem modern*, nrs. 335 en 338.
- (48) RAG, *Bellem modern*, nrs. 457-460.
- (49) RAG, *Bellem modern*, nr. 2 (jaarverslag 16 september 1837).
- (50) L. STOCKMAN, I. HOSTE, *op. cit.*, p. 288.
- (51) K. DE CLERCK, B. DE GRAEVE, F. SIMON, *Dag meester, goedemorgen zuster, goedemiddag juffrouw*. Tielt, 1984, p. 12.
- (52) RAG, *Bellem modern*, nr. 7 (gemeenteraad 24 januari 1867).
- (53) RAG, *Bellem modern*, nr. 3 (jaarverslag 4 september 1850).
- (54) C. VANDENBROEKE, *Sociale geschiedenis...*, p. 39.
- (55) RAG, *Bellem modern*, nr. 35 (brief 13 november 1852).
- (56) Zie ondermeer J. ART, *Kerk en religie, 1844-1914*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. 12, p. 168.
F. BASTIAEN, *Volksdevotie en O.-L.-Vrouw van het Heilig Hart. De kapel op Pauwelsbos te Bellem, 1887-1987*. in *Oostvlaamse Zanten*, jg. 64 (1989), nr. 1, p. 48.
- L. STOCKMAN, I. HOSTE, *op. cit.*, p. 410.

BIJLAGEN

I

BASTIAEN Jan Baptist
°Zomergem 14.01.1758
+ Bellem 09.09.1833

xBellem 04.05.1784 met
Lievens Rosa
°Bellem 01.07.1748
+Lotenhulle 15.04.1785
xxBellem 19.11.1785 met
Vervynckt Maria A.C.
°Bellem 20.03.1761
+Bellem 22.09.1829

- 1) Carola
°Lotenhulle 01.04.1785
+Bellem 26.09.1788
- 2) Jan (Baptist)
°Lotenhulle 07.09.1786
+Zomergem 11.05.1861
- 3) Joanna Maria
°Bellem 21.10.1787*
- 4) Livin Francies
°Bellem 07.05.1789
+Bellem 01.05.1809
- 5) Isabella Theresia
°Bellem 07.11.1790
+vermoedelijk na 1798 en voor 1803*
- 6) Judocus Francies
°Bellem 31.03.1792
+Bellem 18.01.1794
- 7) Isabella Rosa
°Bellem 02.02.1794
+Bellem 14.04.1794
- 8) Jan Baptist
°Bellem 27.03.1795
+zekeer voor 1809*
- 9) Francisca
°Bellem 26.04.1796
+Bellem 08.05.1800
- 10) Joanna Carolina
°Bellem 02.03.1798
xBellem 04.05.1825 met
Boone Jan
°Parijs ca. 1793
- 11) Karel Lodewijk
°Bellem 03.01.1800
+Bellem 04.12.1877
- 12) Isabella Theresia
°Bellem 21.09.1803
+Bellem 08.05.1884
xBellem 04.11.1824 met
De Groote Joseph
°Bellem 25.05.1799
+Bellem 15.01.1870

zv Jacob
Pruym Anna M.
dagloner/werkman : 1798; 1800; 1803;
1809; 1825; 1830; 1833
wever : 1820; 1824

dv Marin
Beenaert (?) Livina

dv Jan
Lekens Catharina
spinster : 1824; 1829
werkvrouw : 1825

Zie II

verder elk spoor bijster

dagloner : 1809
leed aan epilepsie
+ "sur la rue à la section dit Stuyvenberge"

spinster : 1825

herbergier : 1825; 1826
uitgeweken na februari 1826

zie III

spinster : 1824
werkvrouw : 1847; 1870

wever : 1824
werkman/dagloner : 1847; 1870

II

BASTIAEN Jan (Baptist)
 °Lotenhulle 07.09.1786
 +Zomergem 11.05.1788

xBellem 05.06.1824 met
 De Raet Maria C.
 °Bellem
 +Bellem 30.05.1851

1) Karel Lodewijk
 °Bellem 13.03.1825
 +Bellem 28.05.1849

2) Rosalia
 °Bellem 05.11.1826
 +Bellem 31.08.1887

xBellem 05.05.1852 met
 Tange Pieter
 °Ursel 21.02.1825
 +Bellem 24.01.1879

3) Carolina
 °Bellem 01.01.1831
 +Knesselare 11.04.1904

xKnesselare 19.11.1858 met
 Schockaert Jacob
 °Knesselare 17.04.1821
 +Knesselare 23.11.1884

zv Jan Baptist (zie I)
 Vervynckt Maria A.C.
 + in het klooster
 was blind
 dagloner : 1806
 wever : 1820; 1824; 1826; 1827
 werkman : 1826; 1847; 1849; 1852; 1861

dv Karel
 Claeys Rosa
 spinster : 1824; 1847; 1851

"gebreekelyk" "gaet met twee krukken"
 zonder beroep : 1847; 1849

naaister : 1847
 borduurster : 1852; 1857
 werkvrouw : 1880; 1887; 1879

wever : 1852; 1866
 werkman : 1879

naaister : 1847
 dienstmeid Knesselare : 1858
 winkelierster : 1858

werkman : 1858, 1884
 vlaskoopman + winkelier : 1866

III

BASTIAEN Karel Lodewijk
 °Bellem 03.01.1800
 +Bellem 04.12.1877

xBellem 17.05.1824 met
 Heye Maria T.
 °Drongen
 +Bellem 31.05.1830
 xxBellem 28.07.1830 met
 De Ruyter Clara
 °Oedelem 28.11.1799
 +Bellem 11.01.1892

1) Jan Baptist
 °Bellem 21.02.1825
 +Bellem 23.05.1826

2) Rosalia
 °Bellem 05.12.1826
 +Bellem 06.05.1831

3) Jan Baptist
 °Bellem 05.07.1829
 +Bellem 26.09.1885

zv Jan Baptist (zie I)
 Vervynckt Maria A.C.
 wever : 1820; 1840
 werkman/dagloner : 1846; 1847; 1849;
 1851; 1860; 1870; 1874; 1877
 landsman : 1857
 werkman-zwingelaar : 1866

dv Francies
 Verhegge Maria J.
 spinster : 1824; 1830
 dv Jan
 Van Poucke Francisca
 spinster : 1830; 1847
 huishoudster : 1880

"aepachtig" gezicht
 misvormd aan de knieën
 koewachter : 1847
 dienstknecht : 1849
 landsman : 1857
 wever : 1859
 dagloner/werkman : 1866; 1880; 1885

- 4) Karel Lodewijk
 °Bellem 20.05.1831
 +Bellem 25.07.1918
- xBellem 13.05.1785 met
 Bouckaert Nathalia
 °Bellem 17.02.1835
 +Bellem 27.03.1915
- 5) Maria Theresia
 °Bellem 28.12.1832
 +Bellem 01.11.1926
 xBellem 01;02;1860 met
 De Vreese Leo
 °Merendree 01.10.1831
 +Bellem 10.07.1908
- 6) Paulina
 °Bellem 22.05.1835
 +Bellem 04.07.1904
 xBellem 27.04.1870 met
 Graveel Karel L.
 °Aalter 24.04.1832
 +Bellem 06.09.1911
- 7) August
 °Bellem 26.05.1837
 +Bellem 18.07.1837
- 8) Nathalia
 °Bellem 16.06.1838
 +Bellem 15.11.1929
- 9) August
 °Bellem 03.11.1840
 +Bellem 20.11.1927
- 10) anoniem (Vr.)
 °Bellem 11.03.1846
 +Bellem 11.03.1846
- kocherder : 1847
 wever : 1851
 dagloner/werkman : 1857; 1866; 1874;
 1880; 1890
 landsman : 1900; 1910
- dv Jan Baptist
 Lootens Francisca
 kantwerkster : 1874
 werkvrouw : 1880
- festonneester : 1847
 borduurster : 1857; 1860; 1910; 1920
- zv Joseph
 Nieuwland Francisca
 dagloner : 1860; 1866; 1890
 landsman : 1900; 1908
- borduurster : 1857; 1866
 kantwerkster : 1870
- zv. Jan Baptist
 Lambert Louisa
 werkman : 1870; 1880
 landsman : 1890, 1900; 1904
- borduurster : 1857; 1866; 1891; 1900
 1910, 1920
 kantwerkster : 1880
- mestrapier : 1857
 wever : 1859; 1860
 dagloner : 1866; 1880; 1885; 1890; 1900;
 landsman : 1910; 1920

* De klapper op de parochieregisters van Bellem is zeer slecht. Maar ook bij het volledig overlopen van de film vonden we geen verdere gegevens (de film is wel van slechte kwaliteit). Mogelijks zijn door de troebele Franse tijd akten niet ingeschreven. Soms werden ook de overlijdens van kinderen in de parochieregisters niet genoteerd, maar dit lijkt hier weinig waarschijnlijk (van andere kinderen wel genoteerd). De parochieregisters van na 1796 mochten we niet inzien.

Het staat wel vast dat 2 van de 3 gemelde personen overleden voor 20 april 1796, want de telling van 1 floréal IV vermeldt voor het gezin van Jan Baptist slechts 3 kinderen beneden de 12 jaar.

LEVENSSCHETS VAN KAREL BOGAERD (1834-1906)

Karel Bogaerd, geboren op 21 oktober 1834 te Kalken, overleed op 17 januari 1906 te Laken. Hij huwde in 1864 met Mathilda Ledeganck (geboren op 14 mei 1840), dochter van Pieter Karel (broer van de dichter Karel Lodewijk Ledeganck) en van Johanna Lehoucq. Mevrouw Karel Bogaerd overleed op 11 maart 1915 te Laken.

Hier volgen nu hun kinderen :

1) Herman, geboren op 25 september 1867 te Evergem en overleden op 13 maart 1932 te Laken. Hij bracht zijn jeugd door te Eeklo en was de oudste zoon van Karel Bogaerd. Evenals zijn vader was hij een gemoedelijk dichter en daarbij een talentvol kunstschilder. Hij publiceerde volgend werken : *"Kijkjes overal"*, *"Een bundel Novellen"*, *"Haardklokjes"* en *"Liederen"*, waarop de jong gestorven toondichter Emiel Siroux (1884-1923) melodieuze muziek toonzette. Als kunstschilder schilderde Herman Bogaerd een hele verzameling heerlijke doeken met torens en molens uit de omgeving van Bornem, Baasrode, Temse, en ook uit het Meetjesland, dat hij boven alles lief had. Hij overleed te Laken op 13 maart 1932. Hij was een graaggeziene figuur. Meer dan 52 jaar lang bewoonde hij Laken, alwaar hij voorzitter was van het verbond der Lakense toneelkringen. Hij schreef ook een pittig toneelstuk *"Het Levend Verleden"*, dat voor de eerste maal werd opgevoerd te Laken op 15 maart 1925 door de bloeiende toneelvereniging *"Onder ons"*, waarvan zijn broer Alfred de ere-voorzitter was.

2) Valentina, geboren op 6 december 1868 te Evergem. Ze was gehuwd met B. Meunier en overleed op 27 oktober 1934 te Laken.

3) Alfred, geboren te Wondelgem op 23 oktober 1870 en overleden te Laken in de maand september 1939. Als toneel- en novellenschrijver publiceerde hij volgende werken : *"De Dievegge"*, *"De Spijkersmid"*, *"Sint-Jan in d'Olie"* en *"Het geheim van Clarence Rood"*. Deze stukken werden al honderden malen opgevoerd. Hij was tevens de auteur van de novellenbundel *"Honoree gaat bakken"*.

4) Klara, geboren op 16 oktober 1874 te Wondelgem. Was gehuwd met Leo Thielemans.

Keren we nu terug tot vader Karel Bogaerd. Vanaf zijn 17de jaar schreef hij verzen en proza. Een zijner eerste gedichten was *"Waarom ik zong"*. Hij was pas twintig jaar geworden wanneer enige van zijn gedichten bekroond werden, in wedstrijden uitgeschreven door letterkundige genootschappen. Zo behaalde hij te Gent in 1861 met zijn dichtwerk *"Noord en Zuid"* de prijs uitgelooft door *"De Taal is gansch het Volk"*. Tevens behaalde hij in de verenigingen *"Maatschappij van Vlaamsche letteroefening"* te Deinze, en *"Vlaamsch van hart, Vlaamsch van Taal"* te Zottegem, de lauwerkrans. Op dertigjarige leeftijd in 1864 trad Karel Bogaerd in dienst bij de

KAREL BOGAERD - LEDEGANCK.

Karel Bogaerd
(1834-1906)
(Foto - SAG)

spoorwegmaatschappij "*Gent-Eeklo-Brugge*" waar hij achtereenvolgens stationschef te Balgerhoeke, Evergem, Wondelgem en Eeklo was. In het begin van 1880 verliet hij Eeklo voor Brussel, om aldaar ambtenaar bij het Ministerie van Openbare Werken (later spoorwegen) te worden, alwaar onder bestuurder Theofiel Coopman het "*Vlaamsch Bureel*" was ingericht. Daar waar Karel Bogaerd te Gent vruchtbaar werk leverde in de "*Eendracht*" en "*Zetterman's Kring*", samen met Lodewijk De Vriese (Pinceetje), werd hij nu plots verplaatst naar een totaal verschillend midden te Brussel.

Hij vestigde zich in de toen nog Vlaamse voorstad Laken, waar hij in 1897 gemeenteraadslid werd. Hij was toen "*journalist*", 61 jaar oud en woonde in de Woutierstraat 18. In 1900 was zijn beroep "*mecanicien*". Zijn mandaat als gemeenteraadslid liep tot in 1908. Hij overleed echter twee jaar daarvoor in 1906 en werd opgevolgd door August Devenster.

Te Brussel was hij lid van "*De Distel*" en secretaris van het "*Willemsfonds*". Tot aan zijn dood in 1907 was hij de medewerker van Julius Hoste in "*Het Laatste Nieuws*" en de "*Vlaamsche Gazet*".

Voornaamste werken :

"De Drie Zangers, Willems, Ledeganck, Van Duyse", (Gent, 1861); *"Bloemen in het wilde gegroeid"*, (1861); *"Adolf en Ludwine"*, romantisch dichttafereel, (1862); *"Bede voor Z.M. Leopold I"*, (1863); *"Stemmen des Gevoels"*, (1864); *"Voor de Noodlijdenden"*, (1866); *"Verstrooide Bladeren"*, (1867); *"Zomerkrans"*, (1876); *"Vooruitgang"*, (1879, 2de uitgave 1880).

Een toneelwerk in verzen, in drie taferelen : *"Filips van Artevelde"*.

Wilfried STEEGHERS

BIBLIOGRAFIE

DE HULSTERS Julius, Karel Bogaerd herdacht, in *Het Morgenrood*, 16de jg. (1934-1935), pp. 48-53.

VERBURGH'I Heliidoor F., De Bogaerd's ter eere, in *Het Morgenrood*, 16de jg. (1934-1935), pp. 54-56.

DE HULSTERS Julius, Eeretabel der voorkamper van de Vlaamsche Beweging sedert 1815 tot heden. Bogaerd Herman in *Het Morgenrood*, 10de jg. (1928-1929), p. 119.

STEEGHES Wilfried, Herman Bogaerd (1867-1932) in *Ons Meetjesland*, 3de jg. (1970), nr. 2, pp. 5-6.

VERMOUT-VERSTRAETE Hildegard, De Lakense periode van Karel Bogaerd in *Tijdingen, Drie-maandelijks tijdschrift van de Vrienden van het Archief en Museum van het Vlaams Leven te Brussel*, 8ste jg. (1987), nr. 1, pp. 17-22.

EEN JACHTPARTIJ MET RIVALEN, INTRIGES EN GEVOLGEN (1140)

De schenking van woeste grond gelegen tussen Rietvoort en Langebeek door graaf Boudewijn VII rond 1115/1119 gedaan, wat het ontstaan van het dorp Kluizen tot gevolg had, is genoegzaam bekend. Prof. Dr. L. Milis heeft in zijn studie over het bezit van de abdij van Ename, aan welke de schenking was gedaan, het ontstaan en de ontwikkeling van Kluizen tijdens de Middeleeuwen belicht (1).

De schenking van 1115/1119 werd nadien bevestigd door Karel de Goede, doch we weten dit slechts door een nieuwe bevestigingsoorkonde, van 1140 door Diederik van den Elzas, waarin naar die eerste oorkonden verwezen werd. Feitelijk en eigenaardig genoeg gaf die laatste handeling aanleiding tot het uitvaardigen van twee oorkonden bij dezelfde gelegenheid, in dezelfde tijd, op dezelfde plaats, en met in essentie dezelfde inhoud (2).

Onlangs verwees Prof. A. Verhulst naar deze twee oorkonden in zijn studie over de grafelijke bospolitiek welke onder Diederik van den Elzas een aanvang heeft genomen. Ook hij stelde dat het niet direct duidelijk is waarom een tweede oorkonde nodig was. Een verklaring vond hij in de bepaling in de tweede oorkonde dat de kolonisten van Kluizen mochten verblijven te Langebeek, welke bepaling niet voorkomt in de andere oorkonde (3).

Het probleem dat wij ons voorstellen te onderzoeken in verband met die twee oorkonden is van een heel andere aard. Onze aandacht gaat niet naar de inhoud ervan, doch naar degenen die de twee oorkonden als getuigen ondertekenden. Vergelijken we de getuigenlijst van de ene met de andere, dan bekomen we het volgende beeld :

(Piot, nr. 33, in volgorde)

*S. Everardi Gandensis, filliique
sui Theodrici
S. Stepponis
S. Gozuini de Vehta
S. Willelmi prepositi de Bochouto
S. Tanguini venatoris
S. Yvonis forestarii
S. Ywaini primicerii
S. Rudolphi castellani Brugensis
S. Henrici de Broborg
S. Rogeri castellani de Curtraco*

(Piot, nr. 34, niet in volgorde)

*S. Everardi Gandensis et filii ejus
Theoderici

S. Tanguini venatoris
S. Yvonis forestarii
S. Iwani*

<i>S. Razonis pincerne</i>	<i>S. Razonis</i>
<i>S. Henrici castellani Gandensis</i>	<i>S. Henrici et Otgeri breviatorum</i>
<i>S. Otgeri breviatoris</i>	
<i>S. Willelmi de Bonlar</i>	
<i>S. Theoderici camerarii filii</i>	<i>S. Theoderici camerarii</i>
<i>sui Jordanis</i>	
<i>S. Gerardi de Ninive</i>	

Het is meteen duidelijk dat niet alle jachtgenoten die aan de jachtpartij te Aalschoot (4) deelnamen de tweede oorkonde hebben ondertekend, doch ook dat wie ze wel tekenden ook als getuigen bij de andere oorkonde optraden.

Dit geldt dus ook voor de figuur die in de eerste oorkonde als "*Henricus castellanus Gandensis*", en in de tweede als "*Henricus breviator*" vermeld staat. Wat "*breviator*" of "*imbreviator*" precies betekent is zeer goed gekend door de werken van wijlen Prof. F.L. Ganshof, Dr. L. Voet, en wijlen Prof. Th. Luycks (5) : Dit was een grafelijk ambtenaar belast met het innen van de grafelijke inkomsten in geld of in natura. Hierarchisch gezien stond een "*breviator*" beduidend lager dan een "*castellanus*" of burggraaf.

De vraag die dan automatisch rijst is of de tweede oorkonde (Piot, nr. 34) soms niet voor de andere (Piot, nr. 33) had moeten staan, m.a.w. dat eerst de oorkonde houdend enkel de nieuwe schenking van gebruiksrechten, en pas nadien de uitgebreide, behelzende de herbevestiging van de vroegere schenking alsook de nieuwe schenking van gebruiksrechten, werd uitgevaardigd.

Het zou inderdaad wel eigenaardig zijn dat de oorkonde (nr. 34) welke uitsluitend handelt over de toelating om op grafelijk domein gebruikt te maken van de omringende waterlopen en weiden, een afzonderlijke herhaling zou zijn van wat in de uitgebreide oorkonde (nr. 33) reeds was toegezegd. Dit zou geen zin hebben. Of zou het toch zo zijn dat de abt van Ename een speciaal verzoek had gericht tot de graaf om in Langebeek te mogen verblijven, wat dan ook in een tweede oorkonde (nr. 34) werd toegekend (6) ? Is er geen andere uitleg mogelijk voor dit vermelden van Langebeek ? Nemen we eens aan dat de abt een verzoek tot het gebruik van de omringende waterlopen en weiden heeft voorgelegd, waarbij hij specificerde dat hij bedoelde "*bij Langebeek*" gewoon ter situering, en dat de graaf aan zijn vraag gevolg gaf (oorkonde nr. 34), doch onmiddellijk daarop besloot tot de uitvaardiging "in de vereiste vorm" van een bevestigingsoorkonde waarin ook de eerste schenking van 1115/1119 werd opgenomen. Aangezien in die eerste schenking de plaatsbepaling "*tussen Rietvoort en Langebeek*" reeds voorkwam, was het verder niet meer nodig te herhalen "*bij Langebeek*" om de door hem geschonken nieuwe gebruiksrechten te lokaliseren.

Een ingewikkelde redenering ? Er is nog een tweede argument om de volgorde van de twee oorkonden om te keren. Het zou bijvoorbeeld wel eigenaardig zijn dat

Hendrik eerst als *castellanus*, en daarna als *breviator* zou vermeld worden zijn. Dit zou op een degradatie wijzen, terwijl het ongetwijfeld precies andersom is gegaan : daar, te Aalschoot, werd de *breviator* Hendrik tot de waardigheid van burggraaf gepromoveerd !

Het probleem van de twee oorkonden is daarmee niet geheel opgelost. De uitgebreide (nr. 33) ware immers voldoende geweest.

Er zijn andere vragen die gewichtiger zijn, zoals : waarom werd Hendrik daar, tijdens een jachtpartij, burggraaf benoemd ? Is het niet opvallend dat op die jachtpartij verscheidenen belangrijke figuren aanwezig waren (7). Het lijkt er o.i. sterk op dat die samenkomst van meet af aan opgezet was met het oog op de benoeming van Hendrik tot burggraaf. In dit licht gezien kan het verzoek van de abt van Ename, dat eerst met de kleine oorkonde werd ingewillgd (nr. 34), plots gezien zijn als een prachtige gelegenheid om Hendrik als nieuwe burggraaf van Gent te laten optreden. Vandaar de tweede uitgebreide oorkonde (nr. 33) die door alle aanwezigen werd ondertekend.

Er bevonden zich onder die getuigen drie belangrijke rivalen : Dirk van Beveren die zich herhaaldelijk heer van Waas noemde, in 1127/1128, in 1128, en nog in 1139 toen Iwein van Aalst zijn broeder Boudewijn III van Aalst reeds had opgevolgd en heer van Waas was geworden (8); Hendrik van Broekburg die door zijn tweede huwelijk met Beatrijs van Aalst, dochter van Boudewijn III, meer rechten had op diens opvolging; tenslotte Iwein van Aalst die in 1127 heer van Aalst en Waas was geworden.

Voor elk van hen, maar ook voor een figuur die in 1140 niet op de jachtpartij aanwezig was, Arnold van Gent, lag de aanstelling van een nieuwe burggraaf te Gent zeer gevoelig. Reeds vroeger was de graaf tussengekomen, toen Wenemar II in 1135 kinderloos overleden was en diens opvolging normaal aan zijn broeder Arnold had moeten toekomen. Het burggraafschap ging toen echter over op Alicia, dochter van Wenemars' voorganger, Zeger I, gehuwd met Hugo van Inkers, welke laatste sindsdien als burggraaf optrad (9).

Waarom in 1140 een nieuwe burggraaf diende aangesteld te worden is onbekend. Alicia van Gent, de eigenlijke titelvoerster, leefde immers nog. Men heeft twee hypothesen naar voor gebracht om de aanstelling van Hendrik te verklaren : ofwel was hij de zoon van Alicia en Hugo van Inkers, ofwel heeft de graaf haar haar rechten op de titel ontzegd en een lid van een andere familie aangesteld (10).

Er is nog een andere mogelijkheid. Na de dood van Hugo van Inkers hertrouwde Alicia met Steppo van Viggenzele. De juiste datum van dit huwelijk is onbekend, doch wordt gesitueerd tussen 1140 en 1145 (11). Het is dus mogelijk dat Hugo in 1140 nog in leven was doch zwaar ziek. De aanstelling van Hendrik zou dan te beschouwen zijn als een tijdelijke oplossing, een aanstelling tot dienstdoende *castellanus*.

Opnieuw werd dus Arnold van Gent voorbijgegaan. Dit zal wel niet tot ongenoegen geweest zijn van Hendrik van Broekburg die zoals Arnold aanspraak maakte op het graafschap Guines. Zijn tegenkandidaat zou als burggraaf van Gent immers veel sterkere kansen gekregen hebben om ook Guines in de wacht te slepen. Ook de andere rivalen konden best instemmen met een tijdelijke (?) benoeming die bovendien geen van de anderen te beurt viel.

De vraag is echter of werkelijk geen enkele der rivalen zijn slag thuishaalde. Men kan zich namelijk afvragen of in die benoeming niet de hand te bekennen valt van Iwein van Aalst, *primicerius* en schoonzoon van de graaf ! Zijn invloed aan het grafelijk hof is bekend. Iets latere gebeurtenissen in het Gentse wijzen eveneens in die richting. Hendrik, al dan niet echte of dienstdoende burggraaf, overleed vrij kort nadien. En dan verschijnt Vivian van Munte als zijn opvolger van 14 maart 1144 tot 30 juli 1150 (12).

Een derde maal werd Arnold van Gent, nu graaf van Guines geworden, voorbijgegaan, maar evenzeer moeten Dirk van Beveren en Hendrik van Broekburg zich gedupeerd hebben gevoeld. Ditmaal ging het immers om een definitieve benoeming, daar Hugo van Inkers blijkbaar overleden was. Samenzweren met de gefrustreerde Arnold van Guines zat er dus wel in, wat ook geschiedde : een jaar na de aanstelling van Vivian van Munte lieten zij Iwein van Aalst vermoorden, waarbij ook Roger, burggraaf van Kortrijk, die ook op de jachtparij was geweest, betrokken was (13).

Dat Iwein van Aalst in die benoemingen is tussengekomen lijkt hieruit wel naar voor te komen, en kan als een verklaring voor de twee oorkonden van 1140 gezien worden : het zou op zijn aandringen zijn dat een tweede oorkonde, de uitgebreide (nr. 33), werd gemaakt, waarbij Hendrik als *castellanus* tekende.

Op de vraag wie dan wel deze breviator Hendrik was is geen duidelijk antwoord. Er is echter wel mogelijkheid tot een plausibele suggestie. Deze is voornamelijk gesteund op het hiervoor besproken optreden van Iwein van Aalst. Meer dan een werkhypothese kan dit dus niet zijn.

Deze luidt als volgt : een zekere analogie aannemend tussen de benoeming van 1140 en die van 1144, beide bewerkt door Iwein van Aalst, en vaststellend dat deze in 1144 een lid van de familie van Munte naar voor schoof, kan de vraag gesteld worden of de onbekende Hendrik soms ook tot diezelfde clan hoorde. Daartoe hoorde o.m. Hendrik van Heusden, gehuwd met ene Van Melle, kleindochter van Aseric van Munte (14). Was deze dezelfde als Hendrik de *breviator/castellanus* ? Dit kan een gok lijken, maar als we zien dat burggraaf Zeger III van Gent huwde met de laatste erfgename van het huis van Heusden, Beatrijs, kleindochter (?) van Hendrik van Heusden (15), dan vragen we ons toch af of dit huwelijk gevolg was van een "*coup de foudre*" dan wel van berekening. Het is immers aan te nemen dat, indien Hendrik van Heusden de in 1140 benoemde *castellanus* is geweest, het huis van Heusden bepaalde aanspraken op voordelen of zelfs bezittingen, verbonden aan dit

ambt, kan hebben behouden. Door het huwelijk van Zeger III met Beatrijs van Heusden zouden die aanspraken prachtig opgevangen zijn.

Keren we nog even terug tot de jachtpartij van 1140. Men kan zich afvragen hoe het kwam dat Iwein van Aalst zo succesvol de graaf ertoe kon bewegen een tweede oorkonde uit te vaardigen. Was deze gebaat door de intriges van zijn schoonzoon? Dit was alleszins het geval i.v.m. de uitschakeling van Arnold van Guines als opvolger van Wenemar II. Wel werd in 1151 "*het oud huis der Wenemar's te Gent terug in eer hersteld*" (16), doch nog tijdens het mandaat van Roger van Kortrijk als burggraaf van Gent stelde de graaf (Filips van de Elzas) een nieuwe ambtenaar aan: de eerste Gentse baljuw Geraard de Witte, zoon van een patriciërsfamilie uit deze stad (17). Zo krijgt men de indruk dat de graaf mogelijks reeds in 1140 de groeiende macht van de Gentse burggraven familie heeft willen fnuiken door het aanstellen van figuren uit andere families.

K.G. VAN ACKER

VOETNOTEN

(1) L. MILIS, *De abdij van Ename in de Middeleeuwen, haar bezittingen in de periode 1063-1250*, in *Handelingen Maatschappij Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, N.R. 15, pp. 13-14.

(2) C. PIOT, *Cartulaire de l'abbaye d'Ename*. Brugge, 1881. Oorkonde nr. 33 en 34. De oorspronkelijke schenkingsoorkonde werd uitgegeven door F. VERCAUTEREN, *Actes des comtes de Flandre, 1071-1128*. Brussel, 1938, Zie nr. 89 gedateerd 1111-1119. Dit werd gepreciseerd door L. MILIS, a.w., p. 13, noot 110.

(3) A. VERHULST, *Het grafelijk widernisregaal te Evergem in de 12de eeuw*, in *Liber amicorum Achiel De Vos*, p. 269.

(4) C. PIOT, a.w. : "*Actum est hoc... in Alscot, loco silvestri, ubi tunc temporis comes Theodericus cum suis venationi intendens morabatur*". - Voor de situering van Aalschoot te Lembeke : H. COPPEJANS-DESMEDT, *De Schamp's, heren van Aveschoot*, in *Liber amicorum Achiel De Vos*, p. 81.

(5) F. GANSHOF, *La Flandre*, in *Histoire des institutions françaises au Moyen-âge*, dl. I *Institutions seigneuriales*, pp. 343-426. - L. VOET, *De graven van Vlaanderen en hun domein (846-1191)*, in *Wetensch. Tijdingen*, B. 7 (1942) pp. 25-32. - TH. LUYCKX, *De grafelijke financiële bestuursinstellingen en het grafelijk patrimonium tijdens de regering van Margareta van Constantinopel (1244-1278)* in *Verhand. Kon. VI. Acad. van België*, Kl. Letteren, nr. 39.

(6) A. VERHULST, a.w., p. 269.

(7) De belangrijkheid van de meeste dezer figuren is bekend. - Over Tanguinus venator en Yvo forestarius zie VERHULST, a.w., p. 268.

(8) J. DHONDT, *Het Land van Waas in het graafschap Vlaanderen (XIe-XIII eeuw)* in *Annalen Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, B. 84 (1943), p. 6.

(9) E. WARLOP, *The Flemish nobility before 1300*. Kortrijk, 1975, dl. I, p. 218 e.v.

(10) Idem

- (11) De oorkonde waaruit dit huwelijk voor het eerst af te leiden valt is niet gedateerd (E. DE MARNEFFE, *Cartulaire de l'abbaye d'Affligem. Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de Belgique*. IIe section : Cartulaires et documents étendus. Brussel, 1894-1896. Nr. LXIII, pp. 100-101), doch doordat Iwein van Aalst er in voorkomt en deze vermoord werd in 1145, wordt zij gedateerd 1140-1145.
- (12) E. WARLOP, a.w., p. 219.
- (13) E. WARLOP, a.w., I, pp. 224-228.
- (14) K.G. VAN ACKER, *Neen toch, opnieuw Walewein van Melle ?* in *Handel. Mij geschied. en oudheidk. te Gent*, N.R. 40 (1986), pp. 41-46.
- (15) Beatris was ongetwijfeld de dochter van Hendrik of van Renier van Heusden die in 1163 een schenking deden aan de Sint-Pietersabdij uit de nalatenschap van hun moeder en van hun grootmoeder (Ibid., blz. 44). Hun moeder, ene Van Melle, was gehuwd met de Hendrik van Heusden die in 1123, samen met de kinderen Van Melle betrokken was bij de testamentuitvoering van zijn grootvader Ascric van Munte. Na 1123 verdwijnt deze Hendrik van Heusden uit de bronnen, tenzij mogelijks als Hendrik burggraaf van Gent.
- (16) E. WARLOP, a.w., I, p. 223.
- (17) A. VERHULST, *Twee oorkonden van Filips van den Elzas voor het Leprozenhuis bevattende nieuwe gegevens betreffende de geschiedenis van Gent in de 12de eeuw*, in *Handel. Mij geschied. en oudheidk. te Gent*, N.R. 13 (1959), pp. 12-13.

Sprokkeling betreffende Aalschoot

Cyriel Vleeschouwers, werkleider bij het Algemeen Rijksarchief te Brussel, vestigde mijn aandacht op een zegel van de abdij van Oost-Eeklo, die onder een oorkonde van de abdij van Doornzele van 1234 hangt. Dit zegel, voorstellend een frontale Moeder Gods, heeft volgende legende :

[SIGILL]UM.S.MARIE.D[E AL]SCOOT = sigillum S(ancte) Marie de Alscoot

Daaruit blijkt dat de abdij van Oost-Eeklo in haar beginperiode eigenlijk de abdij van Aalschoot werd genoemd. Dit is eens te meer een bewijs dat Aalschoot de gebruikelijke naam was voor het gebied van Eeklo, Lembeke, Kaprijke en Oost-Eeklo vóór 1240. Daarin kwam verandering in 1240 door het verlenen van de keuren van Eeklo-Lembeke en Kaprijke door de graaf. Dit had tot gevolg dat de plaatsnamen Oost-Eeklo, West-Eeklo, Kaprijke en Lembeke de plaatsnaam Aalschoot bijna volledig verdrongen. Enkel de hoeve van de abdij van Oost-Eeklo te Eeklo bewaarde de naam Aalschoot, die echter wel evolueerde tot Aalstgoed in de 18de eeuw.

L.S.

HEEMKUNDE EN TOPONYMIE IN HET MEETJESLAND

Als ik me niet vergis is het reeds de tweede keer dat het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland officieel ontvangen wordt op het Adegemse gemeentehuis. De eerste keer gebeurde dit in 1963 naar aanleiding van het "Bezoek aan Adegem" en nu gebeurde het omdat het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland niet alleen zijn 39e Jaarboek wilde voorstellen maar ook nog het verschijnen van het eerste deel der "Meetjeslandse plaatsnamen van voor 1600" wilde vieren.

Zoals dat in Adegem steeds het geval is verliep de ontvangst op het gemeentehuis op zaterdag 10 februari in een zeer gemoedelijke sfeer en alhoewel Adegem nog steeds een beetje buiten de wereld ligt voelden de vele heemkundigen - die zowat uit het hele Meetjesland kwamen - er zich onmiddellijk thuis. Vele aanwezigen zeiden overigens dat ze graag eens naar Adegem kwamen precies omwille van die sfeer en de gastvrijheid die ze er steeds genieten !

Volksvertegenwoordiger Johan De Roo aan het woord

In een goed gevulde raadszaal werden de genodigden verwelkomd door schepen-volksvertegenwoordiger Johan De Roo die in een opmerkelijke toespraak enkele vermeldenswaardige zaken zei over de heemkunde. De volksvertegenwoordiger verwees naar de grondlegger van de heemkunde in Vlaanderen, dr. Jozef Van Overstraeten. Dank zij deze onvermoeibare werker kwamen overal heemkundige kringen van de grond en vond in Vlaanderen de studie van het heem - in navolging van Duitsland - zowat overal ingang. Johan De Roo vond het een verheugend feit te mogen vaststellen dat de plaatselijke geschiedenis in het Meetjesland nog steeds hoge toppen scheert en dit niet in het minst dank zij de werkkraft en het doorzettingsvermogen van de heer Achiel de Vos, voorzitter van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland. Hij vond het noodzakelijk dat de heemkunde en plaatselijke geschiedenis in het lager onderwijs meer aan bod zou moeten komen : "De heemkunde blijft in de volksopvoeding en in het onderwijs van cruciaal belang", aldus nog de volksvertegenwoordiger. Zijn woorden zullen voor de vele aanwezige beoefenaars van de heemkunde zeker een hart onder de riem zijn, het doet immers altijd deugd te weten dat hun werk van officiële kant gewaardeerd en gerespecteerd wordt.

Mijnheer De Roo besteedde vervolgens heel wat aandacht aan het Toponymisch Woordenboek van het Meetjesland. Hij was niet weinig fier op zijn neef, professor Johan Taeldeman, die een belangrijke bijdrage voor het woordenboek leverde in de

vorm van een bijzonder interessante inleiding. Johan De Roo herinnerde zich overigens nog bijzonder goed dat hij samen met de professor, ook al een "Johan", het Meetjesland enkele decennia geleden doorkruiste op dialectologische speurtocht naar Meetjeslandse taalmerkwaardigheden en deze op de bandopnemer vastlegde. Door het aan- en afzetten van de bandopnemer zei de Volksvertegenwoordiger een belangrijke bijdrage te hebben geleverd bij het welslagen van de wetenschappelijke carrière van dr. Taeldeman ! Of hoe een dubbeltje rollen kan ! In elk geval : professor Taeldeman bevestigde deze anecdoten en ontkende het belang van de bijdrage van zijn "politieke" neef geenszins !

Johan De Roo eindigde zijn toespraak met het uitdrukken van zijn diepe waardering voor het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland dat onder de leiding van Achiel De Vos - die kan rekenen op een schare kwaliteitsvolle medewerkers - reeds zoveel goeds heeft gedaan ten bate van ons Vlaamse volk in het algemeen en de geschiedenis van het Meetjesland in het bijzonder.

Appeltjes van het Meetjesland, 39e Jaarboek

Op zijn eigen kenmerkende manier stelde Achiel De Vos vervolgens het kersverse jaarboek van het Genootschap voor. We laten zijn toespraak hier volgen :

Met een dankbaar hart leiden we vandaag de voorstelling van ons Jaarboek in. Het is meteen een gepaste gelegenheid om als voorzitter van het Genootschap onze erkentelijkheid te betuigen vooreerst tegenover onze gastheer van vandaag vertegenwoordigd door twee van haar eminente en representatieve afgevaardigden : schepenen De Roo en Wille en De Schepper.

Wij danken de Maldegemse bewindsploeg om de lofbare initiatieven die zij op het stuk van de cultuur in het algemeen en op het terrein van de geschiedenis en de heemkunde in het bijzonder, gepresteerd heeft. Wij denken hier aan de klassering, de zorg en de huisvesting van de gemeentelijke archieven, zowel van de pilootgemeente als van de fusiegemeenten. Wij hopen alleen dat heel spoedig het sluitstuk er ook moge komen, nl. het openstellen van het archief voor elke vorser.

Onmiddellijk willen wij er evenwel aan toevoegen dat het gemeentebestuur zijn volle gewicht in de schaal heeft gelegd om materiële en morele steun te verlenen aan de plaatselijke heemkring "Het Ambacht Maldegem" en dat deze vruchtbare samenwerking reeds geleid heeft tot een keur van selecte publikaties o.a. het prachtige kijk- en leesboek : 100 jaar Adegem, Maldegem, Middelburg, de mooi verzorgde brochure gepaard met een tentoonstelling over het leven en de betekenis van kanunnik Andries voor Maldegem. Tenslotte weten wij dat in dezelfde stijl een "Parochieboek" over Maldegem op het getouw staat, dat voor zijn voorgangers niet zal moeten onderdoen.

Dit alles kon slechts verwezenlijkt worden dank zij de noeste werkers van "Het Ambacht Maldegem", die wij hiervoor bijzonder erkentelijk zijn, maar het gemeentebestuur heeft steeds voor een gunstig klimaat gezorgd, waarin dergelijke initiatieven konden groeien en gedijen.

Zoals ik in mijn inleiding reeds aankondigde is mijn eerste opdracht voor vandaag, het voorstellen van ons Jaarboek nr. 39.

Het prille zorgenkind van weleer heeft thans zijn volwassenheid bereikt. Het stoelt op een dynamisch bestuur van 11 leden en het is wat deze jaargang betreft, geschraagd door 9 ervaren auteurs.

LUC STOCKMAN opent de reeks met een vrij kort doch belangrijk artikel over "ALTAARSTICHTINGEN EN ALTAARDIENSTEN IN HET MEETJESLAND TIJDENS HET ANCIEN REGIME". Het is de grote verdienste van de auteur dieze altaarstichtingen een eigen plaats te bezorgen in het geheel van de Middeleeuwse kerkelijke structuren en ze aldus in hun eigen aard onderkend te hebben. Al te vaak werden dergelijke stichtingen over het hoofd gezien en gewoon ondergebracht onder de rubriek kerkelijke "gilden" of broederschappen. De oudste vermelding van een altaardienst in het Meetjesland treffen we aan te Kaprijke in 1455.

ERIK DE SMET heeft het in een lijvige en zeer gestoffeerde bijdrage over de evolutie "VAN VRIJE MAATSCHAPPIJEN VAN ONDERLINGE BIJSTAND NAAR ZIEKENFONDSEN".

De op 2 juni 1850 opgerichte "EECLOOSCHE SPAERMAATSCHAPPIJ" was eigenlijk het prototype van een eerste zelf-hulpmaatschappij. Zelfredzaamheid is nu in de pedagogiek een modern begrip, dat wijst op de eerste evolutie en verworvenheden van de kleuter in het geheel van het opvoedingsproces.

Achiel De Vos richt het woord tot de toehoorders bij de voorstelling van het 39e jaarboek, in het oud-gemeentehuis te Adegem. Rechts van hem zit de gastspreker prof. dr. J. Taeldeman.

In die tijd was het een bikkelaarde noodzaak waarin de zwakkeren - zeg maar de armen - steun en solidariteit zochten en opbrachten voor mekaar. Vanzelfsprekend ontstond hieruit de meer courante benaming : Onderlinge Bijstand, waarin het accent bijna uitsluitend gelegd werd op het aspect gezondheidszorgen.

Een eerste dergelijke maatschappij : "De Werkmansvrienden" werd te Eeklo opgericht in 1863. Verschillende gedifferentieerde initiatieven bedoeld voor bepaalde deelgroepen van de maatschappelijke structuur, of ook nog ontsproten vanuit een eigen ideologie, ontstonden hier in de tweede helft van de 19de eeuw door en naast mekaar.

De wet van 1894 was een eerste stimulans om al die kleine ziekenkassen te fusioneren. Te Eeklo gebeurde dit slechts zeer langzaam en het zou nog tot na de eerste wereldoorlog duren eer elke politieke zuil plaatselijk zijn eigen ziekenfonds zou krijgen. In 1924 werd voor het eerst een stedelijke toelage verleend aan de erkende maatschappijen van Onderlinge Bijstand. De bijdrage sluit af met de besluitwet van 1944, die het aanbod van de primaire ziekenkassen een uniform karakter gaf.

Een derde artikel van de hand van ACHIEL DE VOS heeft het over de esbattementen van de 16de-eeuwse EEKLOSE BALJUW ZEGGER BLONDEEL. Een stukje mentaliteitsgeschiedenis waarin de corruptie van een vorstelijk benoemde ambtenaar, die zelf moest waken over de naleving van de wet, centraal staat.

FILIP BASTIAEN heeft het in een micro-studie over een marginaal thema : "HET BRANDWEER- EN VERZEKERINGSWEZEN IN HET MEETJESLAND ca. 1845.

Op een scherpzinnige wijze heeft de auteur in het Bestuurlijk Memoriaal van de Provincie, in het Parochiaal Archief bewaard te Beveren-Waas en in de onderscheiden gemeentelijke archiefdepots, moeizaam alle stukjes informatie bijeengesprokkeld om uiteindelijk voor geheel het Meetjesland een overzicht te kunnen brengen van de uitrusting van de lokale brandweer.

In een volgend hoofdstuk heeft hij het meer bepaald over het verzekeringswezen met name de verzekerde gebouwen in het Meetjesland, het marktaandeel per verzekeringsmaatschappij, de verzekering per beroepsgroep en de verzekeringswaarde per beroepsgroep. De auteur besluit hieruit dat de evolutie van het brandweerwezen omgekeerd evenredig liep met de gemeentelijke autonomie. De hogere overheid diende met een zeker dirigisme de gemeenten op hun verantwoordelijkheid te wijzen.

Van de hand van Dr. MARC BOONE, assistent bij prof. Prevenier, verschijnt een artikel over "DE GENTSE LENING VAN 1436" met als verduidelijkende ondertitel: "Bijdrage tot de studie der stedelijke elite".

Aan de hand van een lijst van deelnemers aan de lening van 1436 aan de stad Gent, wordt gepoogd het respectieve aandeel van de drie leden (poorterie, neringen en weverij) te bepalen en wordt duidelijk aangetoond dat het hele financieel beleid geschraagd wordt en in stand gehouden wordt door de drie leden.

De binding tussen deze leners en de politieke mandatarissen ligt omgemeen hoog. Zij varieert van 80 tot 90% en illustreert op treffende wijze hoe de drie leden het politieke en financiële beleid van Gent tijdens de eerste helft van de 15de eeuw beheersten.

Ons medebestuurslid en secretaris ROGER MOELAERT heeft zich andermaal resoluut gewend naar het domein van de militaire geschiedenis. Nadat we een paar jaar geleden een uitgebreide studie over de oorlogsgebeurtenissen te Knesselare op 27 mei 1940 op onze leestafel kregen, heeft hij het thans in een nieuw lijvig artikel, verlucht met verschillende foto's, over "HET OORLOGSVLIEGVELD NR. 26 AALTER".

Via uitgebreid onderzoek in de militaire archieven, tot zelfs in Freiburg toe, zorgde de auteur voor een zeer gedocumenteerde, soms vrij technische en stereotiep-militaire beschrijving van het in 1939 aangelegde en thans verdwenen militair vliegveld te Aalter.

Meer speciaal wordt aandacht besteed aan de periode 10 tot 18 mei 1940, wanneer het vliegveld operationeel was. Toen het op laatstgenoemde datum door Duitse bommenwerpers zwaar beschadigd werd, werd het door de Belgische luchtmacht ontruimd.

Tijdens de bezetting is het vliegveld door de Duitsers nooit als een werkelijk operationele basis gebruikt. Thans is zo goed als geen spoor meer van het oorlogsvliegveld te vinden.

PATER GOEGBUUR heeft het in zijn artikelenreeks "KLOOSTERS IN HET MEETJESLAND" nu over "ONZE LIEVE VROUW VAN NAZARET TE ASSENEDE 1251-1645". Hij schetst in het kort de stichting van het begijnhof en de overgang omstreeks 1457 naar de orde van de Reguliere Kanunnikessen van Sint-Augustinus.

WILFRIED STEEGHERS brengt twee korte genealogische stukjes over de heel- en vroedmeester ALEXANDER JOANNES TAMINIAU te Eeklo en PETRUS BERNARDUS SANDYCK, pastoor van Kluizen.

ALFONS RYSERHOVE tenslotte brengt een tekstuitgave van twee URSELSE KERKREKENINGEN respectievelijk van 1528 en 1558.

Wij eindigen steeds met het intern leven van ons Genootschap. Wat u er nu zult in vinden? Een verslag van de Voorstelling van het Jaarboek nr. 38 met huldiging van de V.V.V. Eeklo met ondermeer toespraken van de voorzitter, het Bibliotheeknieuws 1987 van onze bibliothecaris, Bouwstoffen voor een historiek van het Heemkundig Genootschap (deel VIII) en tenslotte onze kroniek voor een groot deel van de hand van Luc Stockman. Het geheel is goed voor 240 pagina's.

Tot zover voorzitter De Vos.

Meetjeslandse plaatsnamen van voor 1600

De kiem voor het Toponymische Woordenboek van het Meetjesland werd reeds in 1947 gelegd door Achiel De Vos die zich toen vijf jaar lang vrijwel uitsluitend onledig hield met het opzoeken van de Evergemse plaatsnamen, de rijkste toponiemen van het Meetjesland. Pas in 1976 werd het plan opgevat een Toponymisch Woordenboek van het Meetjesland uit te geven. Daar dit de krachten van één man te boven ging werd Luc Stockman onder de arm genomen die het Brugs kwartier van het Meetjesland voor zijn rekening nam. Omstreeks 1982 waren de intensieve opzoekingen vrijwel voltooid. Van het oorspronkelijke idee het hele woordenboek ineens uit te geven werd om allerlei redenen afgestapt. De Meetjeslandse plaatsnamen zullen nu deel per deel worden uitgegeven. Zonder veel tegenslagen zal dit reuzenwerk binnen een achttal jaar voltooid zijn. Dan zal het Meetjesland een van de meest volledige en uiterst wetenschappelijke verzameling van zijn toponiemen bezitten.

Persoonlijk vinden wij het bijzonder jammer dat dit kwaliteitswerk niet beter kon worden uitgegeven. Voor wat het eerste deel over Adegem betreft - en straks geldt hetzelfde voor het deel Maldegem en nog andere gemeenten - weten we dat Luc Stockman niet alleen de toponiemen verzamelde, uiteraard met medewerking van Achiel De Vos, maar deze ook nog persklaar maakte en daarenboven nog typte ook. Het is dan nog dank zij het mecenaat van het "Ambacht Maldegem" dat deze uitgave het licht kon zien ! Zou er in het Meetjesland dan geen enkele mecenas te vinden zijn (bedrijf, gemeentebestuur, enz.) die een professionele uitgave van de Meetjeslandse Plaatsnamen wil financieren ? Het zou toch moeten mogelijk zijn dat bv. elke gemeente haar deel bekostigt ? Dat zou pas een culturele realisatie zijn !

Maar goed, de toponiemen waren verzameld, nu kwam het erop aan een taalkundige te vinden die in staat zou zijn de belangrijkste toponiemen professioneel te belichten en te verklaren. Dokter Johan Taeldeman, Meetjeslander uit Kleit-bij-Maldegem, uitstekend kenner van de streektaal, etymoloog en zelf ten nauwste betrokken bij het plaatselijke historisch onderzoek bleek bereid deze moeilijke taak op zich te nemen, dit na een aanvankelijke aarzeling die echter gaandeweg in enthousiasme overging.

Adegemse plaatsnamen verklaard door Prof. Taeldeman

Nadat Achiel De Vos dit alles goed had uiteengezet en de eminente spreker op een voortreffelijke manier had ingeleid vergastte doctor Taeldeman de aanwezigen op een boeiende uiteenzetting over de toponiemen van Adegem-buiten-de-wereld. Wat wij niet wisten was dat er in universiteitsmiddens met zoveel lof over de Meetjeslandse "Appeltjes" wordt gesproken. Het wordt geprezen als zijnde van "allerhoogste kwaliteit". Naderhand verklaarde prof. Taeldeman dat dit beslist geen boutade was maar pure waarheid ! Elk zegge het voort !

Het is hier verder ondoenbaar de voordracht van dr. Taeldeman samen te vatten.

Wie zich trouwens de "Meetjeslandse Plaatsnamen" aanschaft vindt het bijzonderste terug op pag. 7 tot en met pag. 30.

Dr. Taeldeman zei dat hij geen echt toponymist was en dat men hem waarschijnlijk heeft genomen omdat er niemand anders gevonden werd. Wij weten wel beter : de oud-Maldegemnaar werd aangesproken omwille van zijn wetenschappelijke eruditie, omwille van zijn veelzijdige voorkennis betreffende geografie, geschiedenis, dialectologie en de evolutie ervan in het Meetjesland en elders. Bekwamer en talentvoller persoon kon men maar moeilijk vinden. Daarbij, prof. Taeldeman is ook nog een beminnelijk man die met ontwapenende eenvoud de moeilijkste zaken weet uit te leggen. Dit bleek uit zijn toespraak : niets is moeilijker dan het verklaren van plaatsnamen. Vele geleerden gebruiken een vakjargon dat voor bijna iedereen onverstaanbaar is, professor Taeldeman echter wist het publiek blijvend te boeien.

Nemen we zijn verklaring van het Kleitse toponiem "Testenhoek" (nu : Thyskensstraat). In vele "hoek"-toponiemen is "hoek" afgeleid van het Westvlaamse "hoet" of "hoeft" (hout). Vroeger betekende "hout" niets minder dan "bos". Het eerste deel "testen" komt van essen. Testenhoek betekent dus gewoon : het essenbos. Het lijkt eenvoudig maar het kostte dr. Taeldeman ettelijke uren kopbrekens eer hij die verklaring rond had. Een amateur zou hierbij ongetwijfeld de speculatieve toer zijn opgegaan ! Die "Testenhoek" bleef de professor achtervolgen : toen hij zich in Kalmthout vestigde luidde de naam van de straat waar hij woonde warempel Essenhoek en het huisnummer was hetzelfde als dat van zijn geboortehuis in de Kleitse Testenhoek ! Van toeval gesproken ! In "Naamkunde" kan men dit verhaal nog eens opnieuw lezen !

We hopen volgend jaar met evenveel genoegen te mogen luisteren naar de Maldegemse plaatsnamen want prof. Taeldeman is een voortreffelijk causeur.

Een aangename receptie

Zoals het de Vlaamse gastvrijheid betaamt bood het Maldegemse gemeentebestuur de genodigden een receptie aan die in de grootst mogelijke gezelligheid verliep. We zagen er heel wat personaliteiten uit de politieke en uit de historische wereld. Naast schepen Johan De Roo was ook nog schepen Wille aanwezig die voorzitter Achiel De Vos een mooi geschenk aanbood namens het Maldegemse gemeentebestuur. We spraken er met de voorzitter van het O.C.M.W., de heer Laurent Osaer, over het Maldegemse archief dat nu definitief zal opgesteld worden voor plaatselijke en andere vorsers. Dit heuglijk nieuws, dat door de andere aanwezige schepenen werd bevestigd werd door de aanwezigen op applaus onthaald. De kersverse Adegemse schepen, de heer Boudewijn De Schepper, sprak over twee stenen bijlen die hij ergens had opgediept en die hij een plaats wou geven in een nog op te richten heemmuseum van Maldegem. Boudewijn zal niet nalaten ons te verwittigen als hij een of andere historische ontdekking doet ! Gemeenteraadslid Achiel Goethals is

reeds sedert jaren lid van het Heemkundig Genootschap en was dus uiteraard aanwezig op de voorstelling. Ook hij legt een bijzondere interesse aan de dag voor de geschiedenis van Adegem en omgeving. Achteraan in de zaal merkten we raadslid Piet Blomme op. Piet houdt er niet van in het zonnetje te worden geplaatst. Toch verdient hij het, want hij zet zich altijd in voor de culturele verheffing van ons volk.

En verder waren er nog bekende en minder bekende mensen aanwezig uit Maldegem, Adegem, Eeklo, Zomergem, enz. Het is spijtig dat we ze niet allemaal kunnen opnoemen: door hun aanwezigheid immers toonden ze dat ze het Heemkundig Genootschap zeer genegen zijn. Bij het afscheid vertrouwde voorzitter Achiel De Vos mij toe dat hij het een van de beste voorstellingen van het jaarboek vond. Maar onze voorzitter vertelt dat elk jaar : sedert de vereniging met deze bijzondere activiteit begon nam de band tussen de heemkundigen elk jaar een beetje toe. Zo kan het niet anders of de voorstelling van het Jaarboek verloopt elk jaar wat gemoedelijker en dus beter ! We hopen dan ook dat iedereen er terug bij zal zijn volgend jaar, in Maldegem!

Achiel DE VOS en Hugo NOTTEBOOM

BIBLIOTHEEK NIEUWS - 1988

APPELTJES VAN HET MEETJESLAND

Lijst van de nog beschikbare jaargangen :

Nr.	Jaar	Nr.	Jaar
2	1950	32	1981
13	1962	33	1982
19	1968	34	1983
20	1969	35	1984
21	1970	36	1985
25	1974	37	1986
30	1979	38	1987
		39	1988

Alle nummers zijn te bekomen aan de lidmaatschapprijs van 500 fr. (+ 40 fr. bij e.v. verzending) en dit door :

- bestellen op het ruiladres

E. de Smet, Euromarktstraat 9, 9900 Eeklo - Tel. (091) 77 43 24

- of door het storten op postrekening 000-0604056-37 van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, p/a Gentstraat 13, 9971 Lembeke, met vermelding van de gewenste jaarboeken.

Dit jaar werd het genootschap rijkelijk begiftigd met geschiedkundige publikaties. Dienaangaande vermelden we het Provinciebestuur Oost-Vlaanderen, waarvoor onze dank aan Dr. P. Huys; de heren Jan Roegiers, Luk Stockman en Erik de Smet.

Ingevolge de drukke activiteiten rond de voorziene publikatie van "750 jaar Eeklo" kwamen we in tijdnood om alle schenkingen expliciet op te nemen. Alvast een agendapunt voor volgend jaarboek !

RAADPLEGING VAN DE BIBLIOTHEEK

De bibliotheek van het Genootschap is ondergebracht op het Stadsarchief te Eeklo en voor de leden te raadplegen op woensdag van 14 tot 17 uur en op zaterdag van 15 tot 18 uur.

De bibliothecaris,
Erik de Smet.

A - Tijdschriftenoverzicht 1988

In het tijdschriftenoverzicht werden de kringmedelingen, kronieken, jaarverslagen en rubrieken als 'vraagbak' en boekbesprekingen niet opgenomen.

HET LAND VAN AALST

Tijdschrift van de Heemkundige Vereniging "Het Land van Aalst".

Jrg. XL, nr. 1, 1988

W. TEMMERMAN, De penningen van het bestuurscollege. E. SCHOLLIERS, Prinsen en boeven in de vrijheerlijkheid Steenhuize; H.V.I., Uit de hand gelopen "Charivari". C. TANGHE, Ge zult uw man gehoorzamen.

Jrg. XL, nr. 2-3, 1988.

W. DE SWAEF, Archeologische vondsten uit Oordegem. D. LAMARCQ, Dagelijks leven te Ninove omstreeks 1750. S. DE LANGE, Het eerste kadastraal plan van Elst. H. VAN ISTERDAEL, De opvang van geesteszieken te Ronse. H. VAN ISTERDAEL, e.a., Bibliografie 1987.

Jrg. XL, nr. 4, 1988.

M.A. VAN DEN BERGHE, De oorspronkelijke Heren van Steenhuize. G. VAN BOCKSTAELE, De Hunnegemkerk te Geraardsbergen in kaarten en plannen.

HET LAND VAN BEVEREN

Jrg. XXXI, nr. 1, 1988.

H. COOLS, Bij de illustratie op het omslag van onze 31e jaargang. REDAKTIE, Twee tentoonstellingen en een gravure over "De Slag van Kallo - 1638". A. VAN BOGAERT, In memoriam "de pastoor van Varrebroek". M. VAN STAPPEN, Enkele wetenswaardigheden over de Beverse plaatsnamen Donkvijverstraat - Vogelenzang - IJzerhand - Molenberg. H. MAES, Fort Liefkenshoek : vindplaats van kleipijpen. G. ASAERT, Beveren in de Antwerpse pers (16).

Jrg. XXXI, nr. 2, 1988.

J. VERSCHAEREN, Wijn- en bieraccijnzen en het hoofdelijk verbruik in Doel. H. LE PAGE, Een nare geschiedenis. R. WEEMAES, Laurens Frans van Damme (1690-1770), pastoor en weldoener van Vrasene. R. VAN MOER, Vlaggen in het Land van Beveren. B. VAN DER HERTEN, De werking van de Belgische Boerenbond te Melsele.

Jrg. XXXI, nr. 3, 1988.

G. ASAERT, Beveren in de Antwerpse pers (17). A. DE WITTE, Overzicht van provinciale oversten van de Wilhelminetorrede, en van prioren en monniken in het klooster te Beveren in de 17de eeuw. R. VAN ELSLANDE, De Beverenaar Joos Vyt, diplomaat van Filips de Goede.

Jrg. XXXI, nr. 4, 1988.

D. VERELST, De Slag van Kallo in 1638. J. VERSCHAEREN, Geloof en liefde. Huwelijkspenkelen in Doel (18e eeuw). A. DE WITTE, Lucas Faydherbe en Jan Peter Bauscheit, bekende bouwmeesters aan het werk te Beveren. R. WEEMAES, Uit het voormalig kunstpatrimonium van de Heilig-Kruiskerk te Vrasene. P. VERHEYEN, Verpachting van het plaatsgeld voor kerkstoelen.

HEEMKUNDIGE KRING BOS EN BEVERVELD

Jaarboek 1988 - nr. 21

A. RYSERHOFVE, Rond de Oude Paterij te Beernem. H. ZUTTERMAN, 1830-1980 : 150 jaar "Instrumentaal Muziek-korps" te Oedelem. W. LAUWERS, Francies Van Zeveren en de Borgen. J. VLAMYNCK M.S.C., Herbergen te Beernem (2). C. BRANDT, Een huisje te Beernem, nog niet zolang geleden. D. VERSTRAETE, Gronden van Engelendaels in de 18e eeuw. A. VAN SEVEREN, Een miskende figuur uit de Vlaamse Beweging : Camiel-Hector Marichal. H. ZUTTERMAN, Drie veldkapellen te Oedelem. W. LAUWERS, De Gebroeders Lemahieu te Beernem en te Sint-Joris. J. VLAMYNCK M.S.C., Patroonheiligen van de parochies in het Bisdom Brugge (1). E. SLOS, Het Eiland. C. BRANDT, Begrafenis in de "Walen". A. RYSERHOFVE, Maaltijd van de Gilde van Sint-Elouut te Ussel in 1550. C. BRANDT, Verkiezingsmanifesten te Beernem in 1888. H. ZUTTERMAN, Herinneringen aan de bevrijding...

EIGEN SCHOON EN DE BRABANDER

Driemaandelijks tijdschrift van het Koninklijk Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant.

Jrg. LXXXI, nr. 1-2-3, 1988.

J. OCKELEF, De opheffing van Affligem tijdens de Franse Revolutie. A. HUYSENTRYT, De Monialen van Groot-Bijgaarden tot de 14de eeuw, volgens Nekrologia. J. COOLS, De Haachtse pachthoven en kastelen. Het Hof te Battel. J. VAN DOORSLAER, Uit de geschiedenis van Brussel

Bains à domicile in 1823. L. LINDEMANS, Aanvullingen III bij de geschiedenis van de familie Lindemans. W. VERLEYEN, Necrologium van Affligem. J.V., De oudst gekende molens in Brabant, niet in Vlaanderen.

Jrg. LXXI, nr. 4-5-6, 1988.

J.P. PEETERS, De stedelijke Lakennijverheid en haar alternatieven te Tienen op het einde van de Middeleeuwen. J. SPANHOVE, Pastorijen en pastoors te Kobbegem. J. VAN DER ELST, Charles Jacquin, alias Charles de Loupoinne of Charlepoint : Brigand of Bandiet ? J. COOLS, De Haachtse pachthoven en kastelen. De Valvekenshoeve. A. VAN LIL, Vondelingen te Vorst, voornamelijk in de 18de eeuw. F. MESKENS, Nekkerbos... een geheimzinnig toponiem. W. VERLEYEN, Necrologium van Affligem. F. CLAES, Toponymie van Webbekom.

Jrg. LXXI, nr. 7-8-9, 1988.

E. VAN DE VOORDE, Het Belastingsohvier van 1686. J. VERBESSELT, Verschillen in Molenactiviteit (1686). J. VERBESSELT, Een interessant Kerkenbezoek van 1743. W. GRAUWEN, Barend van Orley en de molen van Amelgem (1536). J. COOLS, Haachtse pachthoven. De Walemhoeve. R. VAN DOORSLAER, Vrouwkensavond te Brussel. E. D'HOE, De Stamzate d'Hoe. A. VAN HAGELAND, Aarschotse Marktangers. J.L., Uit de Meiersrekeningen van Asse.

Jrg. LXXI, nr. 10-11-12, 1988.

H. VANNOPPEN, Het Kastelendorp Erps-Kwerps. J. DE GELAS, De sporen van de oudste Brabantse papiermolen ? J. LAUWERS, Toponiem aan de oorsprong van "Zaventem". L. LINDEMANS, Aanvullingen bij de Genealogie Evenepoel. F. MESKENS, Wat vertellen ons plaatsnamen. J.L., Uit de Meiersrekeningen. A. VAN HAGELAND, Een Aarschotse Kroegzanger. J. VERBESSELT, Bijzondere gebeurtenissen te Brussel volgens l'abbé Mann. W. VERLEYEN, Necrologium van Affligem.

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS DER STAD DEINZE EN VAN HET LAND AAN LEIE EN SCHELDE - LV - 1988

H. MAES, Liebaert te Deinze. L.T. VAN LOOY, 125 jaar Akademie voor schone Kunsten. D. 't HOOFT, De bevolkingsevolutie van Deinze ca. 1650-1850. Dr. P. HUYS, De Nieuwe Kerk van Astene. Dr. P. HUYS, Drukkers te Deinze. Dr. P. HUYS, Gezinshoofden te Grammene in 1685. A. HEYERICK, Een halve eeuw Toneelkring "Tot Volksverheffing". K. SMITH, Over de hoeven van Petegem. T. VANHEE, Benamingen voor vogels in onze Leiestreek. Dr. P. HUYS, Van Mensen en Dingen in Astene (16e-19e eeuw) : 1. Het goed sPauws. 2. Het konflikt tussen de Markies van Deinze en de heer van Hove in Astene (1636-1684). 3. De bevolkingstelling in 1695. 4. Toneel in Astene ten tijde van Keizerin Maria Theresia en Keizer Jozef II.

DE GAVERSTREKE

Jaarboek 1988 - nr. 16

N. FOLLENS, Kerkstoelendans in Nieuwenhove (1901-1902). L. WANTE, De orgelbouwer Charles-Louis Vanhoutte. L. VANDERMAELEN, Het rampzalige jaar 1694 te Sint-Baafs-Vijve. N. BARBRY en P. MAES, De demografische crisis te Oostrozebeke op het einde van de 17de eeuw (1690-1700). M. VERMEULEN, De heerlijkheid Slansheeren Roup in Deerlijk tot 1523. P. DESPRIET, Het bisschoppelijk kasteel van Helkijn. R. CASTELAIN, Het bezit van het bisdom Doornik in Helkijn en omgeving. M. DEBROUWERE en E. DUCATTEEUW, Van woonsteden en mensen in Desselgem (5) : het Munkenhof. F. BENOIT, Deerlijk volgens het twintigste-penningkohier van 1572. M. DEBROUWERE en E. DUCATTEEUW, Joseph de Coster en zijn voetreis naar Rome ten jare 1749 (3). C. WAUTERS, Bijdragen tot de geschiedenis van Wereldoorlog II. De wapendropping te Avelgem. Vliegerhulp in Zuidwest-Vlaanderen. F. SPELEERS, Diane Vanhoutte uit Anzegem : leerlinge, lerares en directrice van de kantnormaalschool van Brugge. M. COORNAERT, Het Goed ten Dijke en zijn watermolen in Zulte. A. BRUGGEMAN, Het XVIde eeuwse Sint-Columbaretabel te Deerlijk. M. DELMOTTE, Verkiezingen, politiek en openbare opinie te Sint-Elouis-Vijve en in de Gaverstreek tijdens de jaren 1836-1895. M. DE BROUWERE en E. DUCATTEEUW, Een Viaene kan ook een "de Vienne" zijn. Een Dhaveloose is niet altijd een "de haveloze".

HANDELINGEN DER MAATSCHAPPIJ VOOR GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE TE GENT, Nieuwe reeks, Deel XLII, 1988.

P. DE WIN & F. MOENS, De "roepstenen" en "kerkpuijen" in de provincie Oost-Vlaanderen. Bijdrage tot de orale bekendmakingen in het verleden. M. BOONE, Het vorstelijk domein te Gent (ca. 1385-ca 1453) : speelbal tussen vorstelijke centralisatie en stedelijk particularisme ? E. CORNELIS, De kunstenaar in het laat-middeleeuwse Gent. II. De sociaal-economische positie van de meesters van de Sint-Lucasgilde in de 15de eeuw. W.L. BRAEKMAN, Zonderlinge luchtverschijnselen boven het zestiende-eeuwse Gent in pamfletten van die tijd. J. DAMBRUYNE, De 17de-eeuwse schepenregisters en de rente- en immobieltransacties te Gent : enkele beschouwingen. P. LENDERS, Drie wijzen van regeren van de

Habsburgers in de Oostenrijkse Nederlanden. L. FRANCOIS, Claude Gréban de Saint-Germain (Dijon, 1775-Brussel, 1850), ambtenaar, journalist en bankier. R. DE HERDT & J. VANNIEUWENHUYSE, Bibliografie van de geschiedenis van Gent, 1987-1988.

GENTSCHIE TYDINGHEN.

Tweemaandelijks Tijdschrift van de Heemkundige en Historische Kring "Gent".

17 jrg. nr. 1, 1988.

P. KLUYSKENS, Pierre-Jacques Goetghebuer. X, Inventaire Archéologique - Fiche nr. 152, De Dodenrol. E. HADERMANN, Het verdwenen huis "De Sleutel" op de Zandberg. L. HOSTE, Uithangborden te Gent. E. LEVIS, Van alle markten thuis. Het Klein Vleeshuis, de Melkmarkt en de Vogelmarkt. M. LABYN, Uit de geschiedenis van de Gentse bruggen. Gentse bruggen binnen de oude stadsgrenzen anno 1888. R. VAN ELSLANDE, De geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods. X, Gentsche præot.

17 jrg. nr. 2, 1988.

M. LABYN, Uit de geschiedenis van de Gentse bruggen. X, Inventaire Archéologique-Fiche nr. 196, Huisgevel van 1666. E. LEVIS, Van alle markten thuis. Botermarkt, Poeldemarkt, Ajuinmarkt, Kunstbotermarkt, Kleine Botermarkt. L. HOSTE, Uithangborden te Gent. M. STEELS, De ontwikkeling van de bevolking van Gent in de tweede helft van de negentiende eeuw. R. VAN ELSLANDE, De geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods. F. LELEUX, Gentse revolutionaire figuren. X, Gentsche præot.

17 jrg. nr. 3, 1988.

L. HOSTE, Uithangborden te Gent. X, Inventaire Archéologique-Fiche nr. 181, Het opschrift van het Gravenkasteel. E. LEVIS, Van alle markten thuis. De Hooimarkt, de Koormarkt, de Fruitmarkt, Stroo- en Houtmarkt en de Boommarkt of Plantsoenmarkt. R. VAN ELSLANDE, De geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods. M. LABYN, Uit de geschiedenis van de Gentse bruggen. F. LELEUX, E. LEVIS, Gentse revolutionaire figuren. Constant Hopsomere. X, Gentsche præot.

17 jrg. nr. 4, 1988.

H.C., In Memoriam Roger Van Aerde. M. LABYN, Uit de geschiedenis van de Gentse bruggen. X, Inventaire Archéologique-Fiche nr. 150, Stadsgevangenissen "de Mammelokker". P. KLUYSKENS, Josse Delehay. L. HOSTE, Uithangborden te Gent. A. DESPRETZ, Hongerlijders in de tuin van het Hortusmuseum. E. LEVIS, Van alle markten thuis. De Veemarkt, de Peerdemarkt, de Houtmarkt, de Karnemelkmarkt, de Vlasmarkt, de Oude Beestenmarkt, de Ossemarkt, de Varkensmarkt, de Schaapmarkt, de Kalvermarkt, de Nieuwe Beestenmarkt, de Bezemmarkt en het Slachthuis. R. VAN ELSLANDE, De geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods. S. JANSSENS, Wat een paar getallen ons vertellen of hoe wij de Mule Jenny enkele geheimpjes ontfutselen ! F. LELEUX, E. LEVIS, Gentse revolutionaire figuren. Jacques-Guillaume Meyer. X, Gentsche præot.

17 jrg. nr. 5, 1988.

E. LEVIS, Van alle markten thuis. De Vrijdagmarkt en de Garenmarkt. X, Inventaire Archéologique-Fiche nr. 287, Het portret van Jan Boeksent. L. HOSTE, Uithangborden te Gent. X, Een bargie voor koningen. F. LELEUX, E. LEVIS, Gentse revolutionaire figuren. Charles van Hulthem. L. HOSTE, Een volkse straatbenaming. M. LABYN, Uit de geschiedenis van de Gentse bruggen. R. VAN ELSLANDE, De geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods. X, Gentsche præot.

17 jrg. nr. 6, 1988.

F. LELEUX, E. LEVIS, Gentse revolutionaire figuren. Jean Robert Graham. X, Inventaire Archéologique-Fiche nr. 100, Grenzen aan de grondgebieden van Gent en van Sint-Pieters. P. KLUYSKENS, Armand Heins. L. HOSTE, Uithangborden te Gent. E. LEVIS, Van alle markten thuis. Van Kloostermarkt, Potjesmarkt en Dievenmarkt naar Prondelmarkt. R. VAN ELSLANDE, De geschiedenis van de Vyt-Borluutfundatie en het Lam Gods. L. LEKENS, Voeding 1819 in "Het Tuchthuis" te Gent. M. LABYN, Uit de geschiedenis van de Gentse bruggen. E. LEVIS, Zivil-Arbeiter-Bataljon 4 te Gent. X, Gentsche præot.

KULTUREEL JAARBOEK OOST-VLAANDEREN

Bijdragen Nieuwe reeks Nr. 27.

E.D.A. PENNING, De touwtjes los, de wereld in. Twintig jaar teater Taptoe.

Bijdragen Nieuwe Reeks Nr. 28.

Beschreven Verleden. Museografische, historische en bibliografische bijdragen. P. WEZENBEEK en E. DHONDT, Museumgids Provinciaal Molenmuseum Wachtebeke. P. WEZENBEEK, Academische proefschriften over de geschiedenis van de provincie Oost-Vlaanderen en het graatschap Vlaanderen

(1981-1985). R. OPSOMMER, Allodia, lenen en heerlijkheden in Elsegem, 14de-16de eeuw. P. DEVOS, Bibliografie van de universitaire proefschriften over archeologie, kunstgeschiedenis en musikologie in verband met Oost-Vlaanderen, 1981-1985.

DE LEIEGOUW

Driemaandelijks tijdschrift van de Leiegouw, Vereniging voor Geschied-, Taal- en Volkskundig onderzoek in het Kortrijkse.

Jrg. XXX, afl. 1-2, 1988.

M. DELRUE, P. THURMAN, D. JANSSENS, R. CALMEYN, P. DESPRIET, P. BONCQUET, P. DEBRABANDERE, L. DEVLIEGHER, J. DESMET, De St.-Maartenskerk van Kortrijk.

Jrg. XXX, afl. 3, 1988.

P. DE WIN-F. MOENS, De roepstenen in de provincie West-Vlaanderen en de orale bekendmakingen in de 19de en 20ste eeuw. P. DECUYPERE, Gentse komedianten in Kortrijk. C. DE ZEGHER, Kleur aan een Kortrijks plein. P. BONCQUET, Heerlijkheid en leen in Kooigem (XIIIde-XVde eeuw). P. MAES, Brouwerijen in Oostrozebeke in de 19de en 20ste eeuw. F. DEBRABANDERE, De plaatsnaam Tobergse in Bellegem. IDEM, (De) Son(ne)ville, Dasson(ne)ville en Dasseville. IDEM, De familienaam Vuylsteke.

Jrg. XXX, afl. 4, 1988.

R. CASTELAIN, Enkele lenen in Bellegem en Outrijve XIVde en XVde eeuw. L. DEVLIEGHER, Het "wenende" O.-L.-Vrouwebeeld in Bissegem (1812). CHR. VANDENBROEKE, Prijzevoluitie en prijsverhoudingen in de streek van Kortrijk. J.L. MEULEMEESTER, De St.-Arnolduskapel en het park in Tiegem. F. DEBRABANDERE, De familienaam Gadeyne. IDEM, De familienaam So(u)bry of Sobrie.

HISTORICA LOVANIENSIA

- 215 - M. CLOET, De gevolgen van de scheiding der Nederlanden op religieus, cultureel en mentaal gebied, van circa 1600 tot 1650.
- 216 - E. VAN MINGROOT, Duizend jaar geleden : de bul van paus Johannes XV voor bisschop Liudolf van Noyon-Doomik (maart 988).
- 217 - L. VAN BUYTEN, Het XVIIIde-eeuws Leuven stedelijk financieelwezen.
- 218 - P. TRIO, Broederschappen bij Bedelorden in de Nederlanden gedurende de Late Middeleeuwen. Enkele bedenkingen bij de bronnen en de mogelijkheden van het onderzoek.
- 219 - M. CLOET, Algemeen Verslag Preekboeken : een verwaarloosde Bron voor de Geschiedenis van Godsdienst, Mentaliteit en Dagelijks Leven.
- 221 - E. PUT, Schoolboeken in de Nieuwe Tijd : Status Quaestionis en Perspectieven voor verder Onderzoek.
- 222 - J. VEBERCKMOES, Flemisch Tenants-in-Chief in Domesday England.
- 223 - H. STORME, Kerkelijke alarmkretten over kinderversmaching door het bij zich in bed nemen van zuigelingen (16de-18de eeuw).
- 224 - E. STOLS, De culturele betrekkingen tussen Europa en Latijns-Amerika.

HEEMKUNDIGE BIJDRAGEN UIT HET MEETJESLAND

Driemaandelijks heemkundig tijdschrift

Jrg. 2, nr. 1, 1988.

J. DE PAEPE, Een pastoor uit het Meetjesland. Twintig jaar pastoor (vervolg). J. DOBBELAERE, Broeder Edward De Jaeger, een missiepionier uit Balgerhoeke scheutist in Kongo (1894-1898). E. DE SMET, Chronologie van Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische Onafhankelijkheid - 1843 - (vervolg). H. NOTTEBOOM, Strobbrugge. L. STOCKMAN, A. BLONDEEL, Kerkelijk en parochiaal leven te St.-Laureins. E. DE SMET, Ex-libris uit het Meetjesland.

Jrg. 2, nr. 2, 1988.

J. DE PAEPE, Een pastoor uit het Meetjesland. Met Watervliet de oorlog in (vervolg). J. DOBBELAERE, Broeder Edward De Jaeger een missiepionier uit Balgerhoeke scheutist in Kongo (1894-1898). E. DE SMET, Geneeskunde te Eeklo onder Frans en Hollands bewind. A. MARTENS, Broodzetters in Hansbeke anno 1823 en 1826. H. NOTTEBOOM, De Adegemse Calvarieberg. L. STOCKMAN, A. BLONDEEL, Kerkelijk en parochiaal leven te St.-Laureins. H. NOTTEBOOM, Hondsdolheid in Balgerhoeke en Maldegem.

Jrg. 2, nr. 3, 1988.

J. DE PAEPE, Een pastoor uit het Meetjesland. 't Begin van 't einde. E. DE SMET, Chronologie van

Eeklose gebeurtenissen vanaf de Belgische Onafhankelijkheid - 1843 - (vervolg). A. DE VOS, Op historische verkenning door Lovendegem. E. en D. DE SMET, Bouwstenen tot de geschiedenis van de 19de-eeuwse Meetjeslandse huisnamen (6). E. DE SMET, Gentse vondelingen en verlaten kinderen vonden te Eeklo een thuishaven. W. NOTTEBOOM, Het "Gemeentehuis van Donk" bestaat niet meer. H. NOTTEBOOM, Het graveel van Andries De Smet.

Jrg. 2, nr. 4, 1988.

J. DE PAEPE, Een pastoor uit het Meetjesland. De gevolgen van de oorlog. P. VAN DE WOESTIJNE, Eeklo gedurende de Tweede Wereldoorlog : De sluikpers. A. MARTENS, Hansbeke en de gesloopte hoeve in de Warmestraat te Maldegem. H. NOTTEBOOM, De gebeurtenissen in en rond Maldegem en Strobrugge in 1830-1831. R. CLAEYS, Zo kwam Zomergem in het nieuws. J. DOBBELAERE, Het eerste bouwreglement te Adegem in 1829. H. NOTTEBOOM, Hoe men in 1723 eremijt werd.

DE OOST-OUDBURG

Jrg. XXV, 1988.

MARCEL VANDERSTRAETEN, De vroegste geschiedenis van Lochristi. MAURITS GYSSELING, Peiling naar de vroegste geschiedenis van Lochristi. FRANS BRUYNEEL, De armenzorg en het hospice te Sint-Amandsberg. X. Huldiging Christine D'haen. SOPHIE DEROM, Het kasteel Notax te Destelbergen. MARC IMSCHOOT, Heyderycx en de Volder, twee verdwenen adellijke families te Destelbergen.

HANDELINGEN VAN DE GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIGE KRING VAN OUDENAARDE VAN ZIJN KASTELNIJ EN VAN DEN LANDE TUSSCHEN MAERCKE EN RONNE.

Jrg. XXV, 1988.

J. VERROKEN, Margaretha van Parma of "Madame" Margarita d'Austria en Keizer Karel. M. HOEBEKE, De "Kale" van Oudenaarde - Proeve van etymologie van het woord KALE. E. VERHAEGHE, Fondsen "O.C.M.W. en Voorlopers" in het Oudenaards Stadsarchief. P. VAN BUTSELE, De laatste baron van Pamele, prins van Gavere. L. FRANCOIS, Eugène Van Hooibrouck de Mooreghem (Gent, 1756 - Gent, 1843). C. SCHEERLINCK, Vondelingen en verlaten kinderen te Oudenaarde in de 19de eeuw. R. OPSOMMER, Elsegemse molens : uit hun geschiedenis tot 1572. A. CAMBIER, De romaanse krypte onder de Sint-Eligiuskollegiaal te Eine. R. CASTELAIN, P. VAN BUTSELE, De heerlijkheid Ladeuze en zijn bezitters te Etikhove (15de-17de eeuw). R. CASTELAIN, De familie "Vindevoghele" te Huise.

ANNALEN

Geschied- en Oudheidkundige Kring van Ronse en het Tenement van Inde.

Jrg. XXXVII - 1988.

G. GADEYNE, 40 jaar G.O.K.R.T.I. !, Le C.H.A.R.T.I. a 40 ans ! M. HEYSE, 40 Jaar Annalen : een indrukwekkende reeks bijdragen over onze lokale geschiedenis. Een thematische bibliografie : 1948-1987. L. WANNIJN, Ronse, een stad in oorlog, 1914-1918. G. VAN DE MERCKT, Les horreurs de la guerre 1914-1918. Idem, Le long calvaire de la guerre. Le Journal de Campagne d'un des nôtres Donat Spiers 1914-1918. Victime de son devoir. P. CROMBE, Prehistorische vondsten in het Zuid-Oostvlaamse Heuvelgebied. P. VAN BUTSELE, Het testament van Johan VIII van Nassau en van Ernestine de Ligne. M. DECRIJS, Bouwgeschiedenis van het neoklassicistisch gemeentehuis van de gemeente Berchem (Kluisbergen). L. VANDEVELDE, De "Volksmaatschappij Zannequin" te Ronse en haar mede-invloed op het politiek gebeuren. S. FOUQUART, De familie Lagache en de Prinsknouter te Ronse. R. PAUWELS, Het Rhytm Club Orchestra van Ronse (1930-1940) : een daverend succes ! G. VAN BALBERGHE, Georges Vandeveld "Le peintre des Collines".

VLAAMSE STAM

Tijdschrift voor familiekunde

Jrg. 24, nr. 1, 1988.

P. CREVE, Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging. R. CALUWAERTS, Het korte verblijf in Brussel van Graaf de Ferraris, Luitenant-Generaal in dienst van Oostenrijk en kartograaf van de Oostenrijkse Nederlanden. P. HUYSS, Bevolkingstelling Astene 1695. J. BEYEN, De Bamburg. B. WALCKIERS Van Meiseniersbloed. J. DE BROUWERE, Van Dooren en Verdoorent. W. STEEGHIER, Verdrinkingsdood van Adriaen Verhaeghe (Vander Haeghen) in februari 1753 te Gent. P. BRULEZ, De leuders.

Jrg. 24, nr. 2, 1988.

W. PAULUSSEN, Het geslacht Baelemans te Ravels en te Weelde. J. DEFROI EZ, Gelegenheidsvondst : Voerman onder eigen wagen te Kortrijk. H. SPRANGERS, Bekende Menchtemnaren en hun voorouders.

(II) : Juul De Winde. P. WASTYN, Vlaamse families te Frankenthal. W. STEEGHERS, Sprokkeling : Een dodelijk ongeval in het klooster van de Geschoeide Karmelieten te Gent. J. GHYSSAERT, Oratorianen in onze gewesten tussen 1626 en 1729 (I).

Jrg. 24, nr. 3-4, 1988.

V. ARICKX, Bij het 23ste Nationaal V.V.F.-Kongres. H. BUTS, Familiedrama te Hofstade (Aalst) (1646). R. LEENAERTS, Gazette van Gend. Gentse drukkersgeslachten en aanverwanten. W. STEEGHERS, Genealogische schets van de familie Smits te Eeklo. E. OSSIEUR, Familieleden en afstammelingen van de Eeklonaar Anselmus Steyaert (1786-1853). R. VAN LANGENHOVE, De stukadoorsfamilie Van Langenhove te Aalst. H. BUTS, Overlijdens te Hofstade vóór 1654. M. DAELMAN, Het "Curenbouck van Heerenbodegem". R. VAN ASSCHE, Onze kwartierstaat : Dom Benedictus van den Brulle o.s.b. A. CLABOTS, Bisschop Triest en de parochieregisters van het Bisdóm Gend. J. DE VRIENDT, De kunstenaarsfamilie de Vriendt. J. DAUWE, Gelegenheidsdrukwerken, een belangrijke genealogische bron. J. DE PUNT, De figuratieve kaart van Mere, anno 1747, bewerkt tot landboek. A. BRAET, Zestiende-eeuwse buitenpoorters van Aalst gevestigd te Herderssem. J. GHYSSAERT, Oratorianen in onze gewesten tussen 1626 en 1729 (slot).

Jrg. 24, nr. 5, 1988.

G. DEMUYNCK, De staten van goed van de heerlijkheid "Groot-Meirhoute" (Oostakker) 1717-1749. K. MANNAERTS, Paasgangers te Nossegem. C. HOYER, (vertaling R. BRYSSINCK en P. DONCHE), Naar een grondige interpreteerbaarheid van het de-Sosa-Kekulé kwartierstaatsnummer. P. SEVERIJNS, De familie Heijts. P. HUYSS, Staten van goed uit Sijsele en elders bewaard in het Brugse (16de-18de eeuw). W. MASSIN, Onze kwartierstaat : Isidore Massin. F. DEBRABANDERE, De familienaam Lawais(s)je en Lagais(s)je. J.G. DE BROUWERE, Vlaamse emigranten.

Jrg. 24, nr. 6, 1988.

J. LAPORTE, Onze kwartierstaat : Julius Hoste. R. HOSTE en J. LAPORTE, Genealogisch fragment van het geslacht Hoste uit Ruiselede. J. CAILLIAU, Gelegenheidsvondsten te Duinkerke. J.G. DE BROUWERE, Kerkelijk archief. G. HOORNAERT, Studiebeursonderzoek, bron voor genealogen. J. MEUTERMANS, Linnenwevers rond Mechelen. P. HUYSS, Weerbare mannen te Grammece in 1638. J.G. DE BROUWERE, Dochters uithuwelijken rond 1700. E. OSSIEUR, Corrigeenda. G. HOORNAERT, Verwarring rond de schrijfwijze van de naam Gaytan in 1766. G. VAN DE MEULEBROEKE, Stamreeks van Godfried van de Meulebroeke. J.G. DE BROUWERE, Arceringen. R. CALUWAERTS, Errata en Addenda. E. OSSIEUR, Gelegenheidsvondst.

Jrg. 24, nr. 7-8, 1988.

H. VANNOPPEN, en E. CRESENS-PONCELET, De voorouders en de familieleden van Julius Hoste in Vlaams-Brabant. W. VERLEYEN o.s.b., Dom Gregorius Wasteels (1621-1669). Pior van Neerwaver. R. VANCRAEYNST, De werkgroep Oostende. L. LINDEMANS, Het geslacht van Hamme. H. DOUXCHAMPS, De familie de Moy te Antwerpen. F. DEBRABANDERE, Van Wangermez tot van Germe(e)rsch. W. VAN DER AVERT, F. BOSCH en J. HENDRICKX, Onze kwartierstaat : Jozef Simons (1880-1948). K. NEEFS, De familie Neefs uit Gierle. P. BRULEZ, Bols-route in N.O.-Brabant. G. CORNELIS, Vlaamse emigranten in Argentinië in 1881.

Jrg. 24, nr. 9, 1988.

K. BAERT, Mogelijkheden voor de familiekunde in de Aalsterse pers van 1840 tot 1940. J.G. DE BROUWERE, Koorleider afgezet. D. MERLEVEDE, Genealogie : Verder dan je neus lang is... E. ROETS, Onze kwartierstaat : Karel De Bondt. J.G. DE BROUWERE, Weekdaagse kleren rond 1850. P. SEVERIJNS, Een familie Gielen uit de Kempen. J.G. DE BROUWERE, De ouders van mijn overgrootvader. O. CHRISPEELS, Een boodschap op het graf.

Jrg. 24, nr. 10, 1988.

P. HUYSS, Weerbare mannen in de Kasselerij Ieper anno 1638. J. DEROLEZ, Naar Oost Indiën voor soldaat. P. BRULEZ, Vijf huwelijksakten voor Nicolas en Marie-Joseph. W. STEEGHERS, De familie Lateur. P. DE CLERCK, Parochieregisters van Boutersem 1690-1890. Merkwaardige inschrijvingen. C. DE VLEESCHAUWER, Alfabetische lijst van Vlamingen die onder Jan Van Riebeeck aan de Kaap verbleven. P. MAES, Armenzorg in Oostrozebeke na de Franse Revolutie : bestuur, personeel en financiën. W. DEVOLDERE, Onze kwartierstaat : Albert Biesbrouck. R. VAN EENOO, Typologie en evolutie van de pers in België.

Jrg. 24, nr. 11-12, 1988.

V. ARICKX, H. DE CEUKELAIRE (+), Onze kwartierstaat : Hugo De Ceukelaire (1928-1988). P. DONCHE, De haardentelling van Westieperambacht (1469). R. VAN DER STEEN, Voornamen. D. LAMARQ, Reclame in affiches als bron voor de genealogische vorser, test-case : Zottegem. J. MERTENS, Volkstellingen van Deurne (Brabant) in opdracht van de Abdij van Averbode (1776-1788). F. DEBRABANDERE, De familienaam Dopere. P. BEHETS, Onze kwartierstaat : Ignatius Kennis. M. HUYGAERTS, Het zegelrecht op de testamenten. W. STEEGHERS, Brieven van Emmanuel Franciscus

Duijckers, soldaat onder Napoleon, uit Gent. G. HOORNAERT, Uit de staat van Goed van een Roeselaarse barbier-chirurgijn, 1698.

OOSTVLAAMSE ZANTEN

Jrg. LXIII, nr. 1, 1988.

De boedelbeschrijving van een 18de-eeuwse leefcultuur. H. SOLY, Materiële cultuur te Gent in de 18de eeuw : Een terreinverkenning. C. TERRY, Tafelen en tafelgerci in Gent. J. VAN RYCKEGHEM, Eenvoud en raffinement. Kleding en sieraden te Gent. A. VAN HAGELAND, Is er nog een volksleven ? M. BROECKHOVE, Nieuwe vorm van toerisme. Uitnodiging per post. L. HOSTE, Jaky Lagrou, een Gents type.

Jrg. LXIII, nr. 2, 1988.

I. PISTERS, Gentse wooninterieurs uit de 18de eeuw. I. BOURGEOIS, Decoratieve voorwerpen en binnenhuisversiering te Gent in de 18de eeuw. L. HELBER, Oostvlaamse zangidiomen. M. JACOBS, Verloofd, Verloofd, Getrouwd. A. ELOY, Het honderddagen feest.

Jrg. LXIII, nr. 3, 1988.

B. DHOORE, Onderzoek naar de invloed van de film. Film te Gent 1919-1930 en de bioscoopbezoeker. J.H.A. de RIDDER, Zestiende-eeuwse gerechtigheidsaferelen in Vlaanderen. Drie 'Laatste Oordeelschilderijen'. W.L. BRAECKMAN, Zonderlinge geboorten te Schorisse in 1736. M. DAEM, Bedevaartattest Santiago de Compostela 1603. Antwerps pelgrim Lucas Vander Hagen. R. van der LINDEN, Jubileum 'Volkskunde' en een Jubileumnummer 1913.

Jrg. LXIII, nr. 4, 1988.

B. DE BRUYNE, De rol van de herberg in het ontspanningsleven in het Land van Waas tijdens de 17de-18de eeuw. H. VANNOPPEN, Streekdrachten in het Meetjesland. D.J.B. VANPEE, Bracht het zoden aan de dijk ? A. BOONE, De tol van de liefde. Dwang, verzet en dood in het Europese minnelied.

ANNALEN VAN DE KONINKLIJKE OUDHEIDKUNDIGE KRING VAN HET LAND VAN WAAS.

Jrg. Deel 91 - 1988.

J. TROMMELMANS, Lotgevallen van de Keure van Waas, 1241-1988: een geschiedenis van zeven eeuwen. C. RUTS, De 19de-eeuwse krankzinnigenzorg te Sint-Niklaas : het Sint-Hieronymusgesticht, 1852-1874. J. MATERNE, Exploitatiemethoden, uitrusting en reglementering in de Vlaamse binnenvisserij. Een regionale analyse : de Wase Durnestreek van de Late Middeleeuwen tot op het einde van het Ancien Régime. R. VAN DAELE, Reynaerts tinnen sporen : zeven Reynaertmeubelen van rond 1700. K. BOON, L.M.G. De Ryck, burgemeester van Sint-Niklaas (1858-1860). K. VAN DER GUCHT, Wase bibliografie 1987.

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS VAN WEST-ZEEUWS-VLAANDEREN

Jrg. 1988 - Nr. 17.

J.A.J. BOEKHOUD, Polder Peilen.

B. - Aanwinsten werken

K. BOGAERD, Verstrooide bladeren, gedichten, Gent, 1867, pg. 149.

P.J. BOS, Archief van het provinciaal College van Toezicht op het beheer van de kerkelijke goederen en fondsen van de Hervormde Gemeenten in de provincie Zeeland (1840) 1870-1950. Inventaris 5, Rijksarchief Zeeland, 1988, pg. 56.

M. CLAEYS, Een stam CLAEYS uit Waarschoot bijna vier eeuwen in Kaprijke. Lovendegem, 1987, pg. 168, ill.

M. COORNAERT, Koudekerke-Heist. De Topografie en de Toponimie van Heist-aan-zee tot omstreeks 1860. 1965, pg. 111, krt. ill.

M. COORNAERT, Uitkerke. De Topografie, de Geschiedenis en de Toponimie van Uitkerke en Sint-Jan-op-de-Dijk tot omstreeks 1900. 1967, pg. 158, krt. ill.

M. COORNAERT, Knokke en het Zwin, dl. 1, 1974, pg. 442, ill.

M. COORNAERT, Heist en de Eiesluis, dl. 2, 1976, pg. 474, ill.

M. COORNAERT, Westkapelle en Ramskapelle, dl. 3, 1981, pg. 474, ill.

P.G. DE MAESSCHALCK, Oud Dendermonde. Dendermonde 1901, pg. 96, heruitgave 1987.

R. DE MAESSCHALCK, Een Historisch-demografische studie van Wachteleke (1650-1700). Onuitgegeven licentiaatsverhandeling RUG 1979-1980, pg. VII + 165.

L. DEVLINGHER, De Zwinstreek, dl. 4. Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen. 1970, pg. 224, ill.

- K. DE WOLF, 100 jaar affiche te Zottegem. Katalogus tento 1983. Uitg. Zottegems Genootschap voor Geschiedenis, 1983, pg. 23.
- J. HANDERS, Van criminele saken ende quade feyten. Hasselt, pg. 179.
- T. LUYCKX, De graven van Vlaanderen en de kruistochten. Hasselt, pg. 186.
- M. SMESSEART, De Staten van Goed te Ursel. 5 dln., Zomergem, 1973-1978.
- M. ZAAYER, Archieven van het Rijksloodwezen, 6de district, Monden van de Schelde, (1808) 1835-1950. Inventaris 4, Rijksarchief Zeeland, 1988, pg. 96.
- X, Cyriel Buysse. Beknopte levensbeschrijving en werk. Uitg. Museum Rietgaverstede Nevele, 1978, pg. 8.
- X. Heemkundig Museum Rietgaverstede, pg. 8.

BOUWSTENEN VOOR EEN HISTORIEK VAN HET HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP

(Deel IX)

In de negende reeks bouwstenen zetten we de publicatie van de verslagen van de tweemaandelijks werkvergaderingen uit het jaar 1949 verder. Zij komen evenals de drie voorgaande (bouwstenen nrs 37, 38 en 39) uit het verslagboek van wijlen Achiël De Vos, toenmalige secretaris van ons Genootschap.

BOUWSTEEN NR. 40

Verslag over de tweemaandelijks werkvergadering van 13 maart 1949.

Aanwezig : Dhr. Tieleman (voorzitter), De Vos (secretaris), Rijckaert P. (penningmeester), Juffr. Dhanens (Eeklo), Mw. Baelde-Rogiers (Eeklo), Juffr. Verstraete (Ursel), Juffr. De Vuyst (Evergem), Juffr. Steyaert (Ursel), Dhr. G. en J. Van De Veire (Ursel), Dhr. R. Pieters (Zomergem), De Clercq (Evergem), Rijckaert (Ronsele), Kerckaert (Bassevelde), Gilleman (Zelzate), Van Acker (Bassevelde), De Schepper H. (Evergem), Juffr. Van Hootegem (Lembeke), Juffr. Van Hecke (Maldegem) en Dhr. Lippens (Lembeke).

Lieten zich verontschuldigen : Mr. Baelde-Rogiers (Eeklo), Mr. Bernard (St-Amandsberg) en Mr. A. De Schepper (Evergem).

De vergadering werd geopend met een reeks administratieve mededelingen.

a) Lezingen Zender Gent : De reeks wordt voortgezet einde Maart door de heer J. Van de Veire.

b) Door het provinciaal bestuur werd een verslag gevraagd over de werking van het studiejaar 1947-1948. Verslag zal zo vlug mogelijk worden ingestuurd.

c) De bibliotheek van het Genootschap werd verrijkt door een aanzienlijke schenking van de heer Goossenaerts. De bibliotheek is ondergebracht in het Secretariaat, Reibroekstraat 45, Evergem. Al de tijdschriften en boeken zijn kosteloos ter beschikking van de leden. Onder algemene goedkeuring werd besloten uit naam van het Genootschap een brief van bedanking te sturen aan de heer Goossenaerts.

d) Plannen werden gemaakt tot het houden van een heemkundige tentoonstelling begin September te Eekloo. Dit als voorbereiding tot een later, bestendig museum.

Er werd een commissie samengesteld, belast met de praktische uitvoering daarvan. Zij werd voorlopig samengesteld uit : Juffr. Dhanens, Mr. en Mw. Baelde-Rogiers, Gilleman, Van Acker, De Schepper H., De Clercq F., Van de Veire, Van Hooteghem, Rijckaert M., Lippens O. Zij zal samenkomen tijdens het komend Paasverlof, ten huize en apotheek Baelde-Rogiers, Stationsstraat, Eekloo, waar eveneens de voorlopige bergplaats zal zijn van de in te zamelen heemkundige voorwerpen.

e) Jaarboek : Het artikel over "De Kleitse bezembinders" door E.H. De Smet kwam reeds binnen. Andere artikelen van J. Dhanens en H. Tieleman waren zo goed als klaar. Kwamen eveneens binnen : enkele folkloristische volksliederen van E.H. Steel. Vaste onderhandelingen werden aangevat met de drukker en tekenaar voor het omslag.

Hierop volgde dan als tweede deel de voorlezing door de heer Tieleman van het inleidend artikel voor het Jaarboek : een historisch overzicht van het Meetjesland, terzelfdertijd landschappelijk, aardrijkskundig. In grote trekken werden de drie verschillende bestuurlijke indelingen waarin het grondgebied van het huidige Meetjesland verspreid ligt, belicht : nl. Brugse Vrije, Oudburg en de Vier Ambachten.

Hierop werd de vergadering geheven.

De Voorzitter

Evergem, 19 maart 1949

De secretaris
A. De Vos

BOUWSTEEN NR. 41

Verslag over de tweemaandelijks vergadering van 15 mei 1949.

Aanwezig : Dhr. Gilleman (waarn. voorz.), De Vos (secret.), Mej. Dhanens (Eekloo), Dhren A. en H. De Schepper (Evergem); Dhr. Verschaffel (Wondelgem), Lippens (Lembeke), Van de Veire G. en J. (Ursel), Rijckaert M. (Zomergem), De Clercq F. (Evergem), Rijserhove (Knesselare), Verhoustraete (Aalter), Baelde (Eekloo), Juffr. De Koninck (Evergem), J. Verstraete (Ursel), De Vuyst (Evergem), D. Steyaert (Ursel) en E.H. Steel en Verwulghen (College Eekloo).

Lieten zich verontschuldigen : De heren Tieleman (voorzitter) en Boussauw (weerhouden door ziekte), Plaetinck en Van Acker.

De vergadering werd geopend door de heer Gilleman, waarnemend voorzitter. In verband met de te houden tentoonstelling over de schuttersgilden gaf hij enkele praktische raadgevingen ten beste, hoe er het beste aan materiaal te geraken was en hoe het kon geklasseerd en samengebracht worden. Hierna werd het verslag van de voorgaande vergadering gelezen, en eveneens het verslag van de Commissie belast met het inrichten van de tentoonstelling.

Na nog eens gewezen te hebben op het belang van onze heemkundige bibliotheek, werd voor de eerstvolgende vergadering een studie-uitstap aangekondigd naar het Drongengoed te Ursel. De hr. Van de Veire zou de leiding op zich nemen.

Het ontwerp voor het omslag van het Jaarboek, ingestuurd door de heer Luc Verstraete werd aan de leden doorgegeven en eenparig goedgekeurd. Copijen werden binnengebracht door de heren Verhoustraete (Aalter) en Rijserhove (Knesselare). Met de voorzitter zullen zo gauw mogelijk alle technische kwesties in verband met het verschijnen van ons Jaarboek geregeld worden.

Een practisch werkplan voor het verzamelen van gegevens over de schuttersgilden werd opgemaakt door mej. Dhanens, en zal aan de plaatselijke vertegenwoordigers gestuurd worden.

Hierna volgde dan de uiteenzetting door de heer De Vos, secretaris, over de Christoffeldevotie te Evergem. De devotie is zeer oud : met zekerheid werd vastgesteld dat zij teruggaat tot het midden der 15e eeuw. Zij kende perioden van bloei in de 16e en 17e eeuw, wanneer een grote ommegang de ganse parochie doorkruiste. In de 18e eeuw werd zij verdrongen door een devotie tot St Elooi om in de 20e eeuw op te duiken door de wijding der auto's en andere voertuigen.

Na een kort dankwoord door de heer Gilleman werd de vergadering gegeven.

De voorzitter Evergem,

20 Mei 1949

De secretaris
A. De Vos

BOUWSTEEN NR. 42

Verslag over de tweemaandelijks werkvergadering van 27 november 1949.

Aanwezig : Dhr. Rijckaert (Zomergem), penningmeester, Mej. Dhanens (Eeklo), De Schepper H., C. Plaetinck (Evergem), Lippens (Lembeke), Mej. Van Hooteghem (Lembeke), Van de Veire J. (Ursel), Rijckaert M. (Ronsele), Rijserhove (Knesselare), De Clercq F. (Evergem), Mej. L. De Koninck en De Vuyst (Evergem), Gilleman (Zelzate), Kerckaert (Bassevelde).

Verontschuldigd : Dr. Tieleman (voorzitter).

Na enkele mededelingen in verband met de onmiddellijke verschijning van het jaarboek werd het woord verleend aan Dhr. Cassiman - gastspreker - die ons ter gelegenheid van de 500-jarige herdenking der stichting ons een uiteenzetting gaf over de priorij van Waarschoot. Spreker gaf ons op de hem eigen manier een rijke gedocumenteerde uiteenzetting over het wel en wee der priorij in haar kortstondig bestaan. Gesticht door Simon Utenhove, een aanzienlijk Gents poorter, werd het ten tijde van de Geuzentroebelen, bijna volledig verwoest. De priorij werd overgebracht naar Gent, waar zij den titel van Klooster van Waarschoot bleef voeren tot het einde van het oud-regime.

Hierna ontspoon zich een interessant vraaggesprek tussen de H. Cassiman en de leden van de werkvergadering.

Nadat de penningmeester een kort kasverslag had voorgelezen, werd de vergadering opgeheven.

De voorzitter

Evergem, November 1949

De secretaris
A. De Vos

Samen met de drie verslagen van Deel VIII vormen deze drie verslagen een biezonder interessante bron voor de kennis van de werking van het Genootschap in de beginjaren 1948 en 1949.

L. STOCKMAN

KRONIEK

Voordrachten tijdens het seizoen 1988-1989

Donderdag 1 december 1988 - Tijdens deze druk bijgewoonde voordracht te Maldegem (in samenwerking met Het Ambacht Maldegem) poogde Dr. Hugo Thoen een antwoord te geven op de vraag wat de Romeinen nu precies te Vake deden. Hun versterking besloeg een oppervlakte begrepen tussen 2 en 2,5 ha. en was omgeven door twee spitsgrachten. De vierkante versterking vertoont alle karakteristieken van een Romeins fort (castellum). Volgens de huidige stand van het onderzoek kan echter nog niet worden uitgemaakt of er in dit kamp een effectief legerkorps was gestationeerd (hulptroepen) dan wel of het een versterkt voorraadfort betrof. De versterking te Vake dateert uit de 2de helft van de 2de eeuw na Christus en ze is gelijktijdig met de beginperiode van Aardenburg waar een Romeins castellum en/of versterkte stad werd onderzocht, daterend uit de periode 170-275 na Christus. Intussen graaft Hugo Thoen gestadig verder in de Vakense bodem om de Romeinen hun geheimen te ontrukken !

Woensdag 18 januari 1989 - Ondanks de dikke mist die over het Meetjesland hing waren toch een vijftigtal heemkundigen en Davidsfondsen van Kaprijke naar het *stedenhuus* van Kaprijke gekomen voor de voordracht van Roger Buyck over het stadhuis, en een bezoek aan dit mooi gerestaureerd gebouw. Na een welkomwoord door voorzitter Achiel De Vos, die zowel de wereldlijke overheid (burgemeester Albert Windey) als de geestelijke overheid (pastoor Walter De Clercq) mocht begroeten, verhaalde Roger Buyck, de kenner van het verleden van Kaprijke, de historie van dit stadhuis in geuren en kleuren. Het was een verhaal van opbouwen, vernielen, wederopbouwen, verbranden, vernieuwen en restaureren. Daarin wist hij ook het verschijnen en verdwijnen van de opeenvolgende *figuren* of schilderijen, voorstellend het Laatste Oordeel, te verweven.

Na deze lange maar boeiende inleiding bezochten we van onder tot boven het stadhuis. Boven konden we het hoge houten dakgebinte bewonderen en beneden kwamen we met ons hoofd dichtbij bij de gemetselde gewelven. In de raadzaal op de tussenverdieping hangt nu nog een schilderij over Het Laatste Oordeel dat omstreeks 1760 door Pieter Van Damme werd geschilderd. Deze geslaagde avond, veel volk, een uitstekende spreker en een mooi gebouw, werd door enkelen besloten in de parochiezaal bij een schuimende driedubbele trappist !

De tekst van de voordracht van Roger Buyck vindt U elders in dit jaarboek afgedrukt.

Woensdag 14 juni 1989 - Voor een vijftigtal "kinderen" van de Davidsfondsafdeling Adegem en van ons eigen Genootschap hield "meester" Hugo Notteboom een opmerkelijke voordracht over de Franse revolutie en het Frans bewind in het Meetjesland. Na eraan herinnerd te hebben dat het tweehonderd jaar geleden is dat

de Franse revolutie in Parijs losbarstte, beschreef H. Notteboom de verschillende Franse invallen van de periode 1792-1794 die op 1 oktober 1794 met de pure en simpele annexatie van de Oostenrijkse Nederlanden en het prinsbisdom Luik eindigde.

Een eerste maatregel van de Fransen was de afschaffing van de instellingen van het *Ancien Régime* zoals de heerlijkheden, tienden, enz. Voor hun bestuur schiepen ze een geheel nieuwe administratieve indeling van de veroverde gewesten en voerden ze een beperkt kiesrecht voor de verkiezing van plaatselijke bestuurders in. Dat was een onderdeel van een bureaucratische hervorming die aan de nieuwe verkozen gemeentelijke bestuurders slechts een uitvoerende bevoegdheid gaf. Te Eeklo wist Charles Beelaert, een overtuigde Fransgezinde, deze bestuurlijke macht in handen te krijgen.

Tussen kerk en staat werd er een stricte scheiding ingevoerd en in de beginperiode werden de kerken van de niet beëdigde priesters gesloten. Te Eeklo werden de paters-recollecten uit hun klooster verjaagd. De wet op de conscriptie zette veel kwaad bloed bij de jonge mannen van het Meetjesland. In oktober 1798 rukte een grote groep brigands Eeklo binnen en trokken naar het bureau van de conscriptie om de lijsten te vernietigen. Naast de bestaande private scholen richtten de Fransen overal primaire scholen op. In de lessen werd de nadruk gelegd op het onderhouden van republikeinse moraal, het instampen van het begrip *La Nation* en het bijwonen van de decadaire feestelijkheden. Bij zijn uiteenzetting gebruikte de voordrachtgever veel passages uit het dagboek van Jacques Van Damme, onderwijzer en ooggetuige van de gebeurtenissen tijdens de Franse tijd.

Tot slot van zijn met veel verve gehouden lezing toonde H. Notteboom drie symbolen van de Franse revolutie : de cocarde, de Phrygische muts en "*la déclaration des droits de l'homme et du citoyen*".

Het groot aantal toehoorders bewees eens te meer dat het in samenwerking met andere verenigingen nog mogelijk is een groot aantal mensen voor de lokale geschiedenis te interesseren.

Luc Stockman

De zomeruitstap van Appeltjes

Au Pavillon Royal

Het is jaren geleden dat de zomeruitstap van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland nog een echte "zomer"-uitstap was. Verleden jaar bv., bij het bezoek aan Lovendegem, viel de regen met bakken neer uit de loodgrijze hemel ! De tocht zelf viel er gedeeltelijk door in het water.

Dit jaar echter : een stralende zon, een licht briesje en een onbewolkte hemel. Het zou een Provençaalse verkenningstocht worden die ons naar Strobrugge, Eede, Middelburg, Heille en Sint-Kruis zou brengen.

Rond twee uur verzamelden er zich ruim negentig geïnteresseerden voor de vroegere

herberg "Au Pavillon Royal" dat voor de gelegenheid heropend was. Walter Notteboom, voorzitter van het Ambacht Maldegem wenste iedereen hartelijk welkom waarna Achiel De Vos, voorzitter van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland de bedoeling van de tocht uiteenzette en deze kort historisch toelichtte. Er was nog een voorzitter aanwezig, namelijk Paul Van de Woestyne, voorzitter van de Heemkundige Bijdragen uit het Meetjesland. De drie voorzitters en hun respectievelijke verenigingen werken elk jaar goed samen om van de zomeruitstap een geslaagd evenement te maken : de receptie werd verzorgd door het Ambacht, de brochure wordt gedrukt door de Heemkundige Bijdragen en Appeltjes zorgde voor de uitwerking van de tocht.

Nadat alle deelnemers gratis hun dorst hadden gelest luisterde iedereen zeer aandachtig naar hetgeen Georges De Vogelaere, onze eerste gids, over Strobrugge te vertellen had. We gaan dat hier niet allemaal herhalen : lezers die wat meer informatie wensen kunnen zich nog steeds de rijk geïllustreerde brochure aanschaffen waarin de tocht tot in detail wordt uiteengezet. Naast de officiële uiteenzetting van Georges vingen we hier en daar toch een en ander op dat ons de moeite waard leek om het eens op papier te zetten.

Smokkelaarsrodeo

Uiteraard kwam natuurlijk het onderwerp "smokkelen" ter sprake ! In de jaren vijftig was dat smokkelen in de streek een normaal verschijnsel. Het vernuft en de vindingrijkheid die de bevolking aan de dag legde om toch maar een kilootje boter over de grens te smokkelen grenst aan het ongelooflijke. Vooreerst werd er een

De deelnemers aan de zomeruitstap naar Strobrugge, Eede, Middelburg, Heille en Sint-Kruis.

veelvuldig beroep gedaan op kinderen. Gastjes van een jaar of twaalf reden met de meest onschuldige blikken het tolkantoor voorbij, een kilo boter hier of daar verborgen houdend. Vandaar dat er nog steeds mensen in Maldegem zijn die U met een eerste communieplik toch nog proberen iets wijs te maken ! Naast de jeugd waren er de dames : die hadden het vanzelfsprekend heel wat gemakkelijker, ze konden de boter immers op allerlei voor hen zeer voordelige plaatsen verbergen ! De douaniers waren echter ook niet van gisteren. Er waren daar echte psychologen bij, vertelde Georges. Met één oogopslag wisten ze de verdachte dames te herkennen. Die werden in het tolkantoor door een "visiteuse" onderzocht en meestal kwam de boter vrij vlug te voorschijn, soms zelfs in gesmolten toestand.

Er was echter een Maldegems vrouwtje dat de douaniers te slim af was ! Met een touw bond het de boter onder lange rokken. Tot zover niets nieuws. Toen de specialist psycholoog-douanier haar echter hield staan omdat hij er zeker van was dat ze boter smokkelde bleek de "visiteuse" toch niets te kunnen vinden ! Het vrouwtje had zo'n ingenieus systeem bedacht dat ze bij een eventuele aanhouding haar hele winkel van onder haar rokken kon laten glijden !

Albert Van Hoestenbergh, die de tocht ook meemaakte, vertelde het nog straffer. Er was een zekere Maldegemnaar die kalfjes smokkelde in een personenwagen. De twee beestjes lagen met samengebonden poten achteraan in de zware Dodge. In Sijsele kwam de smokkelaar midden de O.-L.-Vrouwprocessie terecht : voorop liep de plaatselijke politie, achteraan hielden rijkswachters het verkeer in het oog. Een der beestjes had zich echter weten los te wrikken en het hing met een loeiende muil door het openstaande raam van de wagen. De smokkelaar was er vanzelfsprekend gloeiend bij !

Tragisch verliep het met de smokkelaar die in het Leopoldskanaal terecht kwam en er het leven bij inschoot. Even tragisch waren de schietpartijen, de rodeo's met de wagens waarbij soms onschuldigen verongelukten. Over het smokkelen zouden mooie verhalen te schrijven zijn !

Van de "stinkerd" waren we ondertussen aan de "blinker" gekomen waar Georges Van Vooren, onze tweede gids, uitleg gaf over de gebeurtenissen die zich hier tijdens de oorlog afspeelden.

Een Canadees drama

Naar we uit Georges zijn uiteenzetting konden opmaken liepen de Canadezen in september '44 aan het Leopoldskanaal een zware nederlaag op. Nadat ze zich hadden teruggetrokken werd het hele gebied onder water gezet en brachten de Duitsers veel versterkingen aan. Op 6 oktober had een tweede aanval plaats waarbij de onmenselijke vlammenwerpers werden gebruikt. Het was vreselijk : vele soldaten verbrandden levend, op 10 dagen tijd vorderde men amper 1 kilometer, van Strobrugge tot even voorbij Eede. De soldaten vochten zich letterlijk dood. Van die oorlog staan er nog steeds verschillende bunkers langsheen beide kanalen en in de velden. Het zijn treurige littekens die herinneren aan een zwarte periode voor de

mensheid. Georges zal, als hij tijd heeft, eens een boek uitgeven waarin de menselijke aspecten van de oorlog de bovenhand zullen hebben op het militaire verloop van de oorlog. We hopen dat hij daar niet te lang mee zal wachten.

De kerk en de Hof van Eede

Bij de aankomst van de autokaravaan in Eede begonnen de klokken te beieren : van een hartelijk welkom gesproken ! Vele Eedenaren kwamen even buiten kijken om te zien wat er aan de hand was. Toen ze zagen dat het deze keer een vreedzame invasie was verdwenen ze weer discreet. Eede is een gezellig dorpje waarvan de hoofdstraat afgeboord is met linden. Dat zie je niet veel meer in een dorp. Georges van Vooren vertelde ons de eerder tragische geschiedenis van dorp en kerk. Eede is een dorpje dat veel en hard heeft geleden onder het oorlogsgeweld. Het werd dagenlang beschoten, alles lag er plat. Dat is duidelijk te zien, want bijna alle huizen geven een nieuwe indruk. De kerk moest er natuurlijk ook aan geloven. Onmiddellijk na de beschieting en de vernieling kwamen vele Eedenaren buiten en rond de kerk : "Da's toch erg, hé!" riepen ze uit. Onze gids vertelde dat, had er nog één enkele obus moeten vallen ze allemaal op slag dood waren geweest, wat nog veel erger zou geweest zijn.

Bezoek aan de kerk

Het gebeurt niet veel dat we in een kerk verwelkomd worden door een echt bankier. In Eede was dat het geval : mijnheer Van Belleghem, directeur van de Rabobank, gaf veel, zeer veel uitleg zelfs. Men voelde het zo aan dat hij met liefde over de kerk van Eede sprak. Uit zijn lange verhaal konden we opmaken dat het in Nederland niet anders is dan in België : de kerk loopt leeg, er is een tekort aan priesters. Het verschil met België is wel dat de Staat geen cent uitgeeft voor het onderhoud van de kerken en dat ook de priesters niet moeten rekenen op enige staatssteun ! Het parochiefonds voorziet in zulke zaken. Volgens de heer Van Belleghem is de tijd van de rijke boeren die de kerk fors steunden definitief tot het verleden. Hij zag de toekomst dan ook niet bepaald rooskleurig in. Maar, mijnheer Van Belleghem, misschien komt de tijd nog eens terug dat mensen, net als meester Albert Standaert het deed, hun hele bezit aan de kerk zullen schenken !

Wat jammer was is dat we de schilderijen van pastoor Vos, die meester Standaert ook al aan de kerk had geschonken, niet hebben gezien. Volgens Georges Van Vooren hingen die in de Hof van Eede maar we merkten er niets van. Bij een volgend bezoek moeten we daar eens naar informeren.

Mijnheer Van Belleghem vertelde ook nog een mooie anecdote over het diamanten kruis dat bovenop de monstrans prijkte ! Het was een gift van een dame die het niet al te nauw nam met de zeden en er een aparte levenswandel op nahield. Toen ze echter haar einde voelde naderen schonk ze haar diamanten boezemkruis aan de kerk, op voorwaarde echter dat het zou gebruikt worden om er een of ander stuk

liturgische vaatwerk mee op te smukken. Wat dan ook gebeurd is ! Toch wel een merkwaardig dubbel gebruik van een juweel !

De pastoor is het Castel Gandolfo voor de eedese pastoor : hij gebruikt het namelijk als buitenverblijf, want een echte pastoor heeft Eede niet meer, de parochie moet hem delen met die van Sluis. Als hij toch in Eede moet zijn, dan overnacht hij in wat hij noemt "zijn buitenverblijf".

Na het wel lange bezoek aan de kerk trok het gezelschap de Hof van Eede binnen om er te genieten van een weldoende verfrissing. De Hof van Eede is wat wij noemen een polyvalente zaal, in Nederland heet dat een multifunctioneel centrum. Hoe het ook genoemd wordt, vele gemeenten in België kunnen het kleine Eede toch maar benijden om het bezit van zo'n prachtig centrum. Het was er nog gezellig ook.

Naar Middelburg

In Middelburg werden we opgewacht door onze vierde gids, kunsthistoricus Marc Martens die onze gids zou zijn in de rijke kerk. Marc Martens heeft het vooral op de schilderijen uit de kerk van Middelburg gemunt. Hij wist dan ook hele interessante zaken te vertellen, niet alleen over de Bladelintriptiek, maar ook over de andere werken. Verschillende ervan zijn van het allergrootste belang voor de geschiedenis van Middelburg en het strekt pastoor De Smet dan ook tot eer dat hij noch moeite noch geld spaart om deze werken te laten restaureren. We zagen de pastoor trouwens ook in de kerk : hij hield zich een beetje op de achtergrond, maar uit zijn blik meenden we toch te kunnen opmaken dat hij fier was zoveel vreemd volk in zijn kerk te kunnen ontvangen !

Marc Martens wees ons ook op een waarlijk prachtige biechtstoel waarvan het snijwerk vol bijzondere symboliek steekt. Hij wees ons op het orgel, op de glasramen in het koor, enz. Iedereen kreeg dan nog de kans om in de sacristie de kerkschat te bewonderen. De kruisrelikwie en de prachtige monstrans kregen natuurlijk het meest belangstelling. De twee affiches van de Hubertusbedevaart en de aanwezigheid van Hubertussleutels wezen op een vroegere verering van deze heilige. Tot nu toe is er daar weinig of niets over bekend. Een kluit dus voor Marc ! In de brandkast zagen we nog verschillende relikwieën liggen en nog ander kostbaar vaatwerk. Bij het naar buitengaan stopte Marc ons nog een "Litanie van de H. Hubertus" in de hand, november nadert en je weet maar nooit.

Georges Van Vooren begon ondertussen al een beetje zenuwachtig te worden want we waren al heel wat over tijd !

Na nog eens het graf van kanunnik Andries te hebben bekeken - en de Middelburgse schandpaal - dienden we Middelburg jammer genoeg te vlug te verlaten. Het dorp is een bezoek apart waard.

Bij het binnenkomen van de kerk hoorden we Jeroom Van Maldegem tegen Marc Martens zeggen : "Marc, maak ze maar eens jaloers !", daarmee doelend op de rijke Middelburgse kerkschat. Marc hoefde dat niet eens te doen : van alle kerken in Maldegem is Middelburg ongetwijfeld de rijkste en een van de belangrijkste ! Een aparte "visitatie" dringt zich op.

Terug over de "schreve"

Via Heille en Aardenburg bereikte de karavaan wagens Sint-Kruis. De bonkige toren zagen we al van ver staan, hij domineert de hele omgeving en is nu nog een baken voor de vele fietsers die zich op de polderweggetjes wagen.

In het kleine doch stemmige protestantse kerkje werden we door Georges Van Vooren op een bijzonder boeiende uiteenzetting vergast. Georges kan als geen ander een tijdsbeeld schetsen. Hij had het over de perikelen van zowel protestanten als katholieken, over vervolging van mensen enkel en omwille van hun geloofsovertuiging, over overstroomde polders, over een pastoor die met het mooiste meisje van Sint-Kruis aan de haal ging, enz. Georges Van Vooren gaf een boeiende synthese en een met details doorspekt verhaal, weinigen zullen hem dit nadoen !

Ook hier moest het even haastig gaan, want in het restaurant was men reeds druk doende om voor de 44 ingeschrevenen een stevig maal te bereiden.

Tot volgend jaar...

Naast de vier gidsen - Georges Van Vooren, Georges De Vogelaere, Marc Martens en de heer Van Belleghem dienen we ook de echtgenote van Georges De Vogelaere eens hartelijk te danken : zij zorgde er immers voor dat onze voorzitter, Achiel De Vos, in een lekker zitje de tocht geheel kon meemaken. Margriet liep overal met haar zeteltje rond, Achiel ontsnapte niet aan haar goede zorgen !

Het was dan ook juist wat Achiel De Vos 's avonds aan tafel zei : "Deze tocht toont aan dat er nog vriendschap en samenwerking onder de mensen bestaat. Het doet steeds opnieuw deugd eens samen te zijn met mensen die dezelfde ideeën voorstaan. Het hoofddoel is natuurlijk de heemkunde en de geschiedenis, maar het bij elkaar zijn, het elkaar weerzien na soms een jaar is zeker even waardevol !".

We hopen dat Achiel in september zal merken dat er inderdaad nog vriendschap bestaat : zijn viering belooft er het élatante bewijs van te worden.

Volgend jaar brengt het Genootschap een bezoek aan de hoofdstad van het Meetjesland, Eeklo en dit ter gelegenheid van het 750-jarig bestaan van de stad. We hopen ook op deze uitstap iedereen opnieuw te mogen verwelkomen.

Hugo Notteboom

Een omvangrijke brochure werd uitgegeven als gids bij deze verkenningstocht. Zij telt 64 blz. en bevat alle gegevens over de grensstreek, vooral over Strobrugge, Eede, Heille en Sint-Kruis : de natuur, de kerken, de grens, over de oorlogsgebeurtenissen enz. Verlucht met vele foto's.

Verkrijgbaar door storting van 150 fr. op rek. 290-0411104-40 van Ambacht Maldegem, Maldegem, of bij W. Notteboom, Noordstraat 196 en G. De Vogelaere, Strobrugge 7.

Achtste tweejaarlijks colloquium te Ronse

In het kader van de feestviering "900 jaar Sint-Hermescrypte" organiseerde de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Ronse en het Tenement van Inde het tweejaarlijkse colloquium van het Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis onder het motto "*Romaanse architectuur in Zuid-Vlaanderen en Noord-Henegouwen en vroege heiligencultus*". De vertegenwoordiger van het Ronsense schepencollege, Achiël De Vos, voorzitter van het OVKG, en Guy Gadeyne, rijksarchivaris, mochten op 7 oktober 1989 op het stadhuis van Ronse meer dan honderd belangstellenden begroeten.

Daarna hield lic. Geert Berings een opmerkelijk referaat over de patroonheiligen van de parochiekerken als bron voor een vernieuwde christianisatiegeschiedenis van Vlaanderen. Hij bestudeerde daarbij vooral de verspreiding van de Sint-Pieterskerken, de Sint-Maartenskerken en de Sint-Amandskerken. Sint-Pieter is de kenmerkende patroon van de abdijkerken die in de 7de en 8ste eeuw werden gebouwd. Men vindt ze vaak langs de Romeinse heerwegen en vooral langs de rivieren terug zoals de Scarpe, de Leie, de Schelde en de Dender. Zij waren het werk van de Iero-schotse monniken, die de strenge regel van Sint Colombanus volgden. Hun actie was een uiting van een missie-christianisatie.

Een tweede impuls voor de christianisatie ging uit van de Merovingische vorsten en hun landheren. Zij stichtten veel kerken op hun fiscus- en villadomeinen en kozen meestal Sint-Maarten als patroonheilige. De helft van die kerken was gebouwd op domeinen die ver van de water- of gewone wegen lagen. Geert Berings noemde deze vorm van evangelisering een rijks-christianisatie.

Na de dood van Sint-Amand volgde nog een derde christianisatiegolf vanuit de abdij Elnone, de Sint-Baafs- en Sint-Pietersabdijen te Gent, en de abdij van Ronse, die allen door Sint-Amands waren gesticht. Zo ontstonden o.m. de talrijke Sint-Amandskerken, die vaak langs belangrijke wegen waren gelegen.

De tweede spreker Albert Cambier had het over de ingewikkelde problematiek van de translaties van de III. Hermes, Cornelius en Cyprianus vanuit Rome en Carthago via de Sint-Corneliusabdij van Inde bij Aken, die in de 9de-10de eeuw plaatsgrepen. Het is een onbegonnen werk om zijn woordenvloed samen te vatten. De geïnteresseerde lezer kan in zijn "*Rothnacum Sacrum*" rustig het vermoedelijk verloop van deze translaties volgen en krijgt daar bovendien nog een belangrijke brok bij over de opeenvolgende abdij- en parochiekerken te Ronse.

De voormiddag werd besloten met de uitreiking van de vierde "Frans De Potter-Jan Broeckaertprijs" aan onze voorzitter Achiël De Vos. Ondervoorzitter Leo Pée van het OVKG belichtte de waarde en de betekenis van zijn historische bijdragen en zijn geschiedkundige werken die hij in 40 jaar bijeenschreef over het verleden van het Meetjesland en zijn geboortedorp Evergem. In zijn dankwoord onderstreepte onze voorzitter dat deze prijs, in tegenstelling met andere prijzen die door jury's worden toegekend, die van de vriendschap is gegeven door gelijkgezinden, die van het vorserswerk hun hobby en hun passie hebben gemaakt.

In de namiddag begeleidde A. Cambier ons bij het bezoek aan de tentoonstellingen over de Romaanse architectuur in Zuid-Vlaanderen en Noord-Henegouwen en over het ontstaan en ontwikkeling van de middeleeuwse crypte.

De Ronsense kring heeft werkelijk voor een boeiend colloquium gezorgd, die vooral de kenners van de vroege Middeleeuwen uitermate geboeid heeft. Het was een passend orgelpunt van de *Vos' maand*, die op 9 september met de grootste huldiging van onze voorzitter begonnen was.

Luc Stockman

Opening van een gemeentelijk archief- en documentatiecentrum te Poeke (Aalter)

Ten gevolge van de fusie van de gemeenten Bellem, Lotenhulle en Poeke met Aalter werd het Aalterse gemeentebestuur geconfronteerd met het probleem van de goede bewaring van het archief, want bij het eigen omvangrijk archief kwamen nu ook de talrijke bundels van de drie deelgemeenten die in de voormalige gemeentehuizen waren achtergebleven. Daarnaast werd, door de bloei van de genealogische verenigingen, de vraag steeds luider voor het raadplegen van de registers van de burgerlijke stand.

In afwachting van een geschikt lokaal voor de raadplegingen wierf de gemeente Aalter een jonge licentiaat in de geschiedenis aan om het archief te beheren en de familiekundigen te helpen. Daarna begon Filip Bastiaen een speurtocht naar een geschikt lokaal. Na veel zoeken kon hij de gemeente uiteindelijk overtuigen een deel van het voormalige "hospice" van Poeke, een goed bewaard neogotisch gebouw in het dorpscentrum met vele kamertjes, af te staan voor het opbergen van het Aalterse archief en van de niet meer gebruikte registers van de burgerlijke stand.

Bovendien schonk de heer Carlos De Meyere een aantal leestoestellen aan de pas opgerichte V.V.F.-afdeling van het Meetjesland. Daardoor werd het zinvol om de doop-, trouw- en overlijdensregisters van voor 1796 op microfilm te laten zetten en ter beschikking van de genealogische vorsers te stellen.

Op vrijdag 1 september 1989 werd dit nieuwe centrum met een zekere plechtigheid geopend. Na een woord van welkom lichtte initiatiefnemer lic. Filip Bastiaen de bedoeling en de opzet van dit gemeentelijke archief- en documentatiecentrum toe. Daarna kwam algemeen rijksarchivaris Ernest Persoons aan het woord om zijn politiek van decentralisering van de archiefdepots naar de gemeenten toe te verduidelijken. Een opzet zoals dat van Aalter past perfect in deze nieuwe visie van de verantwoordelijken voor de bewaring van de overheidsarchieven. Hij beloofde ook de mogelijkheid te onderzoeken om de al gedeponeerde archieven van de gemeente en van de parochie van voor 1796, aan het nieuwe centrum in bruikleen te geven, opdat de plaatselijke vorsers niet meer naar Gent zouden moeten gaan. Tot

slot maakte schepen Verhelst het vaste voornemen van de gemeente Aalter bekend het centrum verder uit te bouwen tot een volwaardig archief met vast en bevoegd personeel.

L.S.

Opgavingen te Aalter - Woestijne

Opgaving : Seminarie voor Archeologie van de Rijksuniversiteit Gent, o.l.v. Prof. Dr. Jacques NENQUIN. Wetenschappelijke leiding van de opgravingen door Dr. Jean BOURGEOIS, assistent R.U.G.

Medewerking :

- de opgravingen worden gefinancierd door een krediet van het Nationaal Fonds voor het Wetenschappelijk Onderzoek dat toegekend werd aan een projekt van de R.U.G. over de "*IJzertijd in een deel van Vlaanderen*".
- technische medewerking van het gemeentebestuur Aalter werd toegekend (schepencollege, technische dienst en culturele dienst).

Ontdekking van de plaats : door luchtfotografische prospecties, uitgevoerd door Jacques Semey, piloot, met een krediet van het NFWO. Vooral in 1986 was de plaats zeer duidelijk herkenbaar.

De opgravingen werden aangevat op donderdag 17 augustus 1989 en zullen vermoedelijk enkele maanden in beslag nemen.

Context : Sedert verschillende jaren wordt in Noordwest-Europa onderzoek verricht naar de denkwereld van de Kelten, hun godsdienst en hun geloof in het hiernamaals. Tempels, sacrale plaatsen of heiligdommen en funeraire monumenten worden zodus zowel in Frankrijk als Duitsland of Engeland opgegraven. Ook de funeraire rituelen, de manier waarop de mens begraven werd zowat 2000 à 2500 jaar geleden wordt nagegaan. Men weet zodoende dat in de IJzertijd grote rechthoekige monumenten werden aangelegd die hetzij een religieuze, hetzij een funeraire functie hadden (heiligdom en/of monument bij begraafplaats). Ook weet men dat in Duitsland, in Frankrijk tussen 500 voor Chr. en de komst van de Romeinen overgegaan is van het begraven van de doden naar het verbranden ervan.

In onze gewesten (Laag- en Midden-België) is informatie hieromtrent uitzonderlijk karig. Tot voor enkele jaren kende men omzeggens geen enkel graf uit de voornoemde periode. Een van de kernproblemen van het onderzoek naar de mens uit de IJzertijd, naar de Kelten of de Galliërs, was dus hoe de doden behandeld werden en welke rituele praktijken, welke sporen van religieuze activiteit men in onze gewesten kan terugvinden.

Door de luchtfotografische prospecties zijn in Binnen-Vlaanderen verschillende grote rechthoekige structuren aangetroffen, met als afmetingen 20 x 30 (in Kemzeke), 17 x 50 (in Ursel) en 30 x 50 (in Aalter).

In 1986, 1987 en 1989 werd in Ursel een grootschalig onderzoek door het S.A.G. uitgevoerd, waarbij niet alleen het groot funerair monument, maar ook andere

kleinere gelijkaardige structuren en niet minder dan 68 graven uit de IJzertijd werden onderzocht. Het grafveld wordt gedateerd tussen 100 voor onze jaartelling en 50 na Chr. De doden werden er verbrand, in een grafkuil geplaatst met als grafgift soms een potje in aardewerk en meestal een ijzeren mantelspeld. Dergelijke begraafplaatsen waren tot hiertoe totaal onbekend in onze gewesten, maar nauwe gelijkenissen met Noord-Frankrijk en West-Duitsland zijn duidelijk.

In 1988 werd in Kemzeke een gelijkaardig monument onderzocht, en deze keer werden een twaalfstal graven ontdekt. Hier mag de datering wat ouder geschat worden, ca. 450-400 voor onze jaartelling. De grafrituelen zijn vrij gelijk aan die in Ursel : verbranding, arme grafgift, maar zonder metalen voorwerpen. Ook hier betrof het een uniek voorbeeld in de provincies Oost- en West-Vlaanderen, zoniet in heel Vlaanderen.

De uitzonderlijke resultaten van beide voornoemde opgravingen brachten ons ertoe ook het grote monument van Aalter te onderzoeken.

De opgraving in Aalter : in een sleuf van 20 x 40 werd ongeveer een derde van het monument blootgelegd. Het betreft een grote, 1,5 m brede gedempte gracht waarbinnen, in tegenstelling tot Ursel en Kemzeke, vooralsnog geen graven zijn gevonden. Wel werden enkele verbrande plekken gevonden, wat er zou kunnen op wijzen dat er vroeger op die plaats brandstapels gestaan hebben. Misschien betreft het de brandstapels van de doden ? Het is dus niet uitgesloten dat het monument van Aalter van een licht verschillende soort is (meer een heiligdom dan een funerair monument ?). Een eerste, globale datering wijst in de richting van de IJzertijd. Niet alleen menselijke aanwezigheid laat sporen in de ondergrond na, ook natuurlijke fenomenen doen dat. Een mooi voorbeeld ervan vindt men ook hier in de opgravingsleuf : het omvallen van een zeer grote boom (een reuze-eik ?) kan precies gesitueerd worden. Men kan zelfs uitmaken dat deze door westen-winden in oostelijke richting is gevallen.

De opgravingen van Aalter zullen dus vermoedelijk een belangrijke leemte in onze kennis van de prehistorische mens, zowat 2500 à 2000 jaar geleden, aanvullen. De informatie zal vooral slaan op een facet van het leven dat meestal moeilijk door archeologie kan worden aangesneden, zijn geloof, zijn religieuze belevenis, zijn houding ten opzichte van het hiernamaals.

(Medegedeeld door het S.A.G.)

Boekbesprekingen

Het parochiale leven in Adegem, Maldegem, Middelburg, Kleit en Donk

De heemkundige kring "*Het Ambacht Maldegem*" is al met verschillende merkwaardige publikaties voor de pinnen gekomen. Denken we slechts aan "*Victor*

en Gabriël De Lille" (1984), "Herdenking kanunnik J.O. Andries" (1986), "100 jaar Adegem, Maldegem, Middelburg" (1986), "Bezoek aan Maldegem" (1986). In 1989 paktten ze uit met een vervolg op "100 jaar..." als tweede deel in de reeks "In onze tijd...". Een kanjer van een boek met 288 blz. op groot formaat met een driedubbele kolom per bladzijde.

Op 8 april 1989 werden alle inschrijvers (meer dan 1000) uitgenodigd op de voorstelling van het boek in de Gilde te Maldegem. Een fiere voorzitter Walter Notteboom verantwoordde in zijn welkomwoord de keuze van het onderwerp. Alhoewel de geloofspraktijk in deze tweede helft van de 20ste eeuw verzwakte, is het overgroot deel van de bevolking toch nog niet vervreemd van kerk en parochie. In brede lagen van de bevolking blijft er nog veel interesse voor het parochiale leven via de kristelijke organisaties, plechtige communies en begrafenissen, zodat ook dit boek over het parochiale leven in Adegem, Maldegem, Middelburg, Kleit en Donk nog voldoende kopers zal vinden.

Walter Notteboom bedankte ook zijn voornaamste medewerkers Hugo Notteboom, Marc Martens, Georges De Vogelaere, Paul De Ceuninck, W. Cauwels, Florent (†) en Dirk De Zutter en Jeroom Van Maldeghem. Ook de fotografen, de zetter en drukker, de lay-out man en illustrator werden niet vergeten. Dit boek is immers het resultaat van een vruchtbare samenwerking tussen een grote groep personen.

Daarna kwam Hugo Notteboom aan het woord, die op zijn eigen volkse wijze de voor de kerk heel moeilijke Frans tijd evoceerde. Hij legde biezonder de nadruk op de houding van de Maldegemse pastoor-deken Franciscus-Xaverius Defonteyne, die als zieleherder van Maldegem tijdens de Oostenrijkse, Franse, Hollandse en Belgische tijd leefde. Hij weigerde in 1798 de eed van haat af te leggen en werd naar het eiland Ré verbannen. Op 27 augustus 1802 kwam hij triomfantelijk naar Maldegem terug. De kerk van Maldegem was dan ook gesloten tijdens de beloken tijd, terwijl de kerken van Eeklo en Adegem openbleven omdat daar beëdigde priesters de eredienst verzekerden.

Ik geloof dat we, zonder aan de verdiensten van de andere medewerkers tekort te doen, onze beide medebestuurders *de Notteboom's* als de trekpaarden van deze uitgave mogen beschouwen. Hugo om de talrijke waardevolle historische teksten en Walter om zijn werk voor het uitgeven van het boek en zijn coördinatie-inspanning. Het boek zelf is een schitterende uitgave geworden en overstijgt in omvang en kwaliteit de kijkboeken van het genre "*De tijd van toen*", door de verantwoorde keuze van de foto's en door de begeleidende teksten die veel historische achtergrondinformatie bevatten. Door de gelukkige combinatie van het woord met het beeld werd het verleden van Groot-Maldegem beter kenbaar gemaakt bij het grote publiek. Op blz. 36 staat een wonderbare foto van deken Paul Van Overbeke, die mij doet denken aan een schilderij van een Vlaamse primitief, meer bepaald aan het tafereel met kanunnik van der Paele, geschilderd door Jan van Eyck.

Het parochiale leven is nog te verkrijgen door storting van respectievelijk 1200 fr. of 1400 fr. voor het gewone of luxe-exemplaat op rekeningnummer 290-0411105-40 van "*Het Ambacht Maldegem*", Staatsbaan 29 te Adegem.

L.S.

W. NOTTEBOOM & medewerkers, *Honderd jaar Broederschool Maldegem*, Maldegem, 1989, 124 blz., overvloedig geïllustreerd. Prijs : 500 fr. voor een gebonden exemplaar en 600 fr. voor een luxe-exemplaar + 80 fr. verzendingskosten. Het verschuldigde bedrag kan gestort worden op rekening 443-4630051-47 van Eeuwfeestboek Broederschool.

Ons uiterst actief bestuurslid Walter Notteboom kan het maar niet laten : na het schitterende boek over de Maldegemse parochies werd onder zijn leiding een nieuw kijkboek over de honderjarige Broederschool te Maldegem samengesteld. Alhoewel de nadruk op de foto's ligt, werd het boek toch ruim gestoffeerd met enkele bijdragen over de stichting van de school in 1889, de beginperiode, de oorlogsjaren 1914-1918, het interbellum, de oorlogsjaren 1940-1945, de na-oorlogse jaren, de golden sixties en de hedendaagse periode.

Door een combinatie van woord en beeld hebben de auteurs gepoogd de sfeer in de broederschool tijdens de diverse perioden op te roepen en levendig voor te stellen. Daarin zijn ze bijzonder goed geslaagd zodat Maldegem er opnieuw een waardevol boek bijheeft over een belangrijk aspect van zijn verleden nl. het onderwijs. Proficiat aan Walter Notteboom en zijn medewerkers. En wat staat er voor volgend jaar op stapel ?

L.S.

J. DE WILDE, *Van den Vos Reynaerde ontsluierd* (blz. 5-82) met een vertaling van handschrift F (blz. 83-145) door RIK VAN DAELE, 152 blz., Gent, 1989. Uitgegeven in de nieuwe reeks *Bijdragen* onder het nummer 30 door het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen. Te bestellen bij de Provinciale Culturele Dienst, Vogelmarkt 17, 9000 GENT.

De oude vossenjager ere-pastoor Jozef De Wilde heeft uiteindelijk toch op 83-jarige leeftijd zijn "*opus magnum*" over Reinaert de Vos geschreven. In zijn tekst van 78 blz. vinden we de vrucht van 70 jaar historische opzoeken over het verleden van het Waasland en meer bepaald over de achtergronden van dit middeleeuws dierenepos.

Vooreerst stelt hij ons de auteur van het Reinaertverhaal voor nl. *magister* Willelmus Phijsicus, een Doornikse kanunnik van vermoedelijk Brugse afkomst. Daarna tracht hij de ware identiteit van de voornaamste *dramatis personae* te

achterhalen zoals Reinaert de Vos, Koning Nobel, Isengrim de Wolf, Tibeert de Kater, Bruin de Beer, Cuwaert de Haas en Grimbeert de Das. Verder poogt hij de lokalisaties van de biezonderste gebeurtenissen uit het verhaal terug te vinden zoals Mapertuus, Kriekeput, Inghelosenberghe, Elmare, enz. Tot slot volgen nog enkele bedenkingen rond Madoc en Esopet, de *parochiepaap* en zijn Julocke, de aftakeling van de feodaliteit en Reinaert en het Waasland.

Aan de hand van het Reinaertverhaal belicht de auteur enkele aspecten van de Vlaamse maatschappij anno 1200. Om zijn betoog te verduidelijken liet hij ook enkele kaartjes afdrukken. Wij zijn de *erudiete* ere-pastoor van Lembeke erg dankbaar voor dit boeiend werkje over onze Reinaert. Hij is niet alleen een van de laatste overlevenden van de vossejagers maar ook een van de laatste vertegenwoordigers van een reeks vlaamse pastoors die zich in het verleden van het Vlaamse volk verdiepte.

L.S.

R. RUYS & W. MEURIS, *Tot heil van mens en dier*, Gent, 1989, 184 blz., talrijke ill. Prijs : 500 fr. + 100 fr. verzendingskosten. Te bestellen bij het Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Heemkunde.

Robert Ruys en Walter Meuris, respectievelijk voorzitter en ondervoorzitter van het OVKH hebben samen een groots opgevatte tentoonstelling opgezet rond een tiental populaire heiligen uit het bisdom Gent. Als expositieruimte kregen ze van het bisdom de romaans-gotische crypte van de Sint-Baafskathedraal. Op de plaats zelf waar eens de kluizenaar Bavo leefde en stierf konden ze een beeld van vier eeuwen volksvroomheid en heiligenverering in Gentse bisdom geven. Daarvoor werden naast de huisheilige Bavo, ook nog de heiligen Aldegondis, Amalberga, Antonius-abt, Apollonia, Blasius, Cornelius, Eligius, Laurentius en Rochus uitgekozen. Niet minder dan 34 kerkfabrieken en enkele particulieren stonden voorwerpen en *drukselfs* af voor deze expositie : reliekhouders, ex-voto's, litanieën, mirakelboeken en -schilderijen en pelgrimsinsignes. Deze werden opgesteld in de gang omheen het koor en schip van de crypte en in de aanpalende zijkapellen zodat de bezoeker zoals weleer de pelgrim zijn ommegang doorheen de tentoonstelling kon maken.

Robert Ruys beschrijft in het boek eerst heel summier de voorwerpen en *drukselfs* die bij een heiligenverering te pas komen. Daarna volgt een korte biografie van elke getoonde heilige met een overzicht van de Oostvlaamse plaatsen waar hij nog in ere wordt gehouden. Meestal is het een samenvatting van de bestaande literatuur van de betrokken *sint*.

In het tweede deel van het boek komt Walter Meuris aan bod met de catalogus van de tentoonstelling die 146 nummers telde van de reliekhoorn van Sint-Cornelius te

Aalter tot de ceremoniestaf van Sint-Bavo te Zingem. In een beknopte notitie wordt elk voorwerp of *druksel* nauwkeurig beschreven en wordt verwezen naar vroegere exposities en literatuur over het besproken stuk.

De auteurs hebben, bij gebrek aan tijd, geput uit de bestaande studies en hadden geenszins de bedoeling een studie over de heiligenverering te maken. Hun hoofd aandacht ging naar de kwaliteit van de bijeengebrachte stukken om een mooi en aantrekkelijk schouwspel aan de bezoekers te bieden. Daarin zijn ze wonderwel geslaagd !

L.S.

A. STROBBE, *Tussen gisteren en vandaag. Lotenhulle in woord en beeld*, s.l., 1989, 96 p., 180 ill., 995 fr.

Enkele jaren geleden kwamen met de regelmaat van de klok delen uit van de boekenreeks "*Het ... van toen*". Het succes was bijna overal overweldigend. De koe was blijkbaar nog niet volledig uitgemolken, want een andere uitgeverij brengt nu de reeks "*... in woord en beeld*" uit.

Inzake het deel over Lotenhulle beantwoordt het eindprodukt niet aan de verwachtingen van de auteur. Er bestond een groot misverstand tussen hem en de uitgever. Dit bracht mee dat in het fotomateriaal en de teksten flink werd gesnoeid om tijdig nog iets klaar te krijgen. Van de oorspronkelijke drieledigheid (de naam Lo, het landschap, de mensen) werden de eerste twee grotendeels behouden, maar verdween veel van het derde aspect. Dit komt het boek vermoedelijk niet ten goede.

Het woord *melken* is in feite nog te zwak. Een dergelijke buitensporige prijs voor amper 96 bladzijden ruikt naar pure geldklopperij. Daarenboven is *boekdrukkunst* toch ook nog iets anders : we telden 12 2/3 bladzijde wit papier, of zowat 1/7 van het geheel ! Voor een dergelijke uitgeverij kunnen we dan ook geen goed woord over hebben.

Het boek weet nochtans aanvankelijk te bekoren : het blijkt beter dan het doorsneekijkboek. Men vindt heel wat algemene teksten en uitgebreide verhalen rond foto's. Het inlassen van spotrijmen, liedjes enz. maakt de eerste 20 bladzijden ook volkskundig interessant. Dit is het beste van het boek en het enige dat het verdient te worden uitgegeven, want nadien gaat het sterk bergafwaarts. Het boek vervalt in het traditionele : foto's met wat tekst. Soms zijn de bijschriften zeer armoedig en weinig ter zake : men vertelt maar wat rond de foto. Het wordt meer beeld dan woord. Daarenboven ontbreekt doorgaans een datering !

Het wordt hoog tijd dat *auteurs* van *kijkboeken* eens beseffen wat met foto's valt aan te vangen. Men kan die documenten aanwenden als illustratie (dus bijkomstig !) of

als bron. Dit laatste impliceert dat men moet observeren en niet er zomaar iets rond *fantaseren*. Maar over bv. klederdrachten vinden we geen woord.

Gelukkig zijn de foto's overwegend van goede kwaliteit. Voor een overzicht "*tussen gisteren en vandaag*" stoort het gebruik van recente beelden hoegenaamd niet. Maar een recente toestand met aansluitende tekst bij de volle Middeleeuwen plaatsen, lijkt me toch absurd. Men moet de foto's goed weten te kiezen. Het is complete onzin 500 jaar geschiedenis te willen illustreren met veel jongere relictien. Wat is het verband tussen de Middeleeuwen en de 19de eeuwse kantwerkschool ? (p. 26).

Ook de romantiek en nostalgie storen mijn inziens. En daar is Arnold Strobbe sterk in. We vinden dit terug in zijn "*voorwoord*" (sic) en de zelfgeschreven gedichtjes. Maar was die *oude tijd* zoveel beter ? Inderdaad, foto's laten doorgaans enkel de aangename kant zien. Ivan Hoste relateert de evolutie van de levensstandaard in de "*Geschiedenis van Poeke*" met de prachtige zinsnede "*van groene armoede naar grijze welvaart*". Wij zijn beter af, maar minder tevreden en materialistisch dom.

Na het doornemen van dit boek rees bij mij de vraag wanneer ons Vlaamse volk nu eindelijk eens die *prentjescultuur* zal laten varen. Plaatjesboeken zijn een didactisch middel om kinderen te leren lezen. Of moet ons volk nog (opnieuw ?) leren lezen ? Blijkbaar wel. Het is jammer vast te stellen dat iemand als Arnold Strobbe (een germanist !) zich in die stroom laat meesleuren. Dit doen onder het mom van iets volks brengen, kan er bij mij niet in.

Ik besluit dan ook met een zin van G. Walschap : "*Smaak is geen kwestie van meederheid*" (of massa).

F.B.

M. MICHIELS jr., *Familiekroniek Bockaert*, ca. 1640-1964, Aalter, 1989, 85 p., talrijke illustraties.

Naar aanleiding van de 25ste verjaardag van het afsterven van Maria-Eugenia Matthijs (1872-1964), weduwe van René Bockaert, heeft Maurice Michiels jr., in opdracht van de familie Bockaert een familiekroniek over deze handelaarsfamilie geschreven. Toen haar man op 20 januari 1921 op 53-jarige leeftijd overleed, bleef Maria-Eugenia Matthijs met zeven kinderen en een handelszaak achter. Deze *sterke* vrouw wist echter haar man te staan en breidde met de hulp van haar oudste kinderen en haar schoonzoon Emiel Thienpont haar zaak nog verder uit tot de alom gekende firma Botha.

De auteur was bijzonder goed geplaatst om deze kroniek te schrijven want zijn vader zaliger, Maurice Michiels sr., heeft lange jaren in deze zaak gewerkt en kende dus heel goed de families Bockaert en Thienpont. Bovendien kon hij een beroep doen op de stamboom der Bockaerts, die door wijlen Arthur Verhoustraete was opgesteld.

Dit was het basismateriaal voor deze goed getoffeerde en vlot geschreven familiechroniek die de opgang van de familie Bockaert beschrijft van "knecht tot meester" : Jan-Baptist Bockaert diende als knecht terwijl Lieven en Karel Bockaert de huidige beheerders van Botha zijn.

Deze kroniek is tevens een bijdrage tot de geschiedenis van Aalterbrug als centrum van handel en nijverheid, zodat niet alleen genealogen maar ook de geschiedkundigen er hun gading in vinden.

L.S.

G.E. SPITTAEL, *Libera me*, Eeklo, 1989, 448 p.

Wie Georges Spittaël kent, weet dat hij zich tientallen jaren lang heeft bezig gehouden met het opsporen van soldatengraven uit de Tweede Wereldoorlog en het leggen van contacten met de nabestaanden.

Met dat voor ogen moeten we ook zijn tweede boek, *Libera me*, bekijken. Was zijn eerste boek, *Duel aan het Schipdonkkanaal*, gewijd aan de gebeurtenissen in mei 1940, zijn tweede tracht een beeld te geven van de gebeurtenissen in september-oktober 1944. Daarbij treden vooral twee zaken op de voorgrond : de aandacht voor de gesneuvelde militairen en de acties van de Canadese eenheden die onze regio hebben bevrijd. De schrijver heeft getracht alle gesneuvelden in deze strijd op te sporen, zowel van Canadese, Britse als van Duitse zijde. Daarnaast wordt een vertaling gegeven van de voornaamste bijzonderheden die in de oorlogsdagboeken en regimentsgeschiedenissen voorkomen. Een en ander wordt hier en daar aangevuld met verslagen van ooggetuigen en soms met gegevens uit andere bronnen.

Wie verwacht in dit boek een vlot leesbare geschiedenis van de gebeurtenissen aan te treffen, zal teleurgesteld zijn. Het is een soms moeilijk leesbaar werk geworden, mede veroorzaakt door de overvloed aan gegevens en de vele afkortingen, waarvan de betekenis vaak niet op een vlotte wijze is na te gaan.

Het werk steunt bijna volledig op Canadese bronnen en geeft dus de Canadese visie op de gebeurtenissen weer. Daardoor komt het wat eenzijdig over. Afgezien van de Duitse verlieslijsten werden klaarblijkelijk geen Duitse bronnen geraadpleegd. Uitgegeven Duitse bronnen zijn overigens schaars. Bovendien is het archief van de Duitse 64ste Infanterie Divisie, de divisie die hier heeft gevochten, vernietigd. Over een verliezend leger wordt niet veel geschreven !

Het vertalen uit werken in vreemde talen en zich daarbij niet vergewissen van de omgeving of plaatselijke toestand waar een bepaald feit zich voordoet, leidt soms tot onbegrijpelijke zaken. Zo wordt vele malen gesproken over de plaats Graaf Jan.

Niemand in de verre omgeving evenwel kent deze plaats. Er wordt de wijk Den Biezen onder Eede mee bedoeld, gelegen aan de Graaf Jansdijk.

Ofschoon zijn eerste boek *Duel aan het Schipdonkkanaal* heet, blijkt in dit werk, afgezien van de kaart op de binnenkant van de kaft, de naam niet voor te komen. Toch wordt er uitvoerig over de gevechten nabij dit kanaal gesproken. Het heet nu Afleidingskanaal van de Leie, als vertaling van de in Canadese militaire werken voorkomende Franse benaming *Canal de Dérivation de la Lys*. En dit terwijl de mensen van de streek, waarvoor het boek toch bestemd is, spreken van het Schipdonkkanaal !

Vermakelijk zijn vertalingen als :

"De legerleiding had nu besloten de volledige 8ste Brigade te laten verzamelen in het oostelijk gebied van de Savojaards Plaat..." op bladzijde 286, *"Onmiddellijk nadat de troepen 45 minuten later in de Braakman geland waren..."* op bladzijde 295 en *"... die de troepen moesten opstellen ten westen van de Schelde-rivier"* op bladzijde 303.

De Savojaardplaat was een zandbank in het water van de Westerschelde bij de monding van de Braakman, de Braakman een zijarm van de Westerschelde toen nog één watervlakte, terwijl de troepen die hier bedoeld worden zich opstelden op de oostelijke oever van de Braakman !

Verwarrend is ook het gebruik van het woord gemeente, kennelijk als gevolg van vertaling uit het Engels. Een gemeente is een zelfstandig onderdeel van de staat, maar hier wordt het woord meermalen gebruikt wanneer er een dorp, een plaats of zelfs een gehucht mee wordt bedoeld.

Verder is het soms moeilijk bij de veelheid van namen te ontdekken welke de eigennaam van een bepaalde persoon en welke de voornamen zijn, omdat nu eens de eigennaam dan weer de voornaam als eerste wordt vermeld.

We missen onder de herdenkingsplechtigheden op bladzijde 438 een vermelding van hetgeen het gemeentebestuur van Maldegem onder leiding van burgemeester Jean Rotsart de Hertaaing jaarlijks, nu al meer dan twintig jaar, doet om de plechtige en sfeervolle herdenking op de Canadese Militaire Begraafplaats te Adegem op de tweede zondag van september in stand te houden. Op dit samenkomen van hoger burgerlijke en militaire autoriteiten van België en Canada, van vertegenwoordigers van de Belgische en Nederlandse gemeenten die door de Canadezen werden bevrijd en van talloze vaderlandse organisaties en verenigingen, om onze bevrijders die hun leven gaven te herdenken, mocht zeker wel eens extra aandacht worden besteed.

Daartegenover komt de herhaaldelijk in het boek voorkomende *"zelfverheerlijking"* van de schrijver niet sympathiek over.

Als bijzonderheid kan worden vermeld dat in het boek de emblemen van de verschillende Canadese eenheden in kleur staan afgebeeld.

Met inachtneming van enkele kritische noten, dient gezegd te worden dat *Libera me*, ook wat de honderden illustraties betreft, een bijzonder waardevol documentair werk is, waaraan zeer veel tijd en energie moet zijn besteed. Het is ook fraai uitgegeven door de Oud-leerlingenbond van het Provinciaal Technisch Instituut en van de Provinciale Middelbare School van Eeklo.

De officiële voorstelling van het boek vond plaats in het Provinciaal Technisch Instituut te Eeklo op zaterdag 3 juni 1989. Het eerste exemplaar werd uitgereikt aan Eerste Minister Wilfried Martens die ook exemplaren van genodigden signeerde.

Georges van Vooren

JOZEF DE COCKER : *Geschiedenis van Melsen*, 1989, 546 p.

Een paar maanden geleden kwam de *Geschiedenis van Melsen*, thans deelgemeente van Merelbeke, van de pers. Het boek (546 pp.) gedrukt op formaat 26,5 x 19 cm in dubbele kolom is rijkelijk met zwart-wit foto's, schetsen en grafieken geïllustreerd. Bijkomend twee grote uitslaande veelkleurige kaarten en een blad met de voornaamste wapenschilden

De traditionele opsplitsing in "vóór en na de Franse Revolutie" waaraan we in de recente dorpsmonografieën zo stilaan gewoon zijn geraakt, heeft hij slechts bij het eerste gedeelte (de Feodale Periode, pp. 7-70) en het tweede (177 jaar gemeentelijke zelfstandigheid, pp. 71-277) behouden.

Deel III behandelt in één adem, en trouwens zeer grondig de parochiale geschiedenis van de aanvang tot heden (pp. 280-422).

Zo wordt ook in deel IV, de sociaal-economische geschiedenis (pp. 423-529) als een geheel uitgewerkt.

Een werk gebaseerd op een degelijk bronnenonderzoek zoals blijkt uit de bijna duizend verwijzingen in de voetnoten.

Van harte proficiat aan Jozef voor deze uitgave in eigen beheer. Slechts iemand met een onbaatzuchtige liefde voor zijn dorpsgemeenschap durft zo iets aan. Daarvoor moeten we hem dubbel erkentelijk zijn !

Te bestellen : Jozef De Cocker, Gavere Steenweg 716 te 9742 Melsen - Tel. (091) 84 19 07.

R.M.

LEDENLIJST

STEUNENDE LEDEN

Adegem - Maldegem

Goethals Achiel

LEDEN

Aalst

Openbare Bibliotheek

Aalter

Alijn Dries

Bastiaen Filip

Bockaert Lieven

Bockaert-Van Der Meersch

Boterdaele Leo

Broeders van Liefde

St-Gerolfinstituut

Broeders van Liefde

St-Stanislasnoviciaat

Camerlinckx Jan

Carton Herwig

Claeys Erik

Cooreman Roger

De Doncker Jozef

De Maertelaere Arsene

De Smet Lucien

De Wulf Pierre

Defruyt Roger

Donck Jos

Gemeentelijke Bibliotheek

Graumann Lothar

Lievens Antoine

Martens-Bauwens Angèle

Meersman A.

Meersman Jozef

Schoonaert Georges

Smessaert Kamiel

Smessaert Cyriel

Stockman Luc

Thys Maurice

Van Acker Adhemar

Van den Broecke Johan

Van Hooreweghe H.

Van Passel Jacques

Verhoestraete

Verleyen Albert

Bellem - Aalter

De Reuck Dirk

De Waele Julien

Hoste Ivan

Vandendriessche Johan

Verdonck Maurits

Vernemmen Carlos

Lotenhulle - Aalter

De Craene Leon

Noë G.

Antwerpen

Museum voor Volkskunde

Ruusbroeckgenootschap

Stadsbibliotheek

Deurne - Antwerpen

Stockman Jan

Merksem - Antwerpen

De Lille Gilbert

Verreycken Alice

Asse

Lacaeyse Gilbert

Assenede

De Smet Jan

De Vleeschauwer M.

Dierickx Chr.

Dumez-Van Vooren

Pauwels Omer

Bassevelde - Assenede

Bernaert Robert

Van Coillie Roger

Van den Abeele Jan

Van Wynsberghe Etienne

Oosteeklo - Assenede

Roegiers-Bonte Willy
Vernaeye Jeanne

Outrijve - Avelgem

Van Branteghem Carlos

Oedelem - Beernem

Notebaert A.

St-Joris - Beernem

Cornelis Marc

Beveren-Waas

Engels Willy

Brugge

Brugse Boekhandel De Meester
De Roo Willy
De Wulf-Heus R.
Prov. Bestuur West-Vlaanderen
Rijksarchief Brugge
Ronse H.
Veevaete Frans

Assebroek - Brugge

Genootschap voor Geschiedenis
Bral Leo
Delcloo André
Dierick Joris
Hendrikx Lucien
Verstraete Daniël

St-Andries - Brugge

Neutens Albert

St-Kruis - Brugge

Dezutter Willy
Mattijs Edelhart

Brussel

Bibliothèque Facultés Univ.
Gemeentekrediet van België

De Pinte

De Baets Gerard
Vandeviere Jozef
Verhaegen Lode

Deinze

Centrum voor Scriptophylie
De Smet Gentiel
Soreyn Leon
St-Hendrikscollege

Vinkt - Deinze

Michem F.

Haaltert - Denderhoutem

Cauwels Eddy

Heusden - Destelbergen

Van Nuffel-Baudts

Eeklo

ASLK
Baudts André
Broeders van Liefde
Bruggeman Etienne
Claeys Robert
Cocquyt Maurice
Cornelis Louis
Dauwe-Coussement Gaston
De Beir René
De Boever Antoine
De Bruycker Joris
De Clercq Emiel
De Clercq Rudi
De Coninck J.
De Craemer-Lammertyn
De Crop Christiaan
De Jaegher A.
De Jaegher Julien
De Jonghe Michiel
De Keukelaere P.
De Maere Julien
De Pauw-Goethals Nico
De Roo Gustaaf
De Smet Erik
De Smet I.
De Sutter Daniël
De Sutter Karel
De Vlieghe Frans
Delcourt Ann
Dhanens Elisabeth

Engels-Dhanens
 Goegebuer-Vanden Bulcke
 Goossens Denijs
 Gysels Gerard
 Haek Marcel
 Hamerlynck Willy
 Hermie Gilbert
 Hollevoet Piet
 Jocque Luc
 Lampaert Etienne
 Minne-Vermast
 Mouton A.
 Normaalschool O.L.Vr. ten Doorn
 Openbare Stadsbibliotheek
 Pauwels Hubert
 Plaetinck Jozef
 Roegiest Raoul
 Ryckaert-Verstraete Mia
 Steenbeke Hubert
 Steyaert François
 Stuyts J.
 Tollenaere Freddy
 Tondat Romano
 Van Bastelaere Gilbert
 Van De Velde Leo
 Van De Woestijne M.A.
 Van De Woestijne Paul
 Van Den Abeele Arsène
 Van Glabeke Donald
 Van Hoorebeke Wery
 Van Keirshilck Joris
 Van Mossevelde Alfons
 Vandegenachte Edgard
 Vandenberghede-Dedier Jan
 Vanderbrugghen Albrecht
 Vermeersch Lieve
 Verschoote Jozef
 Verstraete Caesar
 Verstraete Luc
 Vertenten Amedee

Evergem

Bogaert A.
 Bral Etienne
 Brouwerij Neyt
 De Backer Roger
 De Meyer August
 De Mynck Marcel

De Rycke Johan
 De Schepper André
 De Vos Achiel
 De Wispelaere Omer
 Engels René
 Kerkfabriek
 Gemeentelijke Bibliotheek
 Nuytinck Jozef
 Plasschaert Roger
 Roels van Kerckvoorde Jean-François
 Roete Alfons
 Schoorman Jacques
 Steeghers Wilfried
 Steyaert Antoon
 Van Kenhove Patrick
 Van Renterghem André
 Van Wassenhove-Lippens Gudula
 Versyp Achiel

Ertvelde - Evergem

Criel-Droesbeke
 Segers Martin
 Van Herck Ernest

Sleidinge - Evergem

Andries Firmin
 Gemeenteschool
 Lievens Jenny
 Polfliet Gerard
 Van De Steene Johan
 Van Hoorebeke Franz
 Van Kerckvoorde Rose
 Van Lantschoot R.

Genk

Provinciaal Openluchtmuseum
 Bokrijk

Gent

Baert Geert
 De Backer Remi
 De Beir Patrick
 De Coninck Luc
 De Groote Paul
 De Kesel Leo
 De Neve Georges
 De Schrijver August
 De Smet G.
 Maes Robert

Marechal Griet
Martens A.
Nuytinck Georges
Rijksarchief Gent
Rijksuniversiteit Gent
Sted. Openb. Bibliotheek
Thysebaert René
Van Daele-Verschaffel C.
Van Leeuwen Leo
Vermast Robert
Vlaeminck-Bonne
Wyffels Honoré

Drongen - Gent

Batsleer Leon
Friant Leon
Joos Willy
Kon. Bond Oostvl. Volkskundigen

Ledeberg - Gent

Dhanens Benoni

Mariakerke - Gent

De Ceuninck Guido
De Clercq Gustaaf
De Rammelaere Carlos
Dhanens R.
Eykelberg Albert
Gauwberg Marcel
Vanderhaeghen A.

St-Amandsberg - Gent

Boussen-De Vis
Robrecht Firmin
Van Daele Edgard

St-Denijs-Westrem - Gent

Kerckhaert Noël

Wondelgem - Gent

Daeninck Louis
Openbare Bibliotheek
Van De Veire Jozef

Ieper

De Lille Karel

Izegem

Loontjens Alfons

Kaprijke

Buyck Roger
Grimonprez Michiel
Leroux-Mettepenningen
Van Eeckhoudt Jozef
Van Gils Adri

Lembeke - Kaprijke

Beirnaert Paul
Claeys Gerard
De Buysere Albert
De Muynck-Roels Marcella
De Sutter-Van Steenberghe Maria
Lippens Oscar
Parochiale Bibliotheek
Roegiest Daniël

Knesselare

Arnaut-De Jonghe Jozef
Blancaert Jacky
De Clercq Frans
De Dobbelaere Antoine
Dhont Robert
Focke Imelda
Goegebuer L. - Directeur
Gussé Johan
Moelaert Roger
Ornelis André
Ornelis Carlos
Rottiers Gustaaf
Ryserhove Alfons
Ryserhove Hilaire
Stock Rafaël
Van De Castele-Boute Jan
Van Hulle Erik
Van Hulle-Vlaeminck Anita

Ursel - Knesselare

Codron Paul
Dumoleyn-Steghers
Gemeentelijke Bibliotheek
Gillis Wilfrieda
Piers August

Knokke

Strybol Jozef

Knokke-Heist

Heyman René

Kortemark

Vlaams Centrum voor
Genealogie en Heraldiek

Kortrijk

Arickx Valère
Stadsbibliotheek

Kruishoutem

Van de Moortel Remi

Kalken - Laarne

Waldack Felix

Leuven

Roegiers Jan

Lokeren

Stadsbibliotheek

Louvain-la-Neuve

Bibliothèque F.L.T.R.

Lovendegem

Claeys Marijn
Coppens Romain
Laroy Erik
Neyrinck Willem
Openbare Bibliotheek
Roels van Kerckvoorde Jean
Taghon-Metsers A.
Van Dyck-Verhetsel
Van Laere Othmar
Linden - Lubbeek
Van Mingroot Erik

Maldegem

Cromheecke Richard
Dauwels Etienne
De Bruyckere Jacques
De Lille Roland
De Meyere Jaak
De Schinkel Marc
De Vogelaere Georges
Drukkerij Perka
Drukkerij Standaert-Verbeke
Gemeentelijk Archief
Gemeentelijke Bibliotheek
Heemk. Kring Ambacht Maldegem

Zusters Maricolen

Matthijs Anna
Notteboom Walter
PVBA Standaert
Roels Remi
Rogge Roger
Somers J.
Van Hoestenbergh Albert
Van Maldegheem Jeroom
Van Mingroot C.
Vanderbruggen Erik
Verecke René
Verstraete Willy
Zoetaert-Vercruyssen

Adegem - Maldegem

Blondeel William
De Baets Jozef
De Keyser J.
Dobbelaere Jozef
Goethals Achiel
Haers Marcel
Himschoot Wilfried
Maeyens Marc
Notteboom Hugo
Van Cleemput Pierre
Van Damme Lionel
Van De Kerckhove Julien
Van De Kerckhove Marnix
Van De Kerckhove Herman
Van De Kerckhove-Ryckaert Albert
Van Vooren Robert

Middelburg - Maldegem

Martens Marc

Melle

De Baets A.
Den Haeze Paul

Namur

Instituut Moretus-Plantin

Nazareth

Boussen A.

Nevele

Heemkundige Kring Land van Nevele
Lips Carlos

Landegem - Nevel

Taeldeman Johan

Merendree - Nevele

De Vleeschauwer M-T.

Martens Ghislain

Martens Julien

Scherpereel Julien

Niel

Lamot-Stockman Christiaene

Oostende

VVF Oostende

Roeselare

Stadsbestuur Roeselare

Rotselaar

Van Hoecke Willy

Sint-Laureins

Parochiale Bibliotheek

Strijmes-De Neve

Van De Voorde Emmanuel

Vanwijnsberghe S.

Vermussche M.

St-Jan-in-Eremo - St-Laureins

Franque Carlos

Holderbeke Roland

Sint-Margriete - St-Laureins

Buyse Raymond

De Cuyper Omer

De Reu Robert

Dierickx Daniël

Van Hee-Hoornaert

Van Vooren Edith

Watervliet - St-Laureins

De Mulder Albert

De Paep Jozef

De Vos A.

Dhanens Germain

Dhavé Erik

Hollebosch Remi

Van De Poele Firmin

Sint-Martens-Latem

De Grijze Walter

Prevenier Walter

Van Den Abeele Raf

Deurle - St-Martens-Latem

Vrielynck Jan

Sint-Niklaas

De Wilde J.

Nieuwkerke-Waas - St-Niklaas

Goossens Carine

Vossem - Tervuren

De Meyere Carlos

Tielt

Kersse Roger

Torhout

Sierens Etienne

Tournai

De Schepper Honoré

Waarschoot

Bonamie René

Buyse J.

De Clercq Firmin

De Muynck Gilbert

De Poorter Franky

De Vriendt Bart

Deblock-De Vos Nic

Dhont Marcel

Dobbelaere Willy

Gemeentebestuur Waarschoot

Haers Gerard

Jacobs Paul

Pauwels Herman

Roegiers Astaire

Ros Andreas

Schockaert-Steel

Verstraete Maria

Willems Jan

Wachtebeke

Hesters Paul

Wetteren
Vander Gracht Noël

Zelzate
Instituut St-Laurentius
Verheecke Albert

Zomergem
De Backer Omer
De Buck Jeroom
De Veusser Daniel
Dhaenens A.
Flement-De Muyter Christiaene
Gemeentelijke Bibliotheek
Lomme André
Ryckaert Maurice
Ryckaert Prudent
Saelens Leopold
Smessaert Marcel
Van Den Abeele Chris
Wille André

Oostwinkel - Zomergem
Savat August

Ronsele - Zomergem
Trenson-Ryckaert Bea

Zonhoven
Bovyn Georges

Zottegem
Stockman Luc
Van Der Linden Renaat

BUITENLAND

Frankfurt am Main
Ledeganck Waldemar

Köln
Universitäts-Stadtbibliothek

NEDERLAND

Aardenburg
Dierick Walter
Gemeentebestuur
Van Vooren Georges

Amsterdam
Vrije Universiteit
Instituut voor Dialectologie

Delft
Wijffels C.G.

Eede
Van Belleghem Jozef S.M.

's-Gravenhage
NV Martinus Nijhoff
Kon. Genootschap voor
Geslacht- en Wapenkunde
Koninklijke Bibliotheek

Oostburg
Blomme Piet
Claeys Gerard
De Milliano Theo

Sint-Kruis
Paridaen A.

Utrecht
Bibliotheek Rijksuniversiteit

Vlissingen
Van Leeuwen J.L.

Waterlandkerkje
Herman Odilon

Hellevoetsluis
A. van 't Hof

ZWITSERLAND

Coppet
Daneels Axel

INHOUD

L. STOCKMAN - In memoriam Achiël De Vos (1924-1989)	5
REDACTIE - Huldiging Achiël De Vos	7
A. DE VOS en L. STOCKMAN - Het testament van Heer Jacob Medepastoor van Kaprijke (1297-1298)	27
K. HIMPE - Specifieke cultuurhistorische aspecten van het Kasteeldomein Poeke	43
R. BUYCK - Het stadhuis van Kaprijke, symbool en hartslag van een boeiend verleden	75
R. MOELAERT - Het oorlogsvliegveld "Ursel" 1939-1947	81
P. STABEL - Misdaad en misdadiger in een kleine Vlaamse stad gedurende de late middeleeuwen (Eeklo 14de-15de eeuw)	155
L. STOCKMAN - Het domein van de Heer van de Woestijne in de eerste helft van de 16de eeuw	167
F. BASTIAEN - De familie Bastiaen te Bellem	173
W. STEEGHERS - Levensschets van Karel Bogaerd (1834-1906)	189
K.G. VAN ACKER - Een jachtpartij met rivalen, intriges en gevolgen (1140)	193
A. DE VOS en H. NOTTEBOOM - Heemkunde en toponymie in het Meetjesland - Voorstelling Jaarboek nr. 39	199
E. DE SMET - Bibliotheeknieuws - 1988	207
L. STOCKMAN - Bouwstenen voor een historiek van het Heemkundig Genootschap (Deel IX)	217
KRONIEK	221

HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP VAN HET MEETJESLAND

Gesticht in 1946 door Dr. Elisabeth DHANENS, erevoorzitster (voorzitster 1951-1968), ere-apotheker Prudent RYCKAERT, ere-ondervoorzitter (ondervoorzitter 1946-1968) en wijlen dr. Edmond TIELEMAN (voorzitter 1946-1951).

Wijlen Achiël DE VOS fungeerde van 1948 tot 1977 als secretaris en was voorzitter van 1968 tot 1989.

Het Bestuur

Voorzitter :

Luc STOCKMAN, Brugstraat 103 - 9880 Aalter - Tel. (091) 74 16 10

Ondervoorzitter :

Hugo NOTTEBOOM, Prins Boudewijnlaan 9b - 9991 Adegem -
Tel. (050) 71 29 12

Secretaris :

Roger MOELAERT, Pietendries 8 - 9890 Knesselare

Penningmeester :

Oscar LIPPENS, Gentstraat 13 - 9971 Lembeke - Tel. (091) 77 28 54

Bibliothecaris :

Erik DE SMET, Euromarktstraat 9 - 9900 Eeklo - Tel. (091) 77 43 24

Redactiesecretaris :

Filip BASTIAEN, Oostmolenstraat 130 - 9880 Aalter - Tel. (091) 74 36 82

Leden :

Lieve DE VOS, Eindeken 36 - 9050 Evergem - Tel. (091) 53 83 83

Walter NOTTEBOOM, Noordstr. 196 - 9990 Maldegem - Tel. (050) 71 30 25

Alfons RYSERHOVE, Kloosterstr. 46 - 9890 Knesselare - Tel. (091) 74 23 17

Wilfried STEEGHERS, Vurstjen 21 - 9050 Evergem

Georges VAN VOOREN, Herendreef 43 - Aardenburg (Nederland)

Appeltjes van het Meetjesland

Jaarboek, sedert 1949 uitgegeven door het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland.

De redactieraad bestaat uit F. Bastiaen, A. Ryserhove en L. Stockman.

Alle artikels dienen uiterlijk op 1 september in het bezit te zijn van de redactiesecretaris, bij wie ook de auteursrichtlijnen zijn te bekomen.

Ruildienst

E. De Smet, p/a Stadsarchief Eeklo, Stadhuis, Markt 34, 9900 Eeklo.

Bestellingen van vorige jaarboeken gebeuren op hetzelfde adres.

LIDMAATSCHAP

Door storting van 500 BEF op postrekening 000-0604056-37 van het Heemkundig Genootschap van het Meetjesland, p/a Gentstraat 13, 9971 Lembeke.

Dit jaarboek werd uitgegeven door het
Heemkundig Genootschap van het Meetjesland
en gedrukt bij

VAN HOESTENBERGHE p.v.b.a.

Stationsstraat 17-19,

9990 Maldegem